COLECȚIA ROMANULUI DE DRAGOSTE

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

COPACUL CARE DANSEAZĂ
•
CLOPOTELE DE SEARĂ

EDITURA EMINESCU

KOSTAS ASSIMAKOPOULOS

Copacul care dansează

Clopotele de seară

237

În româneşte de Elena Lazăr

EDITURA EMINESCU
1991

Cuprins

COPACUL CARE DANSEAZĂ 4
Capitolul I 5
Capitolul II 22
Capitolul III 39
Capitolul IV 55
Capitolul V 70
Capitolul VI 82
Capitolul VII 95
Capitolul VIII 107
Capitolul IX 122
Capitolul X 135
Capitolul XI 149
Capitolul XII 168
Capitolul XIII 182
Capitolul XIV 196
CLOPOTE DE SEARĂ 209
O precizare 210
Capitolul I 211
Capitolul II 225
Capitolul III 238
Capitolul IV 249
Capitolul V 261
Capitolul VI 275
Capitolul VII 287
Capitolul VIII 299
Capitolul IX 310
Capitolul X 321
Capitolul XI 334
Capitolul XII 347

COPACUL CARE DANSEAZĂ

Capitolul I

O SPAIMA CUMPLITĂ PUSE STĂ-pânire peste oraş când oamenii zăriră din port vasele turceşti plutind ameninţătoare în larg. Vestea se împrăştie ca vântul în întreaga insulă:

— Vin... Iată-i... Se apropie... Au şi ajuns!...

Groaza îngheaţă inimile, învineţi buzele. Negustorii din piaţă îşi închiseră degrabă prăvăliile, blocând uşile cu drugi de fier, aşa cum făceau odinioară, când se apropiau de insulă vasele piraţilor să răpească femei şi copii, iar oamenii, înnebuniţi de spaimă, se zăvorau în case, cu răsuflarea tăiată de groază. În livezile de măslini presele de ulei îşi opriră brusc învârtitul, iar găleţile clipoceau pline în fântâni; cei care ar fi trebuit să le golească le părăsiseră tulburaţi, alergând să se ascundă fiecare pe unde putea. La fel se întâmplă şi cu aripile morilor de vânt; îşi curmară rotirea, ca şi cum groaza, aidoma unui dragon, le-ar fi făcut să se oprească într-o clipă. Un timp, pe străzi lumea alergă neliniştită, cu ochii măriţi de spaimă, se auziră vaiete, ţipete – se strigau unii pe alţii cerând ajutor – şi apoi nimic... Nici ţipenie pe drum... Peste oraş se aşternu o tăcere de mormânt. Totul părea pustiu. Prăvălii, străzi, livezi, stupi de albine care până mai adineauri fremătau de viaţă înlemniră toate, amuţiră... Nu se mai auzea acum nici dangătul clopotelor care primele vestiseră apropierea nenorocirii. Vitele părăsite pe câmp nu mai mugeau nici ele, se îmbulzeau înfricoşate unele într-altele, adulmecând parcă primejdia. Nu se auzea decât vânticelul de aprilie adiind

dinspre țărm şi pătrunzând întâi în oraş, apoi în satele din interiorul insulei, ca ecoul unei năpaste a cărei sosire inevitabilă te înfioară. Să fi fost oare teama lor fără temei? Ştiau bieții oameni prea bine ce-i aştepta, după cele petrecute în insulă în urmă cu trei săptămâni. Încercaseră şi ei să se ridice la luptă, să rupă lanțurile robiei, deoarece în toată țara – în Rumelia, Moreea, în restul insulelor şi în Epir – armele zăngăneau încă de anul trecut. Se străduiseră, dar fără sorți de izbândă, şi nu se gândiseră că insula Chios se afla la o zvârlitură de băț depărtare de Turcia, ca o pasăre prinsă în gheara unei pisici sălbatice. Şi-apoi, nu puseseră în cumpănă nici faptul că ei o duceau mai bine decât ceilalți asupriți grație câştigurilor scoase din negoțul cu vestitul mastic din partea locului pe care-l vindeau paşalelor. Aveau de toate, slavă Domnului, din belşug. Câțiva insulari izbutiseră să meargă la şcoli şi ajunseseră oameni de vază şi înțelepți, mitropoliți, patriarhi, unii primiseră chiar şi demnități în imperiu. Nu cunoscuseră, ce-i drept, până acum prigoana îndurată de restul țării. De aceea a fost curată nesăbuință din partea lor faptul că s-au lăsat înduplecați de către samioți la revoltă şi s-au apucat să-i strângă pe turci într-un castru, dând foc seraiurilor şi pustiindu-le... Fără să fi chibzuit bine la ceea ce-i aştepta, fără să fi avut armele potrivite, praful de puşcă necesar şi toate vasele comerciale, pregătite de război sau, în caz de nevoie, pentru a se refugia. Dar, în ciuda nechibzuinței, cutezanța lor trecea drept sinceră şi frumoasă: peste tot se vorbea în gura mare că s-au ridicat şi ei la luptă, nu constrânşi, ci numai din dragoste de libertate. Socoteau o adevărată ruşine ca neamul să geamă şi să fie răstignit, iar ei să rămână cu brațele încrucişate, văzându-şi în tihnă de ale lor. Cu acest gând, aşadar, samiotul Lykurgos Logothetis, care venise în insulă cu vitejii săi, izbuti să-i înflăcăreze şi porniră şi ei răscoala, năvalnici ca tinerii care aleargă la culesul viei sau ca atunci când îi prinde cheful de joc şi uită de tot. Au pus mâna pe ce-au apucat, puşti, cuțite, topoare, au trecut în iureş prin mahalalele unde se înălțau geamii şi

i-au speriat pe turci, silindu-i să se închidă în castru. Iată ce a urmat Sultanul, mânios foc, a poruncit să pornească o armată spre Chios, să-i pedepsească cum se cuvine pe nesocotiți. Le-a dat dezlegare să ia la robie pe chioți şi să aleagă floarea femeilor de aici pentru haremuri. Îndată ce aflară aceasta, înfometații, dervişii, tâlharii şi hoții, toată pleava societății se îmbarcară pe corăbii să ajungă în Chios, nădăjduind că aici le va surâde norocul şi se vor procopsi. În timp ce vasele se pregăteau să ridice ancora, se iviră şi alții, dintre cei care obişnuiau să fumeze trabucuri lungi, atraşi şi ei de mirajul câştigului. Se umplură corăbiile de hoți şi măcelari. Se strânsese o flotă întreagă, impunătoare, asemenea celor care porneau odinioară pe mări să-i înfrunte pe dogii Veneției. Privind-o de la ferestrele lor cum se apropia şi intra în port, insularii simțeau că le îngheață sângele în vine. Se temeau de nenorocirea ce se abătea amenințătoare peste ei, dar în inimi tot le mai licărea o nădejde. Poate că duşmanii veneau numai ca să-i sperie, să-i elibereze pe ai lor din castru, să ia o seamă de ostateci şi apoi să plece, să-şi vadă de drum, amânând răzbunarea pe altă dată, în cazul că răzmerița ar izbucni din nou. Speranța lor era întrucâtva întemeiată, deoarece se zvonise că cel care se afla în fruntea flotei, un anume Kora Ali, îşi pusese în gând să ajungă paşă şi de aceea va închide ochii asupra celor întâmplate cu condiția ca răsculații să părăsească de bunăvoie meterezele ridicate în jurul oraşului şi să predea armele. Dar, înainte de a se stinge zarva telalilor, se văzu că totul fusese doar vană speranță. Tunurile şi bombardele începură să bubuie pe dată. Se zguduiau vasele de ghiulelele uriaşe care ținteau drept în casele grecilor. În acelaşi timp, răbufniră şi celelalte tunuri, aflate în castrul unde erau asediați turcii. Cei abia coborâți de pe corăbii răsturnau totul în cale. Puneau foc şi ucideau la întâmplare copii şi femei. Flăcările încercuiră cartierele, luminară biserica Sfintei Fecioare, ajunseră tocmai sus pe deal, asemenea unor bronzuri cereşti. Şi iute, nemaiavând răbdare, se revărsă de pe vase întreaga gloată, cu hangerele trase strălucind la lumina flăcărilor. Năvăleau

prin case să le jefuiască, să siluiască femei şi fete, să strângă cât mai mulți robi, spre a-i vinde în târgurile Orientului. Toate acestea se petreceau chiar în ajunul Vinerii Mari, în 31 martie. Ziua următoare se dovedi la fel de cumplită pentru Chios. Strălucirea focului se întindea nestăvilită şi zgomotele ghiulelelor şi țipetele ce se aureau din case îi înnebuneau parcă şi îi ațâțau şi mai tare pe duşmani. Prin cartiere se petreceau grozăvii de neînchipuit pentru mintea omului. Mame, neveste, surori, fete, băieți zăceau la pământ din pricina loviturilor groaznice primite Şi, alături de ei, ai lor, legați de mâini şi de picioare, neputincioşi, îi priveau gemând şi suferind în tăcere, fără să le poată da o mână de ajutor. Se umfla în ei mânia, atâta tot. Dacă vor scăpa cu viață, grozăviile la care erau martori acum le vor rămâne veşnic întipărite în minte, gemetele celor dragi le vor răsuna necontenit în urechi. Dacă vor scăpa, îşi făgăduiau în gând, se vor răzbuna cum se cuvine şi o lume întreagă va afla ce înseamnă Osmanul. Nu plângeau defel. În aceste clipe durerea lor era pricinuită de forța ce li se cuibărise în suflet, aşa cum pământul ascunde în măruntaiele lui felurite lucruri îngrozitoare, purtând sămânța distrugerii. Iar copiii, dacă plângeau, era pentru ca suferințele îndurate să li se pecetluiască în inimi, să le stăruie în minte cât vor trăi. Să nu uite nimic, şi cu cât îşi vor aminti mai mult, cu atât să chibzuiască şi să treacă la faptă. Iar bătrânii, bunicii şi bunicuțele care-şi dădeau duhul în fața odraslelor măcelărite de tâlhari, prin ultima lor privire era ca şi cum le-ar fi lăsat parcă testament: să nu uite cât or trăi! Mulți apucaseră să iasă din case şi alergau care încotro vedea cu ochii să afle scăpare. Unii voiau să se ducă la reşedințele consulilor, alții să se ascundă prin sate, prin locuri pustii. Dar, dintre consuli, numai doi se îndurară de lumea aceea nenorocită să-şi deschidă uşile, oferind adăpost celor înspăimântați de urgie. Consulul Franței şi cel al Danemarcei, care era grec de origine, un patriot înflăcărat. Ceilalți făceau jocul Turciei, linguşindu-l pe sultan. Iar când creştinii le bătură în disperare la uşi, îl vestiră pe Rahit Paşa

să trimită spahiile să-i împrăştie. Din iatacurile călduțe priveau netulburați cum nenorociții erau târâți sau măcelăriți pe caldarâm. Nici cei care s-au îndreptat plini de nădejde, spre sate n-au găsit adăpost mai sigur. Când turcii au văzut că prin multe case nu mai era nici țipenie, s-au năpustit în afara oraşului să-i prindă pe pribegi. O vreme cei de pe metereze îi ocheau pe năvălitori, luptând neclintiți ca să înlesnească fuga insularilor. Însă mulți dintre ei erau neputincioşi, răniți de focul tunurilor de pe vase care îşi întorseseră tirul asupra lor. Se isprăviră repede şi gloanțele şi praful de puşcă. Dar, în ajutorul prigoniților, veni întunericul care începuse să se aştearnă încet-încet. Ziua se stingea pe nesimțite, iar noaptea care-şi întindea bezna tot mai deasă îi învăluia pe fugari, ascunzându-i de înverşunații lor urmăritori. Începu apoi să plouă. O ploaie zdravănă, nestăvilită, potop nu alta. Țărâna se făcu noroi şi picioarele rămâneau cufundate unde călcau. Nimic însă nu-i oprea pe bieții creştini. De teamă să nu-i prindă duşmanul, goneau întruna biciuiți de ploaie, să ajungă cât mai departe, tot mai departe, să se ascundă în vreo peşteră sau să urce pe metereze, să lupte şi ei. Alții, care auziseră că turcii îi vindeau pe cei prinşi la târgurile de robi, se îndreptară spre țărmul de vest al insulei, doar-doar vor prinde vreo corabie, să se înghesuie pe puntea ei şi să-şi afle pe alte meleaguri scăparea. Cu aceeaşi speranță se îndreptară spre chei şi doi străini de partea locului, Stratis cu nevasta lui, Vanghelini. El se apropia de 30 de ani, ea era mai tânără decât el cu trei ani. Purta în brațe un prunc pe care-l înfăşurase într-o broboadă, să nu-l pătrundă umezeala până la oase. Peste câteva luni urma să împlinească doi anişori, dar, cuprins de groază cum era şi din pricina oboselii, părea de un an. Stratis îl ținea de mână pe celălalt băiat, mai măricel, de vreo cinci anişori. Era isteț foc, dar acum îşi pierduse şi el graiul şi, de frică şi de istoveală, pleoapele i se închideau de somn, cât pe-aci să adoarmă. Să închidă ochişorii şi să intre într-un vis în care să se stingă toate grozăviile prin care trecuse în ziua aceea cumplită. Dar taică-său îl îndemna cu

blândețe:

— Curaj, Kosti, băiete... Mergi singurel... Să ajungem cât mai repede la vas... şi acolo poți dormi cât vrei. Curaj, băiete, să scăpăm de urgie...

Din când în când, văzând c-a obosit prea tare, îl mai ridica pe umăr, apoi, când nu mai putea nici el să-l poarte, îl lăsa să mai meargă pe jos un timp, că doar era băiat mare – nu ştia nici el cum să-l mai amăgească şi să-l mai încurajeze – şi iar îl sălta pe umăr. Astfel înaintau tinerii părinți cu odraslele lor, uzi până la piele, prin ploaia ce biciuia nemiloasă, bâjbâind prin întuneric. Bubuitul tunurilor nu mai răzbătea până la ei; nu mai răsunau nici vaietele măcelului ci doar, din când în când, ecoul unei baterii sau vreun urlet de sălbăticiune prin pădure. Furtuna lua pesemne zgomotele cu ea. Într-un târziu, după miezul nopții, ajunseră la cheiul în care îşi puseseră toată nădejdea. Dar aceasta se spulberă îndată, când văzură câtă lume se strânsese aşteptând, tăcută, un vas dinspre Psara despre care se vorbea că va trece pe-acolo. Oricât de mare ar fi fost, câți oameni să se înghesuie pe puntea lui? Nici jumătate din cei aflați pe chei! Unde mai pui că nici nu se zărea în larg! Astfel, cu speranța pâlpâind acum doar cât o lumânărică, se aşezară şi cei doi, în bătaia ploii, pe o scândură, aşteptând. Pruncul din brațele mamei dormea de mult. Tatăl îl legăna pe genunchi pe băiatul cel mare, acoperindu-l cât putea cu brațele ca să-l mai încălzească îngânându-i:

— Hai, copile, dormi...

Adormi şi acesta pe dată. Bărbatul simți apoi capul nevestei înclinându-se uşor pe umărul lui stâng. Nu voia să doarmă, ci doar să se mai încălzească oleacă. O asemenea clipă nu are nevoie de cuvinte pentru a fi descrisă. Gingăşia ei vorbea de la sine. Şi cum Stratis tot scruta în răstimpuri marea, doar-doar o zări corabia în larg, privirea îi plecă pe un val şi, călătorind cu acesta pe mare, gândul îi ajunse până în Kyme: amintirea îi aduse aievea în ochi tot ce pătimise...

Până la însurătoare viața lui se scursese liniştită. Cât de liniştită poate fi viața într-un loc asupra căruia se abătuse întunericul robiei. Dar acolo, în Kyme, lumea era mai înțeleaptă decât în alte părți. Nu c-ar fi socotit robia ca pe un destin veşnic. Doreau şi ei din suflet să se elibereze şi în şoaptă îşi mărturiseau unii altora setea nestăvilită de libertate. Visau adesea la clipa când se vor ivi zorii... Dar nu făceau încă nicio mişcare, se arătau deocamdată supuşi agilor... Gospodarii îşi vedeau de livezile de măslini, de vii, îşi însămânțau ogoarele şi-şi plăteau haraciul la soroc. Marinarii plecau pe vasele lor, ducând până departe vinuri şi uleiuri, lemn de la Muntele Athos şi aducând mărfuri scumpe de la Smirna şi Constantinopol. Alți insulari lucrau la arsenale. Femeile aveau de două ori pe atâtea griji cât bărbații. Grija casei, a copiilor, coptul pâinii, țesutul la război... Până şi muncile la câmp tot în seama lor cădeau. Pe lângă toate astea, nu uitau nici biserica. Liturghia, vecernia, toate sărbătorile mari, cu datinile respectate întocmai, care însemnau nu numai credință, ci şi ceea ce îi deosebea de asupritori. Năzuințele neamului, setea lui neostoită de libertate intrau în chivotul bisericii. Pe scurt, viața în Kyme se scurgea la fel în toată Grecia subjugată. Cu singura deosebire că aici robia părea ceva mai uşor de îndurat. În această privință, Eubeca semăna cu Chiosul. Până când se schimbară lucrurile şi aici. Un tesaliot emigrat, venit de la Iaşi, se întâlni pe ascuns în două-trei rânduri cu episcopul Neofytos, destăinuindu-i toate planurile secrete care urmau să ridice întregul neam la luptă. Îi vorbi despre o Societate a Prietenilor, care pregătea în taină răscoala, îl înduplecă pe loc, făcându-l şi pe acesta apostolul ei. Neofytos, un om tânăr, în floarea vârstei, era mai înflăcărat decât celălalt. Şi se aşternu pe treabă. Cântărea bine oamenii şi pe cei pe care-i socotea de nădejde îi înscria în Eterie. Nu alegea numai gospodari aşezați, ci şi tineri serioşi, a căror vitejie era egală cu istețimea. Astfel îl luă pe lângă el şi pe Stratis, pe care nu i-a fost greu să-l înduplece. Îl puse apoi să şi jure. Cu puțin înainte îl înscrisese şi pe Patios, fratele mai mare al

lui Stratis.

Acestea se întâmplau tocmai în vremea când Stratis, după logodnă, se însura. La început totul decursese bine, în linişte. N-aveau a se teme. Neofytos îi chema din când în când într-ascuns şi le dezvăluia veştile aduse de soli tainici. Le păstra astfel aprinsă flacăra în suflet şi-i pregătea de luptă. Turcii habar n-aveau de ce se-ntâmpla. Singura lor grijă era să afle în ce casă s-a înălțat vreo fată frumoasă, ca s-o răpească pentru harem. Până când, pe neaşteptate, după vreo doi ani, le ajunseră la ureche zvonuri ciudate. „Neofytos ar fi amestecat într-o treabă necurată", îi dădură de veste paşei lor, Omer, care era plecat într-o călătorie. „Prindeți-l şi spânzurați-l", sosi răspunsul. Dar până să-l prindă, acesta izbuti să fugă. Se află apoi că plecase la Athos şi de acolo spre Samos, travestit în veşminte de călugăr. Când izbucni revoluția, îşi făcu din nou apariția în Ciclade, şi mai înflăcărat decât înainte. Însă, în aceeaşi primejdie se aflau şi cei care fuseseră amestecați în Eterie. Se şoptea că turcii ştiau deja numele celor care mergeau Ia Neofytos fără vreun temei anume. Dispărură şi aceştia înainte de a fi prinşi. Plecară pe neaşteptate, într-o noapte, din Kyme. Unul se îndreptă spre Skiathos, altul spre Skopelos sau Alloniso. Câțiva îşi luară şi familiile cu ei, să încropească în loc străin o viață nouă. În Skyros nu se duse niciunul; insula era atât de aproape încât ar fi putut cu uşurință să fie recunoscuți de paşale. Toți au ales insulele mai îndepărtate. Cum se nimeri să apară tocmai atunci un caiac spre Chios, Stratis se gândi să plece într-acolo. Din câte auzise, se părea că o va duce bine şi de aceea îşi luă şi familia. Şi-atunci fusese aproape întocmai ca acum, când încercau să plece din Chios. Numai că Kostis abia împlinise doi anişori, iar celălalt îngreuia pântecele mamei. Când femeia urcă pe caiac, mai avea doar câteva săptămâni până să-i vină sorocul. Dar, de cum păşi pe punte, o durere uşoară îi încercui mijlocul. „O să-mi treacă...", se gândi ea. Se ghemui într-un colț, luă şi copilaşul lângă ea şi privea, pe deasupra catargului, în beznă, spre insula lor, spre frații pe care-i părăsea şi, de

tristețe, ochii i se împăienjeniseră de lacrimi. Când or izbuti oare să se întoarcă acasă? Numai libertatea le va înlesni revederea. Stratis, şi el cu inima strânsă, nu se clintea de lângă ea, dornic s-o ocrotească. Trebuia să aibă grijă de toate. Vorbea întruna de felurite lucruri ca să-i abată gândul de la chinul înstrăinării. Îşi făcea singur curaj. Îşi înghiţiră lacrimile, vasul ridică ancora şi la început totul merse bine. Dar, cu cât înaintau în larg, cu atât marea începu să vuiască mai năprasnic. Când trecură de insula Skyros, vremea se înrăutăţi şi mai tare. Furtună îngrozitoare, valuri uriaşe, să înghită corabia, nu alta. Copilul se sperie şi se ghemui la pieptul mamei, plângând încetişor. Ea îl strânse şi-l acoperi cu o velință groasă, să nu-l stropească valurile care ajungeau până la ei. În acest ceas greu, Stratis îi ajuta pe marinari să înfrunte furtuna. De câte ori trecea pe lângă ai lui, îi îmbărbăta: „Nu vă temeţi, este mânia nopţii... O să se potolească...”. Până când, la un moment dat, nevasta îl opri: „Nu pleca...” îi spuse rugător. „Mă doare...“ Se ghemuise într-un colţ şi ochii i se umplură de lacrimi. Dinţii îi scrâşneau de durere. Stratis îşi dădu seama pe loc că urma să nască. Chibzui cum s-o ajute mai bine. Luă de lângă ea copilul care, îndată ce-şi văzu mama chinuindu-se, se opri din plâns, şi, prinzând-o de haine, o mângâia încetişor.

Ceasuri întregi ţinu chinul. Femeia gemea şi, de câte ori caiacul sălta deasupra valurilor uriaşe, zvâcnea şi ea, de durere şi de zguduitura vasului. Până când sosi clipa binecuvântată şi în vuietul furtunii se auzi plâns de prunc. Un scâncet subţire, firav, ca al unei făpturi abia născute. Auzindu-l, cei de pe vas abia atunci îşi dădură seama ce se întâmplase şi alergară lângă ea. Priveau pruncul de parcă ar fi fost o minune şi care mai de care se întrecea să dea sfaturi cum să fie îngrijit. La fel şi în privinţa mamei. Era semn bun că se născuse un copil pe vas. „Nu mai avem a ne teme de-acum!”, exclamă bucuros căpitanul. „Toate or să ne meargă din plin! Pruncul ne poartă noroc.” Şi, parcă pentru a i se adeveri vorba, furtuna se îmblânzi dintr-o dată. Vântul se potoli brusc, valurile scăzură. Cerul se limpezi şi

hăt-departe, în zare, bezna începea să se risipească. La orizont se iveau zorii. Soarele se înălță din apă, aurind-o cu mii de culori. Marea părea catifelată. Se arăta o zi bună. Când se lumină de-a binelea, caiacul plutea de-acum nestânjenit. Marinarii începură să cânte de bucurie. Căpitanul, uitându-se la noul-născut, îl rugă pe Stratis: „Lasă-ne să-l botezăm noi, tot echipajul. Al nostru e, de vreme ce s-a născut pe vas“. Zis şi făcut. Când ajunseră în Chios, se duseră împreună şi târguiră cele trebuincioase de botez, făgăduind că vor avea grijă de el până va creşte mare. Chiar dacă toate mergeau încă greu pentru familia înstrăinată a lui Stratis, naşii, fie şi de la depărtare, vor veghea statornic asupra finului lor. Dar n-a fost nevoie de asta. Îndată ce tânăra familie păşi pe insulă, fu bine primită. Îşi atrăsese simpatia lumii care aflase ce vânt o aducea. Toți se grăbiră să dea o mână de ajutor perechii să-şi înjghebeze un nou cămin, să-şi înalțe o casă. Le dădură de lucru. Stratis se dovedi vrednic şi priceput la toate. Zidar, cărămidar; uneori lucra la olari şi picta vulturi bicefali pe farfurii, ca un adevărat artist, nu alta, alteori, având condei bun şi ştiind carte, executa portulane pentru vase. Iar nevasta, Vanghelini, în afara treburilor din gospodărie, se apucă să curețe mastic şi scotea şi ea câştig frumos. N-aveau aşadar a se plânge, iar când aflau că în port ancorase vreun vas din Kyrne, trimiteau de ştire rudelor, să nu fie neliniştite, că le merge, slavă Domnului, bine. Celelalte evenimente, din afara familiei, îi întristau; pătimirile neamului, revoluția care se aprinsese în Moreea şi se tot întindea. Îşi jertfeau viața atâția greci... Drăgăşanii, cucerirea Tripoliței de către Kolokotronis, moartea lui Ali Paşa şi câte altele... Pe deasupra, executarea Patriarhului[1]. Întâmplări triste, care le stârneau îngrijorarea şi-i îndurerau ca pe toți grecii. Stratis îi spunea nevestei: „Să vedem, Vanghelini, când s-or ridica şi ai noştri la luptă. De-am găsi

[1] E vorba de patriarhul Grigorios V, ucis de turci la Constantinopol la 6 iunie 1821 şi aruncat în apele Bosforului. (n. a.)

Kyme liberă!” Stăteau adesea de vorbă despre toate acestea şi cu localnicii.

Erau întristați din pricina insulei lor. Ar fi dorit să intre şi ea cât mai curând în revoluție, deoarece cu greu mai îndurau să audă flotele bubuind pe mări, iar localnicii să rămână surzi, tăifăsuind numai de cele petrecute pe alte meleaguri; era umilitor faptul că nu-şi cântăreau decât propriul interes; supuşenia care zădărnicea libertatea era o adevărată ruşine.

Trecuse vremea şovăielilor. Până când, la începutul lui aprilie, sosiră în insulă viteji samioți şi-i siliră pe turci să se retragă în castra. Adia de-acum şi aici vântul revoluției care atrase după ea, ca pretutindeni, răzbunare, mânie sălbatică şi măcel. Cine s-ar fi gândit, atunci când îi amenințau pe agi, că se vor năpusti asupra insulei atâția lefegii, răufăcători însetați de sânge de parc-ar fi năvălit din peşteri adânc îngropate în negura vremurilor? Cine s-ar fi gândit în ce primejdie se avântau? Cine şi-ar fi închipuit că vor alerga în curând înnebuniți să scape în pustietăți, cât mai departe, să se îmbarce pe vreun vas? Iată că se aflau acum, pe acest chei, la ceas de noapte, în ploaie, atâtea suflete, atâtea familii, aşteptând corabia să se ivească în zare, dar nicio pânză, nicio pasăre nu străpungea întunericul...

— N-are rost să mai aşteptăm vasul! N-o să vină! se auzi o voce de bărbat. Dacă era, ar fi ajuns până acum!

Vorbele lui sparseră tăcerea de mormânt a celor istoviți, care-şi puseseră toată nădejdea în sosirea corabiei, îi făcu îndată să iasă din muțenie, îi răscoli. Începură să vorbească tulburați. Îşi reveni, surprins, şi Stratis din amintirile ce-l năpădiseră.

— Ai auzit? îl întrebă Vanghelini.

— Da. De asta mi-era teamă şi mie.

— Acum ce ne facem?

— Pornim mai departe. Haide!

— Încotro?

— Spre munți. Ne-am tras destul sufletul.

Cineva din apropiere rosti:

— Ar fi mai bine să pornim spre mănăstirea Sfântul Minas. Am putea să ne închidem acolo şi să ne apărăm.

Auzindu-l, ceilalți se învoiră. Câțiva doar se hotărâră să rămână pe loc să aştepte corabia. Vanghelini îi arătă soțului băiatul cel mare, care dormea încă, frânt de oboseală. Îi era milă de el:

— Cum să pornim iarăşi la drum?

Stratis nu-i răspunse direct:

— Aici pot veni în orice clipă anticriştii.

În vorbele lui era cuprinsă toată primejdia. Femeia îşi trezi îndată băiatul din somn.

— Hai, Kostis, îl îndemnă cu duioşenie. Te-ai odihnit destul.

Porniră şi alții împreună cu ei. Familii multe cu copii. Toți tovarăşi de chin de-acum, o adevărată falangă. Şi începură urcuşul. Ploaia mai contenise, dar umezeala le pătrundea prin hainele ude. Mâna zorilor îi atinse cu răceala ei până în măduva oaselor. În altă situație, prima grijă ar fi fost să-şi schimbe îndată hainele, să nu înghețe şi să se îmbolnăvească. Dar acum n-aveau alt gând în minte decât cum să ajungă mai repede la mănăstirea Sfântul Minas, de parcă ar fi fost siguri că acolo vor afla scăpare. Îşi făceau, aşadar, singuri curaj şi se târau frânți de oboseală. Cei mai zdraveni îi sprijineau pe cei neputincioşi şi pe copii. Noaptea se stingea încet-încet, căpătând o tentă albăstruie. Se împrăştiară şi stelele care se iviseră o clipă pe cer. Doar luceafărul mai licărea, ca o candelă pe care Dumnezeu o aprinsese parcă anume pentru a-i mângâia pe năpăstuiți. Deşi drumul era tot mai anevoios, continuau să înainteze, îmbărbătându-i şi pe cei care-şi pierduseră curajul. După ceasuri întregi de mers, ajunseră astfel la mănăstirea Sfântul Minas. Nu mică le-a fost mirarea văzând că nu erau ei primii care se gândiseră să caute adăpost aici. Le-o luaseră mulți înainte, să fi fost cu toții vreo 3.000 de suflete. Pe de o parte, asta îi înflăcăra, când se gândeau că, dacă vor primi muniții, vor lupta mai mulți cot Ia cot pe de altă parte

îi şi îngrijora: dacă ei ar fi rămas toți acolo, proviziile s-ar fi isprăvit curând. Din câmpie şi dinspre livezile de mastic se zăreau deja năvălind spahiii sălbatici, măturând tot ce găseau în cale. Creştinii adunați la mănăstire abia apucaseră să baricadeze uşile. Dar era limpede că în zadar vor încerca să se apere, deoarece duşmanii începuseră să lovească nemilos în biserică. Totuşi, nu-şi pierdură curajul. Cum era duminică dimineață, chiar în ziua de Paşti, cei care nu luptau ascultau în biserică liturghia; intrau aplecați, smeriți, nădăjduind să meargă, de le va fi scris, la moarte, cu sufletul împăcat... Mulți încercau în fel şi chip să scape de nenorocirea ce-i amenința; unii se ascundeau în tunelurile săpate anume pentru ceas de primejdie, alții stăteau cufundați în fântâni, în apa care le ajungea până la bărbie, până înghețau bocnă. Nădăjduiau că vor scăpa cumva de cumplita năpastă.

Strădaniile lor se dovediră însă zadarnice. Turcii puseră foc în jurul bisericii, arseră uşile, năpustindu-se înăuntru ca un torent ce mătură totul în cale. Se revărsară în mănăstire ca marea înaintând pe uscat. În timp ce-şi scoteau hangerele şi-i loveau orbeşte pe oameni sfârtecându-le trupurile, răcneau sălbatic, răguşit, chiuind ca să întindă groaza şi, de frică, lumea să nu mai încerce să fugă. Şiretlicul le reuşi. Creştinii fură păcăliți. Nu-şi închipuiseră vreodată că e cu putință o asemenea sălbăticie. Se gândeau că nebunia duşmanilor se va opri cumva. Dar aceştia, dându-şi frâu liber pornirilor, înfundau iataganele în pântece şi scoteau măruntaiele, decapitau bătrâni şi prunci, îi spânzurau pe preoți de crengile smochinilor. Aveau grijă să-i lase în viață doar pe cei zdraveni, ca să-i vândă apoi în târg; lăsau în viață şi femeile frumoase ca să fie duse în haremuri şi băieții pentru a-i face ieniceri. Puțini scăpară cu zile. Doar cei care apucaseră să se strecoare în haine turceşti şi să se piardă pe vreo potecă neumblată. În mijlocul acestui prăpăd, Vanghelini îşi păzea cu străşnicie odraslele. Pentru o clipă îl pierdu din ochi pe Stratis şi se hotărî de una singură să-i ascundă într-o pivniță, cu gândul să-i scoată de-acolo, dacă

va scăpa teafără, îndată ce se va potoli urgia. Intrară şi alţii în beci, amuţiţi de groază. Asta o mai îmbărbăta, spera ca răsuflarea celorlalţi îi va încuraja şi pe copiii ei. Alergă apoi după Stratis care-o căuta şi el deznădăjduit printre cei ucişi. Îi vorbi în şoaptă, să nu fie auzit:

— Am găsit un tunel prin care trebuie să încercăm să ieşim. Unde sunt copiii?

Îi răspunse doar din priviri. Când se duseră să-i ia, nu-l mai găsiră decât pe cel mare, celălalt dispăruse, la fel şi ceilalţi copii. Femeia îşi pierdu firea:

— I-au găsit şi ni i-au ucis! Spune, Kosti, ce s-a întâmplat?

Îl sărută, îl mângâie pe băiat, sperând să afle ce se întâmplase. Dar acesta, mut de spaimă, cu buzele strânse, nu scotea o vorbă, de parcă şi-ar fi pierdut graiul. Părinţii se neliniştiră şi din pricina asta. Atunci, o femeie prăbuşită alături, cu pieptul sfârtecat, le spuse:

— L-a luat o creştină. O fi crezut că-i al ei.

— Unde s-a dus? sări Vanghelini.

— A ieşit de-aici nădăjduind să scape. Poate o fi izbutit.

Nu mai era timp de vorbă acum. Vacarmul se apropia şi fiece clipă scursă le împuţina şansele de salvare.

— Să mergem! o îndemnă Stratis. Îl vom găsi noi!

Luă copilul în braţe şi o trase şi pe nevastă-sa după el. Se strecurară cu greu printr-o crăpătură aflată mai încolo, în spatele chiliilor. Ajunşi la gura tunelului, Stratis, după ce se uită cu băgare de seamă în jur, îşi ajută nevasta să coboare, apoi şi pe băiat. El coborî ultimul. Tunelul îi înghiţi în bezna lui adâncă. Îi izbi un iz puternic de mucegai. Erau hotărâţi să se târască prin tunel, oricât de lung ar fi, numai să iasă la lumină. Că puteau fi şerpi şi şoareci sub pământ, nici nu voiau să pomenească, de teamă să nu-i audă băiatul şi să se sperie şi mai tare. De aceea erau mulţumiţi, în timp ce se târau, că auzeau răzbătând tot mai slab de-afară bocetele şi vaietele. Nădăjduiau că vor scăpa de primejdie. Stratis mergea în faţă şi-i tot îndemna:

— Veniţi... Haideţi odată!

Îl prindea pe copil de mânuță şi-l trăgea după el. Mama îl împingea uşurel din spate. Din adâncul tunelului desluşiră nişte şoapte, semn că, departe, în fața lor, se aflau şi alții. Asta le dădu curaj, speranță. Când respirația le devenise tot mai greoaie, începu încet-încet să răzbată lumina de la celălalt capăt al tunelului. Ieşiră într-o râpă, unde deschizătura era acoperită cu tufişuri de tot felul. De aceea n-o văzuseră duşmanii. La lumina zilei, îşi simțiră ochii înceţoşați, ca şi cum ar fi ieşit din iad la viață. Nu desluşeau nimic. Închideau ochii şi apoi îi deschideau treptat, să se mai obişnuiască cu lumina. Nu zăboviră mult şi o apucară pe o potecă, spre apus, la întâmplare. Nu le mai păsa unde vor ajunge. Tot ce doreau era să se îndepărteze cât mai mult de locul urgiei. În drum dădură şi de alți pribegi şi aflară că acelaşi crunt măcel avusese loc şi la Nea Moni, unde se baricadaseră cei din oraşul Chios. Duşmanii se năpustiseră şi-i măcelăriseră de parcă ar fi secerat spice. Cine ştie ce-o mai fi rămas în urma focului pe care l-au aprins! Mozaicurile atât de măiestrit lucrate de artiştii bizantini fuseseră distruse. Sfinții şi-or fi luat ei singuri zborul spre cer, prin fum, să nu mai vadă grozăviile din jur.

Se îndreptau pribegii spre locuri pustii şi, cu cât înaintau, întâlneau tot mai mulți năpăstuiți în cale. Soseau din diferite părți şi fiecare avea o grozăvie de povestit. Unii că l-au văzut pe Neofytos spânzurat împreună cu ceilalți preoți, alții că au zărit vasele turceşti venind să încarce robii în lanțuri. Despre consulul danez se povestea că ar fi fost tras în țeapă, iar familia lui ar fi fost vândută la mezat. Toți vorbeau de întâmplări îngrozitoare, petrecute sub ochii lor, pe care dacă ai vrea să le consemnezi, nu ți-ar ajunge tomuri întregi. Însă nu era acum timp de vorbă. Trebuiau să încerce să scape cu orice preț. Dar cum urgia se întindea în toată insula, se întrebau care ar fi locul cel mai sigur să se adăpostească. Unii credeau că turcii nu vor cuteza să urce la Anavatos, castrul clădit sus, pe o stâncă, încă din vechime, pentru a păzi insula de pirați; alții ziceau că ar fi mai bine să ajungă pe țărmul de apus, poate că va acosta acolo vreun

caiac din Psara; cei mai mulți, care-şi mai păstraseră o fărâmă de nădejde, hotărâră să se târască prin peşteri ascunse şi să aştepte acolo până când turcii se vor sătura de măcel şi jaf şi vor pleca îmbuibați. Ultimii aleseră calea cea mai bună, aşa cum se va vedea din cele ce vom povesti mai departe. Au trăit, e adevărat, zile întregi în beznă şi s-au hrănit cu şerpi şi cu ierburi, dar în cele din urmă, au scăpat cu viață. Din grupurile pornite în alte direcții, puțini s-au mai salvat. Din cei care s-au îndreptat spre apus să găsească un vas să se refugieze, au pierit aproape cu toții. Ce să mai pomenim de cei care au pornit spre Anavatos... Câți scăpaseră de la Sfântul Minas şi de la Nea Moni şi-au aflat sfârşitul acolo sus... Năvălitorii, după ce pustiiseră târgul de suflete timp de cinci zile, de credeai că s-au săturat în sfârşit de măcel, începură să strige că socotelile s-au lămurit de-acum, că îi iartă pe răsculați şi că lumea poate să se întoarcă fără teamă la casele ei. Se părea că voiau să închidă vrajba. Mulți s-au lăsat înşelați crezând în vorbele lor şi s-au întors acasă de pe unde se ascunseseră. Dușmanii atât aşteptau. Atunci s-a dezlănțuit cel mai sălbatic măcel; a reînceput strângerea de robi. Mii de sclavi înlănțuiți în vapoare, care-şi priveau pământul natal fumegând, căsuțele năruite. Niciun câine nu mai urla, nicio pasăre nu mai ciripea. Toate fuseseră nimicite. Două săptămâni bântui urgia în Chios.

Iată în două vorbe ce s-a întâmplat la Anavatos. Era lunea Sfântului Toma când se înnegriră coastele de lefegii care urcau dealul năvălind în iureş. Cei din castru încercară să le țină piept cât putură. Dar isprăviră curând gloanțele, praful de puşcă. Turcii înaintau, puhoi. Ce să facă bieții greci? Începură să se împrăştie şi să se strecoare printre năvălitori, doar-doar se vor salva. Mulți s-au închis într-o biserică, nădăjduind că dușmanii vor respecta poate lăcaşul şi nu vor cuteza să intre înăuntru. Nesăbuită speranță! Deoarece aceştia, chiar dacă n-au intrat, au pus foc de jur-împrejur şi i-au ars pe oameni de vii. Biserica era în flăcări. Cu cât creştinii cântau mai inimos, pe atât tâlharii de-afară râdeau,

îmbătați de victorie, şi luau părtaşe la orgiile lor femeile pe care izbutiseră să le prindă. Ar fi în zadar să mai stăruim asupra tuturor acestor grozăvii. Sunt chinuri ce nu pot fi zugrăvite în cuvinte.

O vorbă doar despre cei ajunşi pe țărmul apusean. Au găsit din fericire caiacuri şi alte vase pe puntea cărora s-au înghesuit cum au putut. Unii s-au aruncat chiar în valuri, mulți s-au înecat. Alții însă s-au salvat, izbutind să ajungă la Psara, în Andros, sau în Syros, unde s-a nimerit. Printre aceştia din urmă se aflau şi Stratis şi Vanghelini cu copilaşul lor care debarcară la Psara. Înainte de a urca pe vas priveau şi tot întrebau în stânga şi-n dreapta dacă nu ştiau ceva de femeia care le luase din greşeală pruncul. De cum au ajuns în Psara, tot de asta au întrebat:

— N-a sosit cumva o femeie care a spus că...

Nu aveau nimic altceva în minte decât să-şi găsească copilul.

Capitolul II

ATUNCI CÂND SE NAŞTE UN COpil, se spune că ursitoarele vin la leagănul lui şi hotărăsc care îi va fi soarta, ce va ajunge în viaţă. Bucurii şi tristeţi, suferinţe şi rătăciri, acestea i le sortesc, se zice, pruncului din prima clipă. Sunt unii cărora le e scris să trăiască uşor, fără griji şi amărăciuni, iar alţii care trebuie să înfrunte chinuri de neîndurat. Viaţa unora se scurge ca o legendă plină de peripeţii, aidoma unui râu care îi prinde în năvala lui şi îi izbeşte de maluri şi apoi îi poartă tot mai departe, până îi aruncă în mare, unde se cufundă în împărăţia tăcerii veşnice. Însă nimeni nu ştie de la început încotro se îndreaptă. Pruncii sunt surzi şi nu aud ursita. Puţini sunt cei care, în timp ce înaintează, întrevăd anumite semne ale viitorului, presimt ce li se va întâmpla şi-şi fac planuri, dar toate sunt aidoma unei ape curgătoare şi ei tot la mare ajung în cele din urmă. Există însă ceva în om care îl face să înfrunte şuvoiul şi uneori devine el însuşi şuvoi, un adevărat fluviu. Este dorinţa de a exista. Strădania lui, care se dovedeşte adesea zadarnică, de a nu fi prins în vâltoare, de a se împotrivi cu orice preţ, de a-şi făuri propriul eu. Chiar dacă pentru mulţi ursitoarele acestea nu sunt decât o poveste, în cele din urmă, dacă se gândesc mai bine, se văd nevoiţi să le recunoască existenţa; ele pătrund şi rămân în viaţa oamenilor, constituind însăşi condiţia ei. Şi tot la ele merg, se spune, cei care şi-au dat duhul.

Dacă pomenim de toate acestea aici, este datorită noianului de întâmplări abătute asupra celor doi eroi ai

cronicii noastre, Stratis şi Vanghelini. La fel au pătimit şi copiii lor: una după alta năpastele s-au dus aşa cum au venit. Dar să începem cu părinții. Părăsind în ceas de primejdie Kyme, s-au îndreptat spre Chios, nădăjduind că o vor scoate cumva la capăt. Nu întâlniră decât pierzanie şi măcel şi aici. Din nou pribegia, apoi sosirea în Psara. Însă ei rămâneau mereu neîngenuncheați. De cum păşiră pe uscat zăriră, pe coasta muntelui, un copac care stătea falnic în bătaia vântului, şi, fără să-l rostească cu glas tare, amândurora le veni acelaşi gând: „Orice s-ar întâmpla, vom rămâne neclintiți precum copacul acela“.

Astfel începu chinul lor. În primele nopți au dormit cum s-a nimerit, prin biserici, laolaltă cu alți prigoniți şi au început să lucreze pe unde apucau ca să scoată un codru de pâine să-şi astâmpere foamea. Şi-au luat apoi o colibă în care şi-au înjghebat cu chiu cu vai un culcuş. Grija lor cea mare era să întrebe întruna, în toate părțile, doar-doar şi-or găsi şi celălalt copil. Dar, pe cât de mare le era la început speranța, aceasta se spulberă încet-încet o dată cu veştile pe care le aflară despre insula Chios. O asemenea nenorocire nu se mai pomenise vreodată. Din populația insulei, în două săptămâni fuseseră măcelăriți 26.000 de oameni, alți 47.000 fiind duşi pe chei şi încărcați în vapoare spre a fi vânduți în robie. Doar vreo 5.000 scăpaseră, dar în ce hal erau nenorociții... Despre mulți dintre ei, pe măsură ce trecea vremea, soseau veşti de tot felul, una mai tristă decât alta. Unde au fost vânduți, în ce haremuri au fost închise mândrețe de fete... Erau şi veşti mai bune, care dovedeau până unde poate ajunge compasiunea frățească şi cum înțeleg unii să-şi facă datoria. Însă prea puține erau ştirile de acest fel. Se află, aşadar, că nişte bogătaşi din Odessa şi din Triest au dat de urma rudelor vândute în robie şi au plătit scump răscumpărarea. La fel a procedat şi regele Danemarcei, pentru familia nefericitului consul pe care a descoperit-o, după mulți ani, în Tunis. Dar să găseşti un prunc ca al lor, în învălmăşeala cumplită care se iscase, era aproape cu neputință. Unde mai pui că toți copilaşii

seamănă între ei şi greu îndură urgia. Dar, cu tot dorul ei după pruncul pierdut, perechea nu-şi irosi vremea aşteptând cu mâinile în sân. Nici pomeneală! Prinseră curaj, munciră din răsputeri şi izbutiră să-şi înjghebeze cât de cât un cămin... Vor face alt copil. Între timp, țara, în lupta ei, obținea unele izbânzi. Au fost eliberate alte regiuni subjugate. Existau multe semne, la care se adăugau mereu altele, care arătau că Grecia se afla de-acum pe picioarele ei şi propăşea. Mai întâi, înflăcăratul Kanaris din Psara îi dădu sultanului o lecție pentru a răzbuna într-un fel măcelurile săvârşitc de turci în Chios. Scufundă toată flota turcească. Şi, în apropiere, la Dervenakia, viteazul din Moreea nimici vasul lui Dramali, cu vajnicii lui lefegii. Căzu şi Anapli. Nu peste mult timp, Misolonghi fu încercuit. Şi chiar dacă era un semn de rău augur, cei asediați arătau o asemenea însufleție, încât exemplul lor era un imbold şi pentru ceilalți asupriți, nu numai din Grecia, dar şi din alte părți, până hăt departe, să se prindă în hora revoluției. Îndemnau totodată sufletele binevoitoare din țările libere să se înduplece şi să ajute Grecia.

Byron veni aici ca protectorul ei. Prinseră şi alții curaj... O mulțime de localități din Moreea fuseseră deja eliberate. Chiar şi acolo unde grecii nu biruiseră încă, tot izbuteau să-şi adune înverşunarea şi să reia lupta ca să învingă cu orice preț. Dorința lor de victorie însemna înviere. La fel se întâmplă în cele câteva insule care-şi adunară corăbiile şi se ridicară Ia răzmeriță. Sufereau, plăteau cu sângele lor, însă tot dârji rămâneau. Kasos fu pustiită de-a binelea de către Mehmet Ali, care-şi aduse flota din Egipt ca să-l susțină în luptă. Psara plăti scump, de credeai că suferință mai mare nu există pe lume. Sufletul năpăstuiților rămânea însă mereu drept. Din pricina atâtor sacrificii deveniseră adevărați sfinți.

De când izbucnise revoluția. Turcia era cu ochii pe cei din Psara, deoarece îşi aruncaseră în luptă toate corăbiile. Transportau praf de puşcă, arme, înfruntau flota turcească. Ca şi mai înainte, au izbutit să stăvilească o vreme mânia

Osmanului. Când se iscă războiul cu țarul, marinarii din insulă prinseră curaj şi-l hărțuiră pe sultan, atacându-i flota. Apoi, încă din timpul luptelor cu corsicanul, vasele lor străpungeau blocada şi plecau să se aprovizioneze. Astfel se îmbogățeau şi scoteau câştiguri celelalte corăbii comerciale. Dar de cum izbucni revoluția, tunurile le întoarseră din drum. Se vede că sultanii însemnaseră destule nesăbuințe în catastifele lor şi voiau să plătească cu vârf şi-ndesat. Ajunseră şi în Chios. Cum îndrăzneau vasele să ia la bord refugiați? Cum de se încumetau căpitanii să-şi deschidă pungile şi să împartă aur celor năpăstuiți? De ce făceau una ca asta? Ca să arate fățiş sultanului că sunt împotriva lui. Apoi, când paşa Hosref, în fruntea unei flote puternice, porni spre insula lor, creştinii, strânşi în biserica Sfântul Nicolae, luară o hotărâre nechibzuită. Voiau să se împotrivească cu orice preț dușmanului, ba chiar să înalțe şi steagul cu cruce pe care scria „Libertate sau Moarte". Ei bine, cine ar fi înghițit atâta cutezanță? Câtă răbdare să aibă sultanul? Până când? Trebuia neapărat să le-o plătească! Şi se ținu de cuvânt.

Flota ajunse în apele de nord şi tunurile începură să tragă ca să acopere debarcarea lefegiilor. Dar localnicii se apărau cu strășnicie. Turcii însă, după două zile, atacară din nou. Şi de data aceasta izbutiră să pună piciorul pe uscat şi să înainteze spre sat. Atunci s-au înscris cele mai frumoase pagini din istoria insulei. Pe drum, într-un loc numit Ftelio, luptătorii, când şi-au dat seama că nu mai era chip să reziste, au intrat în depozitele de muniții unde se păstra praful de puşcă, le-au dat foc şi le-au aruncat în aer. Cădeau bucăți din trupurile sfârtecăte, ca şi cum ar fi erupt un vulcan şi ar fi revărsat lavă. Nimeni n-a avut scăpare. Socoteau de cuviință că e mai bine aşa decât să lase să se abată asupra lor mânia osmană. Pilda lor i-a însuflețit astfel şi pe cei din oraş şi aceştia făcură la fel. Au luptat cât le-a stat în puteri, iar când lefegiii s-au năpustit ca un val negru să înece insula, s-o scufunde pur şi simplu, bărbați, femei şi copii, preoți, adunați în biserica Sfântul Anton, toți într-o

singură hotărâre au pus foc la depozite şi au sărit în aer. Cumpăneau anume clipa când se apropiau năvălitorii şi astfel atrăgeau moartea şi asupra lor. Totul se năruia în jur. Cerul se înnegrise de fum. Păsările zburau speriate care încotro. Şi în beznă, printre ruine, ca un suflet înflăcărat şi înverşunat, flutura steagul din Psara, cu crucea, şi cu inscripţia pe el: „Libertate sau Moarte”. Chiar dacă de mânie turcii îl aruncară, vântul luă în adierea lui cuvintele înscrise pe drapel şi le purtă mai departe. Şi chiar dacă turcii ar fi ars insula până în temelii, ar fi năruit-o şi ar fi nimicit şi ultimul om, n-ar fi fost cu putinţă să zdrobească sufletul cuibărit în drapel. Păsările îl ridicară ca pe-o batistă de pe dealurile arse şi înnegrite şi-i purtară mesajul acolo unde trebuia.

Puţini scăpară de la pieire. Doar vreo 3.000 din cele 20.000 de suflete care se strânseseră pe insulă de-a lungul vremii. Au supravieţuit doar cei care au apucat să se urce pe corăbii şi să se refugieze. Părăsind insula, aceştia şi-au jurat, văzând cât de pustie rămăsese, să revină îndată ce se vor limpezi lucrurile, ca să-i redea din nou viaţă. Cheiurile trosneau de îmbulzeala oamenilor care încercau să scape cu orice preţ. Câţi să încapă în vase? Stratis sosi la timp ca să apuce s-o urce pe Vanghelini cu băiatul în braţe. În clipa când încerca să se caţere şi el şi tocmai se ridica ancora, un bătrân îl trase de mânecă. Avea arsuri îngrozitoare pe faţă şi la umăr şi ţinea în braţe un copilaş.

— Fii bun şi ia-l şi pe el. Eu nu mai am zile să-l cresc.

Stratis rămase nedumerit. Privi copilul care tăcea şi ochii i se împăienjeniră de lacrimi. Bătrânul îşi continuă ruga:

— Oriunde te-ai duce, al tău să fie.

— E nepotul tău? îl întrebă Stratis cu sufletul la gură.

— Nu. L-am găsit părăsit într-o peşteră. Plângea alături de mama lui care-şi dăduse duhul, sărmana, Dumnezeu s-o ierte.

I-l puse în braţe.

— Ia-l, rosti din nou.

Stratis nu se împotrivi. Uitându-se la băiat, se gândi îndată că pesemne tot aşa, într-o asemenea îmbulzeală, îşi

pierduseră şi ei copilul şi, dacă o mai fi trăind, o fi aidoma acestuia. I se făcu o milă nespusă şi îl strânse Ia piept. La proră nevasta se uita în jur neliniştită, neştiind de ce întârzie bărbatul ei şi când îl zări cu un copil în braţe, îi strigă:

— Urcaţi odată, ce mai staţi?!

Se vedea limpede că voia copilul. Atunci Stratis îl îmbrăţişa pe bătrân şi se aruncă în barcă, în ultima clipă, îi puse nevestei băiatul în braţe. Vasul pornise deja. Se opriră puţin pe punte. În mijlocul celor din Psara, care priveau, în picioare, înlăcrimaţi, insula pe care o părăseau. O vedeau năruită, învăluită în fum, cu dealurile golaşe, fără o frunză. Stăteau îngânduraţi, fără să scoată o vorbă. Pentru ce meleaguri o părăseau oare? Şi ce viaţă îi aştepta acolo unde vor ajunge? La aceleaşi lucruri se gândea şi Stratis. El şi nevasta lui înfruntau pentru a treia oară o asemenea nenorocire. A treia oară plecau alungaţi şi încercau să-şi salveze viaţa. Măcar de-ar fi fost siguri că, acolo unde se duceau acum, nu vor mai trece prin alte chinuri şi că vor trăi, în sfârşit, liniştiţi. Nimic însă nu părea să le tăgăduiască aşa ceva. Toată Grecia era de-acum răsculată, poporul se ridicase la luptă. Oriunde s-ar fi dus, ar fi înfruntat moartea. De ce, aşadar, ei împreună cu copilaşii lor, care erau acum doi, să nu se întoarcă în Eubeea? Patru ani se scurseseră de când plecaseră din Kyme pe-ascuns, într-o noapte. Ceva trebuie să se fi schimbat şi pe-acolo. Or fi plecat agile, or fi uitat, s-or fi şters din amintire multe lucruri. Era doar în interesul turcilor acum, când în jurul lor se întindea răzmeriţa, să uite vechile răfuieli, să se arate blânzi şi îngăduitori. Astfel, năpădit de asemenea gânduri, Stratis se hotărî în cele din urmă:

— Noi, femeie, trebuie să ne îndreptăm acum spre Kyme. A sosit ceasul ei.

Se zbătură şi se făcură luntre şi punte să se întoarcă acasă şi în cele din urmă izbutiră.

Cinci ani înseamnă un răstimp destul de lung ca să se schimbe lucrurile în locul de unde-ai plecat. Şi cam atâta

lipsiseră Stratis şi Vanghelini din Kyme. Când se întoarseră, aşadar, şi intrară în casa părintească, în zadar căutară cu privirea printre cei care-i îmbrățișau şi le urau bun venit pe cei doi fraţi ai lui Stratis – pe cel mare, Patios, şi pe mezin, Filip. Părăsiseră amândoi insula, de îndată ce izbucnise revoluția. Primul s-a dus la Neofytos şi a trimis veste din Ciclade că e bine sănătos, iar celălalt, mezinul, a pornit în căutarea lui Kriezotis, în Eretria, în oastea căruia lupta. Şi el dădu de ştire alor săi şi scrise unui vecin să nu-şi mărite fata, fiindcă ar fi vrut s-o ia de soață.

— Bine că sunt sănătoşi amândoi, îi mângâie Stratis pe bătrâni.

Şi începu apoi să povestească, să răspundă la întrebările care i se puneau, să zugrăvească grozăviile prin care trecuse. Dacă el uita ceva, nevastă-sa îl completa. Povestiră de-a fir a păr despre Chios şi Psara şi parcă nu mai isprăveau. De copilul lor cel mic, de Iankos, nu pomeniră însă nimic cum că n-ar fi fost al lor. Nu doreau să le ştie nimeni taina. Se străduiau, prin duioşia cu care îl înconjurau, să-l facă pe băiat să nu se simtă înstrăinat şi să uite nenorocirile îndurate. Şi Stratis le-a spus părinților şi celorlalți din casă să nu pălăvrăgească prea mult, ca nu cumva turcii să-şi amintească vechile socoteli. Bine era acum să fie toți, uniți, până când va adia şi aici vântul libertății şi atunci vor prinde curaj.

Totuşi, în afara celor care lipseau, unii plecați la oaste, alții îmbarcați pe corăbii, în afara câtorva înmormântări şi nunți care au loc întotdeauna, altceva nu se schimbase în toți aceşti cinci ani. Viața îşi urma cursul ca înainte. De o parte, erau proprietarii de corăbii şi moşierii, de cealaltă săracii... Într-o parte oamenii de vază, importanți, în alta cei mărunți, neînsemnați, care, chiar dac-ar fi lipsit, nu s-ar fi clintit nimic în viața insulei. Câțiva dintre aceştia din urmă erau vestiți din felurite pricini. Iată, de pildă, bunica Afendra, care moşise, cu priceperea-i cunoscută, majoritatea copiilor, până şi din satele îndepărtate; popa Stamatis, care slujea în parohia săracilor şi avea o bunătate

de sfânt; doi oameni de treabă, tată şi fiu, Ghialurizii; doi-trei cămătari bogați care adulmecau ca nişte corbi pe cei nevoiaşi. Pe toți i-au regăsit aşa cum îi lăsaseră, fiecare cu îndeletnicirile lui, şi despre ei venea vorba zilnic. Alături de ei, un nou-venit în insulă avea multe de povestit. Era un dascăl din Triest, fiu al unui marinar kymiot care se înstrăinase şi murise departe de patrie; el îşi luase nevastă o fată de boier din Mykonos şi avuseseră un copil care era învățătorul. Acesta revenise pe pământul părintesc, să trăiască liber, ca să nu se stingă şi el printre străini. Era un om cu carte, nu glumă, ştia şi limbi străine. Învăța întruna. Şi te mirai cum îi ajungeau până aici veşti despre toate câte se întâmplau în Grecia. Povestea, de pildă, că măcelurile din Chios zguduiseră întreaga Europă într-atât, încât în Franța, cel mai de seamă poet, Hugo, a evocat în versuri emoționante evenimentul, iar unul dintre cei mai mari pictori, Delacroix, îndemna lumea, prin tablourile lui, să ajute Grecia. Despre nenorocirile celor din Psara vorbea şi Solomos într-un poem. Învățătorul ştia multe altele de acest fel.

Însă, dincolo de oameni, fiecare cu drumul lui, viața se scurgea înainte, aşa cum e lăsată de Dumnezeu. Cei din Kyme nu-şi dădeau încă seama că le stă în putere să se elibereze şi ei. Eubeea şovăia să se avânte în luptă. Omer paşa din insula Karystos şi paşa din Negreponte o țineau îngenuncheată. Şi, în ciuda războiului purtat pe mare într-ascuns de Kriezotis, de Govios şi de alți viteji căpitani, care aduceau pagube însemnate turcilor, răsculații nu izbuteau totuşi să obțină ceea ce doreau. La acestea se adăuga şi experiența tristă din primul an al luptei, când se ridicaseră fără să aibă flota bine pregătită iar paşa din Karystos cu trupele lui i-a pedepsit aspru, vărsând mult sânge. Astfel, multe se puneau acum la cale în Kyme, dar într-ascuns. Bărbații plecau şi luptau pe alte meleaguri, pe unele vase comerciale kymiote existau tunuri ca să se apere, chipurile, de piratii care le-ar fi atacat. În ochii agilor viața în insulă îşi urma cursul firesc. Oamenii îşi culegeau viile,

butoaiele de vin erau încărcate pe corăbii şi ajungeau până la Marsilia, toamna ogoarele erau arate, meseriaşii îşi vedeau de treburile lor.

Însă chiar dacă miroseau că localnicii pregătesc ceva, într-ascuns, turcii se prefăceau că nu înțeleg deoarece nici ei, în ce-i privea, n-ar fi vrut să forțeze lucrurile, de teamă să nu se întoarcă totul împotriva lor. Îi lăsau, aşadar, pe kymioți să-şi vadă în tihnă de ale lor. Nici la sărbători nu-i împiedicau să facă ce pofteau: să poarte epitafurile în jurul bisericilor şi, în ajunul Sfintei Marii, să fiarbă grâu în cazane. „Să-i lăsăm în pace...“, îşi spuneau. „Să nu-i încrâncenăm şi mai tare... Mai bine să stingem focurile de-cât să le aţâţăm...“

Viața se scurgea în tihnă. Lumea melița ca întotdeauna şi pretutindeni mereu aceleaşi şi aceleaşi: nunți şi botezuri, înmormântări, adulteruri, răpiri şi câte şi mai câte. Lucruri aparte, nebuneşti sau demne de admirație, erau, de pildă, cele făptuite de Ghialurizi, părinte şi fiu. Uneori se auzea despre vreun localnic sau străin că avea lepră şi l-au părăsit ai lui la Soutsini. Acolo, într-un loc pustiu, departe de oraş, începuseră să-i ducă pe leproşii din Eubeea şi din insulele apropiate. Îi părăseau pe țărm, să-şi ridice singuri colibe, să trăiască alături de cei bolnavi ca şi ei, câte zile le mai aveau hărăzite. Nefericită soartă...

Pe scurt, aceasta era viața în Kyme. Anii se scurgeau necontenit, fără să-ți dai seama cum, plini de întâmplări, alteori ți se părea că timpul parcă stătea în loc, deoarece kymioții tânjeau să-şi câştige şi ei libertatea.

Sufereau auzind ce se întâmpla pe alte meleaguri. Revoluția se întindea tot mai mult. Despre ce să vorbeşti mai întâi şi ce să admiri mai mult? Despre sacrul Misolonghi, care rezistase atâta timp duşmanului, iar cei asediați se apăraseră ca nişte lei? Despre eliberarea Atenei? Sau despre bătălia de la Navarino, unde grecii au nimicit întreaga flotă a Egiptului? Şi despre altele încă, câte şi mai câte... Despre jertfele celor a căror viață era una cu moartea? Când Adunarea Națională de la Troizen l-a desemnat conducător

al guvernului pe Kapodistria, acesta, aflând vestea, a venit îndată din Rusia, deşi era mâna dreaptă a ţarului. Un om important, capabil, cu învăţătura pe care o avea, să organizeze un stat puternic. Să lăsăm însă astfel de întâmplări pe seama istoriei. În cronica pe care o depănăm încap şi altele. Care a fost, aşadar, soarta familiei lui Stratis, ce-au făcut copiii lui, cum şi-au chivernisit viaţa şi în ce lume au trăit? Nu sunt decât întâmplări ale unor oameni simpli, obişnuiţi.

Ei, prin urmare... să desfăşurăm firul roşu din vârtelniţa vieţii. Dacă ar fi o legendă, am fi început altfel... Dar e vorba de oameni şi fapte trăite aievea. Şi continuăm astfel:

Pe cât treceau anii, creşteau şi cei doi băieţi ai lui Stratis, Kostis şi Iankos. Fraţi nedespărţiţi în toate. Se bucurau în mod egal de dragostea părinţilor, deoarece până şi aceştia, cu vremea, uitaseră că era o taină între ei. Şi dacă cineva, vreodată, le-ar fi amintit, s-ar fi mirat, atât de mult erau legaţi copiii în inimile lor. Dar într-o bună zi vrajba a intrat între ei şi de atunci a început să le roadă sufletul. Le vom spune pe toate la vremea lor. Să le luăm, aşadar, pe rând.

Printre mai-marii sfatului din Eubeea fusese ales şi tatăl lui Stratis. I se acordase această onoare fiind un om înţelept, cu scaun la cap, iar cei trei feciori ai lui intraseră în revoluţie, doi dintre ei luptau încă. Alegerea aceasta a atras însă după sine multe. Moş Karalis, un om plin de viaţă, a făcut ca, prin votul lui, lucrurile să ia o întorsătură grabnică şi în Eubeea. Şi ştirea tainică a ajuns unde trebuia şi s-a hotărât planul pentru eliberarea insulei. Aceasta s-a întâmplat la fortăreaţa din Negreponte, în strâmtoarea care despărţea Eubeea de Rumelia. Astfel, la 29 decembrie au venit vasele de luptă kymiote şi au atacat fortăreaţa, iar Kriezotis cu armata încerca să cucerească insula pe uscat. Dar turcii au opus o rezistenţă înverşunată, nu s-au dat uşor bătuţi. Şi aşteptau ajutoare. Astfel, atacul a rămas nedecis, cu dorinţa nestrămutată de ambele părţi de a fi reluat cu şi mai mult avânt. Vasele kymiote au părăsit Egripos şi de bună seamă paşa şi-ar fi vărsat mânia asupra

celor care puseseră la cale totul. Dar, înainte de a apuca să facă una ca asta, aceştia au dispărut; au fugit în Egina. Moş Karalis se număra printre ei. Şi-a dat duhul acolo bietul de el, de inimă rea. Acasă nu s-a aflat de moartea lui decât abia când Eubeea a fost eliberată. În câteva luni, sultanul, văzând că, oricât s-ar strădui, va pierde Griponisi, a fost nevoit să predea insula cu firman[2].

Atunci când băteau clopotele în Kyme şi lumea era în sărbătoare, a ajuns aşadar şi vestea tristă despre bătrân, că a fost îngropat în insula Egina. Era prima dată când Stratis, întrucât fratele mai mare se stabilise pe lângă Neofytos, a simțit că devine capul familiei şi că pe umerii lui apasă o povară grea. Dacă taică-său s-ar fi aflat acum în fața lui, viu sau mort în coşciug, l-ar fi asigurat că ştie ce are de făcut şi l-ar fi liniştit. Era prima dintre datoriile lui. Dar părintele său zăcea în țărână în cine ştie ce loc străin. Bătrâna, după câte necazuri îndurase şi din pricina spaimei prin care trecuseră, avea mintea zdruncinată. Şi cum n-o mai ajuta capul, nu mai era în stare nici să se necăjească. Cui să-i mărturisească aşadar Stratis răspunderea lui? Dar cine ar fi putut să-l înțeleagă mai bine dacă nu casa lor strămoşească, martora atâtor întâmplări, naşteri, vieți, morți? Avea impresia că în sufletul casei se aflau contopite sufletele tuturor celor dispăruți. Acestui duh al casei i se va destăinui, îi va mărturisi întotdeauna orice durere, atunci când se simțea singur sau nu voia să-i întristeze pe cei dragi cu necazurile lui.

În prima noapte după ce aflase de moartea tatălui său, n-a fost chip să dea geană de geană. A rămas treaz în aşternut privind în întuneric. În amintire îi stăruia chipul bătrânului. Lângă el, Vanghelini, veghea şi ea, dar cu ochii închişi. Se ferea să-i vorbească, nădăjduind că Stratis va ațipi până la urmă. În zadar însă. Bărbatul se ridică încet din pat şi ieşi din încăpere. Coborî scările şi ieşi afară, se opri lângă peretele casei. Între două pietre aşezate în unghi se afla o

[2] 13 iunie 1830.

crăpătură de era aproape loc să treacă un om; când se iviră zorii şi lumina pătrunse prin ea, Stratis ridică mâna, o pipăi. I se păru că deschizătura aceea avea şi ea glas. Mai departe, uşa scării unde lăsau cheia părea aidoma unei urechi imense. Stratis rămase un timp acolo, să le privească, să-şi adune gândurile în tăcere. Până când în coridor apăru nevastă-sa. Îl văzu şi îşi dădu seama că acum era ceasul bărbaților, altminteri i-ar fi vorbit el singur. De aceea nu îndrăzni să se apropie, ci intră în camera copiilor şi, trezindu-i binişor, le spuse în şoaptă:

— Duceți-vă voi până afară. Aduceți-l pe tata în casă. Socotea că sunt mari de-acum, era vremea să ajungă bărbați.

Libertatea adusese cu ea semne vădite de propăşire în Kyme. Vasele ei plecau şi se întorceau fără teamă, fără să le mai trebuiască hârtii de intrare în port pentru care până atunci plăteau haraciuri şi peşcheşuri grele. De-acum pluteau adesea în călătorii tot mai îndepărtate de unde aduceau câştiguri frumoase. S-au întors în insulă şi gospodarii pribegi, şi au luat treburile de la capăt. Se îngrijeau de ogoare, de vii, deschideau prăvălii şi înălțau case. Printre aceştia se afla şi Filip, fratele mezin al lui Stratis. Era bărbat copt de-acum, la 35 de ani. Fata pe care o iubea îl aşteptase cuminte la casa ei şi în curând se făcu nunta. Celălalt, cel mare, se opri în insulă doar câteva zile. Se afla în drum spre Patmos şi Chalkis, unde urma să-şi facă studiile. Plecă din nou şi dus a fost...

Aşa e viața. Unii pleacă, alții vin, din cele trecute nu rămâne decât amintirea. Şi asta mai ales după răzmeriţe. Asemenea furtunii care scoate din adâncul mării şi aruncă pe uscat cochilii şi crabi morți, uneori e ca şi cum, păşind pe nisip, găseşti în cale ceva neobişnuit, atât de ciudat încât te miri cum a putut ieşi la iveală. Ei, la fel se întâmplă şi cu viața. Dar de ce tot lungim vorba? Deoarece într-o zi la amiază, când Iankos cobora cu Kostis pe chei, un necunoscut se opri nedumerit în fața celui dintâi şi,

privindu-l în ochi, îl întrebă:

— Nu cumva eşti fiul lui Amandos?

— Ce spui?

— Îi semeni leit.

N-a adăugat altceva. Întors acasă, băiatul îi povesti mamei întâmplarea. La rândul ei, Vanghelini rămase o clipă încremenită, muşcându-şi buzele. Dar îşi reveni îndată:

— Ei, se întâmplă adesea să fim luaţi drept alţii.

Închise discuţia, ca şi cum nu i-ar fi privit pe ei. Băiatul însă băgase de seamă ceva ciudat în purtarea ei. A doua zi dimineaţa coborî singur pe chei să-l caute pe omul acela. Întrebă de el în stânga şi-n dreapta, prin cârciumi, descriind cum arăta. I-au spus că s-o fi îmbarcat pesemne pe un vas din Chios care ridicase ancora de cu ziuă. Povestea părea închisă aici. Dar în sufletul băiatului lăsase o umbră. Vanghelini nu pomeni de întâmplare nici măcar lui Stratis, să nu cumva să-l sperie. Avea ea grijă să ascundă cum a ieşit valul din adânc. Îl lăsă pe bărbatul ei să-şi vadă în tihnă de ale lui. Despre copiii care se înălţau de-acum mândreţe de flăcăiandri trebuia să afle cât mai puţine. Mai bine să se îngrijească de ce se întâmpla în ţară şi erau tot mai multe întâmplări însemnate pe măsură ce anii se scurgeau. Alipirea la Grecia a regiunilor de curând eliberate, uciderea conducătorului de către opoziţie, prinţul străin Otto, care a fost uns rege şi a sosit deja la Anapli... Şi câte şi mai câte... Desemnarea Atenei drept capitală, vizita monarhului bavarez, filoelen, la fiul lui, apoi căsătoria lui Otto cu Amalia... Toate evenimente importante care arătau că ţara propăşeşte. Grecia fusese recunoscută ca stat independent şi de către marile puteri, cele care până atunci se împotriviseră libertăţii ei, de teamă să nu tulbure ordinea în Europa. Dar iată că acum popoarele înrobite se ridicaseră toate la luptă. Sârbi, muntenegreni, bulgari, unguri, români. Intrau pe rând în hora pe care o deschisese Grecia. Despre toate acestea tăifăsuiau bărbaţii prin cafenele. Veştile erau aduse de marinarii care străbăteau mările în lung şi-n lat. Şi învăţătorul Vaghis, care trăise la Triest şi cunoştea bine

istoria neamurilor, le desluşea, înşirându-le pe îndelete, să priceapă limpede toţi. Adesea discuţia se prelungea însufleţită până noaptea târziu; sfârâiau atunci ceainicele în cârciumi, iar fumul pipelor era gros să-l tai cu cuţitul.

Cu astfel de întâmplări, anii se scurgeau pe nesimţite. Îmbătrâneau cei între două vârste, creşteau copiii, deveneau oameni în toată firea. Fetele se făceau de măritiş. La fel se întâmplă şi cu feciorii lui Stratis, le sosise sorocul să plece la oaste. Unul înaintea celuilalt. Acesta a fost începutul întâmplărilor nefericite care le-au pecetluit soarta. Marinarul acela care găsise, cu ani în urmă, caiacul din Chios pe care Stratis cu Vanghelini plecară într-ascuns, s-a stins fulgerător în timpul unei călătorii. Era văduv şi lăsă în urmă un copil de care avusese parte la bătrâneţe. O fată sărmană, fără noroc, vrednică de milă. Nenorocirea îl îndureră pe Stratis, şi cum nu uitase niciodată ajutorul primit odinioară, când el fusese la ananghie, socoti că a sosit ceasul să-i întoarcă binele. Trebuie să se întâmple şi fapte bune pe lumea asta. Aici se hotărăşte soarta oamenilor. Cele de pe lumea cealaltă, de sub pământ sau din cer, dacă or fi existând, or fi pentru Dumnezeu. El acolo şi oamenii aici, cu necazurile lor. De aceea îi şi spuse într-o zi nevestei:

— Hai s-o luăm la noi pe orfană, s-o ocrotim. E o fată pe cinste.

Vanghelini primi bucuroasă, mai ales că-şi simţea casa pustie. Întotdeauna – chiar dacă n-o mărturisise deschis – îşi dorise să aibă o fiică. Să fie binevenită aşadar...

Aşa se făcu că Dialehti intră în familie. O îndrăgiseră ca pe copilul lor, şi asta pe bună dreptate, fiindcă o merita din plin. Dimineaţa ea se scula cea dintâi, iarna să aprindă focul, să coacă pâinea. Avea grijă să nu se obosească prea tare Vanghelini. Era harnică din fire şi se pricepea la toate. Să ţeasă, să măture, să hrănească animalele din bătătură. Ca şi cum ar fi încercat, prin strădania ei, să întoarcă binele pe care-l primise de la ei. Şi în câteva luni fata deveni femeie. Trupul i se împlinea în rochia neagră, sânii îi înmugureau. Până şi chipul îi devenise mai frumos. I s-au mărit ochii cu

gene lungi, buzele s-au îndulcit, erau tot mai roşii. Avea numai 14 ani, dar flăcăii începuseră să se uite la ea. Stratis, socotind-o ca pe fiica lui, o păzea cu străşnicie. Până când i se întoarseră feciorii de la armată. Cel mare o plăcu îndată. Şi se întâmplă acea ce îşi pune în gând bărbatul când doreşte o femeie şi-i este la îndemână. Într-o noapte, când ceilalți dormeau adânc, Kostis intră în camera ei. Îi astupă gura cu palma, ținând-o strâns. Fata nu scoase o vorbă după aceea, de teamă ca tatăl să nu-şi reverse mânia asupra fiului. Tăcu mult timp, luni în şir. Până când pântecul începu să i se umfle puțin câte puțin, şi-şi pierdu şi pofta de mâncare. Apărură apoi şi alte semne al căror tâlc mama, de cum le băgă de seamă, îl desluşi pe loc. O luă deoparte pe fată să stea de vorbă. Începu cu binişorul, întrebând-o blând, ca o mamă pe fiica ei, dorind să se asigure dacă e ceva serios. Fata nu scoase însă o vorbă.

— Nu, îi răspunse, şi teama îi apăru în ochi ca o pasăre neagră a morții.

Neliniştită, Vanghelini îi mărturisi bărbatului bănuiala ei. Acesta, mânios, îi făgădui:

— Dacă s-a întâmplat una ca asta, oricine ar fi el, îl omor!

Şi jură că-şi va ține făgăduiala. Nevastă-sa încerca în zadar să-l potolească:

— Nu, pentru Dumnezeu, să nu faci asta, îl implora ea.

Bărbatul îşi strânse bărbia, îşi domoli pe moment mânia. Câteva zile se prefăcu liniştit, ca şi cum n-ar fi ştiut nimic. Într-o dimineață o luă pe fată la livada de măslini, îi dădu de înțeles că ştia totul, îi ceru să-i dezvăluie numele vinovatului. Dialehti însă tăcea cu îndârjire. Nu voia să rostească numele feciorului lui Stratis de teamă ca recunoştința pe care le-o datora să nu le aducă nenorocire în casă. Însă Stratis se îndârjea şi stăruia să spele cu orice preț ruşinea făcută casei lui. Se strădui s-o înduplece altfel.

— Dă-mi numele lui, îi ceru poruncitor.

— Să nu-i faci niciun rău, rosti fata podidind-o plânsul.

— Spune-mi!

Fata se înduplecă în cele din urmă şi dezvălui, fără să-şi

dea seama, un semn.

— O să vină deseară la grajd.

În spatele casei curgea un pârâu din apa căruia udau o livadă cu migdali şi peri. La capătul ei se afla o colibă pe care o foloseau drept adăpost pentru capre. Acolo aşadar, seara, după ce fata va adăpa şi va mulge vitele, va apărea şi vinovatul. Pentru că, după prima mârşăvie, nesăţiosul mai venise şi alte dăţi. Dar în seara asta nu se ivi. Îl văzuse pe taică-său întorcându-se împreună cu Dialehti de la livada de măslini cu chipul întunecat şi i se trezi bănuiala. Se feri să se ducă la adăpostul caprelor, încalecă pe un cal ce era legat în curte şi se îndreptă spre chei, să bea ceva în vreo crâşmă în tovărăşia marinarilor. Fata aştepta în zadar, aşa cum îi poruncise tatăl: „Să nu cumva să ieşi până nu vine“. Stratis pândea cufundat în întuneric lângă pârâu. Vremea trecea. Acasă, Vanghelini era tot mai îngrijorată. Îl rugă pe Iankos care tocmai sosise:

— Nu ştiu de ce întârzie astă-seară Dialehti. Du-te să vezi, să nu fi păţit ceva.

Iankos nu stătu pe gânduri, se cufundă în noapte. Când să intre în colibă, răsună o împuşcătură. Chiar taică-su trăsese, îl nimerise în umăr. Tânărul se prăbuşi gemând; din colibă se năpusti Dialehti. Îşi dădu seama că se făcuse o greşeală şi începu să strige. Dar Stratis nu mai auzea: de fapt, nu voia să audă. Fata se aplecă asupra rănitului care o întrebă plin de nedumerire:

— Cine a tras în mine? De ce oare?

Cum să-i ascundă adevărul? Dialehti i-l mărturisi dintr-un foc, plângând ruşinată. Ţinându-şi strâns rana, tânărul se gândea. În amintire îi reveni întâmplarea pe care o trăise cu ani în urmă, pe chei, cu străinul acela din Chios, nedumerirea pe care i-o stârniseră vorbele lui. „Nu eşti cumva fiul lui Amandos?“ Şi apoi schimbarea bruscă pe chipul mamei lui când o întrebase despre asta. O umbră de îndoială pe care aceşti părinţi o alungaseră cu dragostea lor pe drept împărţită. Cum, aşadar, de vreme ce se arătaseră atât de buni, să nu-i lase el să se bucure în linişte de cel care

le era cel mai drag, adevăratul lor fiu? Chiar dacă Kostis greşise, mai bine să ia el păcatul acestuia asupra lui. Astfel le-ar fi răsplătit – chiar dacă ei n-ar fi aflat asta niciodată! – bunătatea cu aceeaşi bunătate. Era mai bine să dispară, aşadar, din ochii lor, să le potolească mânia. Nici n-ar fi fost, de fapt, o nenorocire prea mare. Oricum, într-o bună zi, copiii tot îşi iau zborul din cuibul părintesc. Se pot căpătui şi departe de casă. La fel o să facă şi el. Ar fi putut porni chiar acum. Dar dorința de a le mai trece o dată pragul casei şi a săruta mâna părinților învinse. Sosi acolo şi o găsi pe Vanghelini plângând pe înfundate, cuprinsă de disperare. Îi prinse mâna şi i-o sărută.

— Iartă-mă, o rugă, şi ochii i se umplură de lacrimi.

Din iatac Stratis, auzindu-l, gemu:

— Încetează! Piei din ochii mei! A doua oară... fii sigur... n-o să mai greşesc ținta.

În zadar îşi rugă Vanghelini soțul. Acesta îşi ținu cuvântul, rămase neînduplecat, de parcă n-ai fi zis că e şi el copleşit de aceeaşi durere. Între timp, Iankos se pierduse în beznă, înainte ca fratele lui să se întoarcă de la crâşmă.

Răul aduse după sine alt rău. Cum să poată fi descris în două rânduri? Dialehti îşi puse capăt zilelor. Se aruncă în fântână sărmana. Cei ai casei spuseră că ar fi fost trasă la fund de greutatea găleții şi s-a înecat. Doreau ca sufletul nefericitei să fie iertat, să nu poarte povara vorbelor lumii.

Capitolul III

SUNT VREMURI CÂND OAMENII
într-un fel judecă şi în alt fel apar în ochii celor care vin după ei. Însemnătatea lor diferă chiar şi de la un loc la altul. Cu cât se scurge vremea, anumite valori îşi pierd greutatea şi sunt înlocuite de altele. Răul este că tocmai acestea din urmă sunt adesea considerate neînsemnate, chiar de către cei liberi. Astfel viaţa e înjosită şi lumea îşi pierde idealurile... Întâmplarea aceasta trebuie însă povestită pe îndelete, ca să poată fi înţeleasă cum se cuvine de cei care vor citi vreodată cronica noastră, ca să-i admire pe eroii zugrăviţi aici, pentru hotărârea care le-a pecetluit existenţa. Dar dacă nu descrii totul de-a fir a păr, e greu de înţeles. Stratis socotea întâmplarea cu necinstirea fetei pe care o luase de suflet ca semn rău, aducător de nenorocire, o încălcare a sacrei ospitalităţi. Ar fi greu de înţeles şi hotărârea stranie a lui Iankos de a se înstrăina, ca şi sinuciderea fetei. Nu vor putea însă fi desluşite nici cele întâmplate mai târziu celorlalţi. Dar fie! Pentru a pricepe ce s-a petrecut în familia cu pricina, iată pe scurt urmarea: prin înstrăinarea lui Iankos, drumurile celor doi tineri s-au despărţit. Toate te îndemnau să meditezi încotro îi abate soarta pe oamenii simpli, când se amestecă în viaţa lor. Câte li s-au întâmplat în anii când asupra patriei s-au năpustit vânturi năprasnice vor fi consemnate în treacăt în cronica noastră. Unii cititori vor izbuti poate să întrevadă în aceste fapte sufletul, cel care se află ascuns în toate, iar alţii le vor lua doar ca pe o simplă poveste (dacă vor avea, bineînţeles,

răbdare să ajungă la ultima pagină). Dar întâmple-se cum o fi scris! E de ajuns ca din paginile de față cititorul să nu vrea să afle amănunte despre evenimentele petrecute în țară, pe care le poate găsi cu uşurință în scrierile istorice. Dintre acestea, vom reține doar câteva puncte de reper, asemenea gospodarilor care îşi împart ogoarele în loturi punând pietre în colțuri, ca să se ştie cine şi cât are de lucrat. Dar mai întâi să ne oprim din nou asupra celor petrecute în casa a cărei istorie o depanăm.

Tot felul de întâmplări pline de amărăciune s-au abătut asupra ei. Era ca şi cum ar fi avut două morți deodată, deoarece Vanghelini socotea alungarea lui Iankos tot moarte. Simțea că plecarea lui e fără întoarcere, că-l pierduse pentru totdeauna şi că nu-l va mai revedea, ca şi cum ar fi murit. Plângea toată ziua în casă. Când de mila lui, când de cea a fetei; aceleaşi lacrimi pentru amândoi. Nopțile, care i se păreau adesea nesfârşite, dormea iepureşte. Topită de dor, îşi ciulea urechea de teamă ca Iankos să nu se întoarcă pe întuneric şi, strigând prea încet, să nu fie auzit. Ținea cu tot dinadinsul să fie ea cea care să-l audă prima: „Mamă, coboară o clipă să te văd...". Alteori, auzea în somn şopotul fântânii şi sărea ca arsă din aşternut. „Dialehti!", striga îngrozită şi pe dată îşi revenea. Atunci îşi arunca o broboadă pe umeri, ieşea afară şi stătea toată noaptea pe marginea fântânii. Privea în neştire în apă, ca şi cum fata ucisă s-ar fi trezit din adâncuri, cu ochii ei mari, deschişi, şi vorba ei dulce. Chiar dacă au scos-o şi au înmormântat-o, asta nu însemna nimic pentru Vanghelini! Ea aici o simțea, aşa cum se aruncase în adâncul apei. Acolo se afla remuşcarea lor. De aceea, de când au scos-o pe Dialehti înecată, nu au mai coborât găleata să ia apă din fântâna pe care au astupat-o cu drugi de fier şi au sfințit-o.

Stratis vedea amărăciunea nevestei lui şi se întrista şi mai tare. Dar nu se ducea la fântână s-o ia de-acolo şi s-o aducă în casă. Se temea că-i va citi în ochi: „De ce ai împins nenorocirea până aici? Necazul ar fi putut fi acoperit... Şi ne-ar fi rămas amândoi copiii...". Ce să-i răspundă? Despre

asprimea pe care o închid în ele legile nescrise ale firii? De aceea nu se ducea la ea. Stătea neclintit în fața casei, rezemat de zid, vorbind de unul singur în gând. Se adresa pietrelor, îşi spunea că, chiar dacă a greşit, greşeala lui era jurământ, lege care trebuia împlinită.

Atunci începu Kostis să-şi dea seama de cele întâmplate. Se trezi şi în sufletul lui remuşcarea, care devenea cu timpul tot mai nemiloasă. Dacă ar fi avut cum să-şi găsească fratele, s-ar fi dus şi până la capătul lumii ca să-l readucă acasă, să-l facă să intre din nou în rândul lumii. Astfel şi-ar fi dobândit şi el puțină liniște. Dar nici pomeneală să-i dea de urmă. Întreba într-ascuns pe călătorii străini aflați în trecere prin insulă, dacă nu cumva l-au întâlnit din întâmplare. Pe cei cunoscuți nu îndrăznea să-i descoasă. Mai ales că se întinsese zvonul, în care credeau toți, cum că Iankos ar fi plecat de unul singur, hotărât să lupte în regiunile aflate încă sub robie. Dar, cu cât absența lui se prelungea, casa lor îl alunga parcă şi pe Kostis. Aşternutul, hainele îi ardeau trupul; trebuia cu orice preț să facă o faptă bărbătească, să-şi spele sufletul de ruşine. Nu-i rămânea altceva mai bun de făcut decât să plece şi el. Să se ducă încotro i s-a spus că pornise Iankos. Acolo unde revoluția clocotea şi, dacă aşa i-o fi scris, mai bine să fie ucis în luptă. Cel puțin se va jertfi pentru un ideal. Se decise repede. Le spuse limpede alor săi ce chibzuise, fără să-şi dezvăluie însă gândul ascuns. Taică-su se amărî când auzi, maică-sa însă rămase mută, de parcă ar fi izbit-o în creştet fulgerul voinței divine. Domnul îi mai hărăzise, se pare, încă un chin.

— Să nu te pierdem şi pe tine, tocmai acum, când începem să îmbătrânim!

Trupul parcă i se-ndoise dintr-o dată, deşi n-avea decât 50 de ani. Îmbătrânise, ai fi zis, peste noapte. Kostis îşi privi părinții cu băgare de seamă şi i se făcu milă de ei.

— O să am grijă de mine, îi linişti. Vă făgăduiesc. O să mă întorc repede»

Cu astfel de vorbe îi înduplecă. Şi plecă tăcut, să-şi mai uşureze puțin remuşcarea şi, de i-o fi scris, poate va da de

urma fratelui său. Trecuseră de-acum patru ani de când se afla în Tesalia. Le trimitea des veşti părinților, zugrăvindu-le cu blândețe îngrijorarea ce-l măcina cu privire la soarta lor.

Astfel, cu cât se scurgea timpul, în Kyme se petreceau multe întâmplări, viața urmându-şi cursul. Se înmulțeau corăbiile, se măreau şi şantierele unde se construiau vase cu catarge înalte, din lemn de chiparos, şi cu focuri arătoase, asemănătoare celor ale corsarilor sau fregatelor aparținând celor nobili. Din călătoriile pe care le făceau, din Egipt până la Veneția şi din Cipru până la Marsilia, dobândeau câştiguri frumoase care contribuiau la propăşirea insulei. Căpitanii îşi înălțau case mari, cu balcoane împodobite cu grilaje din fier forjat, lucrate ca nişte broderii. În camere sclipeau pe tavane lambriurile, iar pereții erau pictați cu flori şi păsări. Donau bisericilor iconostase de aur pe al căror lemn meşteri vestiți din Epir zugrăviseră vulturi bicefali, căprioare sau înfățişau imaginea raiului cu ciorchinii de struguri atârnând în jurul sfinților. Bogăția pe care o scoteau de pe urma mării şi din roadele pământului – livezi de măslini, viță de vie – te izbea de cum intrai în piață. Prăvăliile gemeau de mărfuri scumpe. Tafta pentru rochii de sărbătoare, catifea pentru bluze şi cămăşi, fire aurii pentru broderii, ciorapi fini, baticuri şi tot felul de mărunțişuri. La fel de frumoasă era şi îmbrăcămintea pentru bărbați. Nimic nu era neglijat. Te minunai văzând că în Kyme, acum că propăşea întruna, începea să înflorească încet-încet propria ei tradiție culturală, pe care o distingeai uşor în veşmintele femeilor, în chilimurile cu care erau împodobite din belşug casele. Dar locuitorii din Kyme parcă nici nu băgau de seamă toate acestea, le lăsau să se desfăşoare în voie. Acum tăifăsuiau despre alte întâmplări din insulă.

Mina pe care nişte străini începuseră s-o sape în partea de nord a oraşului se afla pe buzele tuturor. Se vorbea că acolo, în adânc, pământul ascundea în măruntaie straturi de cărbune în cantități uriaşe. S-au apucat şi localnicii să sape, au angajat muncitori din partea locului şi, cu cât săpau, mina se tot adâncea; au numit-o „mina lui Otto“, ca să-l

cinstească astfel pe rege. Era însă prea devreme ca să poți spune dacă vor izbuti şi cât câştig va aduce. Un alt·subiect de taifas în târg îl constituiau arsenalele care începuseră să se întindă dincolo de chei, spre nord, până în apropierea peşterilor Hilei. Nu era vorba numai despre calafetări şi reparații uşoare, ci despre comenzi de vase cu catarg făcute din lemn adus din Thasos şi de la Muntele Athos. Se construiau acolo caiacuri cu catarge duble pe care le botezau cu nume antice: Temistocle, Miltiade, Atena... amintind astfel de gloria de odinioară şi de neamul fără seamăn din care se trăgeau. Aşa cum se întâmpla şi cu botezul copiilor. Uneori popa Stamatis îi întreba nedumerit:

— De ce asemenea nume? Doar suntem creştini!

Dar învățătorul, care le ştia pe toate, îi răspundea:

— Amintirea lor trebuie să dăinuie şi lumea să se hrănească astfel cu vitejia lor. De altfel, multe nume de sfinți au existat şi înainte de Christos.

Le dădea pilde pe care le ascultau şi ceilalți şi mai învățau astfel câte ceva. Şi, pornind de aici, discuția se întindea – întoarcerea la antichitate, îi lămurea el, devenise demult o necesitate pentru întreaga Europă, care dorea să găsească în ea valori, idealuri, imbolduri de a merge mai departe. Existau în Apus numeroşi poeți şi compozitori dintre cei mai vestiți care se inspirau din trecutul Eladei, palatele şi muzeele se împodobeau cu opere care înfățişau gloria grecilor. Învățătorul le povestea toate astea în vorbe simple, care le îmblânzeau sufletele şi îi emoționau.

Nu lipseau nici alte întâmplări din viața insulei, care erau prilej de discuție peste tot unde se aduna lumea. Iată, de pildă, se vorbea de un călugăr, pe nume Nicodim, care plecase de la Sfântul Munte şi se retrăsese singur într-un schit, la Skyropoula, pe o insuliță stâncoasă, la o zvârlitură de băț de țărmul Skyrosului. Deseori venea vorba şi despre Ghialurizi, care tot dădeau oamenilor prilej să sporovăiască despre ei. Era o întreagă istorie şi cu ei. Tatăl – un om voinic, cu umeri lați, avea inima şi mintea ca de copil, şi gândul nevinovat. Într-o clipă putea clinti ziduri din loc,

dezrădăcina pinii dintr-o singură mişcare şi apoi stătea de vorbă cu caprele, aprindea candele prin mitocuri. Nevastă-sa, o femeie firavă, pe jumătate cât el, nu era nici ea în toate minţile. Când vorbea, nu ştiai dacă plângea sau râdea. Băiatul le semăna leit, tot slab la minte şi el; la statură însă aducea cu taică-su. Înalt şi cu inima bună ca pâinea caldă. Maică-sa îl răsfăţa, îi făcea cartofi prăjiţi şi-i dădea să mănânce în gură ca unui copil mic. Până când nefericita s-a pierdut fără urmă. Da, s-a pierdut, acesta este cuvântul potrivit. Iată cum s-a întâmplat: vara obişnuia să meargă pe ţărm şi să intre în nisip până la gât, ca să strângă căldură, să o poată scoate la capăt iarna. Suferea de reumatism sărmana. Într-o dimineaţă, aşadar, cum stătea cufundată, femeia şi-a dat seama deodată că se afundă tot mai mult în nisip. Abia a apucat să scoată un ţipăt. Nu se mai auzi apoi nimic altceva. Nisipul o înghiţi într-o clipă. Cei care se nimeriseră prin preajmă erau nespus de tulburaţi. Să piară aşa înghiţită de vie sub ochii lor! S-au dus şi au povestit lumii şi asta a fost pentru multă vreme întâmplarea cea mai ciudată de care se tot pomenea. Au rămas singuri tată şi fiu, doar ei mai amintindu-şi de ea şi plângând-o încetişor. Munceau amândoi pe unde se nimerea, se istoveau şi nici nu se sinchiseau să ceară ce li se cuvenea. Le era de-ajuns să aibă cartofi prăjiţi şi să-şi hrănească şi mâţele care se tot înmulţeau în jurul lor. Se duceau la pescuit doar ca să facă rost de peşte pentru ele. Cam despre astfel de întâmplări tăifăsuiau de obicei oamenii din partea locului. Acum se zvonea că bătrânul Ghialurid, care lucra la mină, izbutise să clintească singur din loc o stâncă uriaşă şi lumea se minuna de forţa braţelor lui.

Trecură aşadar câţiva ani buni şi iată că se întoarse Kostis acasă. Ochii părinţilor se înseninară. Prindea să scânteieze din nou viaţa în casă. Nu mai conteneau cu întrebările despre meleagurile pe unde umblase, cum îşi pregăteau cei înrobiţi eliberarea. Dar tânărul, din prima zi când sosi acasă, îşi puse în gând să-i trezească din amorţeală. Şi, întrucât numai de el depindea să zvânte lacrimile părinţilor, le spuse

într-o bună zi:

— Alegeți-mi nevastă. Care credeți voi că mi se potrivește.

Şi ei i-o pețiră pe Lalou. Fată bună, potolită. Nunta se făcu repede. Şi fără întârziere veni pe lume primul lor născut, pe care îl botezară cu numele lui Stratis. De acum se părea că viața păşise temeinic în casă. În aceeaşi seară bunicul coborî scările, se opri glăsuind pietrelor colțuroase. Rămânea însă cufundat în aceeaşi tăcere. Ochii îi erau tot plini de lacrimi, dar şi de bucurie acum. Şi se grăbi să intre în casă. Deschise uşa maică-si, care de bătrânețe îşi cam pierduse mințile. O acoperi uşor cu velința şi, ca şi cum ea l-ar fi înțeles, îi şopti:

— Ai văzut? Am ajuns acum la a patra generație. O meritam din plin!

În camera de alături ceilalți se bucurau. Moaşa Afendra îşi făcea meseria.

De sărbători, liturghia se oficia în biserici cu mult fast, cu măreție, prescurile şi anafura erau din belşug. Uneori slujea arhimandritul sau episcopul. „Doamne, Doamne, ai grijă de vița aceasta pe care a sădit-o dreapta ta...“ Şi binecuvânta din fața altarului pâinea, uleiul, vinul, să le rodească pământul mereu. Şi o dată cu ele şi celelalte ce țin lumea în viață şi o ajută să meargă mai departe. Copacii cu fructele lor, bostănăriile, cirezile şi roadele mării. Vița din Kyme parcă ar fi fost într-adevăr binecuvântată. Toate coardele dădeau rod, se umpleau butoaiele şi, cum vinul prisosea, corăbiile porneau să-l ducă spre alte porturi. Marea îi ajuta să-şi câştige traiul cu negoțul şi pescuitul. Şi subsolul le hărăzea, iată, acum alte bogății. Minele, săpate nu de mult în afara oraşului, scoaseră la iveală lignit din belşug.

Şi aici îşi făcură loc truda nerăsplătită cum se cuvine şi sărăcia. Muncitorii intrau în pământ, înghițeau praful negru din adânc o dată cu codrul de pâine. Deşi asudau şi se îmbolnăveau, câştigurile intrau în buzunarele celorlalți, ale străinilor care întemeiaseră societățile de exploatare. Plata bieților muncitori era o nimica toată, deşi trudeau din greu, de cum se crăpa de ziuă până după apusul soarelui. Când

porneau la treabă, îşi spuneau: „De-am apuca zi albă...“, atât de rău o duceau. Şi rămâneau doar cu acest of. Lumea îi socotea robi, pentru că se aflau într-adevăr la mare strâmtoare. Aducea vorba deseori despre ei. Şi nu se discuta numai de mineri, ci şi de nostromii de pe vase, de muncitorii de la arsenale sau de căruţaşii năimiţi cu ziua. Dar, fiindcă am pomenit de bogăţie, suntem datori cititorului o lămurire. În insulă nu o duceau toţi la fel de·bine. Erau unii care strânseseră averi, nu glumă, moşii, corăbii, cei care izbuteau să-şi sporească întruna veniturile. Săracii însă abia de puteau să-şi câştige pâinea muncind pe la străini. Când au plecat agile, bogătaşii s-au procopsit şi mai mult, deoarece le-au cumpărat moşiile. Pătura de mijloc a rămas acolo unde se afla, doar ţărmul şi barca erau hotarele în care se mişca. Iar săracii au scăpătat şi mai tare. În aceeaşi mizerie se zbăteau şi alţii, care-şi câştigau traiul scufundând corăbii pentru a captura armele aflate la bord. Asta nu se întâmpla numai în Kyme. În alte insule, în Hydra, în Ciclade, era chiar şi mai rău. Vanghelini îşi amintea cât cheltuise Nikolaos Apostolos, primarul din Psara, pentru răscoală şi pentru băjenari. Un chintal de lire de aur. La rândul lui, învăţătorul povestea despre Mando, o rudă din partea maică-si, care-şi dăruise luptei tot avutul iar acum ajunsese în sapă de lemn. Existau mulţi oameni cu suflet mărinimos. Pe de altă parte, mulţi se pricepeau să profite de situaţie, strigând sus şi tare că s-au istovit pentru ţară; ei erau răsplătiţi de regele Otto cu moşii de pe urma cărora repede se îmbogăţeau. Netrebnici se găsesc pretutindeni. De vină este şi poporul care înghite-n tăcere atâtea ticăloşii. Ar trebui să se ridice să-i lovească, să-i scuipe în faţă. Dar pentru asta e nevoie de hotărâre. Altminteri, ticăloşii vor continua să-şi facă mendrele, devenind şi mai răi. De aici discuţia o apuca pe un alt făgaş. Revenea la viaţa din Kyme.

Pe scurt, lumea insulei era împărţită în clase, lucru lesne de văzut după o mulţime de semne. Mai întâi în mahalale. Bogaţii îşi construiseră case cu vedere la mare, pe când cei

săraci îşi ridicaseră căsuţele lor joase, din paiantă, unde se nimerise. Năpăstuiţii aveau fântâni sărăcăcioase, ale celor avuţi erau din marmură. Până şi cafenelele se deosebeau. În piaţă, erau cafenele pentru cei cu bani la chimir. Aici se găseau toate bunătăţile, de la mentă şi cafea până la narghilea. Ceva mai jos, la o răscruce, numită Fora, se aflau două prăvălioare pentru cei săraci. Pe rafturi, doar câteva mărfuri. Rachiu, vreun şerbet... Şi năut în loc de cafea. Deschideau devreme, de cum se crăpa de ziuă, fiindcă aici se adunau muncitorii înainte de a merge la lucru. Îşi dădeau bineţe, vorbeau despre vreme, dacă o să plouă sau nu, îşi sorbeau în grabă băutura. Unii pe catârii lor, pe care-i legaseră de nişte pari, plecau apoi călare fie spre mine, fie în cărăuşie; alţii, care se duceau la adunat măsline sau lucrau la vii, o porneau pe jos. Toţi îşi aveau merindele legate într-un ştergar şi în ploscă apă sau o înghiţitură de vin, doar cât să le astâmpere setea. Uneori schimbau o vorbă în plus – că îi duruse spatele, că nu dormiseră de-ajuns, sau despre sărăcia de-acasă. Erau tăcuţi din fire, discuţia se dovedea de fapt inutilă, ca o scânteie mocnită în cenuşă. Şi chiar dacă nu-şi rosteau cu glas tare îngrijorarea, aceasta le stăruia mult timp în gânduri. Unii ştiau dinainte ce-i aşteaptă. O ghicea şi învăţătorul care aducea deseori vorba de Revoluţia franceză şi apoi de revolta iscată la Atena când poporul revendicase constituţia. Toate discuţiile lor, dacă le cercetai mai îndeaproape, aveau aceeaşi vână care le hrănea: încălcarea drepturilor poporului de către cei puternici. O vână ce se târăşte în măruntaiele pământului, adăpând rădăcinile care dădeau lăstari.

Aflând de discuţiile săracilor, bogăţii scrâşneau din dinţi, pufăind din narghilea şi sorbindu-şi cafeaua.

— Multe îţi scapă din gură, dascăle. Mai stăpâneşte-te puţin!

— Nu cumva nu-ţi place ordinea şi de aceea tot crâcneşti? Ce-oi fi vrând? Să ajungă la cârmă nişte sărăntoci? sărea un altul.

Încercau să-i frângă avântul. Erau şi unii care, în loc să

capete învățătură din vorbele lui şi să încerce să împuţineze fărădelegile, nu se îngrijeau decât cum să câştige cât mai mult de pe urma lor. Când împrumutau pe vreunul nevoiaş, îi sorbeau şi sângele ca dobândă; îi scoteau sufletul şi nu le păsa câtuşi de puțin de plângerile care le ajungeau la urechi. Până şi asta devenea scânteie. În zadar popa Stamatis îi lua zilnic deoparte şi le cerea să arate îndurare săracilor pe care-i împrumutau. Vorbele lui erau luate de vânt. Abia izbutea bietul de el să-i încurajeze pe cei sărmani, să nu se îndoaie cu totul de povara nedreptății lor. Se trezea şi el îndată ce se crăpa de ziuă să meargă la slujba de dimineață, dar, înainte de a intra în biserică, se oprea prin cafenele. Celor care se mirau de apariția lui matinală acolo, le răspundea:

— Omul nu trebuie să intre în biserică înainte de a se lumina de ziuă. Noaptea domnesc înăuntru forțele cerului, heruvimii şi serafimii.

Credea în ceea ce spunea. Însă, dincolo de asta, zăbovea de fapt fiindcă voia să se afle alături de cei care porneau la muncă de cu noaptea; ca un păstor pe lângă turma sa, se îngrijea să le ghicească năzuințele şi păsurile din frânturi de cuvinte. Aşa înțelegea să-şi facă datoria. Şi abia când se împrăştiau toți, pleca şi el, intra în biserică şi aprindea lumânarea, făcea slujba. Să-i lumineze Domnul şi să le facă dreptate...

Într-o zi, după slujba de dimineață, intră într-o casă de oameni sărmani. Trăiau acolo o pereche mai vârstnică, vlăguită de trudă, cu cei patru copii ai lor şi o bătrână, mama capului familiei. Acesta era muncitor cu ziua, când la vii, la presele de ulei sau pe moşii străine, când la minele care, pe măsură ce se adânceau, scoteau tot mai mult cărbune. Tot ce câştiga se ducea pe de-ale gurii: lucru greu, când te aşteaptă acasă atâtea suflete de hrănit. De aceea munceau şi femeile, pe unde se nimerea. Țeseau cuverturi la război, roboteau pe la conacele boiereşti, sufereau şi ele alături de Panaghis (acesta era numele lui). În ziua cu pricina, bărbatul nu se mai duse la lucru; nevăzându-l în zori când

se adunau lucrătorii la cafenea, după slujbă preotul se duse acasă la el să afle ce i s-a întâmplat. Îl găsi suferind în pat. Îl dureau oasele de oboseală. Socotea că ar fi mai bine pentru familia lui să se odihnească, să-şi tragă sufletul măcar o zi, ca să capete din nou vlagă. Chiar dacă ar fi mâncat doar pâine şi măsline. Altminteri, ar fi zăcut bolnav la pat mult timp, ceea ce ar fi însemnat o adevărată nenorocire pentru toți ai săi. Veni aşadar vorba din nou despre nedreptăți şi despre cămătari. Şi preotul spuse:

— Să-i lumineze Domnul. Dar îşi înghiți îndată vorba.

— Lasă, părinte, îi zise Panaghis zăcând în aşternut, nu-ți mai risipi rugile. Unde miroase a şoarec, nu e de ajuns să stropeşti cu aghiasmă, adu şi pisica.

Vorbele bietului om îl nedumeriră pe preot.

— Pisica mănâncă şoarec, nu om.

— Ba şi pe el îl mănâncă, părinte, şi pe el. Deşi nu este fiară, uneori se întâmplă şi asta. Uite ce mi-a spus bătrânul meu. Într-o zi un om se întorcea acasă şi o pisică aflată la pândă pe un acoperiş lovi, tocmai în clipa în care omul trecea prin dreptul ei, o cărămidă care îl nimeri drept în creştet, omorându-l pe loc. Vezi, aşadar, că mănâncă şi om.

Din povestea lui reieşea limpede că, uneori, până şi cei pe care-i socoți neînsemnați pot să facă ceva, ba chiar să şi vatăme! E de-ajuns doar să le dai un îndemn.

Popa Stamatis ieşi îngândurat de la enoriaşul său. Pilda acestuia îi stăruia în minte.

Dacă n-ar fi existat nedreptățile şi deosebirile ce împărțeau lumea în pături – cea de sus şi cea de jos – viața ar fi fost frumoasă în Kyme. În primul rând fiindcă natura binecuvântase din plin insula cu frumusețile ei; cu coastele ei domoale, cu platani, măslini, ficuşi, viță de vie, livezi, Eubeea părea cuprinsă ca-ntr-o îmbrățişare de verdeață. Vegetația o năpădea tot timpul anului. Oriunde treceai, auzeai în crengile lor triluri de păsări. Vedeai iepuri, broaşte țestoase iar noaptea sclipeau licuricii prin tufele de muri. Țârâitul greierilor era o încântare. Oraşul era construit sus,

la jumătate de ceas depărtare de cheiuri şi când priveai de acolo marea, ochiul ți se bucura, era ca şi cum ar fi stat într-un leagăn agățat de cer, deveneai una cu albăstrimea lui... Privirea îți zbura până departe. Dimineața, când cerul era limpede, puteai zări Muntele Athos şi insula Chios. Într-un cuvânt, meleaguri de vis. Dacă e adevărat ce se spune că locul modelează sufletul omului, ei, atunci, frumusețile din Kyme adăpau lumea din plin, deoarece, orice s-ar spune, era o lume bună, paşnică. Mereu bine dispusă, dornică de petreceri şi cântece. Să n-o judeci după nenorociri. Acestea nu lipsesc de nicăieri. Adeseori şi în comunitățile omogene, de aiurea, se întâmplă lucruri a căror pricină sunt interesul şi lăcomia care sălăşluiesc în om. Problema este, când judeci lumea dintr-un anumit loc, dacă o găseşti tristă sau veselă, sau şi tristă şi veselă deopotrivă. Astfel, pe cei din Kyme îi vei găsi cu sufletul deschis, aşa cum este şi insula lor; şi tovarăşi neîntrecuți la petrecere se încing uşor la chef. Şi se hrănesc, ai zice, cu cântecul. Până şi la înmormântări cântă. Îşi petrec morții la groapă cu bocete. Să nu mai vorbim de nunți, ce viori şi câte chiuituri... În fiecare clipă cântecul e nelipsit din viața lor. Aşa cum s-a întâmplat şi atunci când nişte lăutari vestiți au plecat din Kyme la o nuntă în insula Skyros. Pe mare i-a prins furtuna. Se aflau în primejdie de moarte, vedeau iadul căscându-se sub ochii lor. Se deschidea adâncul să-i înghită, nu alta. Atunci ce credeți c-au făcut? Au început să cânte din viori şi lăute, cântau în mijlocul acelui prăpăd de pe mare, doar-doar or alunga astfel stihiile. Nu le-a fost însă scris să scape. S-au înecat cântând, ținându-şi strâns instrumentele la piept. De atunci se vorbeşte că în fiecare an, în ziua când s-au înecat, de Sfântul Pantelimon, răsună din adâncul mării cântecul lor. Sirenele le aduc melodia la suprafață. Odată, când Ghialurizii se duceau la pescuit, au povestit că ar fi văzut, chipurile, caiacul color înecați şi pe ei cântând la proră. O clipă doar i-au zărit şi pe urmă s-au pierdut în ceață. Spusele lor stârniră mare nedumerire. Era un lucru de necrezut. Se iscă ceartă în piață. Oamenii începură să

strige la bieții Ghialurizi:

— Ce fel era vasul pe care l-ați văzut? Avea catarg şi pânze?

Dar aceştia nu-i luau în scamă. O țineau una şi bună pe-a lor. S-au întors la colibă, şi-au hrănit mâțele iar tatăl, luând vioara atârnată în cui, începu să cânte melodii suave, ştiute numai de el. Auzindu-l, te mirai cum un asemenea instrument putea scoate sunete atât de plăcute şi blânde, de parcă ar fi curs miere de pe arcuş.

Am văzut până acum cum era împărțită suflarea din Kyme. Se cuvine să vorbim însă şi despre altele. Chiar dacă a fost înlăturată robia turcilor care îi înfrățea pe toți, cu aceeaşi năzuință de libertate, le-au rămas alte lucruri care nu puteau fi împărțite. Mai mult, aveau obiceiuri şi datini care-i deosebeau de cei din alte părți. Iată, de pildă, ospățul pe care-l luau împreună chiar în ziua de Sfânta Maria, în 15 august, când mâncau stufat. Se apucau din ajun să taie viței dăruiți de cei care îi făgăduiseră. La vecernie femeile se adunau la clacă şi curățau ceapa pe care o puneau în coşuri. Dis-de-dimineață aprindeau, ceva mai încolo de biserică, focuri la pirostrii pe care aşezau cazanele cu ulei. Aruncau în ele carnea tăiată bucăți şi ceapa, cu foi de dafin şi alte mirodenii. În curând stufatul începea să împrăştie nişte arome de-ți lăsa gura apă. Şi când se termina slujba, la amiază, ieşea episcopul cu preoții în jurul lui şi binecuvântau hrana, citea rugăciunile deasupra unui cazan. Lumea adunată aştepta în tăcere. Când se termina rugăciunea, câțiva inşi ridicau cazanul şi treceau printre cei adunați împărțindu-le mâncarea. Alții veneau în urma lor şi le dădeau pâine, alții pahare cu vin. Atunci toată lumea, aşezată la umbra măslinilor şi pinilor, mânca înfrățită; uitau de toate câte îi despărțeau şi ciocneau paharele. Aceasta fusese, se zice, dorința Sfintei Fecioare înainte de adormirea ei. Să trăiască uniți. Iată, hrană exista din belşug pentru toată lumea. Dar îndată ce trecea ziua ei, mulți o uitau, prinşi cu ale lor. După culesul viilor, când porneau vapoarele cu vinuri, se adunau din nou laolaltă. Vasele înşirate în

largul mării se răzleţeau curând. Fiecare, apuca pe drumul lui sau lega tovărăşie cu altul. Dar, până să se piardă în zare, se arătau înfrăţiţi, echipajele cu muncitorii de la arsenale, acelaşi trai, toţi vlăstare ale aceleiaşi familii. De aceea se strânge în port toată suflarea insulei şi-i însoţeşte ca un singur suflet. De aceea se scot din biserici steagurile aurite, se trag clopotele şi preoţii urcă pe vase cu patrafirele lor, cântă şi stropesc cu aghiasmă binecuvântând călătoria. Şi care, aflaţi în aceeaşi primejdie, pe mare, unde nu ştii niciodată ce te aştepată, bogaţi şi săraci nu se aruncă împreună în aceeaşi barcă? Iar dacă le e sortită nenorocirea – Domnul s-o alunge veşnic! – nu va fi acelaşi lucru pentru căpitani, pentru gabier, pentru cârmaci, pentru tot echipajul? De ce să se despartă aşadar familiile şi să fie învrăjbite când pleacă ai lor? N-ar fi o nesocotinţă, ca şi cum cei bogaţi ar sfida soarta? Dar, oricum ai judeca, era frumoasă sărbătoarea portului, când lumea, un alt echipaj şi cea de pe uscat, îşi încărca pe corăbii îngrijorarea. Unii din Kalymnos povesteau că tot la fel îşi luau rămas-bun şi în insula lor de la pescuitorii de bureţi. Şi ce dacă mergeau să înfrunte primejdia? Doar nu se vor scufunda cu toţii! Valul vine, valul trece. Pleacă unul, soseşte altul. Când îţi iese în cale un vas de piraţi, ce mai faci? Cum să scapi? Cufundător şi căpitan au amândoi aceeaşi soartă.

Dar am stăruit destul asupra acestor datini. Ne-am încurca prea tare în hăţişul lor. Să ne întoarcem aşadar să vedem ce se mai întâmplă în casa lui Stratis.

În cei trei ani care s-au scurs, Lalou născu încă de două ori. Prima dată o fată, apoi băiat. Aveau acum trei copii şi casa înflorea din nou, începuse primăvara ei. Cei mici au fost botezaţi. Pe fată au numit-o Zoi, ca pe mama lui Lalou, pe băiat Patios, ca pe unchiul plecat la Constantinopol, la Patriarhie. Dar trebuie spus în două vorbe cum s-au născut, deoarece moaşa Afendra avea, în ultima vreme, un fel al ei anume de a se purta cu lăuzele, despre care pomenea toată lumea. Nu voia în camera celei care năştea lumină şi nici glasuri în jur. Doar semiîntuneric şi linişte deplină. Văzând

ce teamă îl cuprinde pe omul care se desparte de viață, ce frică îi e de moarte, bătrâna s-a gândit că asta se întâmplă pesemne din pricină că se teme şi atunci când vine pe lume, la naştere. Până când iese din pântecele mamei lui, fătul se află în întuneric şi deodată făptura este aruncată brusc în zgomotul unei camere, puternic luminată. Astfel îl cuprinde spaima, se teme de viață şi plânge, de parcă se sufocă. N-ar fi mai bine, aşadar, se gândea ea, ca pruncul să-şi înceapă viața potolit, aşezat? Taina ei era ca pruncul să iasă blând, într-o încăpere slab luminată, în linişte şi siguranță, să-l spele într-o copaie cu apă călduță, şi apoi să-l mângâie uşor, ca şi cum s-ar mişca încă în pântecele mamei, şi lumina să pătrundă puțin câte puțin, în timp ce îl alintă cu vorbe rostite în şoaptă. Într-un cuvânt, voia să-l facă să intre în viață cu gingăşie, astfel încât să o pornească mulțumit pe drumul lui. Atunci, după ce va scoate primul țipăt, singurul semn că trăieşte, va plânge mai puțin. Şi îl mângâia cu blândețe pe prunc în primul ceas, încredințată că astfel omul nu se mai teme când bate la porțile vieții.

Astfel judeca moaşa Afendra şi începuse de-acum să primească pruncii în tăcere deplină şi semiîntuneric. Îi mângâie ceasuri în şir în copaie şi pe nepoții lui Stratis. Cum aceştia începură să se înalțe în câteva luni, se dovedi că se născuseră aşa cum trebuie, că întâmpinaseră viața cum se cuvine.

Nici Filip, fratele lui Stratis, nu se lăsa mai prejos. Avea şi el o droaie de nepoți. Vanghelini îi strângea adesea pe toți la ea acasă şi le prăjea cartofi şi-i răsfăța cu bunătăți; se amăgea uneori că ar fi nepoții dăruiți de Jankos, care plecase şi-i lăsase inima rănită pentru totdeauna. De bună seamă că, dacă o fi trăind, oriunde s-ar afla, cu siguranță, are şi el copii, nepoții ei. Oare trăieşte pe meleaguri străine sau s-a prăpădit? Sau a întâlnit cumva în cale răufăcători şi l-au ucis? Şi dacă l-a ajutat Dumnezeu şi trăieşte, unde s-o fi aflând oare acum? Pe ce drum o fi apucat? Şi-o fi înjghebat şi el un cămin? S-o fi simțind bine, o fi mulțumit? Îşi aducea vreodată aminte de părinți sau o fi aruncat o piatră în urmă,

astfel încât să nu-i mai afle nimeni de ştire? La toate acestea se gândea necontenit biata Vanghelini. Cu cât trecea vremea, dorul, în loc să se stingă, cu atât se aprindea mai tare, devenind un chin de nespus. La început, când mai trăgea nădejde, îşi spunea: „Când o găsi spini în cale şi o fi necăjit, o să vină să cadă la picioarele lui taică-său...“ Dar vremea trecea şi speranța i se spulberă. La fel ca şi ea – chiar dacă n-o mărturiseau deschis – îl purtau statornic în gând pe Iankos şi cei doi bărbați din casă, Stratis şi Kostis. Dacă nu pomeneau de el, era fiindcă se temeau ca nu cumva vreo vorbă aruncată să le răscolească tuturor cuțite în rană. Dar când Stratis o întreba uneori în asfințit: „Nevastă, ai aprins candela?“, voia să spună de fapt „Roagă-te pentru el“. Flăcăruia candelei era ca şi cum cel plecat s-ar fi aflat printre ei...

Capitolul IV

ÎNCOTRO PORNISE OARE IANKOS?

Întâmplările prin care a trecut adeveriră încă o dată vorba din bătrâni: „fiecare om cu soarta lui“. Peripețiile lui te fac să te gândeşti că există unele vieți, al căror curs, dacă l-ai povesti pe îndelete, ar umple tomuri întregi, atât de întortocheat este...

Să pornim, aşadar, pe urmele lui Iankos. În noaptea când Stratis îl alungase de-acasă, se gândi să se ducă să doarmă într-o bisericuță, iar dimineața s-o pornească încotro o vedea cu ochii. Dar se temea ca în zori să nu cumva să-l zărească vreun țăran şi să împrăştie apoi vorba că părăsise insula rănit. Atunci binele pe care-l dorea din suflet casei lui s-ar fi irosit. De aceea socoti că e mai bine să-şi lege rana cum s-o pricepe, să oprească sângele, şi să-şi piardă urma în bezna nopții. Ieşi aşadar din oraş prin ulicioarele pustii, ajungând la platoul care duce spre Negroponte şi Karystos. La marginea unui sat, la primele case, se opri, simțind că rana de la umăr îl doare tot mai tare. De aceea, cum zări o fântână într-o curte, se îndreptă spre ea. Voia să-şi potolească setea şi să cerceteze rana la lumina lunii. Dar, îndată ce se apropie de gard, îl adulmecă un câine şi din casă apăru o femeie nelinişti tă. Îl văzu şi rămase nedumerită.

— Ce doreşti, străine? îl întrebă.

Purta cămaşă de noapte şi-şi aruncase pe umeri o broboadă – o fi sculat-o pesemne din somn. Iankos o privi cu luare-aminte şi-şi dădu seama că era o femeie chipeşă. Ochii mari, subțire, zveltă, n-avea nici 40 de ani.

— Să beau apă şi să-mi oblojesc rana asta care sângerează, îi răspunse el.

Îl privi şi ea iscoditor, văzu că era rănit şi, cum în bătaia lunii umbra era dublă, îi păru ca un înger, cu părul auriu ca spicul de grâu. Aruncă o privire neliniştită în jur, să nu cumva să-i fi zărit careva, şi-i şopti:

— Treci înăuntru.

Intrară în casă, încuind uşa în urma lor, aprinseră felinarul. Îi puse la rană un leac pe care-l ținea la icoane şi i-o obloji cum se pricepu. Mâinile ei atingeau pieptul tânărului care la flacără părea arămiu. Iankos se înfiora.

— Trăieşti singură? o întrebă privind-o drept în ochi.

— Da. Sunt văduvă de ani de zile. Feciorul meu e plecat la oaste.

Într-o clipă se trezi în viața ei pustie şi stearpă o sete nepotolită de dragoste. Îl rugă să mai zăbovească. Îşi petrecură noaptea împreună. Ea ca să-şi stingă dorul, el ca şi cum ar fi avut nevoie să nu mai ştie de nimeni şi de nimic, să-şi abată gândul de la cele întâmplate deunăzi. S-au drăgostit până au uitat de toate; i-a prins ziua şi nu mai era înțelept ca el să iasă în drum. Lăsară obloanele trase şi femeia se duse la câmp cu vecinii. Era îngrijorată, neştiind dacă el îşi va ține cuvântul şi va rămâne în casă. La întoarcere l-a găsit aşteptând-o. Petrecură din nou noaptea împreună, până în zori. Atunci femeia întredeschise uşa cu teamă şi, în timp ce-l privea strecurându-se pe furiş în beznă, îi mulțumea în gând, îl binecuvânta. Dacă ar fi fost dat ca numai urările ei să se fi împlinit, Iankos ar fi scos-o de bună seamă la capăt.

O apucă pe drumul spre Karystos, în beznă, mergând la întâmplare. Ce-i va aduce ceasul! Soarta îi scoase în cale un vas ce tocmai ridica ancora spre Syra.

Iankos urcă într-o clipă fără să şovăie, ascultând discuțiile care se legau între călători. Povesteau că Syra, fiind inima întregii Egee, avusese mare noroc. Pribegii din Chios care veniseră aici alungați de urgia din insula lor, până şi cei sosiți din Psara, îşi găsiseră de lucru şi prindeau

rădăcini. Lui Iankos îi trecu aşadar prin gând să se oprească acolo, de parcă ar fi ascultat glasul sângelui, care-l chema să se alăture sufletelor din neamul lui. Dar, în timpul călătoriei – chiar dacă era rănit la mână – nu pregetă o clipă să ajute echipajul la felurite corvezi. Văzându-l atât de săritor, căpitanul îi spuse:

— Te grăbeşti să cobori aici, în Syra?

— De ce întrebi? Cu ce gând?

— Pari un om cu scaun la cap, muncitor. Dacă vrei, te iau pe vasul meu să plutim departe, spre Heptanez. Când ne întoarcem aici, n-ai decât să debarci. Vei fi bine plătit.

Căzură la învoială. Iankos rămase pe vas doar fiindcă aşa îi căşună, dornic să mai vadă şi alte meleaguri. Se gândea că, o dată bine văzut, putea să ajungă şi marinar. Aşa socotea în mintea lui. Dar se întâmplă neprevăzutul.

Pe când pluteau în larg, mai jos de Moreea, îi atacară pe neaşteptate două vase de pirați, care arboraseră pavilionul algerian. De mult nu se mai auzise de o asemenea nenorocire; se vorbea că piraţii au dispărut. Dar iată că apăruseră din nou. Somați cu goarna, grecii se opriră, altminteri tâlharii i-ar fi scufundat. Apropiindu-se de vasul lor, urcară la bord şi se iscă prăpăd şi măcel în toată legea. Grecii le țineau piept cu îndârjire. Căpitanul, un om viteaz, din Tenedos, care luptase o viață întreagă împotriva Turciei, striga secundului să nu se predea, ci să-i înfrunte cu orice preț. Aşa se şi întâmplă. Împuşcăturile răsunau în carenă şi de amândouă părțile sclipeau cuțite, iatagane, sângele curgea şuvoi. Cădeau ca secerați. Şi pe punte şi în mare. Dar algerienii, de trei ori mai mulți, erau hotărâți să pună foc vasului. Astfel i-au silit să se predea. Le luară mărfurile pe care le transportau şi orice obiect mai de preț au găsit, iar pe ei îi legară în lanțuri şi-i făcură robi. Se îndreptau spre Alger. În spate plutea vasul grecesc ce suferise avarii serioase în timpul luptei.

Robii au fost aruncați în cală, ca nişte saci. Neputincioşi, nedormiți de cine ştie când. În nenorocirea în care se aflau, îşi dădeau pentru prima dată seama de vrăjmăşia mării,

care-i izbise de data aceasta în plin. Atunci începu să se gândească Iankos la viața lui. Copil strâns de pe drumuri, alungat apoi din casă, iată cum se târa acum, ajuns de cine ştie ce blestem, în iad. Ce pedeapsă ispăşea oare? Ce păcătuise de trebuia să fie pedepsit o viață întreagă? Aşa i-o fi fost scris? Ai fi zis că ar fi putut ocoli tot ce i se întâmplase în ultima vreme dacă nu s-ar fi arătat bun şi n-ar fi luat asupra sa vina fratelui. N-ar fi fost alungat din casă, n-ar fi căzut în mâiniie piraților şi câte şi mai câte, cine le mai ştia şirul... Toate i se trăgeau din prea multă bunătate. Care a fost, aşadar, vina lui? Oare omul, dacă vrea să răzbească şi să nu se mai chinuie, trebuie să-şi urmărească numai interesul, călcând totul în picioare? Astfel de gânduri îl năpădeau şi suferea cumplit.

Ajunşi la Alger, fură duşi neîntârziat la târgul de sclavi. Stăteau laolaltă cu alți robi şi prin fața lor se perindau stăpânii. Şi-i cercetau dacă erau zdraveni de muncă, să nu le mănânce pâinea de pomană. Erau scoşi la mezat de parcă ar fi fost vite. Cumpărătorii se tocmeau îndelung la preț. Cei puternici erau vânduți pe loc, cei neputincioşi rămâneau şi aşteptau. Uneori, pe aceştia din urmă pirații îi luau şi-i părăseau pe vreun țărm pustiu. Şi de aici înainte Dumnezeu cu mila, cum le-o fi scris...

Pe Iankos îl vândură repede, fără tocmeală. Se vedea dintr-o privire prețul lui, chiar dacă era încă bandajat la umărul rănit. Îl doreau chiar mai mulți, dar unul din Tunis, care-şi goli chimirul, îl cumpără. Era un om de vază, avea serai şi moşii întinse, cămile şi căruțe. Avea trei neveste, trei fete şi câte şi mai câte. Toate din belşug. Nu-i lipsea nimic. Pe una din fiicele lui, cea mijlocie, o chema Fatmé. Ei îi fusese aşadar scris să intre în viața lui Iankos. De cum îl văzu prima dată aducând cămila în ogradă şi aplecându-se în fața ei ca să urce, tânărul îi stăpâni gândurile. O vrăjise cu înfățişarea lui, cu părul ca spicul de grâu şi ochii albaştri. Era o mândrețe de flăcău, deosebit de bărbații din neamul ei. Iar când lucra, trupul îi apărea în toată splendoarea tinereții.

Cum de ajunsese oare rob, se întreba fata, şi din ce

pricină? După tristețea zugrăvită pe chip şi din felul de a se purta – cât de dulce vorbea! – îşi dădu seama că avea sufletul neîntinat. Se îndrăgosti pe dată de el. Cum să i-o mărturisească oare? Dar ochii ei vorbeau de la sine, aşa că Iankos ghici lesne totul din purtarea ei blândă față de el. Bărbatul simte dragostea. Când îşi dădu seama că iubirea ei devine dor şi chin ascuns, şi el, deşi nu-i era îngăduit, se îndrăgosti. Într-o dimineață, când fata se pregătea să urce pe cămilă, tânărul îi şopti:

— Trebuie să plec. Să mă fac nevăzut. Nu se poate altfel.

Ea privi cu teamă, să nu-i audă vreo slugă din preajmă sau vreuna dintre femeile care se pregăteau să plece la geamie.

— Vin şi eu cu tine, îi spuse ea.

Zis şi făcut. De Ramadan, Fatmé îşi puse brățările şi noaptea fugi de-acasă cu robul ei pe ascuns. Se îndreptară cu cămila spre deşert...

Mulți oameni, dacă ar şti dinainte câte nenorociri atrage după sine o hotărâre pe care o iau în pripă, n-ar mai îndrăzni poate s-o mai pună în practică. Ar şovăi de bună seamă, neştiind dacă ar avea curajul necesar să înfrunte grozăviile. Dar de obicei, o dată aruncat în vâltoare, găseşti pe parcurs putere şi tot suferi şi te lupți şi te miri singur cum de mai poți sta în picioare.

Acestea sunt gândurile care te năpădesc când afli prin câte au trecut Iankos şi Fatmé de când au fugit de-acasă într-ascuns. Un noian de amărăciuni şi greutăți. Totuşi ei nu s-au căit nicio clipă de drumul ales. O parte din cele întâmplate şi le închipuiseră dinainte. Şi nu s-au înşelat. Socoteau că stăpânul, de îndată ce va afla de fuga smintiților, va spumega de furie şi va pune oameni şi câini pe urmele lor să-i aducă înapoi. Aşa se şi întâmplă. Când la miezul nopții i se spuse că Fatmé nu era în iatacul ei, trezi toată casa şi atunci se văzu că lipsea şi robul cu o cămilă. Se dumiriră pe loc: nenorocirea era rodul dragostei celor doi, nu exista îndoială.

— El mi-a ademenit-o! se gândea.

Simțea că înnebuneşte la gândul că un rob de altă credință îi amăgise fiica şi i-o smulsese de sub ochi. I se părea de neînchipuit că nici el, nici altcineva de-ai casei nu băgaseră de seamă nimic ciudat în purtarea lor. Şi se mânie pe toți. Pe slugi, pe neveste, pe celelalte două fiice. Spumega de furie împotriva slugilor care ieşiseră după treburi şi nu păziseră bine casa. Dar nu se împăcă cu soarta. Împrăştie piaştri în dreapta şi-n stânga, poruncind să-i fie aduşi cu orice preț înapoi fugarii şi să li se taie amândurora capul cu securea. Numai astfel vor scăpa de ruşine. Şi cei năimiți au plecat, dându-şi silința în fel şi chip să-i găsească.

Chiar dacă nu ştiau aceste amănunte, Fatmé şi Iankos tot se temeau. Se îndepărtaseră destul de mult înainte de a se lumina de ziuă. Şi zoreau întruna, să nu-i ajungă mânia tatălui. Socotind că s-au îndepărtat îndeajuns, se opriră într-un loc mlăştinos şi, fără să-şi descopere fețele, mâncară un mănunchi de ierburi şi porniră din nou la drum. Se îndreptau spre răsărit. Ajunseseră de-acum la deşert. Puțin a lipsit să nu se piardă în pustietate, când vântul stârni nisipul şi-i învălui. Ceasuri în şir au mers prin furtuna deşertului, cât pe-aci să-şi dea duhul. Dar dădu Domnul – Christos sau Allah – care-i ocrotea pe cei doi îndrăgostiți şi vântul îşi schimbă direcția şi în cele din urmă ajunseră cu bine la o oază cu puțină verdeață şi un firicel de apă. În ramuri ciripeau păsările. Acolo dădură şi de alți călători, o caravană ce venea tocmai din Tripoli şi poposise să-şi adape cămilele la izvor. Îi întrebară încotro mergeau şi porniră împreună la drum. Când ei se opreau şi ațipeau oleacă, se opreau şi cei doi îndrăgostiți. Drumul acesta dură zile în şir. Răsărise luna plină de două ori în acest răstimp. Şi iată că ajunseră în sfârşit în ținuturile Nilului.

De-acum sperau că lanțul nenorocirilor se va curma. Vândură două brățări ale fetei şi din banii primiți trăiră două săptămâni, într-un han, neştiind încă încotro s-o apuce. Stătură de vorbă cu feluriți oameni care treceau pe la han, îi ascultară şi pe cei doi călugări greci ce veneau de la Muntele

Sinai şi care nu mai conteneau să se minuneze de frumusețile mănăstirii. Un gând nedesluşit începu să pună stăpânire pe inimile lor: dorința de a se însoți după datină, ca să devină părinți adevărați pentru copiii pe care-i vor aduce pe lume. Astfel îşi făgăduiră să meargă şi ei la mănăstire pentru ca Fatmé să se creştineze şi apoi să se cunune. Zis şi făcut. Tinerii îndrăgostiți porniră neîntârziat într-acolo.

Călătoriră din nou zile şi nopți în şir, traversară marea îngustă şi urcară apoi pe munte. Bătură la poarta mănăstirii şi, fiind primiți, îşi depanară povestea şi pricina pentru care veniseră. Fatmé începu chiar de a doua zi să învețe catehismul. Trebuia să înțeleagă, să simtă în adâncul sufletului ce însemna credința pe care se hotărâse s-o îmbrățişeze. Pe scurt, într-o săptămână avu loc botezul – primi numele Ekaterini, ca sfânta al cărei hram îl avea mănăstirea – şi în curând cei doi se şi cununară.

Şi-au zis că viața lor intrase de-acum pe făgaşul cel bun. Se vor întoarce aşadar în rândul lumii, el se va apuca să muncească, vor fi oameni aşezați. Hotărâră să rămână să-şi înjghebeze gospodărie acolo în Egipt, în primul rând fiindcă era departe de țara ei, iar tatăl fetei le va pierde cu totul urma în mulțimea aceasta pestriță, unde n-ai decât să cauți acul în carul cu fân dacă poți. Cum să-i mai ajungă mânia lui într-un astfel de loc?... Însă lucrurile se petrecură tocmai pe dos de cum socotiseră ei. Două nenorociri se abătură dintr-o dată asupra lor. La întoarcere cămila a murit pe drum şi o îngropară în nisip. Ekaterini se îmbolnăvi. O ajunsese oboseala, de atâtea nopți de mers necontenit şi, pe deasupra, nu era câtuşi de puțin obişnuită cu asemenea încercări. I se făcu rău deodată în bazar, leşină, zăcând palidă, cu ochii stinşi. Lumea se strânse în jurul ei; unul îi dădu apă, altul două frunze de buruieni culese de pe malul Nilului, să le mestece între dinți; datorită lor se înviora o clipă şi întredeschise ochii, şoptindu-i ceva soțului ei. Se vedea că are neapărat nevoie de doctor, poate şi de alte îngrijiri. Dar asta cerea parale nu glumă, iar ei nu mai aveau

nici leţcaie. Ce să facă atunci bărbatul ei? Îi luă brăţările care îi mai rămăseseră nevândute şi dădu fuga drept la un giuvaergiu să facă rost de ceva bani. Negustorul, uns cu toate alifiile, îşi dădu scama îndată ce câştig ar putea să aibă după felul cum respira gâfâit tânărul şi după cum îi tremurau mâinile. Doar dintr-o simplă privire se lămuri cum stăteau lucrurile.

— De ce le dai? îl întrebă.

— Mi s-a îmbolnăvit nevasta.

— Îmi pare rău, însă nu-mi trebuiesc. Uite câte am aici, nu izbutesc să le vând. Afacerile merg prost, e sărăcie mare.

Iankos începu atunci să-l roage. Dar negustorul, viclean, căuta să câştige cât mai mult. Se prefăcu înduioşat.

— Şi unde ţi-e, tinere, nevasta?

Iankos îi arătă un colţ din bazar. Acesta se apropie, o privi şi înţelese pe dată. Îl aduse din nou pe Iankos în prăvălie.

— Aş vrea să te ajut, îi spuse. Să iei o para şi să ieşi din necaz. Însă numai dacă ai altceva să-mi dai în schimb, în niciun caz giuvaeruri.

— N-am nimic în afară de brăţările astea...

— Ei, atunci n-avem ce face. Vreau şi eu cât de cât o garanţie.

— Dă-mi cu împrumut.

— Cu ce amanet? Ţi-am spus că nu primesc brăţări. Iankos se cercetă din nou, ca şi cum ar fi vrut să vadă dacă nu uitase ceva. Şi găsi.

— Ia-mă pe mine să-ţi muncesc pe gratis o lună sau dă-mi răgaz trei zile să fac rost de bani.

Zaraful nu-şi mai încăpea în piele de bucurie că izbutise să-şi atingă atât de uşor ţelul. Se prefăcu că-l dojeneşte:

— Nesocotiţi mai sunteţi voi, tinerii! Să ai o mândreţe de viaţă şi s-o dai... Şi dacă îţi iese totul pe dos şi nu-mi aduci banii? Încotro o apuci? Vrei să ajungi rob?

— Nu mi-e teamă, izbucni Iankos căruia începu să i se dezlege limba. O să scot banii, fie şi din piatră seacă, şi tot ţi-i aduc.

— Nu, nu. Aşa nu primesc. Viaţa costă mult.

— Atunci ce?

Zaraful se arătă milos:

— Să zicem viața nevestei tale, din moment ce de ea ai nevoie. Ea are sănătatea şubredă şi nu costă prea mult.

Disperatul nu se gândeşte la nimic, ia de oriunde i s-ar arunca ceva, fie şi din noroi. Nu are timp să chibzuiască, să cumpănească.

— Şi cum vom face? se repezi Iankos cu nesăbuința tinereții. Eu împrumut banii numai pentru trei zile.

— Ei, atât va dura şi amanetul. O să-ți laşi nevasta la mine şi, după trei zile, când îmi aduci datoria, o iei înapoi.

Negustorul era sigur că femeia va rămâne a lui. De cum o văzuse îşi dăduse seama că, dacă boala îi va trece repede, în ciuda palorii, frumusețea ei valora o avere. Tânărul nu bănui nimic. Se grăbea, gândul că iubita lui rămăsese prăbuşită la pământ, aşteptând îngrijirea făgăduită, îl înnebunea. Luă banii şi, în nesocotința tinereții, era sigur că trei zile de muncă îi vor fi de ajuns ca să-şi poată achita datoria. De aceea nu pierdu timpul. Chemă martori şi puseră şi sigiliul pe zapis. Act în toată legea.

Iankos luă banii şi alergă să caute doctor. Acesta o consultă pe Ekaterini şi îl sfătui cum să fie îngrijită. Iankos o sărută, o lăsă în paza şi ocrotirea unei bătrâne şi plecă degrabă să găsească de lucru, să scoată bani ca să-şi răscumpere cât mai repede nevasta. Două zile însă căută în zadar. Era o sărăcie nemaipomenită şi cei înfometați se vindeau ca robi ca să aibă un codru de pâine pentru copilaşii lor. Şi unde nu se duse nenorocitul, căzu în genunchi, se rugă, povestea de-a fir a păr ce i se întâmplase. Unul se înduplecă şi-l luă la muncă la câmp, dar nu-i dădu decât jumătate din suma de care avea el nevoie. Noaptea căută din nou. Intră prin cârciumi, prin locuri deocheate, doar-doar o face rost de bani. Văzându-l aşa chipeş, unul îi zise:

— Hai cu mine!

Iankos se duse, n-avea încotro. Îşi acoperi ochii cu palmele să nu vadă şi să alunge gândul chinuitor că ceasurile se scurgeau, iar el nu strânsese banii trebuincioşi.

Dimineața în zori se află din nou pe drum în căutare de lucru. Îşi povestea tuturor care-l ascultau necazul. Şi unui grec i se făcu milă de el.

— O să-ți aduc eu restul sumei, îi spuse.

Hotărâră să se întâlnească spre seară. Iankos căută necontenit toată dimineața, dar în zadar. Era ca un străin vorbind unor străini, care auziseră o mulțime de istorii asemănătoare cu a lui. Răguşise povestind întruna. Singura speranță îi rămăsese grecul acela şi, când ziua era pe sfârşite, se duse la locul stabilit. Neliniştit, ajunsese mai devreme şi privea în toate părțile, să-l zărească pe cel aşteptat. Dar acesta întârzia. Când sosi, părea foarte abătut... Nu găsise decât jumătate din banii de care Iankos avea nevoie. Tânărul se cutremură de spaimă.

— Acum ce mă fac? îngăimă el.

— O să mergem împreună, îi răspunse celălalt care-i devenise prieten. O să-l înduplecăm să ne dea răgaz până mâine. Mai trag nădejde c-o să găsesc în cele din urmă pe cineva ca să împrumut bani. Este chiar în drumul nostru.

Plecară împreună. Trecură şi pe la cel de unde grecul spera că vor găsi bani. Zăboviră şi acolo o vreme. Amurgul se lăsase de-a binelea. Ajunseră abia pe întuneric la bătrâna unde-o lăsase pe nevastă-sa. Dar n-o mai găsiră. Se întâmplase o nenorocire, o presimțiră de îndată. Aşternutul era pustiu. Iankos simți că înnebuneşte. Alergă într-un suflet la bazar, bătu cu putere în uşa zarafului. Acesta apăru la o fereastră deschisă:

— De ce faci gălăgie? îi spuse amenințător. A trecut ceasul învoielii, s-a înnoptat de mult. Ai încălcat învoiala, vezi bine!

În zadar strigă Iankos, implorându-l. Netrebnicul abia acum îşi dete arama pe față. O ținea întruna pe-a lui. Şi-i spuse limpede că un altul plătise banii şi-i luase nevasta. O vânduse deci, aşa cum fusese învoiala.

Iankos întrebă, deznădăjduit, cine era cumpărătorul, unde să-l găsească să-şi ia nevasta înapoi. Zaraful răspunse că i s-a pierdut urma, că era un străin venit de aiurea şi că o pornise deja spre țara lui...

Iată ce nenorociri se pot întâmplă aşadar oamenilor...

Oare omul rămâne aşa cum se naşte tot restul vieţii, sau este făcut să se schimbe? Nedumerirea aceasta ce stăruie din vechime n-a fost nici până azi dezlegată. Şi sunt mulţi care socot că omul se naşte de la început cu firea lui, de a fi bun sau rău, trist sau vesel. Pentru aceştia şi sfântul şi ucigaşul se nasc astfel, fiecare fiind înzestrat din faşă cu moştenirea lui. În zadar te strădui să schimbi firea cuiva. Când, uneori, ai impresia că ai izbutit ceva, nu e decât amăgire. Te mândreşti cu ce-ai făcut, dar de fapt omul îţi scapă printre degete, rămânând în esenţă acelaşi. Până când îţi dai şi tu seama de asta şi te cuprinde disperarea. Alţii cred că toţi oamenii poartă în ei şi binele şi răul, că la început nu sunt nici buni, nici răi – chiar dacă arată unele semne – şi că, treptat, încep să se formeze, să devină ei înşişi, depinde de ce întâlnesc în jur şi încotro îi poartă soarta. Firile oamenilor se modelează. Greutăţile vieţii amare pe care o duc îi aruncă în abis, le împovărează sufletul şi astfel ajung să se poarte cu asprime. Nenorocirile prin care trec sunt adevărate lecţii pentru ei. Îşi alungă, cu bună ştiinţă, binele din inimă deoarece bine n-au întâlnit nicăieri şi se îndârjesc să nu mai creadă în Dumnezeu: asprimea devine legea vieţii lor. Nu urmăresc decât să-şi atingă ţelul. Şi sunt mulţi dintre aceştia care, până când ajung la o asemenea hotărâre, se chinuie mult, trăiesc coşmaruri cumplite, şovăiala lor fiind un adevărat iad. Nu este, vezi bine, uşor, să devii din omul cumsecade care ai fost un ins nemilos, surd la rugăminţi, să ajungi din sfânt un răufăcător. Dar chiar dacă n-ar face un astfel de lucru, ticăloasa de viaţă îi va lovi la fel de necruţător cum o făcuse şi până atunci.

De ce pomenim despre toate acestea? Fiindcă, vorbind de Iankos, am încercat să desluşim de ce s-a schimbat într-atât. Am văzut că, încă de pe vremea când fusese prins de piraţi, începuse să se gândească el singur dacă binele este răsplătit cu bine sau te aruncă adesea în nenorocire. Încă de pe când se afla rob pe corabie şi se gândea la viaţa lui

dinainte, cu tot ce i se întâmplase, îi sfredelea inima îndoiala dacă mai e nevoie să încerci să fii bun când totul în jur se năruie. Îl încerca prima dată îndoiala dacă trebuie sau nu să-şi schimbe felul de a fi. Dar iarăşi nu era împăcat. Îşi spunea singur în gând: „O să-mi îndrept viaţa pe altă cale. Acolo sus există de bună seamă cineva care mă iubeşte şi mă vede". Mai târziu, când îşi dăduse seama că Fatmé îl iubeşte şi simţi şi el la rândul lui fiorul dragostei, îşi zise: „Această iubire împărtăşită ne e dată pentru că ocrotitorul îşi aminteşte de mine şi mi-o trimite anume ca să mă scoată pe alt drum..." Alungă din nou ispita. Ceva licări în sufletul lui: trăgea nădejde că traiul lui va intra în sfârşit pe un făgaş mai bun. Şi apoi, când au fugit pe ascuns, chiar dacă le bătea inima de spaimă să nu-i prindă tatăl fetei, uită de toate îndoielile, până când i se întâmplă nenorocirea să-şi piardă nevasta. Atunci, deodată, toate câte adunase în el – atâtea întrebări şi dileme – îi copleşiră din nou gândurile. Îi arătau şi-i strigau că pe lume există două feluri de oameni: cei cărora le e scris să fie întotdeauna pe cruce şi ceilalţi, călăii lor, care nu pătesc niciodată nimic, trăiesc şi domnesc... Şi că, oricât ai dori binele şi te-ai chinui şi ţi-ai irosi viaţa pentru alţii, în cele din urmă tot vei fi nimicit. Când vrei să stai zdravăn pe picioare, să vezi şi tu zi albă, primul lucru de care ai nevoie este să dezrădăcinezi din tine bunătatea şi mila şi, cu suflet neînduplecat, să cauţi să te amesteci printre cei care nu-şi văd decât de propriul interes şi, când nu-ţi rămâne de ales, mai bine să faci parte şi tu dintre cei care-şi răstignesc aproapele decât dintre cei răstigniţi. O să ni se răspundă: oare nu-şi primesc şi aceştia pedeapsa, când îi copleşesc remuşcările? Nu, cu siguranţă nu. Deoarece, dacă ar simţi remuşcare, mulţi dintre ei n-ar mai ajunge să facă atâtea nelegiuiri. S-ar opri la un moment dat, înduioşaţi, auzind un geamăt de durere, ar simţi că poartă o vină. Dar ei rămân surzi şi se cufundă în rău nepăsători. Pe scurt, remuşcările nu sunt pentru toţi, ci doar pentru cei blânzi, mărinimoşi, şi acestea le sunt scrise tot lor ca să-i chinuie, de parcă n-ar fi chinuiţi şi-aşa îndeajuns.

La acestea se gândea Iankos când îşi pierduse nevasta pentru un pumn de piaştri de care nu izbutise să facă rost la timpul potrivit. Îl cuprinsese amărăciunea omului cumsecade pe care soarta îl loveşte mereu. Iar remuşcarea îl chinuia şi ea. Se învinovăți că nevasta, iubindu-l atât de mult, îşi părăsise de dragul lui casa părintească, traiul ei tihnit, averea, se lepădase de credință, acceptase sărăcia, îndurase tot felul de chinuri lângă soțul ei, iar acesta, drept răsplată, o amanetase. Dar avusese oare de ales? Nu-şi pusese el însuşi viața zălog ca să capete bani de doctor, iar zaraful nici nu voise să audă? Nu încercase apoi, nu alergase ca un nebun, nu umblase peste tot ca să o răscumpere? Dar la ce bun toate acestea? Se arătase nevrednic. O amărăciune adâncă îl copleşise când o pierduse. Se gândea: cum va afla oare Ekaterini cât luptase soțul ei s-o recâştige şi cât de nefericit era că o pierduse? Dar fie! Toate se vor lămuri, i le va povesti pe îndelete atunci când o va găsi. Trebuia s-o găsească cu orice preț. Simțea că asta îi era datoria de acum înainte. Se întoarse la zaraf în miezul nopții, îl amenință şi-l sili să-i dea amănunte despre cel care o cumpărase.

Şi se apucă să caute. Străbătu tot Cairo, în lung şi-n lat, scotoci prin case şi prăvălii, pe unde ar fi putut trece cumpărătorul. De aici o porni pe urmele lui afară din oraş. Se îndreptă spre apus, şi unde întâlnea vreo aşezare, oraş sau sat, vreun conac, peste tot întreba; dădea tuturor semnalmentele cumpărătorului, aşa cum le aflase şi el de la alții. Nu se oprea o clipă, căuta neobosit. După ce străbătu toată țara şi nu-i rămase niciun loc necercetat, o porni mai departe, încotro îl mâna speranța. Se duse la Tripoli şi de acolo spre sud. Nici măcar nu se gândea dacă se află pe drumul cel bun. Dorea să-şi găsească nevasta, să-i dovedească iubirea lui, tulburarea ce-i pusese stăpânire pe minte nu-i dădea pace. Şi cu cât rătăcea şi cerceta – deşi picioarele abia îl mai țineau, se odihnea o clipă şi iar pornea să cutreiere drumurile, veşnic cu gândul la Fatmé – cu atât îi revenea tot mai des în minte gândul că celui bun nu-i este dat să aibă parte de bine. Mai erau şi altele care îi întăriră

această credință. Nenorocirea pe care o întâlnea la tot pasul. Sărăcie, foamete, necazuri. Copilaşi orbiți din pricina foamei, bătrâni numai piele şi os. Şi peste tot stăpâni huzurind în lux, storcând sângele de la cei săraci pe care-i socoteau ca pe nişte dobitoace. Pretutindeni cei nedreptățiți, înfometați, de o parte, şi de cealaltă parte, cei nedrepți şi nemiloşi, care scoteau câştiguri din te miri ce. Pretutindeni unii care răstignesc şi alții răstigniți, şi îndoiala, întrebarea de care parte să fii. O, de-acum înainte, în ce-l privea, hotărârea fusese luată. Va intra în rândul celor care crucifică. Fără nicio şovăială, fără nicio remuşcare, mereu cu gândul doar de a se salva, va încerca să intre în rândul celor care rămân surzi şi orbi la durerile celor din jur. Veni o vreme, după doi ani, când mintea i se limpezi, când văzu că în zadar căuta şi că, dacă va continua aşa, va fi şi el pierdut. Se opri aşadar din căutat spunându-şi: „Am făcut tot ce mi-a stat în putință... nu se poate mai mult". Şi din rostogolirea care-l adusese în pragul pierzaniei, încercă să se ridice, să se agațe de tot ce se găsea în cale ca să urce, să supraviețuiască.

Se întoarse aşadar la Cairo, cu lumea lui pestriță, localnici şi străini de tot felul. N-avea alt gând în minte decât cum să scape de sărăcie, cum să facă să pună deoparte un piastru, deoarece văzuse că fără bani omul nu înseamnă nimic. Din puținul pe care-l va strânge, va scoate şi mai mult, până când se va îmbogăți. Se va apuca de negoț. Fusese înzestrat cu o minte isteață, de care puțini aveau parte, şi multă râvnă pentru muncă. Voia să se căpătuiască cu orice preț. Aici la Cairo, mulți trăiau în huzur, şi, de s-ar fi putut, ar fi dorit să aibă şi o pasăre ca să le pună mâncarea în gură. Se plictiseau lenevind, astfel încât, atunci când se întindeau în mijlocul drumului din pricina zăpuşelii nici muştele care le mişunau pe la nas nu se osteneau să le alunge. Când vedeau că te miri de una ca asta, îți răspundeau: „De ce să le alung? O să vină din nou". Le lăsau aşadar să se înfrupte cu şerbetul ce le rămăsese neşters de pe buze. Din asemenea întâmplări puteai să tragi învățătură că, într-o lume în care

domneşte lenea şi moliciunea, cel harnic şi deştept se va căpătui şi va strânge bani, nu glumă. Țara parcă te îmbia la acest lucru. Nilul binecuvântase Egiptul: bumbacul rodea de parcă ar fi nins asupra plantelor. Ca să facă rost de bani, Iankos se apucă pentru început de cultura bumbacului. Mai târziu va cântări, mintea lui va născoci altceva. Mânia ce-l stăpânea din pricina atâtor nenorociri care i se întâmplaseră pe aceste meleaguri ale Africii ·– robia, sărăcia, nefericirea de a-şi pierde nevasta – îl îndârji şi mai mult: îl făcu să nu mai şovăie în fața nimănui.

Cu aceste hotărâri îi era scris să iasă la liman.

Capitolul V

ÎN TIMP CE IANKOS RĂTĂCEA PE meleaguri străine, în Kyme viața se scurgea liniştită pe făgaşul ei. Vasele aduceau din călătorii tot felul de obiecte: galerii sculptate, oglinzi uriaşe care cuprindeau toată încăperea, cu coşulețe şi îngeraşi la console. Aceste mărfuri erau aduse din Triest. Şi mobilă vieneză împletită din răchită, şi lămpi, farfurii, sfeşnice şi policandre de agățat în tavan, care aveau podoabe colorate şi de care atârnau lănțişoare sclipitoare. Ca să nu mai vorbim de serviciile de masă sau de țesături. Erau servicii franțuzeşti, pictate de mână, faianță cu peisaje din Anglia, cupe pentru prăjituri, fructiere de cristal şi vaze de flori cu toarte, frumuseți nemaivăzute, greu de închipuit cu mintea. Şi tot felul de obiecte de pielărie din Ancona, argintărie de la Constantinopol, icoane lucrate de călugării de la Muntele Athos.

La rândul lor, şi morile aflate sus pe deal, la intrarea în oraş, contribuiau şi ele la asigurarea unui trai îmbelşugat. Îşi învârteau necontenit aripile şi măcinau grâul şi nu se opreau cât era ziua de lungă, până la căderea nopții. Atunci ieşeau morarii să-şi tragă sufletul pe parapete şi să asculte țârâitul greierilor. Deşi aveau mult de muncă, Kostis se hotărî să mai înalțe o moară, pe o coastă de deal, să rămână moştenire pentru copiii lui. Acum că se înmulțiseră, trebuia să se îngrijească de zestrea cu care-şi va procopsi odraslele. Se născuse şi Lefteris şi după el veni Maria. Şi în timp ce aceştia se înălțau şi ei de-acum şi înfulecau lacomi cartofii

prăjiți ai bunicii, copiii mai mari începuseră să meargă la şcoală. Aveau multe de ascultat de la dascăl, ba uneori rămâneau şi după lecții, într-atât erau de dornici de învățătură. Vaghis le vorbea despre trecutul glorios al meleagurilor natale. Le povestea că mai înainte, cu secole în urmă, oraşul lor fusese o mare putere navală şi că de aici porniseră colonişti care au înălțat, de cealaltă parte a Egeei, în Asia Mică, o a doua Kyme. Şi alții plecați de-aici ajunseseră până în sudul Italiei şi clădiseră un al treilea oraş, căruia i-au dat numele patriei lor natale. Tot Kyme îl numiseră, aşadar, şi pe acesta. Când oraşul a fost distrus de cutremure şi de lava unui vulcan, coloniştii au clădit un altul, ceva mai departe. Acesta este Neapoli[3], căruia aşa i-a rămas numele până azi. Acolo au sădit elenismul, încât se spune că alfabetul latin provine de la cei din Kyme. Pe scurt, faptul că oraşul ajunsese să aibă din nou 150 de vase de comerț era în spiritul tradiției şi gloriei antice. Şi astfel, cu amintiri de acest fel îşi însufleţea Vaghis elevii, să se simtă mândri că sunt greci. Dar şi celor vârstnici le amintea adeseori toate acestea în cârciumile din piață, sau când era poftit prin case. Piatra pusă de el la înălțarea locului era faptul că se pricepea să însufleţească lumea. De aceea îşi părăsise averea pe care i-o lăsară părinții la Triest şi venise aici.

Dar să trecem mai departe. Existau multe semne care arătau că viața în Kyme era şi ea asemenea unei mori care-şi învârte necontenit aripile şi macină. Chiar dacă lipseşte vreunul – fie chiar şi morarul –, aripile nu se opresc. Astfel încât, chiar fără Iankos, viața de aici mergea înainte. Clopotele răsunau de sărbători şi uneori băteau rar şi trist pentru vreunul care se sfârşise din viață; şi atunci cârciumile din piață trăgeau obloanele în semn de doliu. Nunțile şi botezurile îşi urmau cursul lor. Uneori auzeau de vreun bolnav adus de aiurea şi părăsit pe țărmul leproşilor. Nici veselia şi hazul pe seama nebunilor nu conteniseră. Nici

[3] Joc de cuvinte: *nea poli* – oraş nou. (gr.)

vorbă! Mai ales că Ghialurizii le dădeau mereu tot felul de pricini.

Iată una din ele. Într-o zi, când se duceau să aprindă candelele la bisericuța de la castru, la vreo două ceasuri depărtare de oraş, au zărit în văzduh un obiect ciudat ce răspândea lumină în jur. Semăna cu o tipsie care avea la un capăt un fel de coadă. Străbătu încet cerul, coborî în jos spre vii, apoi se înălță din nou până când se pierdu în nori şi n-o mai zăriră. Cei doi se minunară. Ce drăcovenie să fi fost? La întoarcere, povestiră totul şi întrebară uluiți dacă nu cumva zăriseră şi alții arătarea şi-or fi ştiind despre ce e vorba. Însă, în loc să li se răspundă, erau luați în râs:

— Nu cumva avea şi migdale coapte? Şi poate că v-ați înfruptat şi voi de v-ați îndulcit gura?

În zadar încercau bieții de ei să-i convingă pe ceilalți. Cine să-i creadă pe aceşti săraci cu duhul care o țin una şi bună că au văzut drăcovenia aceea zburând pe cer? Singurul lucru demn de crezare e că ei sunt nişte zurlii şi că mintea le-a luat-o razna de-a binelea.

Altă dată, când părintele îşi cumpărase o vioară nouă şi-l învăța pe băiat să cânte, într-un loc pustiu, băgară de seamă încă o ciudățenie. De câte ori arcuşul scotea o melodie dulce ce le umplea ochii de lacrimi, un copac din apropiere îşi mişca trunchiul lin, în ritmul muzicii şi o dată cu el şi ramurile de pe trunchi, cu frunze cu tot. Se vedea că-i plăcea muzica aceea şi dansa, încet şi reținut, fără să se clintească din loc, în timp ce toate în jur rămăseseră mute şi nemişcate. Priveau copacul şi ai fi zis că erau înciudate că acesta se învrednicise să asculte vioara şi să se legene în ritmul ei. Când cei doi luau arcuşul de pe vioară, se oprea şi copacul din dansat. Mai curios era că doar o singură melodie, una care stârnea lacrimile, cufunda copacul în acea beție tristă a dansului.

Povestiră şi celorlalți ce văzuseră cu ochii lor, dar iarăşi nu-i crezu nimeni. Iarăşi râseră de ei necăjindu-i:

— Ai băgat de seamă ce copac dansa?

Adevărul era că ei nu ştiau ce fel de copac era, de parcă

n-ar fi văzut niciodată vreun altul care să-i semene. Avea înălțimea unui măr şi frunze de plop. Dar, cum tot nu-i credea nimeni, începură să se îndoiască şi ei. Pesemne că erau ameţiți de parfumul florilor de prin poieni şi li se păruse doar că văd copacul dansând. De aceea se duseră din nou şi-i cântară la vioară aceeaşi melodie şi acesta – iată se însufleți din nou. Altă dată la fel se întâmplă. Au băgat de seamă că, atunci când soarele apunea şi cerul devenea o imensă grădină, cu rodii risipite peste tot, copacul se mişca mai uşor şi dansa de-adevăratelea, ca şi cum ar fi fost cuprins de vraja asfințitului.

Totuşi, alături de aceste întâmplări felurite – plăcute sau nebuneşte, oricum ar fi judecate – se aflau şi cele rele, care-şi aveau şi ele locul lor în viața insulei.

Să pomenim acum de lucrătorii din mine. Prindeau tot mai mult curaj şi strigau că în fiecare zi intră în iad şi că era o minune cum de mai ieşeau vii. Grinzile de susținere erau atât de şubrede încât le cădeau adesea pământ şi smoală în cap. Şi pe lângă ei mai strigau şi cei care munceau cu ziua pe moşii străine şi cei de la arsenale. Toți se ridicau, mai ales că sosiseră veşti că şi în Heptanez, oamenii din popor, „popolarii“, se răsculaseră şi cereau să li se facă dreptate. Cu cât trecea vremea, cu atât se adeverea mai mult vorba că, dacă copilul nu plânge, mama nu-i dă să sugă. Şi dacă săracul nu strigă, mare speranță de bine n-are a aştepta din altă parte. Bogătaşii vor continua să se îmbogățească mai mult, vor avea grijă doar să-şi cumpere servicii de masă scumpe, mătăsuri şi argintării, iar săracii se vor cufunda mai adânc în iadul lor. Era nevoie de răscoală. Aceasta mocnea, îşi dădea uşor seama oricine asculta cu luare-aminte câte se spuneau prin crâşmele săracilor. Însă, în acelaşi timp şi în țară se petrecură evenimente care duseră la stârnirea răscoalei.

În 1854 izbucnise războiul în Crimeea, în coasta Turciei. Şi grecii se folosiră de prilej pentru a înainta în Tesalia şi în Epir, să-şi elibereze frații înrobiți, care nu mai îndurau asuprirea Osmanului. Cu ce drept şi cine hotărâse

constituirea unei Grecii în afara Greciei? Sosise vremea să intre şi ceilalţi greci încătuşaţi în robie în hotarele noului stat. Şi flăcăii plecară pe front. Porniră şi cei din Kyme, se goliră casele de feciori. Lumea toată era văpaie. Iată ce urmă. Englezii şi francezii săriră în ajutorul sultanului, trimiţând flotă şi blocând Pireul şi Atena. Ca şi cum n-ar fi ştiut că, dacă nu s-ar fi întâmplat acum, în orice caz nu peste mult timp sultanul ar fi pierdut şi regiunile greceşti subjugate şi altele. Îi sunase şi lui ceasul. Forţa îi apunea. Toată lumea îşi dădea seama că Turcia, asemenea unui bolnav grav, se zvârcolea fără vlaga de odinioară. Dar despre război să scrie cei care se pricep. În Kyme uşa casei rămâne deschisă: prin ea poţi urmări în voie cum se scurge viaţa.

Bunica, mama lui Stratis, care îşi cam pierduse minţile din pricina bătrâneţii, se purta uneori de parcă şi-ar fi venit cu totul în fire. Ştia că trebuia de-acum să părăsească lumea asta, să se ducă să-şi întâlnească bătrânul... Îşi pregătise singură, într-ascuns, cele trebuincioase de înmormântare, le aşezase în coşciug şi aştepta fâlfâitul de aripi al îngerului. Până într-o duminică. Se dusese la biserică să se împărtăşească şi, la întoarcere, deschise coşciugul să vadă dacă nu era nevoie de levănţică. Aşa cum stătea aplecată, i se tăie răsuflarea. Îi sunase ceasul, chinurile ei pe lume luaseră sfârşit.

După asta se abătură şi alte necazuri asupra casei. Se îmbolnăvi grav mezina, Mario. Ajunsese ca o lumânare de slabă. Noroc că le veni în gând să-i dea lapte de măgăriţă şi în curând copila prinse a se înzdrăveni, căpătând culoare în obraji. Dar asemenea întâmplări cu copiii mici nu lipsesc din nicio casă, trebuie însă să nu-ţi pierzi firea şi să ştii cum să le locuieşti. Alteori nu există vindecare. Şi erau destule şi cazurile de acest fel.

În ultima vreme, Stratis începuse să nu mai vadă bine când se însera. Era ca şi cum s-ar fi lăsat întunericul sub pleoape. Ochii lui vedeau doar ziua, cât strălucea lumina în faţa lor. Noaptea însă nu-l mai ajutau, era ca şi orb. O boală

rar întâlnită, o dată la nu ştiu câți ani să auzi că suferă careva din această pricină. „Imerapia“, o numise doctorul care scrisese la Atena, cerând lămuriri despre cazurile când oamenii văd numai ziua. Cu cât trecea vremea, boala se înrăutățea. Astfel, serile când ieşea din casă, omul păşea ajutându-se de un baston la capătul căruia agățase un felinar ce-i lumina paşii, să nu calce cumva greşit, să se împiedice sau să cadă. Stratis socotea năpasta abătută asupra lui drept o pedeapsă a cerului. Dumnezeu îl judecase fiindcă se purtase aspru alungându-l de-acasă pe Iankos, rănit. Cu cât trecea vremea şi îmbătrânea, simțea tot mai dureros lipsa băiatului. Şi pe bună dreptate remuşcarea îi aruncase un spin în ochi. Spinul deveni piron cu ceea ce urmă, întâmplări care te îndeamnă să meditezi la ceea ce scoate uneori valul din adânc.

Într-o zi, ancoră în port un caiac din Psara. Nu era nici primul, nici al doilea care venea dintr-acolo. În anii care se scurseseră de la nenorocire şi alte vase făcuseră acelaşi drum şi marinarii lor nu mai pridideau să povestească despre grozăviile întâmplate în Psara. Sosirea caiacului în Kyme nu era aşadar un eveniment neobişnuit. Numai că de data asta coborî de pe puntea lui o femeie între două vârste, înfofolită într-o broboadă neagră.

Părea tare necăjită şi, de îndată ce făcu câțiva paşi pe chei cu bocceluța atârnată sub braț, se şi apucă să întrebe în stânga şi-n dreapta despre o familie din Kyme care se nimerise în Psara chiar în timpul nenorocirii. Nu ştia cum îi cheamă. Află însă curând că era vorba de Stratis – lucru destul de simplu, deoarece niciun alt kymiot nu trăise în vremea aceea la Psara. O îndrumară deci încotro s-o ia ca să-l găsească. O lămuriră unde era căsuța lui şi-i arătară şi unde se afla moara feciorului său, pe care bătrânul îl ajuta adesea la treabă. Străina porni în căutarea lui Stratis. O luă pe cărarea ce şerpuia printre măslini, cu paşi mici, ca să nu ostenească, fiindcă urcuşul era destul de anevoios. Se hotărî să se ducă întâi la moară, gândindu-se că era mai bine să-i vorbească acolo, fără să fie auziți de ceilalți din familia lui.

Venea doar pentru o treabă serioasă şi trebuia să se poarte cu băgare de seamă.

Abia către asfinţit ajunse la moară. Intră înăuntru. Avu norocul să-l găsească singur. Îl întrebă cine e şi, înainte de a-i răspunde, Stratis, de cum o văzu în prag, se înfioră, cuprins parcă de o presimţire. Îi era teamă. Răspunse şi opri îndată pietrele morii. Îi întinse scaunul lui şi ea începu să-şi spună păsul, cum şi din ce pricină venise. Era din Psara, o biată femeie singură, năpăstuita. Acolo, pe insulă trăise cumplita nenorocire: îi măcelăriseră bărbatul şi doi copii. Pe al treilea izbutise să-l smulgă, să-l ducă pe munte şi să-l salveze. Se ascunseseră într-o peşteră; spre seară, femeia ieşi să adune nişte ierburi ca să pună ceva în gură – din pricina groazei şi a foamei îndurate, li se lipiseră burţile de spate. Mestecase două mănunchiuri de verdeaţă şi se mai răcorise. Dar copilul nu voia să mănânce, i se păreau amare şi le scuipă îndată ce le puse în gură. Aşa se întâmplă ce se întâmplă. O cuprinse un somn letargic. Printre ierburi se aflau şi nişte buruieni adormitoare pe care cunoscătorii le culegeau pentru tot felul de leacuri. Adormi, aşadar, de parcă ar fi murit şi nici nu i se mai auzea răsuflarea. Dar asta nu era de-ajuns. Din pricina spaimelor prin care trecuse de atâta timp, inima îi slăbise şi i se oprise – zăcea fără viaţă. Alături, băieţelul ei plângea încetişor. O porni cu paşii lui mărunţi şi ieşi din peşteră să strige pe cineva. Dar cum să fii auzit într-o asemenea pustietate... Numai întâmplarea făcu de trecu pe acolo un bătrân care nu se mai temea de moarte fiindcă, oricum, îi sosise sorocul să moară de povara anilor ce-i încovoiau umerii. Auzi copilaşul plângând şi se apropie. Îl întrebă ce s-a întâmplat şi acesta îl conduse în peşteră unde mama lui zăcea adormită, palidă ca un cadavru. Bătrânul se gândi: „Domnul a iertat-o! Să-l scap măcar pe el!“. Şi luă copilul. Dar, fiind prea bătrân şi neavând cum să-l ţină pe lângă el şi să-l crească, încercă să găsească pe-un altul să-l dea în grijă. Se duse pe chei unde pribegii se îmbulzeau în bărci.

— Care vasăzică Iankos este băiatul tău? rosti Stratis cu

tristețe.

Femeia din Psara îi răspunse doar înclinând capul. Apoi întrebă:

— Unde se află acum? Mai e aici?

Bătrânul tăcu, de parcă şi-ar fi pierdut graiul. Nu găsea ce să-i răspundă pe moment. Ce să-i fi spus? Că, la un ceas de mânie îl alungase de acasă şi băiatul se pierduse în lume? Ar fi vrut să-i dea femeii un răspuns blând şi, până să-l găsească, încerca să câştige timp. De aceea spuse:

— Nu e acum la noi. O să afli...

— Unde e? Şi când se întoarce? întrebă femeia cu sufletul la gură.

— În Tesalia, la război. S-a dus la oaste... dădu el primul răspuns care-i trecu prin cap. Nu se ştie când se întoarce. Curând? Dumnezeu ştie!

Şi ca să-i abată gândul de la fecior şi să nu-i mai ceară şi alte amănunte, punându-l astfel în încurcătură, începu s-o întrebe el:

— Bine, bine... dar atâția ani ce-ai făcut?

— Aş fi vrut să mor! Dar nu m-a luat iadul! Ştia el pesemne ceva...

— Ce?

— Că băiatul meu trăieşte. Am aflat-o şi eu după ani de zile, atunci când pierdusem orice speranță. Fecioara mi-a dat de veste că nu s-a prăpădit. A venit un nepot de-al meu din Ikaria, care scăpase de urgie şi se stabilise acolo. „Pofteşte la noi, mătuşă, îmi spune el, m-am chivernisit cât de cât şi o să te țin ca pe mama mea. De ce să îmbătrâneşti singură?“ O ținea una şi bună: „Ce te leagă de Psara?“. Şi în cele din urmă mă înduplecă. Pe vasul care mă ducea la Ikaria, oamenii au început să vorbească despre întâmplări de demult, despre nenorocirea din Psara. Aud eu pe un bătrân împovărat de ani că pomeneşte de un copil pe care l-a găsit într-o peşteră, lângă mama lui moartă, şi l-a luat... Ciulesc eu urechea şi-i cer să-mi dea amănunte cum arăta... Ceva striga în mine că era vorba de copilul meu. Nu m-am înşelat. Bătrânul mi l-a descris şi aşa era. „L-am luat ca să-l

scap", mă lămuri el. „Erau vremuri de restriște". „Și unde, bre, cui l-ai dat?" Ce să-mi spună cui, că nu-i cunoștea nici el. Și am pornit eu să caut peste tot unde i-au dus corăbiile pe cei prigoniți. Pe unii în Ikaria, pe alții în Andros, alții au ajuns în Griponisi. Dar nu m-am mulțumit cu atât. Doi ani bătuți pe muche am călătorit pe mare tot întrebând de voi unde ați ajuns. Într-o bună zi un nostrom îmi spuse: „Cel care a luat un băiat să-l crească a coborât cu familia la Kyme..." Ei, iată-mă aici!

Tăcu. Terminase de povestit. Era acum rândul lui Stratis să vorbească:

— Ascultă, femeie. Fiul dumitale, care a devenit și al nostru, a plecat de capul lui la război. Așa a vrut el... Și măcar de-ar veni mai repede, că-i simțim lipsa cu toții. O să-l vezi... Nevastă-mea i-a copt azimă când a plecat. Dar a fost hotărârea lui și numai a lui. Hai acum să mergem acasă și să rămâi aici să-l așteptăm împreună. N-am nimic de adăugat.

Se îmbunase. Durerea i se citea în ochii încețoșați de lacrimi. Femeia își dădu seama că omul cu care vorbea îl iubea din suflet pe fiul ei. Simți o mare ușurare că-l găsise, în sfârșit, pe cel care-i crescuse băiatul. Se apucă să-l întrebe cum arăta, cât crescuse... El se dovedea zgârcit la vorbă, arătând însă compasiune și înțelegere. Dar începuse să se întunece în moară și, dacă mai zăbovea puțin, Stratis n-ar mai fi văzut drumul.

— Ridică-te, îi spuse blând. Să mergem acasă, să te cunoască și nevastă-mea. Avem destul timp să le povestim pe îndelete.

Ieșiră din moară. Era ceasul de seară când soarele își ascundea strălucirea după munte și se lăsa ca un fel de ceață. Abia apucară să ajungă acasă înainte de a se întuneca de-a binelea. Norocul lor că o găsiră pe Vanghelini cu nepoții. Astfel, după ce-și reveniră din prima surpriză, o rugară pe femeia din Psara, și ea se învoi, să nu dezvăluie taina ei. Ei nu spuseseră nimănui nimic și-l crescuseră pe Iankos ca pe copilul lor. Ce nevoie era să dezvăluie adevărul tocmai acum, când el lipsea? Și când o da Domnul și el se va

întoarce îi vor povesti totul, de-a fir a păr. El singur va trebui atunci să hotărască dacă mai încăpeau şi ceilalți în inima lui. Nici chiar fratele lui, feciorul lui Stratis, nu aflase încă adevărul. Astfel, seara, când acesta se întoarse împreună cu nevastă-sa, Lalou, şi cu primul lor născut, de la o logodnă, îi spuseră despre musafiră în două vorbe:

— De unde să ți-o aminteşti?... E din Psara. Ne-a adăpostit în casa ei. Tu erai mic când am plecat de-acolo.

Era rândul lor acum s-o găzduiască, îl lămuriră ei, şi Kostis îi crezu. Dar femeia din Psara avea altceva în gând. Îi făgăduise lui Dumnezeu, încă înainte de a porni să-şi caute odrasla, să se ducă la mănăstire. Nu mai voia să rămână în lume. După ce petrecu o săptămână în casa lor, îi mărturisi Vanghelinei ce hotărâse. Nu departe de vii, se afla un mitoc şi voia să rămână acolo să aştepte sosirea fiului. Chiar dacă ofranda ei nu însemna mare lucru, poate dădea Domnul şi-i aducea băiatul cu un ceas mai devreme...

Câteodată nici nu îndrăzneşti să depeni viața unor oameni, deoarece li se întâmplă atâtea necazuri încât dai impresia că născoceşti o poveste. Dar iată că soarta aduce şi fapte de necrezut pe care nu poți să nu le consemnezi, ar fi ca şi cum ai văduvi adevărul. Iată despre ce e vorba.

Femeia din Psara trăia, pe jumătate călugărită, la mitoc, unde se aflau nişte chilii şi o bisericuță pe care o îngrijeau două-trei călugărițe. Ele aprindeau candelele şi tot ele cântau în strană. Aveau şi două războaie de țesut şi cea mai pricepută țesea lucrurile trebuincioase mănăstirii. La război țesea şi femeia din Psara. Tot ea avea grijă să aprindă în fiecare asfințit candela de la iconostas ce se afla mai încolo de chilii, pe cărarea ce ducea la vii. Dar, într-o seară, uită. Se întinse un pic să-şi tragă sufletul şi se cufundă în somn adânc. Vântul ce bătea cu furie în fereastră o trezi şi atunci îşi aminti că uitase să aprindă candela. Se ridică îndată din pat, îşi aruncă o broboadă pe umeri şi ieşi în grabă din chilie. Afară se aşternuse zăpada şi noaptea strălucea de atâta albeață. Ea se grăbi să ajungă la iconostas. Aprinse candela,

închise uşa să n-o smulgă vântul. Tocmai când se pregătea să se întoarcă la chilie, apăru în faţa ei cineva. Păşea încet, pierdut într-o mantie, şi ea albă sub reflexele zăpezii. O fi vreun trecător străin pe care-l prinseseră noaptea şi ninsoarea pe drum. Trebuia să ajungă degrabă undeva, la adăpost, să-şi curețe zăpada din barbă, să găsească şi un locşor unde să doarmă. Dar unde? Dacă o fi vreun nenorocit, un dezmoştenit al soartei? Părea un om sărman în mantia lui acoperită de zăpadă. Altminteri, de ce să fi călătorit la un asemenea ceas? Poate că nu socotise prea bine distanța şi-l prinsese noaptea şi vremea rea pe drum. Sau o fi altceva la mijloc? Cine să ştie tainele oricărui necunoscut? Îl privi drept în ochi, în timp ce se apropia de ea, şi deodată îşi aduse aminte de o întâmplare pe care o citise într-una din cărțile aflate în chilie. Era vorba de un principe care plecase din Bizanț şi se pierduse, sătul de cele lumeşti, şi apoi, după o vreme, se întorsese în palatul lui în haine de cerşetor de unde-l alungară până şi ai lui, deoarece nu-l recunoscuseră. Se miră şi ea cum de-i venise în minte tocmai întâmplarea cu principele. Nu s-au privit mai mult de două clipe. Iar când el îi ocoli privirea, femeia se miră cum de avea atâta forță în ochi, de parcă i-ar fi vorbit. Era ca şi cum i-ar fi şoptit ceva, o vorbă înăbuşită în mijlocul zăpezii. Nu se chinui să desluşească şi să priceapă ceva. Mintea îi era la principele cerşetor pe care ai lui nu-l recunoscuseră. Şi străinul se apropie de ea, îi aruncă doar o privire, şi grăbi îndată pasul, cufundându-se în noapte. Femeia se gândi mai întâi să-l strige să se întoarcă, dar şovăi. Nu se cădea ca o călugăriță să intre în vorbă, şi încă la miez de noapte, cu un necunoscut!

Când se întoarse în chilie, ochii străinului îi stăruiau încă în minte. „Ce mamă l-o fi aşteptând şi pe el?“ Şi de aici gândul îi zbură la băiatul ei. I se părea că aşteptarea ei nu mai are sfârşit! Când se va învrednici oare să-l vadă? Şi somnul o doborî din nou, înlăcrimată la acest gând.

Străinul merse până la marginea oraşului. O luă pe străduța pustie din pricina nopții. Zăpada îi înăbuşea paşii.

Nu era nici țipenie pe drum. Dar chiar dacă ar fi întâlnit pe cineva, ar fi trecut nepăsător pe lângă el. Cine să intre în vorbă cu un necunoscut rătăcind prin noapte? Şi, cu cât înainta, cu atât ninsoarea se întețea. Fulgii i se prindeau în păr, i se aşezau pe pleoape ascunzându-i o lacrimă ce se ivise în colțul ochiului. La un loc anume se opri. Se ascunse după trunchiul unui dud şi cercetă casa din fața lui. Două ferestre erau încă luminate. Dar, din pricina zăpezii, geamurile se aburiseră şi nu era chip să vezi ce se întâmplă înăuntru. Oamenii de-acolo se bucurau sau erau trişti? Şi câți mai trăiau încă? Îl cuprinse un dor nestăvilit să ajungă până la uşa casei, să bată, să întrebe... Dar dacă l-ar fi recunoscut? Se stăpâni. Urmări o vreme casa nemişcat, învăluit în beznă. Iată că deodată se deschise uşa şi ieşi cineva care avea un felinar aprins. Păşea încet şi se opri puțin mai încolo, în fața zidului. Îşi plimbă mâna pe balustradă, o mângâie. Pipăi scara. Ce se întâmpla oare? Omul vorbea parcă cu casa?! Şi ce-i spunea oare?

Stătu şi-l privi, cufundat în zăpadă, încremenit. Nu se mişcă de la punctul lui de observație de după trunchiul dudului. Până când îl văzu pe celălalt intrând şi auzi uşa trântindu-se. Sus, ferestrele luminate se deschiseră în grabă şi o femeie trase perdelele. Toată casa era cufundată în mutenia nopții. Şi atunci apăru şi el de după trunchiul copacului unde stătuse ascuns. O porni din nou pe trotuar. Voia să părăsească oraşul cât mai repede. Simțea o uşurare, ca şi cum ar fi băut două înghițituri şi ar fi căpătat puteri să meargă chiar şi prin arşița cea mai neîndurătoare. Ajungând din nou pe cărarea dintre vii, ardea de nerăbdare să lase totul în urmă. Nu departe de acolo, în vale, îl aştepta un vas gata să ridice ancora. Trebuia s-o facă până în zori, înainte să afle cineva de taina călătoriei. Taină pe care o ştia, parcă, şi altcineva în afara lui, care înainta acum şi urca părăsind oraşul, un principe care-şi cerşea în noapte trecutul...

Capitolul VI

— MAMĂ, CE TOT CAUȚI DE TE duci întruna la chilii? Ce tot zăboveşte aici femeia din Psara?

Într-o zi, Kostis o urmări pe maică-sa îndeaproape, văzând că lua adesea drumul spre mitoc şi se întorcea târziu. Îl cuprinsese bănuiala că pesemne avea o taină a ei cu străina aceea, ceva despre care discutau îndelung amândouă. Voia neapărat să afle şi el. Şi nu mânat de curiozitate sau fiindcă ar fi fost aspru din fire şi nu i-ar fi îngăduit maică-sii să facă ce poftea – nu, ferească sfântul. În ultima vreme însă îl năpădise un sentiment ciudat – un fel de teamă pentru viața lui şi de aceea se ferea să nu i se întâmple ceva deosebit. Un asemenea gând îi veni când mama lui o întâlnise pe femeia din Psara şi apoi la fiecare cinci-şase zile se ducea s-o vadă şi, când se întorcea, vorbea pe ascuns cu soțul ei. De ce oare? Oricât de bine s-ar fi purtat aceasta cu ei, o iubeau şi-i purtau de grijă atât de mult, încât să n-o lase singură? Şi ea, de ce-o fi rămas aici, de vreme ce hotărâse să se călugărească? Nu găsise şi în insula ei o chilie? Ce o ținea aici, ce taină o lega de acest loc? Nu era cumva acelaşi lucru pe care şi el, în loc să-l cufunde în uitare, îl aducea tot mai stăruitor în gând şi-i devenea chin de neîndurat? Taina nevinovatului care fusese condamnat pentru crima altuia? Să nu fi avut ea şi alt copil înainte? Ce ascundea de fapt vorba aceea aruncată o dată în port de un străin care-l văzuse pe Iankos: „Nu cumva eşti băiatul lui Amandos?“ Şi ce-l împinsese pe Iankos să ia asupră-i, fără şovăială, vina lui Kostis şi să se piardă în

lume, alungat? Ah, mintea începea să i se învârtă şi să macine necontenit. Gândurile te aruncă în multe direcţii. De aceea Kostis nu se mai stăpâni şi îndată ce mama lui se întoarse de la chilii, o luă într-o altă încăpere, închise uşa în urma lor şi-i spuse:

— Mamă, ce tot cauţi şi te duci la chilii? Ce tot ai cu femeia din Psara?

Ea încremeni. Fusese luată pe neaşteptate. Îşi pierdu graiul.

— Spune, mamă, îi zise din nou blând, ca şi cum ar fi mângâiat-o. Taina ce te apasă să fie pentru amândoi. Şi dacă e chin, să fie şi al meu. Spune-mi-l, rogu-te.

Prima dată rostea acest cuvânt care-l afunda tot mai adânc în abis şi, dacă ai fi băgat bine de seamă, l-ai fi luat drept o recunoaştere a vinei. Dar nici măcar el nu se gândi, în faţa dorinţei de a afla ce-i ascundea mama. De la o vreme încoace, taina era ca un lanţ ce i se înfăşură în jurul gâtului şi-l sufoca. Iankos îi revenea tot mai stăruitor în amintire. Ce s-a întâmplat din noaptea aceea când l-a alungat tatăl lor? Unde s-o fi dus? Cine i-o fi oblojit rana? Cine i-o fi dat un codru de pâine şi un locşor unde să se întindă? Unde s-o fi aflând acum? Mai trăia oare? Sau înfruntase şi alte nenorociri? Iar dacă trăia, cum o ducea? Dezmoştenit? Nenorocit? Astfel de întrebări îi treceau lui Kostis prin minte şi rămâneau fără răspuns. Vinovăţia îi stăruia ca o povară pe suflet. Erau clipe când socotea că ar fi fost mai bine să-şi fi mărturisit vina în noaptea aceea şi să fi fost acum el cel alungat. Era încredinţat că departe de casă s-ar fi descurcat cumva şi s-ar fi întors odată şi-odată, căit şi ispăşit. Ar fi luptat şi ar fi trăit. În timp ce fratele lui, cu bunătatea-i recunoscută, putea fi o pradă uşoară pentru nenorociri. Viaţa cere luptă, nu glumă, iar dacă stai cu mâinile încrucişate, te afunzi tot mai adânc. Îţi cere să lupţi şi s-o înfrunţi.

Familia lui o ducea bine, slavă Domnului. Cei cinci copii creşteau pe nesimţite, fără griji. Primul născut, Stratis, voia de pe-acum să devină călător pe mare, aşa cum erau mulţi

din partea locului. Băiatul, ce abia împlinise 10 ani, începuse să coboare la chei, să urce pe puntea vaselor, să-i întrebe pe marinari tot felul de lucruri despre arsenale, despre catarguri, despre vânturile care îi izbeau în cale. Maică-sa, Lalou, spunea că asta îi fusese sortit de pe când ieşise cu el prima dată la biserică, la 40 de zile. Atunci, în timp ce popa Simeon îi citea litania, intrase în biserică o rândunică zburând în cruce deasupra capului băiatului. Aşa cum pasărea aceasta pleacă şi se întoarce în răstimp de un an, la fel va pleca şi el în călătorii. Ce îi va fi scris... Sănătos să fie!

Ceilalți copii, Zoița şi Patios, se jucau încă în drum, neastâmpărați, ca nişte titirezi. Fetița le pizmuia pe cele mari care brodau şi încerca să fie şi ea în rândul lor. La început şi-a înțepat degețelele, dar tot a cusut o batistuță cu păsărele. Atunci a fost când i-au găurit urechiuşele şi i-au pus doi cerceluşi în formă de inimioară. Cât despre cei mici, Lefterakis şi Mariori, aceştia abia scăpaseră din brațele mamei şi te bucurai văzându-i gângurind. Un coş plin cu frumuseți în casa lor, numai bucurii pentru cei mari. Totuşi, cu cât înfloreau, Kostis se gândea adesea privindu-i dacă şi Iankos şi-o fi trăit viața, sau cine ştie de câte bucurii o fi fost văduvit. Atunci îşi simțea şi mai greu păcatul pe care-l săvârşise. De-ar fi fost dat să-şi mai uşureze puțintel sufletul... Dar cum? În ce fel? Începu să facă tot felul de fapte de bine, într-ascuns de ceilalți – trimitea leproşilor de la Soutsini un sac de făină pe care-l lăsa pe țărm, alteori plătea ca să li se ducă un coş de peşte. Dar tot nu socotea de-ajuns pentru a-şi ispăşi vina. Se gândea că doar atunci când îşi va mărturisi păcatul se va descărca de povară, va simți o uşurare. Dar unde? Şi cui? Bătrânilor lui? Asta nu le-ar fi îndoit oare supărarea şi remuşcarea că l-au nedreptățit pe nevinovat? Nevestei, care noaptea, întinsă alături, îl simțea zvârcolindu-se în aşternut şi se îngrijora şi ea? Dacă ar face-o şi l-ar socoti vinovat, n-ar scădea oare în ochii ei, nu şi-ar pierde prestigiul de cap al familiei? Cu ce erau vinovați copiii lui, dacă ar fi aflat şi ei adevărul, de ce să-i cufunde în

amărăciune? Şi unde era de fapt adevărul? Chibzui la toate acestea neîntârziat când auzi din gura mamei ceea ce o zorise să-i mărturisească: mama fratelui său era de fapt străina ce venise în Kyme, auzind că ei îi salvaseră pruncul când se abătuse nenorocirea asupra insulei Psara. Şi ea îl aştepta acuma să se întoarcă de la război. La ea va merge aşadar să-i spună ce se întâmplase de fapt şi cine era adevăratul vinovat.

Se duse şi o găsi la chilii. Îi povesti totul pe îndelete. Când termină, îşi înălța capul ca să audă mânia ei revărsându-se asupra lui, ca să-şi afle condamnarea. Dar femeia nu se mânie. Tăcea şi avea ochii înlăcrimați. Dar când n-avea biata de ea lacrimi în ochi? Poate ca lacrima să fi secat, dar durerea de odinioară, pricinuită de nenorocirile îndurate, îi umezi ochii. Era ca şi cum datorită ei ar fi văzut totul altfel. Şi într-adevăr le şi judeca în alt fel. I-o dovedea lui acum, păstrând tăcerea după tot ce auzise. Kostis îi luă mâinile în palmele lui:

— Nu mă condamni? o întrebă.

Iar ea, liniştită, nu rosti decât atât:

— Nu eu sunt Judecătorul.

De când trăia la mitoc, cu câte aflase şi prin câte încercări trecuse, era de-acum un suflet îmblânzit, fără să aibă dreptul de a hotărî sau de a se mânia. Lăsa totul în judecata Domnului. Tânjea doar să-şi revadă fiul pe care-l pierduse, nimic mai mult. La fel ca şi înainte de a cunoaşte taina pe care i-o mărturisise acum Kostis.

— O să mi-l trimită Dumnezeu... îi spuse şi-şi sprijini mâna pe umărul lui.

Prin asta arăta că-l iertase. Însă pentru Kostis iertarea era şi mai rea. Vina lui, din pricina milei pe care ea i-o arăta, rămase la fel de grea şi apăsătoare ca înainte.

Între timp, multe se întâmplau în restul țării. Tot felul de evenimente care-i istoveau forțele. Blocada francezilor şi englezilor care durase mult timp şi închisese accesul Atenei la mare, guvernarea împovărătoare a bavarezilor lui Otto

care voiau să îngenuncheze poporul, lipsa de fonduri pentru investiții în lucrări de primă necesitate – şcoli, spitale, drumuri... Şi laolaltă cu toate acestea, năzuințele şi visele. Cum să facă să intre în statul independent şi Tesalia, Epirul, Heptanezul care luptaseră atâta pentru Unire şi apoi şi celelalte insule din Egeea, Macedonia şi Tracia... Țara avea datoria grea de a-şi elibera fiii aflați încă în robie... Uneori licărea o speranță, alteori poporul se zbătea în sărăcie, chinuit de lipsuri. De unde să începi să înşiri toate necazurile şi unde să încapă? Paginile cărților nu le pot cuprinde! De aceea e mai bine să ne oprim doar la cele ce se petreceau în Kyme.

În ultimii doi ani se abătuseră asupra locului destule nenorociri. Săracii nu mai găseau de lucru şi îndurau chinuri nenumărate. Cădeau de istoveală prin vii sau prin livezile de măslini, ca frunzele uscate. Mustul şi recolta de ulei fuseseră compromise. Muncitorii rămaseră şi ei fără lucru. Apoi începură s-o ducă greu şi cei de la arsenale, deoarece comenzile se împuținaseră, le-o luaseră înainte cei din Andros, care străbăteau de-acum marea cu vase cu abur. Erau semne rele că în curând lucrurile nu vor mai merge atât de lesne pentru vasele cu pânze. Astfel, împinşi de nevoie, săracii se duceau după împrumuturi iar cămătarii îi puneau să semneze că le datorează îndoit şi, dacă nu plăteau într-un an, le vor lua tot avutul, până şi sufletul din ei. Câte unul se îmbogățea atât de mult, încât îşi zidea banii în perete, de teamă să nu cumva să intre noaptea hoții să-i fure. De Velios Iannakis e vorba. Se spunea despre el că e un dezrădăcinat şi că bunicul său, ca să adune avere, îşi vânduse sufletul diavolului. Trăia în acei ani la Platana, într-un sat de pe malul mării, unde mai veneau uneori pirații, şi punea la cale felurite afaceri cu ei. Povesti că într-o noapte văzuse bântuind un strigoi pe chei. O repetă de atâtea ori şi atât de convingător, încât țăranii, naivi, îl crezură şi, îndată ce se întuneca, nu mai ieşeau din case. Astfel el putea ieşi fără teamă că o să-l vadă cineva ca să se întâlnească cu pirații care-i vindeau ieftin mărfurile lor.

Apoi, când strângea destule, le încărca pe caiac, tot noaptea, şi o pornea spre târgurile din Smirna, unde le vindea bine. Astfel strânse o avere frumuşică, dar se înşelă şi-şi depuse banii la o bancă din Malta ce oferea dobândă bună. Banca dădu însă faliment şi banii lui se duseră pe apa sâmbetei. Ca să se vadă limpede şi din această întâmplare că cel ce seamănă vânt, vânt culege.

Păţania a fost învăţătură de minte pentru fiii lui, ca să nu-şi mai încredinţeze avutul nimănui. De obiceiul lor s-au molipsit şi alţii. De aceea nepotu-său avu înţelepciunea să-şi zidească banii în peretele casei. Unii mureau de foame, iar el se scălda în bani. Sărăcimea începu să priceapă mai bine ce o despărţea de ceilalţi, îşi dădea seama că are şi ea drepturile ei. Nefericirea lor o simţea în fiecare zi popa Stamatis care în zori, înainte de a merge la slujbă, trecea prin crâşmele unde se adunau ascultându-le ofurile. De fiecare dată devenea ca marea în mijlocul furtunii, de credeai că un val uriaş se va revărsa pe pământ şi va mătura casele. Şi făcea tot ce-i stătea în puteri ca să mai îndulcească răul. Nu cu săracii, deoarece pe ei n-avea cum să-i sfătuiască. („Hai, curaj”, „Până când?”, „La ce bun?”, „Până o veni moartea să ne ia!“) Nu, n-avea rost să le răsucească cuţitul în rană. Mergea pe la cei bogaţi, aducea pe departe vorba despre ce-ar fi trebuit să facă, grijuliu să nu-i mânie cumva în van şi să nu izbutească nimic.

Căuta şi găsea pricină chiar din lucruri care păreau fără legătură între ele.

— Câţi ani ai, părinte?

— Ca şi moartea pe care o port în trup încă de la naştere. Şi eu şi tu, toţi o apă şi-un pământ, aşa cum spune şi Sfântul Pavel.

Şi intra apoi în subiect. Că încă din prima zi suntem sortiţi morţii şi fiecare zi pe care o trăim ne este dăruită de Dumnezeu. N-are rost, aşadar, să alergăm să adunăm cât mai mult, de vreme ce soseşte ceasul când îngerul ne ia ce am strâns şi lăsăm totul în urmă, să râdă ceilalţi de noi că ne-am chinuit în zadar. Şi nici nu este chip să spui: „Adun

pentru copiii mei", pentru că s-a dovedit că, cu cât le laşi mai multă avere, cu atât îi împingi spre pierzanie. Şi încheia:

— Taică-meu avea o vorbă înțeleaptă: „Să nu laşi copiilor tăi pâinea coaptă şi caldă. Vor mânca şi se vor lenevi. Ci numai aluatul ca să-l coacă. Sau mai bine doar să-i înveți cum să-l frământe".

Cu astfel de pilde îi dăscălea. Tocmai când licărea speranța că toate se vor îmblânzi şi în curând cele două lumi se vor amesteca într-una singură, o întâmplare puse paie peste focul ce se înteți apoi şi mai tare.

La Kazarma, acolo unde se săpa o mină, pământul se înmuiase şi devenise alunecos; era nevoie de grinzi zdravene. Muncitorii tot ceruseră întruna acest lucru, dar în zadar. Îi împingeau iar în mină cu amenințări că vor fi alungați şi tot aşa până într-o bună zi când pământul se surpă. Rămaseră înăuntru cinci oameni îngropați de vii. I-au scos morți. Doi erau din Kyme şi trei din satele din jur şi când îi duseră la casele lor, se iscă plânset şi jale mare. Boceau şi mame şi neveste care nu le erau rude. Şi-i jeleau nu numai pe ei, ci şi pe cei care vor pieri, în curând, de aceeaşi moarte cruntă. Femeile din casele sărace deveniră dintr-o dată un singur suflet – neveste, mame, surori, fetele celor uciși – şi toate împreună, îmbrăcate în negru, însoțeau coşciugele jelind. Astfel încât, deşi nu strigau ca să amenințe, împrăştiau, pe unde treceau convoaiele mortuare, un fior ce cuprindea un mesaj tainic: dacă viața în Kyme nu se va schimba din temelii, vor veni zile negre. Acelaşi mesaj fu deslușit şi în sunetul clopotului care dăngănea înghețat în mijlocul tristeții. Şi nu s-a dovedit fără rost faptul că muncitorii, înnegriți cum erau din mină, au ridicat coşciugele celor morți pe umeri. Panaghis Fregadis mergea în fruntea lor. La un moment dat, un băietan de nici 16 ani ieşi din mulțime, înaintă şi-i rugă pe cei care purtau coşciugele să-l lase şi pe el alături de ei. Îl primiră. Când trecură prin fața casei lui Stratis, copiii cei mari priveau pe furiş, din spatele perdelelor, trista ceremonie. Zoi îl văzu şi întrebă cine era, deoarece i se făcuse milă:

— O fi băiatul mortului, mamă?

— Nu ştiu, fata mea.

Lalou trase copiii de la ferestre. Jos, în drum, moaşa Afendra răspunse unei femei care o întrebase tot despre tânăr:

— Este băiatul răposatului Dafnis.

— Dimitrakis?

— Chiar el.

Avea şi altele de povestit. Despre sărăcia în care crescuse acest orfan. Dar nu era timp de taifas. Acum, chipurile celor ucişi în mină, pe care-i purtau în coşciugele acoperite de flori, cu lumânările arzând la căpătâi, stăruiau în gândurile tuturor. Şi când îi coborâră în groapă, cei care-i purtaseră pe umeri îi priviră pentru ultima dată şi-şi făgăduiră lor înşişi şi celorlalți mineri un lucru pe care trebuiau neapărat să-l obțină. Pe scurt, în acelaşi an, 1856, s-a constituit aici prima asociație muncitorească din Grecia, pe care au numit-o „Muncitorul”.

Puțin lucru era oare acesta?

În drumul ei viața era marcată de sărbători. Cu ajutorul lor, kymioții îşi aminteau cât trăiau de cele întâmplate, îşi hotărau muncile la câmp, treceau dintr-un anotimp într-altul. Cele mai însemnate sărbători erau Paştele şi cele 12 zile, de la Crăciun până la Bobotează, când colindătorii umblau pe la casele oamenilor. După ele se hotărau nunțile şi logodnele. „De Crăciun” sau „de Paşte”, aşa spuneau. Printre ele, la loc de cinste se afla ziua de 15 august, adormirea Maicii Domnului. Până atunci vara urca, ajungând la zenit şi de aici cobora în grabă spre toamnă. Dar marile schimbări – iarnă, vară – le marcau cei doi călăreți – Sfântul Gheorghe şi Sfântul Dumitru. Aceştia dădeau de veste că vremea începe să se schimbe – călduri, ploi, toate cele ale iernii – ei hotărau vremea pentru însămânțări şi sădit. Şi gospodinele prin case schimbau velințele, aşternuturile, covoarele. Strângeau chilimurile, scoteau de pe pereți peretaşele cu picturi înfățişând regele luptând la

Constantinopol, bazarele Orientului sau Genoveva cu pruncul. Printre aceste sărbători cădeau şi altele – precum bunăoară înălțarea, cu cele 40 de valuri pe care porneau să le străbată prima dată cei mici, Sfânta Treime, ziua crucii, sâmbetele morților, când duceau la biserică colivi împodobite, toate cu datinile şi rostul lor. Mai erau apoi zilele sfinților: Sfântul Atanasie, Sfântul Constantin şi, în vară, înşirate de la Sfinții Apostoli până la Sfinții Arhangheli, numai cruciulițe în calendar cu zile de martiri şi sfinți. Asta nu numai pentru că viețile lor fuseseră pilduitoare, ci pentru că o dată cu ele îmbătrâneau şi oamenii. De Sfântul Pantelimon bolnavii se îmbrăcau în negru şi puneau la icoane hârtii în care îşi spuneau dorințele ca să fie tămăduiți. Iar când Sfântul Ilie se plimba în car în slava cerului, era datina să se întâlnească toate rudele, să se strângă cumetrii pe care-i aveau prin satele din jur, ca să vadă cât au mai crescut între timp copiii. De sărbători vedeau şi aflau cum o ducea fiecare, judecau ce băieți s-au copt de însurat şi ce fete meritau să fie pețite. Fiecare sărbătoare îşi avea rostul ei, dintr-o pricină sau alta. Se zicea că de Sfânta Marina, pe țărm, unii au norocul să-şi găsească femeia dorită. Şi când s-a văzut că acest lucru se adeverea, iată că cei necăsătoriți se găteau şi ieşeau pe țărm în întâmpinarea ei. Se spălau cu apă de izvor şi-şi dădeau cu ulei de dafin în păr să le lucească, îmbrăcau cămăşile scrobite şi ce aveau mai bun, lucruri rămase de la părinți şi frați.

Unele sărbători erau făcute parcă anume pentru copii. La mitocul de lângă castru, unde în vremuri străvechi, în epoca bizantină, se aprindeau focuri atunci când aveau de transmis mesaje importante, copiii se împrăştiau în crâng şi zburdau în voie, ori căutau prin tufişuri broaşte țestoase. Ce să mai vorbim de focurile ce se aprindeau de Sfântul Ion, când țâncii parcă înnebuneau de-a binelea, îşi ardeau hainele tot sărind prin foc? Cu greu îi potoleai. Gemenii lui Filip se luau la întrecere, care va sări cel mai departe. Erau tare neastâmpărați, nu oboseau niciodată. Se duceau pe

câmp după flori şi uitau să se mai întoarcă. Câteodată îl ademeneau şi pe Patios, vărul lor, care era de o vârstă cu ei. Şi uneori cei doi fraţi, părinţii lor, ieşeau amândoi să-i caute. Îi ameninţau cu bătaia, dar în sinea lor nu erau de fapt deloc supăraţi, fiindcă îşi aminteau că şi ei fuseseră la fel – tot aşa umblau creanga şi apoi, cu vremea, s-au potolit. Uite, bunăoară, Stratis, primul născut al lui Kostis, care se dovedea de pe-acum priceput într-ale marinăritului şi urca adesea pe vas. Uneori îl ruga pe taică-su să-l lase să se îmbarce pe vreun caiac care plutea spre insulele din jur, Skyros, Alloniso, Skopelos. Abia împlinise 15 ani, era încă un băietan. Iar copiii rămân întotdeauna copii în ochii părinţilor, oricât ar creşte.

Dar să mai pomenim aici unele întâmplări legate de sărbători. Uneori se făceau serbări la mitocuri. Se adunau creştinii de prin satele din jur, aduceau şi lăutari cu ei, veneau negustorii de mărunţişuri cu piepteni, tămâie şi biblii. Până şi ţiganii se strângeau şi vindeau bureţi şi tot felul de fleacuri. Iar când se lăsa noaptea, îşi scoteau clarinetele şi dănţuiau. La fel se întâmplă nu de mult, când de schimbarea la faţă a Maicii Domnului, veni un străin, pe nume Iraklis, care-şi întindea muşchii şi-şi umfla pieptul de se minuna lumea. Se dădea drept semizeu. Îşi îndoi pe trup un drug de fier şi striga la cei care căscau gura în jur să iasă doi în faţă şi să încerce să-l învingă în luptă. Şi dacă vor izbândi, le va da bănuţul pe care-l ţinea agăţat de gât. Însă nimeni nu cuteza să-l înfrunte. Chiar dacă se oferea vreunul, nu mai găsea alt tovarăş. Astfel se făleа Iraklis că ar fi de neînvins. Dar Ghialurizii nu îndurară o asemenea jignire. Bătrânul ieşi în faţa lumii adunate să spele ruşinea. Îi răspunse lui Iraklis că va lupta singur iar acesta râse, arătându-se neînduplecat. Nu, că nu-i trebuie lui luptă cu un prăpădit ca el. Dar bătrânul stărui. Şi atunci străinul se hotărî să termine repede cu el. Cei mai mulţi dintre privitori se temeau că omul, istovit cum era, nu va scăpa cu viaţă din mâinile lui Iraklis, şi-i tot îndemna să se lase păgubaş. Numai feciorul său, aflat în apropiere, îi striga:

— Hai, tată! Prinde-l bine! Aruncă-te asupra lui!

Şi până să se oprească din strigat, bătrânul îl şi prinsese în pumni pe Iraklis şi-l izbea cu picioarele. Îl bătu vârtos, de i se opri respiraţia şi începu să geamă, recunoscându-se învins. Toată lumea adunată acolo izbucni în ovaţii, arătându-şi admiraţia pentru învingător. Astfel încât Iraklis fu nevoit să scoată paraua de la gât şi să i-o dăruiască, aşa cum făgăduise. Dar acesta nu primi.

— Pe onoarea mea că nu sunt luptător, îi spuse. Dumnezeu îmi dă putere.

Îşi îmbrăţişă fiul şi plecară. De fapta lui însă s-a vorbit mult timp în Kyme. Aşa cum se sporovăia şi despre alte întâmplări din insulă, de felul celei care urmează.

Într-o dimineaţă primii care se treziră şi ieşiră pe chei găsiră un clopot pe ţărm, dar ce clopot! Masiv şi greu, iar când îl loveai scotea un sunet dulce, răsunând până departe. Oamenii se minunau cum ajunsese acolo. Se părea că fusese adus în toiul nopţii, dar de către cine şi de ce oare? Cu siguranţă o fi vreo ofrandă a unuia care scăpase cu viaţă dintr-o primejdie pe mare. Dar de ce a făcut-o pe ascuns? Şi de unde venea? Îi strigară şi pe alţii să vină să vadă şi se minunau cu toţii. Se gândeau unde să ducă cloptul. Atunci găsiră în cuva lui o scrisoare nesemnată, în care se arăta că era dăruit bisericii Sfânta Treime. Astfel, în aceiaşi zi îl încărcară într-o căruţă cu doi cai şi îl duseră în oraş, iar a doua zi dimineaţă înălţară un eşafodaj şi-l ridicară în clopotniţă. Lumea nu mai contenea să vorbească. Cine şi de ce îl dăruise? Ce taină ascundea? Nimeni nu era în stare să dea vreun răspuns. Numai când bătu prima dată să cheme lumea la liturghia de duminică, iar ecoul lui purtat de vânt ajunse până departe, la vii, un suflet se înfiora auzindu-l: cum se întâmplă oare că la prima lui bătaie, ce răzbătuse până la chilii, acolo unde se afla femeia din Psara, nefericita simţi un cuţit în inimă şi se prăbuşi pe caldarâm ca lovită de trăsnet? Rosti ceva, dar niciuna dintre călugăriţele de la mitoc, care se aplecaseră speriate asupra ei, nu înţelese ce spunea. Bâlbâia şi îngăima încet ceva. Dar sufletul ei păru

să se liniştească, deoarece privirea i se îmblânzi, strălucea de bucurie. Totuşi făcu o sforțare ca să spună celorlalte:

— Intrați în biserică şi lăsați-mă.

Şi înainte de a primi răspuns, leşină, când clopotul bătu a doua oară. Aşa mărturiseau călugărițele şi Kostis care le asculta se înfioră, deoarece îl fulgeră gândul de unde venise clopotul şi ce mesaj ascuns adusese nefericitei. Îngheță de spaimă când se gândi ce forță au uneori sufletele de a depăşi granițele necunoscutului care-i despart pe oameni şi de a se vedea pe ascuns şi de a-şi spune câte au de spus. Se înfioră şi se temu. Dacă sufletele au atâta forță să prindă mesaje tainice, Domnul să-l trăsnească pe cel care le-a făcut să sufere. Kostis nu suflă o vorbă nimănui. Nici măcar nevesti-sii. Nu voia s-o sperie şi pe ea şi nu ținea să tulbure liniştea casei. O rugă doar să facă parastas de 40 de zile femeii din Psara. Dar asta nu era nevoie să i-o spună el. Căci o dorea din toată inima şi Lalou. Şi împodobi singură tava cu colivă pe care o duse la mitoc să fie slujită. Cum timpul se scurse repede şi sosi sâmbăta morților, făcură din nou colivă şi o scriseră şi pe ea în pomelnic.

Atunci Lalou începu s-o ia pe lângă ea la treburi de acest fel şi pe fata cea mare, pe Zoi; socotea că sosise vremea să învețe şi ea datinile. Împlinea 12 ani şi în curând va fi gospodină la casa ei şi trebuia să ştie toate cele cuvenite. Astfel, într-o sâmbăta morților, când merseră la cimitir, se nimeri să fie tocmai atunci înmormântarea unui sărman ce-i tulbură profund. Era un copil care murise otrăvit cu mânătărci pe care le culesese împreună cu mama lui, iar acum ea îl jelea atât de sfâşietor de parcă l-ar fi ucis cu propriile-i mâini. Nici chip să se potolească. Alături stătea şi băiatul cel mare, căruia îi şiroiau lacrimile pe obraji. Şi în privirea lui se puteau citi multe. Era ca şi cum ar fi repetat aceleaşi lucruri ca la înmormântarea celor ucişi în accidentul de la mină. Avea aceeaşi ținută, mut, neclintit, drept. Zoi şi-l aminti pe loc. Chiar dacă atunci când îl zărise prima dată din spatele perdelutei nu era decât o fetiță. Mama ei l-o fi uitat de bună seamă, dar ea, care-l vedea din

nou atât de nefericit pe flăcăul de 20 de ani, era copleşită de tristeţea lui. Nu rosti totuşi niciun cuvânt. Asistă împreună cu mama ei la înmormântare şi, cum trecură de poarta de fier a cimitirului, ştiu că fratele mai mare al băiatului otrăvit se numea Dimitrakis Dafnis.

Capitolul VII

POPORUL, CU VORBA LUI ÎNȚEleaptă – „când copilul nu plânge, mama nu-i dă să sugă“ – avea mare dreptate şi proverbul se adeverea deseori. Dacă nu strigi, nimeni nu-ți face parte de nimic. Se face că nu-şi aminteşte. Rar să găseşti vreo excepție, de parcă ar veni din altă lume. De aceea dacă vrei să-ți ceri dreptul, trebuie să te ridici şi să baţi pe la uşi, să strigi. Şi dacă vorba ta domoală nu va fi auzită, n-ai decât să pui mâna pe puşcă să ținteşti. Asta vor auzi toți şi se vor înspăimânta. Apoi cu siguranță se vor purta cu mai multă băgare de seamă. Îşi fac tovarăş teama şi nevoia. Şi încep să se tocmească cu tine, cât să-ți dea din ceea ce ți-au furat. Însă nici în acest caz să nu te laşi amăgit şi să te porți cu blândețe. Să-ți ceri partea neatinsă. Să te gândeşti că în puterea ta stă să te ridici, nu a lor. Fără tine ei n-ar fi ajuns niciodată unde-au ajuns.

Orice pas trebuie însă făcut cu băgare de seamă. Deoarece s-ar putea – dacă nu ştii cum să te porți – să fii dus cu vorba de mulți şarlatani care se prefac că sunt ocrotitorii tăi şi, în loc să câştigi de pe urma luptei, munceşti ca să le dai lor şi ajungi astfel rob. Să fii cu luare-aminte. Trebuie să deosebeşti care este binele tău şi să chibzuieşti până unde poți merge şi abia pe urmă să faci primul pas. Pe scurt, lucrurile nu sunt deloc simple. Trebuie să dai dovadă de mult curaj şi înțelepciune, nevinovăție şi viclenie. Dar esența rămâne aceasta: că numai prin luptă mergi înainte, prin luptă propăşeşte lumea. Vorba aceasta s-a adeverit în nenumărate situații.

Iată, viața începuse să se îmbunătățească în ultimii ani în Heptanez de la rebeliunea „popolarilor” încoace. Şi dacă aceste insule – întâmple-se cât mai curând! – vor intra în hotarele Greciei libere, aceasta se datora poporului care se ridicase. Răsculații strigau întruna englezilor, stăpânii lor de pe atunci, că stau ca pe cărbuni aprinşi.

Alături de acestea, mai erau şi întâmplările de la curtea lui Otto. Bavarezii lui întinseseră prea mult coarda, astfel încât socoteau Grecia ca pe propria lor moşie. La ce bun că unii dintre vechii luptători încercaseră să le arate cu binişorul că vinul mai trebuie îndoit puțintel cu apă? Nici vorbă să audă ei de aşa ceva, uitaseră jertfele aduse de popor pentru independență. Ştergeau cu buretele totul, rămânând surzi la dorința mulțimii care voia să-şi spună fățiş părerea monarhului. Astfel se adeverea vorba din bătrâni că, dacă lumea merge blând, liniştit, nu merită să vadă chipul lui Dumnezeu. Învățătorul tot povestea tovarăşilor săi de taifas cum în vremurile vechi romanii aruncau oameni în gura leilor ca să se distreze, văzându-i sfâşiați de fiare sub ochii lor.

— Şi noi vom ajunge ca ei, dacă robii nu se răscoală, conchidea el.

Alții se gândeau că stăpânilor rareori le pasă de suferințele celor mulți, de parc-ar fi nişte străini. Gândul acesta, care încolțise şi în alte părți, a determinat hotărârea de care vom pomeni în continuare.

Era în vremea când perechea regală plecase în călătorie să-şi viziteze rudele. Şi în lipsa lor năpăstuiții Atenei îşi puseră în gând să-şi facă singuri dreptate. Se ridicară împotriva monarhului străin care disprețuise norodul şi-l împiedicară pe Otto să revină la tron. Îşi strigau drepturile cu mânie şi forță. Se adeveri iar vorba: „Glasul poporului e mânia lui Dumnezeu”. Şi trecură mai departe, la ceea ce socoteau atunci că ar fi mai bine. Primiră alt rege, din altă dinastie, din Danemarca. Nădăjduiau că dacă vor avea un rege dintr-o țară mică, acesta va arăta mai multă înțelepciune, iar pățania celui dintâi îi va fi de învățătură.

Tot în acea vreme s-a împlinit năzuința Insulelor Ionice. S-au unit cu Grecia. Guvernul englez, temându-se de ce-ar fi urmat, îşi dădu încuviințarea. Pe vremea aceea, prim-ministru ajunsese eroul revoluției, Kanaris. Bărbat trecut de a doua tinerețe, cinstit şi respectat. Stratis şi Vanghelini îşi aduseră aminte că-l întâlniseră o dată în insula Psara, aprins de vitejia lui înflăcărată, atunci când dăduse foc flotei turceşti. Acum se întrebau:

— Să fi rămas oare acelaşi om cumsecade la suflet? Tot la fel de aprins?

Dar primarul, ce tocmai se întorsese de la Atena şi-l întâlnise, le mărturisise că s-a schimbat: pe cât de înflăcărat fusese în tinerețe, pe atât de cumpătat şi bun era acum. El care tânăr împrăştiase atâta moarte în jur ca să-şi elibereze patria, acum acasă la el nu suporta să vadă niciun cocoş tăindu-se, atât de tare se înduioşa.

Să revenim la ale noastre. Evenimentele din țară insuflară curaj şi săracilor din Kyme. Se gândeau că doar prin luptă, printr-o răzmeriță puternică, ce-ar fi cutremurat şi zdruncinat din temelii vechea ordine, ar putea fi alungate nenorocirile şi restabilită dreptatea. Să înceteze odată cu sărăcia, să nu mai umble să cerşească împrumuturi şi să fie la cheremul cămătarilor, încât să-şi îndatoreze şi copiii pe viață. Numai dacă se vor ridica şi vor arăta prin fapte de ce sunt în stare, atunci se va schimba şi viața lor, altminteri vor mesteca aceleaşi vorbe, se vor amăgi cu ele şi vor fi ca nişte morți îngropați de vii. Cuvântul revoluție, îi lămurea învățătorul, venea de la „înviere”[4]. Asta însemna că cel revoltat este asemenea celui înviat din morți.

Chibzuiau tot mai mult în ultima vreme la aceste lucruri, făceau chiar şi planuri. Se adunau în asfințit la crâşma unde minerii îşi constituiseră asociația şi discutau ce acțiuni ar avea succes sigur. Cei de la mine hotărâseră să nu mai coboare niciunul câteva zile, dacă societatea nu se îngrijea să pună grinzi zdravene şi nu accepta să reducă orele de

[4] Joc de cuvinte: *epanastasi* – înviere. (gr.)

lucru. Decizia o vor susține sus şi tare, toți într-un glas. Chiar dacă vor pierde bani, chiar dacă s-ar alege numai cu amenințări... Dacă rămâneau uniți şi amenințau şi ei la rândul lor pe cei care încercau să le fure munca, în cele din urmă vor izbândi şi vor ieşi învingători. Zis şi făcut. Şi păzeau minele înarmați, ascunşi în mlaştine. Zile în şir nu se mai auziră cazmalele sub pământ. Caiacurile aşteptară în zadar în port să încarce cărbune şi echipajele tocmite pentru asta chefuiau şi huzureau. Societatea pierdea bani grei în fiecare zi. În trei săptămâni fu nevoită să angajeze un avocat ca să negocieze cu muncitorii. Acceptă jumătate din revendicările lor. Muncitorii ar fi obținut în cele din urmă tot ce doreau·, dacă nu i-ar fi silit nevoia. Dar de-acum învățaseră cum să lupte ca să poată izbândi. Nu peste mult timp, vor declara iarăşi grevă.

Cam acestea despre asociație. Şi ceilalți săraci care intraseră în rândul ei – de felurite meserii, şi cei care nu găsiseră de lucru, puseseră la cale un plan care i-ar fi scăpat pe toți de datorii şi urma sa fie înfăptuit neîntârziat. Doar ziua trebuiau s-o mai hotărască. Să bată fierul cât e cald, aşa spunea Panaghis Fregadis, iar Dimitrakis Dafnis, care era calfă la arsenale, îi ținea hangul. În seara aceea au ieşit împreună de la lucru. Şi au continuat să vorbească pe stradă, îndreptându-se în întuneric spre casele lor. Ce va fi să fie, se va împlini, era lege nescrisă.

În 1863 izbucni, aşadar, răscoala populară în Kyme, cu totul în afara planului pe care-l făcuseră la asociație lucrătorii cu ziua. Se iscă din pricina celor întâmplate unui datornic. Luase bani cu împrumut de la Velios Iannakis, ca să-şi mărite fata şi, neizbutind să-i înapoieze la timpul cuvenit, zaraful l-a împovărat îndoit, ba chiar întreit cu socoteli false, câte împrumuturi, atâtea dobânzi: „trei uleiul, trei oțetul, şi şase ulei şi oțet” – şi astfel i-a luat casa, lăsându-l pe drumuri. În zadar tot protesta sărmanul. Răspunsul era acelaşi: „Am semnătura ta cu tot ce-mi datorezi“. Şi cuvântul cămătarilor învinge orice lege. La ce bun că toți ceilalți îl credeau că nu împrumutase atâția bani,

fiindcă s-ar fi văzut lesne după traiul pe care l-ar fi dus? El trebuia să-i dea înapoi sau să piardă casa. Veni la Stratis acasă şi-i povesti necazul, rugându-l să pună o vorbă bună pe lângă Velios, ca să-i arate puțină înțelegere. Îi aduse în dar un baston pe care-l cioplise singur, cu incrustații în partea de jos, iar în vârf cu un felinar. Nepoții ascultau din camera în care se făcea focul câte îl ruga nefericitul pe bunicul lor să spună cămătarului. Zoi se minună de ceea ce aflase.

— Patios, îi spuse ea fratelui mai mic care trăgea şi el cu urechea. Cum se face că există pe lume atâtea nedreptăți? De ce oare?

Băiatul nu ştia ce să-i răspundă. După puțin timp auziră uşa deschizându-se în camera alăturată şi pe cei doi bărbați coborând scările. Bunicul se duse acasă la Velios. Îi spuse tot ce îl rugase cel datornic, adăugă şi altele, cu blândețe, îi destăinui temerile lui. Dar în zadar. Vorbe pierdute în vânt. Zaraful voia cu orice preț casa datornicului, se juca cu zapisul aşa cum se joacă pisica cu şoarecele în gheare înainte de a-l înghiți. Bunicul se întoarse acasă mâniat şi deschise sertarul. Puse bani la chimir şi se duse să-i dea celui nevoiaş.

— O să rog şi pe alții să-ți dea, îi spuse. Nu trebuie să pierzi casa cu niciun chip.

Datornicul lăcrima, îi era ruşine, şi îndată ce Stratis plecă, se duse la asociație să povestească cele întâmplate. Ținea încă banii în mână şi-i arătă. Se nimeri acolo şi învățătorul care-i făgădui şi el tot atâta. Dar, fără să fi făcut-o dinadins, oferi chiar mai mult prin ceea ce spuse: că în antica Spartă la fel şi chiar mai rău se îndatorau săracii la cei bogați şi cetatea decăzuse într-atât, încât un rege tânăr şi frumos, de 18 ani, care trebuia să strângă datorii nenumărate, hotărî să fie şterse toate, să fie arse zapisele şi el cel dintâi aruncă în agora toate catastifele. Astfel potoli lumea şi cetatea începu să prospere din nou.

Luându-se cu vorba, povesti şi altele despre cât de frumos se purta acest rege. Dar cei din jur parcă nici nu-l mai

ascultau. Gândul le rămăsese ațintit asupra unui singur punct din toate ale povestirii şi, fără să-l rostească cu glas tare, pe acela doreau să-l împlinească şi ei. Aşa se făcu că Panaghis Fregadis rosti:

— Ascultați, cu mila nu facem nimic. N-o să putem găsi destui bani să ajutăm pe unul din noi să scape de datorii.

— Atunci? sări un altul.

— N-ați auzit ce-a spus învățătorul adineauri? Au ars catastifele! Le-au distrus. Asta este şi pentru noi singura soluție. Să dispară! Altminteri vom fi veşnic legați de mâini şi de picioare, la cheremul celorlalți.

Vorba lui avu dintr-o dată ecou. La care Dimitrakis Dafnis adăugă:

— Să luăm zapisul din mâinile lui Velios, să nu mai aibă ce pune în față datornicului!

Toți erau la fel de hotărâți. Socoteau că sosise vremea să treacă la fapte, ca să nu mai fie aruncată în drum o familie întreagă şi ca să dezrădăcineze o dată pentru totdeauna ticăloşia cametei. Chibzuiră cum să facă şi trimiseră să fie chemați şi cei care lipseau. Cu cât se adunau mai mulți, cu atât aveau a se teme mai puțin, deoarece cămătarul s-ar fi speriat de forța lor. Făcură legământ că ceea ce-au hotărât o vor făptui toți nedespărțiți; cine va da bir cu fugiții sau va încerca să scape basma curată, dacă se întâmplă să iasă rău, să plătească cu viața. Atât de neînduplecați se arătau. Rămaseră acolo vorbind în şoaptă, până se lăsă noaptea, se aprinseră lămpile la ferestre şi lumea se potoli. Atunci ieşiră în grupuri de câte trei-patru şi se duseră la casele celor care împrumutau bani. Era linişte pe drum, de parcă ar fi păşit în vârful picioarelor. Băteau uşor pe la uşi şi se ducea doar câte unul. Iar când se întredeschideau, intrau şi ceilalți înăuntru, luându-i astfel prin surprindere pe cămătari. Încuiau uşa în urma lor şi-i amenințau că, dacă vor scoate un strigăt, vor plăti cu viața. Astfel le luau hârtiile care-i legaseră de mâini şi de picioare pe datornici. În două ceasuri strânseseră toate catastifele din mâinile cămătarilor. Jumătate din ei se întoarseră la casele lor, iar ceilalți se

adunară, după cum hotărâseră, în spatele bisericii din piață. Trebuiau să curme o dată nedreptățile. Se duseră aşadar la prăvălia lui Karavas care încheia învoielile, deschiseră dulapurile şi goliră rafturile. Nu se uitau ce luau, scoteau totul afară de-a valma, cum se nimerea. Vânzări, zestre, moşteniri, tot felul de acte din vremuri vechi şi cele pe care le încheiaseră agile pentru moşiile pe care le-au vândut când au părăsit în grabă Eubeea. Toate le ridicară şi le aruncară în coşuri, deoarece, socoteau ei, cele mai multe miroseau a ticăloşii, iar dacă voiau într-adevăr să curețe locul, trebuiau să schimbe vechea ordine din temelii. Dacă s-ar fi pierdut o dată cu ele şi acte încheiate cinstit, nu se temeau din pricina asta, deoarece toți şi le vor reaminti şi le vor recunoaşte. Nu se potrivea aşadar în cazul acesta vorba că „o dată cu uscăciunile ard adesea şi ramurile". Cele verzi vor rămâne.

Încă înainte de a se crăpa de ziuă, lumea începu să iasă din case. Şi se răspândi repede vorba despre cele întâmplate în timpul nopții. Fiecare cămătar, care-şi închipuise până atunci că doar el fusese victimă, află ce întindere dobândise răul. Îşi dădură seama că era vorba de o răzmeriță în toată legea, pe care e greu s-o curmi. În timp ce se adunau şi ei în fața cafenelelor lor şi plănuiau cum să facă să nu rămână păgubiți, sosi vestea că răsculații, un popor întreg, puseseră mâna pe actele moşiilor, ca să se piardă drepturile stăpânilor. Şi întrucât moşierii nu se înțelegeau cu privire la fixarea hotarelor şi existau destule certuri din pricina moştenirilor, se întrebau acum dacă nu cumva era mai bine că se pierduseră mărturiile. Totuşi arătară cu toții teamă şi indignare. Socoteau că se încălcase legea şi erau neliniştiți că jandarmii nu sosiseră încă să restabilească ordinea. Discutau să se trimită degrabă ştire la Chalkis, ca să ceară să vină de acolo să li se facă dreptate. Şi până să se hotărască ei la sfatul lor grabnic, în zori, în piață se strânsese suflare de lume, gospodarii şi săracii pe care treburile îi scoteau devreme din case. Împreună cu ei veniră şi cei răsculați, care aduceau în coşuri toate catastifele, registrele, contractele pe care le luaseră, unele datând din

vremuri străvechi, putrede şi mâncate de molii şi mucegai. Şi ca să dispară cât mai stăruia noaptea, pentru a nu păta ziua cu mirosul lor, înainte de a se lumina, aprinseră focul în piaţă şi le aruncară pe toate în flăcări. Le priveau arzând şi se bucurau. Feţele lor străluceau ca bronzul de la reflexele luminii, iar unii, cu spatele la foc, arătau ca sfinţii zugrăviţi în icoane cu aureolă pe margini. Alături de ei, nevestele, mândre de isprava soţilor, îi lăudau, îi încurajau. Şi copiii lor, care parcă simţeau şi ei însemnătatea acestui foc, scoteau chiote vesele care răzbăteau ca nişte cântece şi, când focul slăbea puţin, prindeau curaj şi se apucau să sară, aşa cum făceau de Sfântul Ion. Spre deosebire de ei, cei bogaţi stăteau încruntaţi şi duşi pe gânduri. Unii se amestecaseră printre săraci, ca să nu se deosebească prea mult în răzmeriţă, iar alţii, de cealaltă parte, rămâneau tăcuţi; strânşi în grupuri mici. Vedeau şi ei ce se-ntâmplă şi-şi întipăreau în minte alte socoteli. Înregistrau totul fără hârtie şi cerneală, ca să ştie cui datorau şi cui vor plăti când o sosi clipa. Cine era în frunte, cine se bucura mai tare, cine era cu răsculaţii, cine de partea lor. Cine şi de ce arăta ce simţea.

Aveau multe de văzut şi mintea lor trebuia să reţină totul. Pe Panaghis Fregadis, care adusese şi copiii să care coşurile, pe acel tânăr, Dafnis, şi pe alţii cărora ei le dăduseră de lucru – şi iată acum ce nerecunoscători se arătau! – şi până şi pe popa Stamatis, care acum nu mai avea limbariţa de altădată, şi în primul rând pe învăţător, deoarece se ştia că el îi îndemnase de fapt să facă asociaţie. Şi el se afla de partea celor răsculaţi. Deşi n-o arătase pe faţă, de când sosise de la Triest nu mai contenea să vorbească ba despre revoluţia franceză, ba despre răsculaţii din Heptanez. Păcat de cartea pe care o ştia! Până şi cei care nu ştiau să citească se luau după el. Cultura ridică aşadar poporul şi-l face să meargă împotriva ordinei? Ar fi mai bine, îşi ziceau cei bogaţi, ca mulţimea să n-aibă parte de ea şi să se bucure de darurile acesteia numai gospodarii aşezaţi şi înţelepţi. Şi acesta e un lucru care rămărie de desluşit.

Astfel gândeau cămătarii, aşteptând nerăbdători sosirea jandarmilor. Trecură vreo şase zile şi stăpânirea din Chalkis întârzia să apară. Răsculaţii păziseră drumurile ca să nu răzbată vestea înainte de a apuca ei să şteargă toate nedreptăţile îndurate de pe urma cămătarilor. Timp de şase zile răsculaţii cârmuiră oraşul. Erau un fel de „stat în stat". Până când, într-a şaptea zi, sosiră jandarmii, armata şi un procuror care restabilită îndată ordinea dinainte şi căutată vinovăţii. Îi găsiră fără mare osteneală, şi-i duseră Ia Chalkis pe Fregadis, pe Dafnis, pe alţi patru muncitori şi împreună cu ei şi pe învăţătorul Vaghis. Pe popa Stamatis, chiar dacă aflară de isprăvile lui, îl lăsară în pace. Se temeau să nu stârnească cumva îngrijorarea episcopului şi să se redeschidă o chestiune veche de care nu aveau acum nevoie. Dar preotul, tocmai fiindcă-l lăsaseră în pace, a doua zi îşi puse în traistă o prescură, să aibă de mâncare pe drum, încălecă un măgar din vecini şi o porni de unul singur, să depună mărturie la Chalkis. Chiar dacă trecuse mult de 80 de ani...

Au avut loc procese, au fost pedepsiţi cu închisoarea de trei luni Fregadis, Dafnis, şi un al treilea, Stylianos Kousisis, care luaseră totul asupra lor, iar ceilalţi s-au întors acasă. Chestiunea s-a rezolvat cu blândeţe, aşa cum li se recomandase de la Atena. Se considera că acum, când venise un rege nou, nu era momentul să se vadă că există procese politice. În plus, a contat şi faptul că învăţătorul a declarat curajos că „de vină nu e ucigaşul, ci cel ucis", deoarece moşierii şi cămătarii au împins lumea să facă ce făcuse. Apoi a apărut şi popa Stamatis în faţa tribunalului şi a spus că, de vreme ce sunt judecaţi enoriaşii lui, el nu mai vrea să fie preot într-o parohie unde cei ce încalcă legea Domnului trec drept nevinovaţi, iar cei exploataţi sunt condamnaţi. Se va retrage, aşadar, într-o peşteră şi va trăi ca eremit, ca să nu mai audă de nedreptăţile ce se petrec în lume. La vorbele acestea mieluşeii din turma lui, cei arestaţi, lăcrimau. Acum îşi dădeau seama cu adevărat cât de bine îi păstorise. Şi

când se întoarseră în Kyme, un grup întreg, trăgeau cu dragă inimă măgarul de căpăstru în timp ce bătrânul mergea călare, în semn de neînsemnată răsplată pentru duioşia lui părintească. „Tată... şi părinte...", repetau toţi întruna. La fel se purtau şi cu învăţătorul. Nu mai ştiau cum să-i arate cât îl cinsteau, cât de recunoscători îi erau. Îi dădeau să bea primul vin din ploscă şi, când se întindea puţin să se odihnească, îi puneau hainele lor drept căpătâi.

Dar nici când se întoarseră acasă nu se încheie bine această poveste. Se căscă un fel de prăpastie în Kyme. Lumea era şi mai fărâmiţată acum decât înainte, cei înstăriţi punând la socoteală şi umilinţa îndurată de a fi conduşi timp de şase zile de către sărăntoci. Unde mai pui că zarafii, care plângeau după tot ce pierduseră, aveau grijă să nu mai împrumute pe degeaba, ca şi cum ar fi rămas fără dreptul de a fi despăgubiţi. Desigur, majoritatea actelor privitoare la case şi moşii au fost încheiate din nou, potrivit celor vechi. Karavas avea de scris, nu glumă, însă chiar dacă s-a restabilit ordinea dinainte, prăpastia n-a fost acoperită. Amintirea ei stăruia şi cei înstăriţi rămâneau potrivnici celor săraci, umili şi răsculaţi. Mânia celor dintâi nu s-a stins, nici vorbă, dar au ascuns-o în adâncul sufletului. Nu se împăcară nici măcar atunci când se amesteca toată lumea, înfrăţită, la sărbători. Şi chiar dacă stăteau împreună sub măslini şi se ospătau din aceleaşi bunătăţi – stufatul pregătit de ziua Sfintei Marii – mânia, chiar dacă n-o arătau, tot le mocnea în suflet, ca să iasă la iveală la ceasul cuvenit.

Şi un astfel de prilej nu se lăsă mult aşteptat. Se· ivi în anul următor, în Săptămâna Mare, când Dimitris Dafnis ieşi din închisoare şi se întoarse în Kyme. Sosi chiar în joia mare. Aşa cum făgăduise, o luă pe maică-sa şi se duseră la biserică să asculte cele 12 evanghelii. Atunci se întâmplă că la cântarea „Azi zace pe lemn" şi la coborârea crucii, când cei din biserică sărutau epitaful, tânărul îşi încrucişă privirea cu o alta şi zăbovi puţin sub baldachin, ţintuit de ochii aceia care-l fixau. Era o fată care îl privea atât de nevinovat, încât îi apăru aidoma purtătoarei de mir a lui Christos. Şi nu era

deloc întâmplător că în timpul prohodului s-au tot privit; asta însemna că era şi dorința lui Dumnezeu, ca ei să fie legați prin acele priviri. De aceea, de îndată ce biserica se goli, îi descusu pe prietenii lui despre fată, şi astfel află că era fiica cea mai mare a lui Kostis Karalis. Se hotărî pe dată să se ducă s-o ceară de nevastă. Nu pierdu timpul şi în săptămâna următoare bătu la uşa lor; întrebând de stăpânul casei. Zoi îl zărise, din camera în care se făcea focul, urcând scara, şi când maică-sa îl pofti în tindă şi intră şi Kostis, auzi tot ce discutară şi i se făcu milă de tânăr. Taică-su îl respinse, mirat că un sărăntoc ca el, abia ieşit din închisoare, avea îndrăzneala să vină să-i ceară fiica de soție. Stătuse, ce-i drept, la închisoare, dar nu fiindcă fusese ucigaş sau hoț, ci pentru cutezanța lui, pentru că încercase să-i ajute pe cei săraci. Însă de astfel de lucruri nici vorbă să audă Kostis Karalis, Chiar dacă în ultima vreme se purta mai blând, îi venea greu să consimtă la o asemenea căsătorie. Chibzuia cum îl va judeca lumea, cum îi va face viața de netrăit. De aceea se împotrivi, mâniat. Îi deschise uşa, îl pofti să iasă afară. Tânărul se supuse îndurerat, dar mai trăgea nădejde. Şi când ajunse afară în capul scării şi o zări la geam pe Zoi, necăjită şi ea, speranța îi renăscu, deoarece din tristețea ei înțelese că şi ea îl dorea la fel. Va trebui să lupte la rândul ei. Încercarea lui nu fusese în van.

În zilele acelea se întâmplă să sosească, după ani în şir de înstrăinare, unchiul Patios, fratele mai mare al bătrânului Stratis, care studiase catehismul la Patmos şi la Chalkis. Se întorcea acum de la Constantinopol, unde ajunsese secretar al patriarhului Ioachim. Aflând că patriarhul este chiot din Kallimasia, Patios i-a sărutat mâna şi i-a spus că fratele lui se aflase acolo cu familia în timpul nenorocirii din Chios, fapt care i-a atras simpatia înaltei fețe bisericeşti. Acesta îi arătă încredere, numindu-l îndată secretar. Rezolvau împreună toate treburile, şi aveau o grămadă. Cu greu a găsit unchiul Patios puțin răgaz să-şi vadă frații şi meleagurile natale. Lui, aşadar, şi bunicului le mărturisi Zoi durerea ei, plângându-şi necazul. Cei doi bătrâni o

compătimiră că îl iubeşte atât de mult pe sărac şi-l luară pe Kostis deoparte să-l înduplece.

— Dacă băiatul e bun, fă-o de dragul meu, care nu v-am văzut de atâția ani şi-aş vrea să fiți cu toții fericiți.

Dar celălalt îşi avea motivele lui. Le spuse coborându-şi privirea în pământ:

— Mi-e teamă să nu iasă rău. Judecă-mă şi arată-te măcar dumneata îngăduitor.

În zadar au stat de vorbă. Lui Kostis îi intrase în cap că în acest fel o apăra pe Zoi de soarta rea; invoca apoi şi sentimentul datoriei față de cei de teapa sa care juraseră să nu dea satisfacție unuia care îi umilise. Şi găsi pe loc ce să răspundă ca să nu arate fățiş că le nesocotea părerea.

— E mică, n-are decât 14 ani. Mai e timp.

În zadar Dimitris o înduplecă şi pe maică-sa să se ducă să-i vorbească, ca de la părinte la părinte, Kostis nici măcar nu vru s-o primească.

— Du-te, femeie, la casa dumitale şi lasă-mă în pace cu ale mele, i-o tăie scurt.

Femeii i se umplură ochii de lacrimi. Refuzul acestuia o izbise în creştet. Era un lucru de mirare când vedeai cum un om precum Kostis, care, atât de chinuit de remuşcări, se străduia să fie cinstit şi drept, putea în acelaşi timp să se poarte aspru şi să se înverşuneze într-atât încât nici de copilul lui să nu-i fie milă. Dar parcă nu stârnesc aceeaşi mirare şi toți cei care luptă întotdeauna şi la bine şi la rău, fără să se cunoască pe ei înşişi? Viața omului nu este oare o luptă necontenită?

Oricum ar fi, înverşunarea lui Kostis stârni şi mai tare înverşunarea celui respins, care dorea din răsputeri să ia de soață pe fata pe care o iubea. Şi asta pentru că şi ea o dorea la fel de mult.

Capitolul VIII

CÂT TIMP Λ RĂMAS UNCHIUL

Patios în Kyme, care mai de care se întrecea să-şi arate admirația pentru că izbutise să uree atât de sus, ajungând printre oamenii de încredere ai patriarhului. Se mândreau cu el, socoteau că face cinste locului. Toți îl pofteau la masă, până într-o zi când frații şi cumnatele îi spuseră necăjiți:

— Eşti poftit întruna peste tot, timpul zboară iar noi n-o să apucăm să ne săturam de vorbă cu tine. Mai stai şi pe-acasă!

Dar cum să refuzi un concetățean care doreşte să stea de vorbă cu tine, însetat să-i povesteşti felurite lucruri despre Constantinopol şi patriarhie, cum merge elenismul de acolo? Astfel discuția ajungea, în casele unde-l ospețeau, mereu la aceleaşi lucruri: despre traiul de la Poarta Otomană. Bărbatului i se îngăduia, de pildă, dacă se sătura de nevastă, s-o trimită înapoi la părinți cu o lumânare în mână şi un codru de pâine. Apoi, capetele celor executați erau strânse în coşuri şi trimise sultanului ca să i se bucure sufletul. Discutau şi despre lupta ortodoxismului de a se menține în sultanat, de câtă înțelepciune şi diplomație era nevoie în relațiile cu Poarta. Cum să o scoți la capăt cu lupii? De aceea protestele preacuvioşilor preoți nu mai conteneau: câți mitropoliți şi patriarhi nu fuseseră spânzurați fiindcă aveau o încredere neclintită în neam? Şi după toate acestea, discuția se încheia întotdeauna cu ceea ce constituia durerea cea mai mare a grecilor: martiriul eroic al

patriarhului Grigorie cel Mare, pe care turcii, după ce l-au spânzurat, l-au aruncat cu greutăți legate de trup în Bosfor ca să se piardă, dar apele l-au ridicat la suprafață nevătămat şi l-au zărit marinarii de pe un vas. Aceştia l-au luat şi l-au înmormântat cu toată evlavia. Ah, ce întâmplare şi asta... Şi ce să povesteşti mai întâi din şirul lung al nelegiuirilor făptuite la tot pasul?

Patios rămase toată toamna în Kyme, jumătate din timp în casa părintească, jumătate acasă la Filip, ca să-i împace pe toți. Voia să se bucure de frați, de nepoți, de toate rudele. De Sfântul Nicolae îi părăsi, după ce mai întâi Lalou îi pregătise baclavale făcute cu migdale kymiote, o cutie pentru el şi alta pentru patriarh. Toți îl conduseră, încercând să-l înduplece să le promită că va reveni. Acum însă o dorea şi el, deoarece la bătrânețe omul ține să se întoarcă pe meleagurile natale, aşa cum se întâmplă cu copacii care, pe cât se înalță, pe atât îşi îndoaie ramurile spre rădăcini. Este, cum se spune, ca şi cum ai cere viață de la pământul tău.

Dar să trecem mai departe. Patios nu făcuse nici jumătate din călătorie că în Kyme se întoarse un altul. Nefericit. De data asta totul se petrecu în taină. Nu se văzu decât cu un singur om, cu Kostis. Iată cum decurse întâlnirea lor.

Într-o seară, când Kostis se întorcea de la treabă şi tocmai se apropia de casă, înainte de a intra pe strada lui care se liniştise de-acum, îl opri un străin, un necunoscut.

— Tu eşti Kostis Karalis? îl întrebă el cu blândețe.

Când acesta încuviință, străinul îi spuse:

— E cineva care vrea să te vadă.

— Oricând e binevenit în casa mea, răspunse Kostis binevoitor şi totodată nedumerit.

— Nu se poate.

— De ce?

— O să-ți spună, chiar el.

— Cum, când? Unde se află? întrebă Kostis nerăbdător, ca şi cum ar fi presimțit ceva în legătură cu cel pe care urma să-l întâlnească.

Străinul avea răspunsul pregătit dinainte:

— Mâine, pe înserat, te aşteaptă la Misokampo, la biserica părăsită din spatele viei tale. O să vii?

— Sigur că da. Dar cine este?

— O să vezi mâine. Nu încerca în zadar că nu-ți spun mai multe. Aşa mi-a cerut. Noapte bună, acum.

Îl părăsi în grabă, înainte de a apuca să mai ceară Kostis lămuriri. Dispăruse aşa cum se ivise, nevăzut, şi se auzea doar pasul iute în noapte. Kostis rămase încă în drum, nemişcat din pricina surprizei. Ce mai însemna şi asta? Cine oare îl căuta? De unde şi de ce venise pe ascuns? Cine altul putea fi dacă nu... Nu îndrăznea să mărturisească ce gândea nici sieşi, de teamă să nu se amăgească şi apoi să se simtă nemângâiat. Auzi paşi în urmă şi se îndreptă spre casă. Se strădui şi izbuti să nu trădeze nimic din neliniştea care-l cuprinsese şi număra ceasurile până la celălalt asfinţit. Dar, oricât ar fi fost de neliniştit, o noapte şi o zi trec totuşi repede. În după-amiaza următoare îi spuse lui Lalou că s-ar putea să întârzie la treabă şi porni spre locul întâlnirii. Sosi la biserica părăsită de la Misokampo tocmai la ceasul când lumina scădea, iar noaptea se lăsa încet.

Privi neliniştit în jur şi îndată apăru pe potecă cel care-l aştepta. Îl văzuse venind şi se îndrepta acum spre el. Era de vârsta lui şi purta o mantie care-l învăluia tot, cu gluga trasă pe cap. Avea barbă şi părul cenuşiu la tâmple. Ochii îi rămăseseră aceiaşi ca în urmă cu 25 de ani. Şi doar datorită lor şi după bătaia inimii, şi un veac de-ar fi trecut fără să-l vadă, Kostis tot l-ar fi recunoscut dintr-o privire. De aceea, când îl zări apărând, se avântă şi el şi ajunseră în aceeaşi clipă unul lângă celălalt, îmbrăţişându-se strâns. Plânseră îndelung, fără să scoată o vorbă. O cucuvea ţopăia în ramurile unui chiparos, şi ei, de bucurie, nici nu credeau că trăiau aievea clipele acelea.

— Iankos, nu suntem oare stafii? îi şopti uşor la ureche.

— Nu, Kostis, îl asigură celălalt. Suntem vii, în carne şi oase.

— Ia spune de unde-mi vii?

— Din Egipt. Am atâtea să-ți povestesc! Ți le voi înşira

îndată pe îndelete.

— Să mergem acasă.

Îl trase ca şi cum ar fi vrut să pornească neîntârziat spre casă. Celălalt însă nu se clinti din loc.

— Nu se poate.

— De ce?

— Altădată, vom vedea. Acum am venit aici cu un scop anume şi, dacă mergem acasă, mi-e teamă că nu mai izbutesc să-l duc la împlinire.

— Ce scop? îl privi Kostis nedumerit.

Iankos ridică palma şi-i mângâie faţa, ca şi cum n-ar fi fost bărbaţi în toată firea, ci doi îndrăgostiţi.

— Ai răbdare şi-o să le asculţi pe toate. Ajută-mă să ţi le înşir pe rând. Nu-mi este chiar atât de uşor cum crezi.

Kostis se arătă gata să asculte.

— Vrei să rămânem chiar aici?

— Chiar aici, îi răspunse cu aceleaşi cuvinte Iankos.

Merseră puţin pe caldarâmul străjuit de zidul bisericii. Se opriră o clipă şi-n acel moment mantia lui Iankos alunecă. Kostis observă atunci ceea ce nu băgase de seamă când se îmbrăţişaseră. I se păruse că fratelui său îi lipsea o mână, dar de emoţie, nu scoase o vorbă. Acum însă îi ridică mantia şi se încredinţă. Văzu că haina avea doar mâneca dreaptă.

— Iankos, îi şopti îndurerat, de parcă ar fi dorit să i se fi întâmplat lui necazul acela. Cum ai păţit una ca asta?

— O să-ţi spun şi asta. Toate la vremea lor.

— Hai, dă-i drumul!

Şi-n noaptea ce-şi împrăştia umezeala în atmosferă iar copacii de pe dealurile din apropiere păreau nişte forme negre, cu contur nedesluşit, Iankos, liniştit şi fără amărăciune în glas de-acum, începu să depene de-a fir a păr toate câte i se întâmplaseră de când plecase de-acasă.

O viaţă de legendă, ai fi zis, cu nenumărate întâmplări şi aventuri, cărora le poţi da crezare numai dacă le auzi înşirate de către unul pe care îl cunoşti îndeaproape. Altminteri, îţi par de necrezut, închipuiri ale fanteziei.

Iankos nu mai contenea de povestit în noaptea tăcută; cum a dispărut din Kyme, cum a fost luat în robie, cum a răpit-o pe cea de care s-a îndrăgostit şi cum şi-a pierdut apoi soaţa. Două ceasuri i-au luat numai să înşire aceste întâmplări. Şi alte câteva pe deasupra, deoarece Kostis îl oprea adesea şi voia să afle mai multe amănunte despre orice năpastă prin care trecuse.

După multele necazuri îndurate, soarta care-l însoţise la tot pasul îi poruncise să-şi împietrească sufletul, să nu-i mai fie milă de nimic, deoarece nu aşa trebuie să te porţi ca să răzbaţi în viaţă. Cel cu sufletul curat şi nevinovat este asemenea unei frunze pe care vântul sau furtuna o smulge şi o poartă aiurea, în schimb, o duc bine şi merg înainte fără să fie loviţi cei care nu cunosc mila, care aruncă deoparte nevinovăţia şi care, fără şovăială, chibzuiesc în ce chip să izbutească şi să intre în rândul celor procopsiţi. Nu-ţi rămâne de ales decât unul din două: sau să fii milos şi să ajungi la mila altora, sau să nu ştii ce-i mila şi să te menţii drept, să trăieşti aşa cum doreşti. Eşti liber să alegi ce pofteşti.

Aşa judeca Iankos pe vremea când îşi pierduse nevasta. Şi, deznădăjduit, obosit de chinuri şi de dorinţa înverşunată de a supravieţui, alese cea de-a doua cale. Să devină piatră ce cade dreaptă oriunde ar fi aruncată, împietrit să-i rămână sufletul. Luase hotărârea să nu-i mai fie milă de nimic, să se arate neînduplecat ca să poată răzbi. Când iei o asemenea hotărâre, eşti ca nebun, nu te mai stăpânesc gesturile de bunătate nesocotite, şovăielile, temerile pentru sufletul tău şi al altora...

Îţi urmăreşti doar interesul şi alergi încotro te poartă. Numai asta ţinteşti. Aşa că porni şi el pe acest drum, stăpân pe propriul interes, orb, fără să vadă ce se petrecea în jur şi ce lăsa în urmă, se zbătea să înainteze cu orice chip. De la puţin trecu la mai mult, intră în comerţ. Trezit la realitate, căută în stânga şi-n dreapta, se interesă care era negoţul ce aducea cel mai mare câştig şi în cei mai scurt timp. Grâul? Bumbacul? Argintul? Toate acestea şi altele încă. Cu toate se

îndeletnici şi cu ajutorul lor se ridică tot mai sus. Şi, cu cât devenea un nume în afaceri, cu atât căuta mereu altă marfă care să-i deschidă porțile bogăției. Şi o găsi în curând. Marfa aceea era omul: omul negru prins în robie de negustorii de sclavi şi încărcat pe vapoare ce plecau spre America. Intră aşadar şi el în tagma lor. Deprinse repede munca şi se duse până în inima Africii, în țări pe care nu le poți pricepe cu mintea dacă nu le vezi cu ochii tăi, unde găsi din belşug marfa de care avea nevoie. O, mai bine să nu întrebi cum se întâmplau aceste lucruri! Este o noapte îngrozitoare a ruşinii şi a neomeniei, un râu fetid de murdării. Însă dacă trebuie să afli câte ceva ca să poți înțelege unde-l poate duce lăcomia pe om, reține numai câteva lucruri: Negustorii tocmeau lefegii care cutreierau satele din inima junglei. Îi surprindeau pe negri cu armele lor şi îi luau sclavi. Pe alții îi înconjurau cu focuri şi-i sileau să se predea. Şi-i strângeau astfel buluc pe bărbați, femei, copii pe care îi purtau zi şi noapte în lanțuri până la țărmurile unde îi aşteptau vasele la bordul cărora îi încărcau. Mulți îşi dădeau sufletul înainte de a ajunge acolo, alții mureau pe vas, din cauza chinurilor şi oboselii. Şi în fiecare ceas mama îşi plângea copilul, şi copilul mama, fratele pe frate pentru câte nenorociri îndurau. Dar cine să stea în loc din pricina acestor suferinți în fața câştigului? Chiar dacă mureau mulți. Tot scoteau sume frumoase cu cei care ajungeau de cealaltă parte a oceanului. Şi numai aceasta conta. Asta deveni şi țelul nestrămutat al lui Iankos. Orb, ai fi zis, la chinurile celor din jur, surd la bocetele lor. Până când i se întâmplă ceea ce-i scrisese soarta.

Într-o noapte când dormea în cort, lângă un sat pustiu, păzit de slujitori, se furişă pe ascuns un băiat voinic, brunet. Avea la chimir un baltag şi îndată se năpusti şi-l lovi pe Iankos în somn. Iankos sări urlând, strigă şi intrară în fugă ajutoarele lui. Îl prinseră într-o clipă pe tâlhar, îl traseră afară începând să-l lovească. Pe Iankos îl duseră în grabă la un vraci să-i oblojească rana. Dar lovitura era serioasă, mâna îi fusese retezată din umăr. Rămăsese ciung. Când îşi

reveni, Iankos ceru să fie adus răufăcătorul. Voia să-i vorbească şi să afle de ce a intrat să-l ucidă, să audă din gura lui adevărul. Dar când i-l aduseră pe flăcăul de 20 de ani, ciopârţit şi el de pe urma loviturilor primite, îşi înălţă brusc privirea. Iankos se îngrozi când îl văzu şi-şi pierdu glasul. Avea înfăţişarea nevestei pe care o pierduse, leit ochii ei, până şi ceva din aerul, din felul de a vorbi ale Ekaterinei. Îndată ce-şi recapătă glasul, după prima surpriză, începu să-l descoasă de unde e, cine îi erau părinţii. Şi băiatul răspunse că maică-sa era o femeie nobilă creştinată, vândută apoi sclavă la Cairo, fiind însărcinată. Cât despre tată, nu-l văzuse niciodată, nu ştia nimic de el. Dar nici mama nu-l revăzuse, deoarece o vânduseră departe de Egipt. Şi unde e mama ta acum? îl întrebă. Băiatul îşi continuă povestirea. S-a prăpădit, a murit. N-a putut îndura nenorocirile care s-au abătut asupră-i. Dar tu de ce-ai intrat să mă omori? Fiindcă strângi sclavi să-i vinzi. Numai tu eşti vinovat de pierderea surorii mele. Care soră? trăi Iankos din nou agonia acelei clipe când îi povestea fratelui său. Şi din vorbă în vorbă cu fiul lui, ajunse atunci la un alt adevăr îngrozitor: printre sclavii negri încărcaţi pe ultima corabie ce ridicase ancora, se afla şi fiică-sa, soră geamănă cu băiatul. Iankos nu suflă nimănui o vorbă că el ar fi tatăl răufăcătorului şi al unei fete care se îndepărta pe vasul cu sclavi negri. Avu grijă de băiatul plin de sânge datorită loviturilor primite şi porunci ca vraciul să-i oblojească şi lui rănile. Dădu apoi ordin să plece un vas, cel mai iute, ca să ajungă din urmă corabia care plutea deja în largul oceanului şi s-o oprească. Să strângă toate fetele de pe vas şi să fie aduse în faţa lui. Astfel se întâmplă că după două-trei săptămâni coborâră pe acelaşi chei de pe care fuseseră îmbarcate 32 de fete. N-a fost nevoie să cerceteze nici jumătate din ele, deoarece se opri la una care semăna leit cu maică-sa, cu ochii întristaţi, ca atunci când Ekaterini se îmbolnăvise. Până şi vocea avea acelaşi timbru. „Cum te cheamă?“, am întrebat-o şi inima îmi tremura. „Fatmé, însă mama îmi spunea Pelaghia”.

— Înțelegi, frate? Şi ea era copilul meu. Iar eu, netrebnicul, o vândusem.

— Şi ce-ai făcut?

— Am dat banii înapoi. Am zis: „Pe fetele acestea le răscumpăr eu. Lăsați-le să plece". Am păstrat-o lângă mine doar pe fiica mea, care era leită maică-sa, dragostea mea. Mă gândeam s-o duc la fratele ei şi să-i mărturisesc cine sunt şi, dacă socotea de cuviință, să mă ierte. Dar până să-mi pun gândul în faptă, aflu că acela care fusese luat drept răufăcătorul meu, fiul meu deci, şi-a dat sufletul din pricina rănilor pe care i le făcuseră oamenii mei, când îl izbiseră în măruntaie cu picioarele.

Iankos se opri puțin din povestit, ca şi cum ar fi vrut să prindă suflu, după toate câte retrăise, ca-ntr-un coşmar, şi să aibă răgaz să se pregătească pentru ce-şi pusese în gând.

— Totuşi, nu ți-am mărturisit încă un lucru foarte important. Între timp, în ultimii ani, m-am gospodărit, mi-am făcut familie, am luat de nevastă o fată bună a cărei mamă se trage din Epir. Şi sunt tatăl a trei copii. Primul va merge, anul viitor deja, la şcoală.

Pe chipul lui Kostis se aşternu în sfârşit liniştea.

— Dacă ai şti ce bucurie îmi faci cu tot ce îmi spui! Întotdeauna mă gândeam: ce se întâmplă cu tine? Dacă trăieşti, sau te-ai pierdut, dacă te-ai ruinat... Şi acum sunt în sfârşit liniştit, auzind că ți-ai făcut şi tu casa şi familia ta.

— Da, slavă Domnului! Şi sunt mulțumit. Altana, soția mea, e o femeie vrednică de toată lauda. Aceasta este de fapt pricina care m-a împins să vin să te caut.

— Bine-ai făcut, spuse iar Kostis cu inima deschisă. Şi măcar de-ai fi venit mai devreme! Nu m-am bucurat, ştii, decât puțin timp de faptul că ai ascuns tatei vina mea față de Dialehti. De ani de zile mă chinui, mă roade remuşcarea că v-am nedreptățit şi orice bucurie-mi rămâne umbrită.

— Lasă acum, uită totul. Au trecut toate, îl îndemnă Iankos.

Însă Kostis nu era hotărât să şteargă totul atât de uşor.

— Nu. Tu mi-ai spus prin câte ai trecut şi eu te-am

ascultat. Acum e rândul tău să stai şi să mă asculți.

Fără să aştepte încuviințarea celuilalt, începu să depene câte i se întâmplaseră şi lui. Sinuciderea lui Dialehti, necazul şi supărarea părinților din pricină că se purtaseră prea aspru cu Iankos, fericirea căsătoriei lui care atârna de un fir, grijile în privința fratelui pierdut şi, în sfârşit – fapt de necrezut, de vreme ce şi Iankos încă de copil bănuia, că i se ascunde o taină, cum a venit în Kyme maică-sa, care după ani de zile de căutări îi dăduse, în fine, de urmă. Îi spuse povestea ei care era şi a lui; şi cum au mângâiat-o cu minciuna că trebuie să se întoarcă de la război, iar ea rămăsese în insulă ca să aştepte întoarcerea fiului, dedicându-şi restul zilelor lui Dumnezeu. Până când auzi dangătul clopotului şi, cu sufletul împăcat, recunoscând în el glasul fiului ei, îşi dădu duhul.

— Sunt sigur că clopotul lăsat pe țărm de tine a fost trimis, încheie Kostis. Mi-am dat seama din prima clipă. Dar n-am spus nimic. N-aveam curajul să mărturisesc adevărul. Aşa-i că tu l-ai lăsat?

— Da, eu, încuviință Iankos.

— Bine că recunoşti. De câte ori îl aud bătând, răsuflu uşurat. Îmi zic: fratele meu s-a căpătuit. Chiar dacă eu l-am împins la pierzanie, el, cu ajutorul bunului Dumnezeu, a răzbătut şi-mi spune: „Sunt bine”.

Lacrimile îi curgeau şiroaie pe obraji. La început încercă să le oprească, dar nu izbuti., iar mărturisirea îi scoase din adâncul sufletului un suspin lung.

Celălalt îl dojeni:

— Taci acum… Taci… De ce plângi? Nu mă vezi aici, în carne şi oase? Sunt bine, slavă Domnului!

Dar Kostis îl ținea de umăr şi nu-l mai asculta; abia acum, când îi arăta căința şi îşi deschidea sufletul până în străfund, se uşură şi el şi se linişti, cât se poate linişti un om care se făcuse atât de vinovat față de celălalt. Şi doar dorința fratelui – „Du-mă la mormântul ei…” – îi curmă tulburarea.

Se ridicară şi porniră în noaptea înghețată. Se îndreptară spre mitoc, la chilii şi, înainte de a ajunge la micul cimitir,

Iankos îşi aminti atunci că trecuse cu ani în urmă pe acolo, într-o noapte cu viscol şi întâlnise o femeie care aprindea în tăcere candela la iconostas. Sfânta aceea era, aşadar, mama lui. Şi-l privise de parcă ceva în sufletul ei i-ar fi dezvăluit adevărul. Păcat că n-au schimbat nicio vorbă, trecând tăcuți unul pe lângă celălalt. Poate că şi-ar fi dat seama că se cunosc. De câte bucurii ar fi avut parte! Dar soarta, râzându-şi parcă de ei, s-a împotrivit.

— Păcat... şopti la acest gând.

Şi îndată spuse nerăbdător:

— Unde e mormântul?

Kostis îl conduse păşind încet printre cele câteva morminte şi-i arătă o cruce cu numele ei:

— Iată-l!

Înainte de a-şi închide buzele, îl văzu pe Iankos prăbuşit, scurmând pământul cu o mână, ca şi cum ar fi vrut să scoată din țărână carnea sau doar sufletul ei şi s-ar fi îmbrățişat şi sărutat.

— Eu sunt, măicuță... Eu...

Kostis îl auzea plângând, cu capul în piept, ca un copil. Îl lăsă aşa o vreme, să-şi uşureze sufletul. În spatele lui plângea şi el, fără glas. Până când socoti că a sosit vremea să-l ridice de jos.

— Hai, îl îndemnă. Spune-mi ce voiai să-mi ceri.

— Da. Dar o să las asta pe mâine. Acum s-a făcut târziu. Or fi îngrijorați cei de-acasă. Du-te!

Kostis rămase nedumerit.

— Vom merge doar împreună. Haide! Le vom spune c-ai venit să ne vezi.

Iankos îl întrerupse.

— Aş vrea din tot sufletul să vă văd pe toți, dar nu e cu putință.

— De ce?

— Dacă vin, nu-mi mai ating scopul pentru care am venit.

Adică?

— O să te lămuresc mâine. Întoarce-te acum acasă, e târziu.

— Şi tu?

— O să rămân la locul unde am stat de vorbă. Şi mâine, la aceeaşi oră, ne revedem.

Kostis îl privi pierdut, nemaipricepând nimic. Şi înainte de a i se împotrivi, fratele lui îi pecetlui hotărârea.

— Aşa trebuie să fie.

Înaintară împreună până la răscruce, se sărutară şi se îmbrăţişară, mai ales că începuse să cadă o ploaie cu picături mari.

Niciunul din ei nu dormi în noaptea aceea. Pe Kostis îl aştepta Lalou ce începuse să fie îngrijorată din pricina întârzierii soţului. Şi când ajunse acasă îi spuse că se luase cu vorba la crâşma din port şi uitase că a zburat vremea. Dar când se culcară, somnul întârzie. Îşi zise că-l ţineau treaz stropii de ploaie ce băteau în acoperiş. Nici când se opri ploaia, tot nu-l luă somnul. Se prefăcu că doarme, ca să nu dea de bănuit nevestei, dar mintea îi lucra, se gândea, iar inima îi era plină de emoţiile stârnite de revederea cu Iankos.

Şi acesta, în mitocul de la vii, rămase treaz. Îşi puse o scândură drept căpătâi şi în timp ce ploaia se rostogolea pe ţigla acoperişului, se gândea la câte-i fusese scris, cum a pornit, prin câte a trecut şi cum l-a adus soarta înapoi tot aici... Chipuri îndrăgite, ceasuri pe care le trăise odinioară în acest loc, toate îi reveneau în gând, înviau şi făceau tovărăşie cu sfinţii de pe pereţi şi de pe iconostasul vechi aurit, ca şi cum s-ar fi mişcat în semiîntuneric, în timp ce deasupra lor licărea flăcăruia a două candele. Stătea de vorbă cu amintirile ce-l năpădiseră şi cu sfinţii, îi întreba... Până când prin geamuri pătrunse strălucirea nemiloasă a zorilor. Atunci, de teamă să nu fie zărit, la lumina zilei care se năştea, ieşi din mitoc pe furiş şi se ascunse în vie.

La asfinţit cei doi fraţi se întâlniră din nou. Kostis îi aduse tot felul de prăjituri şi de bunătăţi pregătite chiar de mama lor. Tot timpul îi stăruise în minte cât de mult îi plăceau lui Iankos. Iar acesta le înfulecă pe toate cu poftă, ca un copil.

— Ce ai de spus? se grăbi să-l întrebe Kostis.

— Îți cer să-mi faci un hatâr...

— Care anume? Dacă-mi stă în putință...

— Mai întâi cumpăneşte bine. Şi eu, orice îmi vei spune, o să fiu gata să te ajut.

Remuşcarea, tovarăşul său de nedespărțit, îl stăpânea şi acum pe Kostis. Nu acceptă aşadar nimic drept schimb şi se oferi de bunăvoie să facă tot ce-i cerea fratele, fără nicio răsplată. Iankos îi dezvălui atunci ceea ce-l durea, grijă şi remuşcare totodată. Era vorba de Pelaghia, fiica lui. Voia s-o ajute cum putea mai bine, ca să trăiască în linişte, aşezat, printre oameni care s-o iubească şi să aibă grijă de ea. Ea îi ieşise acum în cale, după ce mama şi fratele ei muriseră din vina lui, cum socotea. Ar fi dorit, dacă ar fi fost cu putință, s-o ia Kostis la el, s-o crească alături de copiii lui, să fie alături de ea atunci când s-o mărita. Viața lui, aşa cum şi-o chivernisise acum, nu-i mai îngăduia acest lucru. Avea familie, copii de la o altă nevastă, pe care o cinstea şi care nu gândise niciodată nimic rău despre el. Cum să-i mărturisească acum că-şi pierduse din nechibzuință prima nevastă care-l scăpase de lanțurile robiei şi apoi o luase pe ea de soție? Cum să-i spună că şi-a câştigat averea tăvălindu-se în noroi? Era atât de murdar şi josnic ceea ce făcuse încât soarta îl pedepsise răzbunându-se pe copii. Trebuia să plătească cumva pentru câtă lume luase în robie şi-o vânduse. Cum va accepta Altana această mărturisire venită atât de târziu? Cum să le strige: „nevastă, copilaşii mei, netrebnicul care a făptuit toate nelegiuirile astea sunt eu! Scuipați-mă şi alungați-mă de lângă voi! Şi să afle toată lumea josnicia în care m-am cufundat”. Poate că ar fi avut curajul să le-o mărturisească în cele din urmă şi astfel, prin pedeapsa ce-o va fi primit, să-şi obțină odată purificarea, dacă nu s-ar fi gândit că prin fapta lui i-ar fi târât în nenorocire şi pe alții, care nu erau vinovați cu nimic şi-l credeau fără pată. Aşadar, de dragul lor, al celor pe care-i iubea şi voia să-i ştie fericiți, n-o luă pe Pelaghia în casa lor şi păstră ascunsă taina ei. Dar, ar fi dorit să trăiască şi ea fericită într-un cămin şi de aceea nu-i mai rămăsese altceva

de făcut decât să ceară ajutor de la Kostis care va suferi alături de el şi i-l va da de bună seamă. Cine altul era cel mai potrivit pentru aceasta? Se gândise întâi la toți care ar fi putut să-l ajute. Dar, cu cât chibzuia mai mult, ajungea la acelaşi om care-i venise primul în gând – fratele lui. De aceea îl căutase, de aceea se ascundea de ceilalți.

— N-o să uit niciodată, îi spuse Kostis auzindu-l, cât bine mi-ai făcut odinioară. E rândul meu acum să ți-l întorc. Primesc s-o iau pe fată în casa mea. Dar cum să facem să nu se afle adevărul? Mi-e teamă să n-o rănesc mai mult în loc s-o ajut.

Iankos avea însă răspunsul pregătit, îşi făcuse planul dinainte. Corabia lui va intra în port, ca şi cum ar fi venit să încarce marfă. Doi marinari de pe vas vor ieşi cu fata pe chei, spunând că au cumpărat-o la un târg din Egipt şi ar vrea s-o vândă aici ca să-şi scoată câştigul. Acolo se va nimeri şi Kostis, care se va arăta cuprins de indignare auzind că se vând oameni şi, ca să curme răul, va accepta pe loc, fără tocmeală, prețul şi o va lua pe fată slujnică. Aşa va fi la început. Dar cu timpul, cei din casă o vor îndrăgi şi o vor prețui cum se cuvine. Iar tatăl ei va trimite bani, va avea el grijă de fiica lui să nu fie povară nimănui. Dar la asta Kostis se împotrivi:

— Am spus că nu vreau bani. Mi-ai făcut odată un bine şi ți-l înapoiez. Asta-i tot.

Discutară în amănunt planul care urma să fie împlinit peste două zile – cădea într-o vineri, când nu era forfotă prea mare în port, ca să nu se adune toți gură-cască, aşa cum se întâmplă de obicei. Voiau ca târgul să se încheie repede, fără concurenți. Iar Iankos, până se va termina totul şi corabia lui va ridica ancora, nu se va mai arăta nicăieri, să nu cumva să fie recunoscut. Dar când Kostis îi aminti de chinul ce-i mistuia pe bătrâni, care de ani de zile nu-l văzuseră şi nu mai auziseră nimic de el, făgădui să trimită din Egipt veste că Dumnezeu îl ajutase să se procopsească şi că-i invită la el. Numai astfel se vor linişti. Când Iankos se va întoarce în insulă, îi vor da de înțeles Pelaghiei ce se ascundea sub

vânzarea aceea falsă. După ce au pus la cale totul în amănunt, cu grijă şi duioşie pentru soarta fiecăruia, Kostis rămase pe gânduri; în mintea lui se învârteau de-a valma toate câte făptuiseră amândoi: cruzimea, duritatea care i-a împins să-şi ducă fiecare traiul, grija pe care o vor purta de acum înainte tuturor, bunătatea care-i va îmblânzi pentru totdeauna. Se mira că există sentimente atât de diferite şi contradictorii strânse de-a lungul anilor în sufletele lor şi întrebă:

— Spune-mi, frate, poate că tu oi fi aflat răspunsul? Suntem buni sau răi? Şi când ne purtăm într-un fel, şi când într-altul?

Întrebarea îl puse pe Iankos în faţa unei încurcături pe care o încercase şi el de multe ori.

— M-am întrebat şi eu adesea.

— Şi ce răspuns ai aflat?

— Suntem şi una şi alta. Şi ai lui Dumnezeu şi ai diavolului.

— Să fie cu putinţă una ca asta?

— Da. Dacă vrei, suntem ca nişte urşi ce dansează când bat tobele. Ţiganul este aidoma soartei noastre.

— Soarta?

— Vreau să spun că Dumnezeu e cel care bate la tobă. Existăm pentru a face tot ce pofteşte cu noi, iar el nu există fără noi.

Discuţia îi împinse pe valurile unei mări pe care, dacă ar fi vrut s-o străbată în linişte, ar fi trebuit să plutească ceasuri întregi la câte se gândeau şi cu experienţa pe care o aveau. Noaptea se lăsă curând şi Kostis întârzie iar acasă. Hotărâră, aşadar, să se mai întâlnească şi altă dată, după vânzarea Pelaghiei, să stea de vorbă pe îndelete. Atunci Kostis îi va mărturisi cum a fost primită în casă fata lui Iankos. Îi va povesti şi despre rudele şi concetăţenii lor. Toate le vor discuta de-a fir a păr. Şi dacă nu le va fi de ajuns, se vor vedea din nou. Vasul ancorat pe ascuns va aştepta până ce vor termina ei de povestit şi se vor sătura de vorbă.

Aşa cum hotărâră, aşa şi făcură. Zis şi făcut. Sclava care

încetase să-şi mai plângă soarta, după toate nenorocirile care i se întâmplaseră, fu scoasă de către marinari la vânzare în fața cârciumii din port, şi, până să prindă lumea de veste, intră în casa celui care se îndurase de ea.

— Dragă Lalou, îi spuse Kostis nevestei când i-o duse acasă. Te oboseşti prea mult cu treburile şi ți-am adus un ajutor. E o fată alungată, de departe, pe care voiau s-o vândă. Primeşte-o! E a ta.

Şi femeii, luată prin surprindere, i se făcu pe dată milă când află soarta nefericită a fetei. Toți ai casei o primiră cu aceeaşi înțelegere.

Astfel îşi făcu Pelaghia intrarea în Kyme.

Capitolul IX

EXISTĂ OAMENI CARE, DE CUM pătrund într-o lume nouă, îşi atrag îndată simpatia tuturor. Fie deoarece se arată gata de muncă, îndatoritori, fie pentru că bunătatea le străluceşte în priviri sau fiindcă au grație, frumusețe, ori au trecut prin chinuri şi iată, sunt îndrăgiți de toți, fiind pretutindeni bine primiți. Aşa s-a întâmplat cu Pelaghia de cum a intrat în casa lui Kostis. Ca şi cum ar fi găsit din instinct înțelepciune, fata a şters toate câte o apăsau, spunându-şi că sunt numai necazurile ei şi amintirea ei; avea grijă să fie mereu veselă, arătându-şi astfel recunoştința față de cei care o primiseră cu atâta duioşie. Se gândea că bieții oameni nu erau cu nimic datori să suporte tot timpul în casa lor tristețea ei. Şi, dincolo de asta, nenorocirile care i se întâmplaseră trecuseră de-acum. Nu merita să te legi de nimic, deoarece viața merge înainte şi trebuie să te prinzi în vârtejul ei. La fel o povățuia şi Lalou, cu bunătatea unei mame:

— Nu-ți mai aminti de cele trecute, acum o apuci pe un făgaş nou.

De aceea fata se strădui, încă din primele zile, să pătrundă, cum se pricepea mai bine, în noua ei lume, să se contopească cu ea. Se apucă să învețe sârguincioasă limba, să deprindă obiceiurile locului, să îndrăgească tot ce avea Kyme mai frumos. Nu mai era Fatmş de odinioară, pe care mama ei o mai striga uneori pe ascuns cu numele unei sfinte, ci doar creştina botezată Pelaghia. Şi încă din primele duminici când văzu că toți ai casei mergeau la biserică, ar fi

dorit s-o ia şi pe ea. Nu trecu mult timp şi iată că se ducea şi ea cu lumânarea şi îngenunchea la slujbă. Se făcea că nu bagă de seamă că toţi cei din biserică vorbesc de ea. Îşi spunea: „cât o să-i ţină? Până la urmă o să mă accepte”. Şi într-adevăr aşa se şi întâmplă. În două luni lumea se obişnui cu ea, fata îi învinsese, devenise de-a lor. Iar dacă unii mai aduceau câteodată vorba de ea, era numai ca să o laude pentru sârguinţa şi cuviosenia ei. Nu rămăsese treabă în casă pe care fata să n-o fi deprins şi să o facă aşa cum trebuie. Se pricepea să frământe aluatul, să frece podelele până luceau, apoi să coboare în curte şi să pună apă la fiert în cazan ca să spele rufe. Izbutea să facă şi treburi mai delicate, când broda serile la lumina lămpii cearşafuri, perne, cămăşi, zestre pentru Zoi. Lalou nu-şi mai încăpea în piele de bucurie, privind cum robotea, deoarece vrednicia Pelaghiei le îndemna la treabă şi pe fetele ei, care erau mai mici. Zoi nu împlinise nici 15 ani, iar mezina, Maria, avea abia opt.

În curând, datorită voinţei pe care o arăta şi căldurii cu care o primise familia, semăna cu o floare pe care o răsădiseră în alt pământ şi se prinsese bine; începu deja să se vadă că îmboboceşte, cu frumuseţea-i de brunetă, cu trupul bine legat al fetelor din neamul ei. Unora li se părea că are graţia unei căprioare şi rămâneau în loc uitându-se lung după ea. Îşi dădu seama de aceasta şi Lalou, când ieşeau împreună în oraş. Şi începu să aibă grijă de fată. La fel o sfătui şi moaşa Afendra:

— Ai grijă, fii cu băgare de seamă. Să n-o laşi singură nicăieri.

Lalou se temea de cei din oraş, dar Pelaghia aprinsese o scânteie în casă. Stratis, băiatul cel mai mare al lui Kostis, care împlinise 19 ani, îşi cobora uneori privirile ca să n-o mai vadă pe fată, iar alteori, când se întorcea din călătorie de pe mare, se grăbea să plece din nou, temându-se de el însuşi. Toţi credeau că era doar fiindcă îl atrăgea prea mult marea, atât de bine izbutise să-şi ascundă focul ce-l mistuia.

Între timp, se întâmplară şi alte lucruri pe meleagurile a

căror istorie o depanăm. Se vorbea despre un izvor ieşit în pădurícea de platani, a cărui apă era un adevărat leac pentru boli de cap şi pentru alte suferințe; despre un om căruia îi apăruseră pete negre pe trup, iar ai lui îl duseseră la Soutsini; apoi despre acel sfânt. Nicodim, care venise în insulița pustie Skyrupoula şi se făcuse eremit. Altul văzuse, ca şi Ghialurizii, o tipsie mare, luminoasă, dispărând pe cer aşa cum apăruse. Iar ceilalți îl socotiră şi pe el de teapa Ghialurizilor, singurii care îi dădeau crezare. Cel mai important eveniment însă din câte se întâmplaseră în ultima vreme era că primarul oraşului primise bani şi daruri de la un necunoscut din Egipt. Banii aceştia urmau să fie folosiți pentru acoperişul şcolii sau pentru ajutorarea săracilor: nu cu mult în urmă, sosise o sumă mare pentru cumpărarea unui iconostas de marmură la biserica cea nouă a Fecioarei. Toate astea dădură lumii de gândit. Oamenii nu mai conteneau să sporovăiască. Cine să fi fost binefăcătorul? Şi de ce se ascundea? Nu cumva se temea că, dacă s-ar afla cine e, îi vor cere şi altele, vor alerga la el orbi şi şchiopi ca la Sfântul Pantelimon şi-i vor alunga liniştea? Pesemne că asta o fi fost pricina! Sau poate o fi vorba de bogătaşi precum Averof sau Benakis care strânsesera în Egipt avere, nu glumă, şi o donaseră statului. Orice era cu putință şi lumea nu mai contenea să se mire. Doar unul ghicise adevărul, dar nu-l dezvăluia. Era Kostis. Se gândea că banii aceia erau trimişi de fratele lui fie pentru că i se făcuse dor de casă, fie din reunoştință că oraşul acela îi ocrotea fiica sau ca să-şi spele păcatele pe care i le mărturisise. Şi, de vreme ce Iankos făcea totul în taină, păstră şi Kostis tăcerea.

Alta era grija lui Kostis acum. Băgă de seamă că Zoi nu era în apele ei, n-avea tragere de inimă pentru nimic, copleşită de tristețea ce i se citea în priviri în ultima vreme. Părintele se gândea că o mistuie pesemne un dor, uşor de ghicit de altfel. Era dragostea ascunsă ce o nutrea pentru Dimitris Dafnis. Şi, ca să curme răul, Kostis chibzui că ar fi mai bine s-o logodească cu un flăcău din partea locului, îndată ce acesta se întoarse de la oaste. Socotea că astfel fata îşi va

schimba gândurile, că va înceta să viseze la dragostea ce o mistuia. Parcă nu se întâmplă la fel cu majoritatea fetelor care-şi îngroapă prima iubire? Dar, îndată ce Zoi îi ghici gândul, în loc să se supună, se împotrivi curajoasă. Îi dădu de veste lui Dimitris, cerându-i s-o răpească de la tatăl ei.

Şi acesta făcu întocmai ce-i spusese ea. Într-o dimineață fata dispăru de acasă şi, înainte de a se lăsa seara, părinții primiră vestea să n-o mai aştepte, nici să nu încerce s-o caute, deoarece se afla deja departe cu acela ce-i era drag. Să nu le fie ruşine că a fost răpită pentru că se va cununa chiar a doua zi. Kostis se tulbură, era mânios foc. Lalou, amărâtă tare, învârtea în neştire lucrul pe-o parte şi pe alta. Se temea pentru Zoi şi încercă să-şi potolească bărbatul.

— Îl iubeşte, băiete, îi spuse şi maică-sa.

— Pe nepricopsitul ăla? Las' să ajungă la puşcărie.

Mânia lui rămase neînduplecată. Voia să o aducă înapoi înainte de a apuca să se lege prin cununie. Dar până să afle încotro o apucaseră, cei doi se şi cununaseră în insula Skyros. Kostis le dădu de urmă, urcă în grabă pe un caiac s-o aducă cu orice chip înapoi. Chiar şi măritată, tot o va aduce acasă: era o copilă necoaptă, prea mică să poată hotărî singură. De aceea se ducea după ei, cu gândul să-l bage pe hoț la închisoare. Când sosi, întrebă nişte cunoştințe vechi de-ale lui care însă nu auziseră nimic; i se alăturaseră totuşi şi, tot căutând împreună, găsiră un preot bătrân care trăia la mitocul de la Muntele Athos şi care-i cununase fiindcă amândoi îi spuseseră că au vârsta cuvenită căsătoriei. Pe tineri însă nu-i găsiră. Şase zile răscoliră insula, merseră prin sate, pe la mitocuri, pe la colibele pescarilor şi la bordeiele săracilor, peste tot căutară, dar în zadar. Nici urmă de pereche, parcă intrase în pământ. Nici măcar un martor care să le spună dacă nu cumva se îmbarcaseră şi încotro porniseră. Parcă îi înghițise pământul şi le pecetluise taina.

Kostis se întoarse în Kyme fără să fi izbutit. Şi cu aceeaşi mânie, şi mai înverşunată încă, îşi făgădui sieşi ca, oriunde i-ar găsi, să-i despartă. Căsătoria fiicei lui îl umpluse de

ruşine. Ar fi dorit ca odraslele lui să-şi înceapă viaţa sărbătoreşte, cu fală, aşa cum se cuvenea celor de starea lor. Şi sperând ca acest început nefast să fie uitat şi să arate lumii că ştia cum să-şi chivernisească copiii, se grăbi să aibă în casă o altă logodnă: îl sili pe fiul cel mare, pe Stratis, chiar dacă nu era decât un flăcăuaş încă, să se ducă în peţit, să vadă mai multe fete şi să-şi aleagă una de nevastă. Dar băiatul se împotrivi. Zicea că nu i-a sosit încă sorocul, că ar fi mai bine să meargă întâi la oaste. De fapt, nu voia să-şi mărturisească chinul ce-l mistuia.

Ah, părinţilor li se întâmplă uneori cu copiii necazuri de felul celor prin care trecea Kostis acum. Închid multe taine în sufletul lor, greu să le intri în voie. Numai tată să nu fii...

Deşi nu avea încă anii să meargă la oaste, Stratis a plecat înainte, de bunăvoie. Mai bine s-o termine mai devreme şi să se întoarcă să se aşeze la casa lui. Să nu lase o treabă începută pe jumătate, se justifica el. De fapt, voia să ascundă adevărata pricină pentru care pleca de acasă. Şi taică-su îl rugă în zadar să nu facă una ca asta, deoarece acum, când li se întâmplase necazul cu Zoi, n-ar fi trebuit ca băiatul să lipsească, poate ar fi fost nevoie să plece împreună s-o aducă de unde-ar fi. Flăcăul se temea că, dacă rămâne, să nu cumva să cadă-n greşeală, iar viaţa în casă să devină şi mai grea. Era mai bine pentru un timp să renunţe la prezenţa Pelaghiei, să-şi abată gândul de la ea cu alte treburi, poate, cine ştie, va întâlni o altă fată... De aceea era prima dată când nu-i dădea ascultare tatălui. Îi sărută pe toţi şi dus a fost. Le trimitea deseori veste că se gândeşte la ei. Cerea noutăţi despre toţi ai casei – dacă n-au aflat cumva ceva despre Zoi a lor – şi se interesa despre tot felul de lucruri din viaţa insulei. Însă, deşi se scurseseră vreo cinci-şase luni de când plecase, în Kyme toate rămăseseră neschimbate; nu se mai auzise nimic nou. Doar Ghialurizii pomeneau iarăşi despre acel copac ciudat care dansa încet, când îi cântau melodia aceea tristă. Şi chiar dacă lumea râdea de netoţi, până şi de copac, era şi unul care începu să

se întrebe dacă nu cumva copacul acela dansa într-adevăr uneori şi erau nişte norocoşi binecuvântaţi de soartă cei doi nebuni care-i cântau şi-l priveau dansând. Acesta era bunicul: când îl năpădeau amintirile despre toate prin câte trecuse, i se părea că viaţa lui e asemenea unui copac stufos, cu ramuri şi cuiburi de păsări, care dansa pe ascuns de alţi ochi, după o melodie tristă, ce răzbătea din adânc şi la fel pesemne este şi viaţa celorlalţi: un copac care dansa nevăzut de alţii, după lăuta sau vioara unui nebun. Dar cui să-i mărturiseşti gândul ce te frământă? Lumea te-ar crede şi pe tine smintit. De aceea i-l dezvălui doar fiului său. Acesta cântări spusele tatălui, le luă aminte.

— Poate o fi aşa cum zici, îi dădu dreptate Kostis.

Oare viaţa lui nu era aidoma unui dans nebunesc, în care era împins ba de unul, ba de altul, aşa cum i se întâmplase nu demult?

Un marinar îi dădu într-o bună zi de ştire că fata lui se afla la Alonniso. Fără să piardă o clipă, Kostis se îmbarcă pe un vas ce pleca într-acolo, cu gândul s-o caute, s-o găsească şi s-o aducă cu orice preţ înapoi. După mult căutat o găsi în cele din urmă în căsuţa sărăcăcioasă a unui marinar. Era singură cu nevasta acestuia; cei doi bărbaţi lipseau, se tocmiseră pe un vas ca să-şi câştige pâinea. Mai întâi o zări de departe şi se asigură că e Zoi şi apoi apăru în faţa ei cu doi jandarmi şi cu actele în mână cum că era minoră iar bărbatul ei urma să fie pedepsit de lege. Socotea că o să-l înfrunte şi pe netrebnic şi era pregătit. Dar se nimeri ca fata să fie singură, cu biata femeie ce-i dăduse găzduire. Şi o luă pe sus fără ca Zoi să poată crâcni, o urcă pe vas şi se întoarseră în Kyme.

Acasă, mama ei se purta cu blândeţe şi-i dăscăli şi pe ceilalţi să nu mai aducă vorba de cele petrecute ca să nu-i deschidă rana. Să se poarte ca şi cum Dimitris n-ar fi răpit-o şi nu s-ar fi cununat cu ea. Însă Kostis se temea ca nu cumva să vină bărbatul ei şi s-o ia înapoi, pentru că ruşinea asta ar fi fost şi mai greu de îndurat decât prima. De aceea se purta aspru. Îi interzise fetei să iasă din casă şi nici la

fereastră n-o lăsa să apară. Se gândea că, după un timp, căsătoria ei nechibzuită va deveni un chin şi îl va respinge ea singură pe sărăntocul de bărbatu-său, hotărând să sfârşească de bunăvoie o dată pentru totdeauna cu el. Aşa cel puţin nădăjduia Kostis. Şi-i puse de pază pe Pelaghia şi pe Patios, feciorul cel mijlociu. Dar acesta, după trei săptămâni, se plictisi şi începu s-o şteargă de-acasă. Se ducea pe ţărm să deprindă şi el tainele marinăritului; călca, se vede, pe urmele fratelui mai mare, îl atrăgea şi pe el marea. Asta o făcu şi pentru că nu avea nicio ştire despre Dafnis, nu apăruse să-şi ceară soţia înapoi. Credeau că el s-o fi împăcat deja cu gândul c-o pierduse şi nu va mai încerca s-o ia înapoi, obosit de sărăcia în care se zbătuseră. Începură să spere că lucrurile se vor linişti. De aceea şi slăbise Patios pânda.

Dar ce e scris să se întâmple tot se întâmplă. „Necesarul alungă imposibilul", scria şi Zoi cu acul pe broderie, închisă în casă, lucrând tăcută. Într-o seară ploioasă, după 40 de zile de la întoarcerea fetei, sosi şi soţul ei şi bătu la uşa lui Kostis să i se deschidă. Se întorsese cu o noapte înainte la Alonniso şi, cum nu-şi găsi soaţa acasă şi i se spuse că tatăl ei venise şi-o luase şi se îmbarcaseră pe un caiac, porni şi el în grabă spre Kyme, deznădăjduit, şi iată că bătea acum la uşa lor. Pelaghia ieşi să vadă cine bate şi, când îi spuse lui Kostis, acesta porunci:

— Lăsaţi-l afară. Nu-i deschideţi. O să plece până la urmă.

Însă tânărul nu se descurajă. Şi cu cât ploaia cădea mai tare, înăbuşindu-i bătăile, cu atât izbea cu pumnii mai puternic în poartă, doar-doar îi vor deschide. Începu să strige îndurerat, glasul lui dezvăluind dragostea ce i-o purta lui Zoi.

— Zoi, Zoi, deschide-mi! Vino! Ştiu că mă iubeşti şi tu.

Se adresa apoi celorlalţi din casă:

— Deschideţi-mi, dacă sunteţi creştini!

Auzeau toţi vecinii, deschideau uşi şi ferestre, priveau ce se întâmplă, le închideau la loc şi-şi vedeau de-ale lor. Numai în casa Karalizilor era ca şi cum n-ar fi răzbătut nimic

din strigătele deznădăjduite ale tânărului bărbat îndrăgostit. Nici uşă nu scârțâi, nici fereastră nu se deschise. Toată casa părea nepăsătoare, surdă. Aşa poruncise Kostis, să nu apară niciunul din ei, iar hotărârea lui era lege pentru toți. Era doar stăpânul de temut al casei. Dimitris se zbuciuma în zadar în furtună. Ploaia ce cădea cu găleata îl udase până la piele.

— Deschideți-mi! Vă implor, deschideți! Vino afară, iubita mea, să stăm de vorbă!

În zadar se frământa şi Zoi în casă auzindu-l cum strigă. Inima n-o răbda să-l alunge şi plângea în hohote. Se ruga, când de maică-sa, când de bunică-sa, să încerce să-l înduplece pe tatăl ei ca s-o lase să iasă şi să-şi vadă bărbatul. Părintele ei însă se arăta neînduplecat. Nu încăpea discuție. Socotea că trebuie să termine o dată pentru totdeauna cu această poveste încâlcită. Altfel totul ar fi fost pierdut. Şi stărui:

— Cât îl vor ține puterile, n-are decât să strige. Până la urmă o să se lase păgubaş şi o să plece. Oricum l-a auzit toată mahalaua şi mâine o să vuiască de cele întâmplate.

Dar cu acelaşi gând stăruia şi tânărul. „Cât timp o să mai rabde? O să i se înmoaie inima, o să-mi deschidă în cele din urmă”. Şi nu se opri o clipă. Bătea, se ruga, plângea ca un copil care îşi pierduse mama.

— Zoi a mea… Zoi a mea, vino!

Trecea vremea, ploaia se revărsa necontenit, hainele îi erau ude leoarcă, umezeala îl pătrunsese până la oase şi el, cu speranța neclintită în suflet, îi implora:

— Deschideți-mi!

Până când osteni şi amuți. Se prăbuşi istovit pe caldarâm în fața porții, continuând să plângă îndurerat, într-un târziu, şi plânsul slăbi şi se stinse. Îl părăsi curajul. Pelaghia, care privea pe ascuns, îl zări în întuneric prăbuşit la pământ, cu apa şiroind pe el şi se temu că şi-a dat sufletul, aşa cum zăcea nemişcat. Se hotărî să iasă afară cu orice preț să-l îngrijească, chiar dacă ar fi fost pedepsită după aceea. Dar până să găsească îndrăzneala necesară, se

auzi un țipăt sfâşietor care-i înfiora pe toți:

— Băiete! Dimitris al meu! De ce-ai făcut una ca asta?

O femeie înainta prin beznă, cu sufletul la gură şi, văzându-şi fiul lungit la pământ, se prăbuşi asupra lui. Îi luă în brațe, plângând în hohote.

— De ce n-ai venit mai întâi la mine? Te-aş fi povățuit ce să faci.

Dar tânărul n-o auzea. O privea cu ochii tulburi ca stropii de ploaie ce-i şiroiau pe față. Pe obrajii mamei curgeau lacrimi mari. Privirea îi ardea parcă. O înțelegea, dar nu mai avea puterea să-i răspundă.

— Hai, îl îndemnă mama cu duioşie. Ridică-te să mergem acasă.

Încercă să-l ridice, dar nu izbuti, era greu. Atunci Pelaghia trase zăvorul de la poartă şi o ajută pe bătrână.

Viața e asemeni unui lanț în care unul se prinde de celălalt. Din noaptea aceea Dimitris căzu grav bolnav, avea o tuse seacă şi fierbințeală mare. Trupul îi ardea. Lumea află îndată de boala lui, deoarece a doua zi, de cum se lumină, vecinii purtară pe ascuns vorba despre cele întâmplate în timpul nopții. Cum să scape lumea un asemenea prilej de cleveteală? Unii spuneau că din pricina statului îndelungat în ploaie făcuse pleurezie, alții că ar avea pneumonie. Începură să-l compătimească pe tânăr – ca şi pe mama lui, care nu-l mai avea decât pe el pe lume – şi chiar dacă n-o mărturiseau fățiş, îl învinuiau pe Kostis care nu-i deschisese poarta şi-l lăsase fără pic de milă în ploaie ca să-l doboare furtuna şi să-i vină de hac.

Deşi nu îndrăzneau să i-o spună verde în față lui Kostis, acesta îşi dădea seama despre ce se vorbea în spate, ce povară îi aruncase lumea în cârcă. Aflând că Dimitris e tot mai rău şi febra nu-i cedează, îşi dădu seama că e răspunzător şi atunci îl rugă pe ascuns pe doctor să se ducă să-l îngrijească.

— Eu o să te plătesc pentru tot ce faci.

Îi mărturisi acestuia temerile lui, încercă să-l lămurească

de ce se purtase aşa.

— E drept că nu-l vreau ca ginere, dar e tânăr şi sărac şi e păcat să sufere.

Mai era însă ceva care-l îndemnase să facă acest lucru: teama pentru fiica lui. Ce va simți Zoi dacă bărbatul ei se îmbolnăvea şi mai rău? Dacă îl va socoti ucigaş pe taică-su? Va fi vai şi-amar atunci de Kostis! Şi cum îi era teamă înțelegând de-acuma cât de vinovat se făcuse, gândul îi zbură la cele discutate cu Iankos a doua seară când se întâlniseră la mitoc: „Spune-mi, frate, noi cum suntem? Buni sau răi?" „Suntem şi una şi alta. Şi ai lui Dumnezeu şi ai diavolului". „E cu putință?" „Da. Cel puțin, încheiase acesta, de-am simți dinainte câte poate aduce după ea asprimea noastră... Poate ne-am feri."

Şi iată ce a urmat după noaptea când Kostis şi-a lăsat ginerele în ploaie. Înainte de a se împlini o lună, într-un amurg, Zoi se nimeri să fie la fereastră. În clipa aceea îl zări pe popa Stamatis purtând patrafirul şi ducând potirul sfânt. Psalmodia încet, însoțit de un copil îmbrăcat şi el în odăjdii popeşti şi ținând o torță aprinsă în mână. Fata se înfioră când îi văzu, de parcă ar fi presimțit o nenorocire, îşi făcu înspăimântată cruce şi îndată se întoarse în cameră, o căută pe Pelaghia şi o trimise să ceară veşti despre bărbatul ei. După jumătate de ceas, aceasta se întoarse şi îi spuse că tânărul era la fel de grav bolnav, dar nu mai rău. De fapt, fata îngăimase aceste vorbe doar ca s-o liniştească pe Zoi. Dar a doua zi dimineața se auzi dangătul trist al clopotului. Şi vestea sosi îndată:

— A murit Dimitris Dafnis.

— Dumnezeu să-l ierte.

— Mai bine pentru nenorocit.

Se strânse lume multă acasă la el să-l vadă. Se duse în haine cernite şi Zoi. Nu-i mai păsa de ce va zice tatăl ei şi intră în căsuța sărăcăcioasă. Îşi sărută bărbatul, fără lacrimi, fără să scoată o vorbă. Ce gând urmărea oare de se purta atât de ciudat? Îşi pecetluise însă taina în inimă. Se întoarse acasă tăcută. Era limpede de unde venea, dar tatăl

ei împreună cu toți ai casei hotărâseră să n-o întrebe niciunul, nici să n-o împiedice de la ce voia să facă. Se temea şi de aceea o lăsa în pace. „Într-o zi îi va trece... Se va vindeca", aşa socotea în mintea lui. Şi când a doua zi bătu clopotul de înmormântare, se făcu că n-o vede pe Zoi plecând şi îndreptându-se spre cimitir. Abia atunci îşi ieşi fata din mutenie, o îmbrățişă şt-o sărută pe mama lui Dimitris.

— Amândouă l-am pierdut. Amândouă, pe veci.

Ce să fi însemnat vorbele ei al căror tâlc nu-l pricepură? Mângâiere? Jurământ? Făgăduială? Timpul o va arăta.

Lumea o văzu şi începu din nou să şuşotească, se gândea la cât de mult şi-a iubit soțul şi n-o mai învinuiau pe Zoi, aşa cum îl învinuiau pe tatăl ei. Vorbeau despre sărăcia în care trăiseră cei doi îndrăgostiți la Alonniso unde se ascunseseră, de răbdarea cu care îşi înduraseră soarta. Toate acestea le povestise mai întâi un marinar care sosise de acolo şi fiecare le mai înflorea punând şi de la el. Dădeau chiar şi amănunte. „Din zece măsline trăiau cinci zile..." Şi altele de acest fel. Bine e să nu dai lumii prilej să bârfească, fiindcă nu-i scapă nimic ca să foarfece şi să întoarcă pe toate părțile, cum pofteşte ea.

Dar se întâmplă în vremea aceea o nenorocire care îndepărtă acest subiect din gura lumii, deoarece era mult mai tristă şi o cutremură. Într-o noapte cu furtună şi fulgere, într-un loc aflat dincolo de mori, la un conac singuratic, trăsnetul izbi una din ferestrele cu obloane de fier, pătrunse în încăpere, căzu pe podea şi de aici trecu prin perete în camera alăturată, unde era dormitorul copiilor. Trei frățiori, de 11, 9 şi 6 ani ce dormeau în acelaşi aşternut, fură ucişi în somn. În altă cameră se afla mama lor, cu un alt copil; din pricina bubuiturilor, nu-şi dădu seama îndată ce se întâmplase. Şi abia când, după puțin, se sculă şi se duse să vadă dacă nu s-au dezvelit, îi găsi morți şi înnebuni pe loc. Ieşi în mijlocul furtunii şi începu să țipe. Alergară de la casele învecinate şi lumea toată era în picioare. Unii se duseră şi-l chemară pe tatăl care era cu alți doi copii mai

mari la o petrecere, la o logodnă în împrejurimi. Şi bine că se întâmplase aşa, deoarece, dacă ar fi rămas acasă, i-ar fi ucis trăsnetul pe toţi. Înnebuni de durere şi tatăl când află nenorocirea. Îşi izbea de disperare capul de zid şi, dacă nu l-ar fi ţinut oamenii, s-ar fi omorât. Şi ce să mai vorbim de cele întâmplate la cimitir, când i-au îngropat pe toţi trei în acelaşi mormânt! Câtă durere şi jale a fost... Părinţii şi fraţii care supravieţuiseră se prăbuşiseră pe sicriele celor morţi şi nu voiau să-i pună în mormânt. Iar de durerea şi mila lor plângea toată lumea. Un ochi nu rămăsese neînlăcrimat şi niciun chiparos neîndoit şi despre asta tot sporovăia lumea cu tristeţe de la un timp. Povestea tristă a perechii de îndrăgostiţi, înmormântarea nefericitului tânăr au fost astfel date uitării. Aşa se face că întotdeauna există ceva mai rău ca să ştergi cele rele. Numai acela care a avut legătură cu nenorocirea nu o poate uita şi soarta îi rămâne pecetluită. Aşa s-a întâmplat şi cu tânăra văduvă.

E adevărat că Zoi nu s-a înfăşurat în negru, iar în casă se purta potolit, ca şi cum n-ar fi plecat niciodată de-acolo şi nu s-ar fi cununat cu cel drag, împotriva dorinţei tatălui său. Din clipa când îl văzuse pe preot că se duce să-l împărtăşească pe bărbatul ei, hotărârea ei fusese luată o dată pentru totdeauna. Iar dacă fata se îndeletnicea ca de obicei cu treburile casei, să adape vitele la grajd, să frământe aluatul, să culeagă smochine, fără să pomenească nimic despre căsătoria nefericită şi despre soţul dispărut, în suflet viaţa îi era pecetluită până la moarte. Cum aşa? O vom arăta la timpul potrivit. Iar hotărârea ei devenea tot mai de neclintit o dată cu trecerea anilor. Însă izbuti să-şi amăgească tatăl. După un an o peţi un inginer tânăr, care venise să lucreze la mină şi voia să se stabilească în Kyme. Fata îi plăcu. Kostis o întrebă întâi pe Zoi. Dorea, în tot ce o privea, ca fata să încuviinţeze, să nu-i mai dea pricină şi pentru alte amărăciuni. Iar dacă plănuia acum această căsătorie, era mal mult ca s-o abată de la tristeţea în care se cufundase şi s-o căpătuiască mai întâi pe ea, înainte de a începe să-i aşeze la casele lor pe ceilalţi cinci copii. Îi vorbi cu

blândețe despre tânăr, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic care să-i fi amărât atâta. Iar ea, liniştită, îi răspunse:

— Nu vreau. Lasă, tată.

Se temu s-o întrebe de ce refuză. „Poate că mă grăbesc şi încă nu s-o fi închis rana. Să mai aştept.” Aşteptă să mai treacă un an şi puse ochii pe un altul. Unul care ținea o prăvălie în port şi unde cei care se întorceau de pe mare găseau tot ce·pofteau. De la cărbuni până la biscuiți, brânzeturi şi zarzavaturi. Gospodar aşezat şi nu prea tomnatic, abia trecut de 30 de ani. Şi Kostis o luă din nou pe Zoi cu binişorul:

— Încearcă să te mai gândeşti, o sfătui.

La fel de calm a venit şi de data asta răspunsul ei:

— Nu vreau. Lasă, tată.

Îi dădu pace un timp. Se gândea: „Până va împlini 20 de ani, toate vor fi uitate... Mai am vreme până atunci”.

Dar nu socotea deloc bine, deoarece Zoi, prin calmul pe care-l arăta şi prin soarta pe care şi-o alesese, îşi răzbuna astfel soțul pierdut. O dorea din toată inima... Acesta era țelul ei în viață.

Capitolul X

VIAȚA OAMENILOR DE PE UN anumit meleag este aidoma unei lumi întregi. De-a lungul anilor care se scurg pe nesimțite, strânge felurite întâmplări, bune şi rele, se hrăneşte din faptele celor care pleacă sau vin, obişnuite sau ieşite din comun. Trăieşte în cuibul ei, însetată să afle ce se întâmplă pe meleaguri mai îndepărtate. Viața este asemenea unui trunchi de copac uriaş care-şi trage seva din adânc şi hrăneşte la rândul lui ramuri şi frunze şi în crengile căruia poposesc păsări şi fluturi iar în scorbură forfotesc insecte. Dacă stai deoparte şi priveşti, pe ramurile unor copaci falnici vei vedea uneori şi arătări care te înspăimântă, fiare sălbatice.

Astfel trăia, aşadar, Kyme cu toate câte se întâmplau în oraş, pe insulă, în împrejurimi şi în întreaga țară. Ochii îi erau acum ațintiți spre Creta care se răsculase împotriva turcilor ca să-şi câştige şi ea libertatea; auzise şi bubuitura ce zguduise Muntele Arkados, când cei închişi în mănăstirea de aici dădură foc la praful de puşcă şi săriră cu toții în aer (noiembrie 1864). Şi cu cele ce se petreceau în Creta şi cu altele de acest fel ce aveau loc în Tesalia şi Epir, nădăjduiau că în curând hotarele țării se vor lărgi. Atunci a avut loc căsătoria regelui cu prințesa creştină Olga din Petersburg. Oamenii se gândeau acum că Grecia va căpăta astfel sprijinul țarului. Toți discutau despre asta prin cârciumi, o doreau din tot sufletul. Luau ca pe un semn bun faptul că în anul căsătoriei regelui s-a nimerit să aibă recolte bogate, ulei de două ori pe cât făceau de obicei, iar vinurile s-au vândut

pe dată. Kymioții au început să-şi boteze copiii, aşa cum se întâmplă peste tot în Grecia, cu numele regelui şi al reginei: Gheorghios şi Olga. Apoi, când se născu moştenitorul, care primi numele vechi bizantin Konstantinos, nădăjduiau că le va fi din nou scris grecilor să ia Constantinopolul, deoarece de un Constantin a fost întemeiat, cu un Constantin a luptat, tot cu un Constantin se va bucura din nou. Speranțe şi vise nutrite de poporul însuflețit de Marea Idee. Când apărură în prăvălii farfurii pe care erau pictate chipurile regale şi pe margini regiunile aflate încă în robie – Creta, restul insulelor, Tracia, Rumelia, Macedonia, Epirul dincolo de Korytsa – casele din Kyme se umplură cu ele. Oameni cu stare şi săraci mâncau astfel cufundați în visare. Şi tăvile de servit băuturi cu picturi care înfățişau Constantinopolul cu golful din jur erau adevărate icoane pentru ei. Numai învățătorul pe care anii îl împovăraseră de acum şi îi curmaseră zelul de a povesti, se arăta mai neîncrezător față de speranțele celorlalți.

— Ah, n-o să i se îngăduie Greciei să ia înapoi ce i se cuvine, spunea el. Se tem ca țara să fie mare. Ar vrea să rămână mică, ca să se afle oricând la cheremul lor. Iar țarul ar dori ca strâmtorile să fie mai degrabă în stăpânirea unei Turcii slăbite de lupte decât a unei Grecii puternice.

Ai fi zis că temerile mai mult chiar decât vârsta îl făcuseră să se încovoaie. Dacă ai fi cercetat mai îndeaproape ce-l îndoise la urma urmei, ai fi văzut că de vină erau greutățile în care se zbăteau țara şi poporul, atât de înflăcărat patriot era. Dar oricum trecuse bine de 85 de ani şi uleiul din candela sa era pe sfârşite. Într-o dimineață se auzi că s-a stins. Îşi dădu sufletul în casa lui, privind harta lui Rigas pe care o adusese de la Triest şi o păzise cu evlavie toată viața. Se stinse visând şi el. Şi chiar dacă nu lăsase urmaşi, toți îl plânseră când trecu în lumea cealaltă, de parcă ar fi fost copiii lui. Se duse lume multă la priveghi. Mai rău era că nu se afla nimeni în jurul lor la fel de învățat cum fusese el. Despre el spuse Panaghis Fregadis că atunci când mor unii, e ca şi cum tiparele lor s-ar fi spart în veci, să nu mai răsară

alții ca ei. Poate că o fi având dreptate. Dar viața are grijă de toate şi tocmai atunci când zici că s-a dus de pe lume unul care-i era folositor, iată că se iveşte un altul vrednic să-i ia locul. Şi asta se întâmplă pentru că aşa e dat, ca oamenii să nu rămână fără sprijin şi să aibă întotdeauna alături pe cel care le trebuie.

Cam acestea despre viața din Kyme. Dar fiecare casă îşi avea întâmplările ei. Lui Kostis Karalis, de pildă, îi lipseau de-acasă feciorii mai mari. Stratis era încă la oaste, nu li se dădea drumul deoarece relațiile cu Turcia se înrăutățiseră. Iar Patios lucra tot pe corabie. Îl întrecuse pe Stratis în vrednicie şi plutea tot mai departe, trecea Bosforul, ajunsese în Dobrogea, la Marea Neagră. Într-o călătorie la Pyrgos îi fu scris să-şi întâlnească aleasa inimii. Cunoscu aici o fată care-i plăcu. Bulgăroaică, creştină. Thodora se numea. Nu spuse nimic alor săi când se întoarse, se gândca s-o ia de nevastă mai târziu. Aşteptă un timp să vadă ce se va întâmpla cu Stratis şi cu Zoi, dacă se vor hotărî să-şi facă ei mai întâi cămin.

Dădu Domnul şi Stratis se liberă. Se întoarse acasă înconjurat de bucuria tuturor. Maică-sa, mai ales, se bucura de parcă ar fi primit soarele în dar. Zile întregi îl răsfață gătindu-i tot felul de bunătățuri. Pui la ceaun, peşte proaspăt de tot felul adus de pescari. Şi taică-su socoti că sosise ceasul să-i vorbească deschis. „Fiule, trebuie să te însori. Deschide tu şirul...” Credeau că dacă el se va hotărî, îi va urma pilda şi Zoi. Dat băiatul nici vorbă să audă de una ca asta. „Nu m-am gândit încă. Mai lasă, tată.”

Patru ani lipsise şi gândul că Pelaghia va pleca între timp din casă nu se împlini, fata rămăsese neclintita acolo, stăpâna inimii lui. Se ferea să rămână singur cu ea, să nu se dea de gol cu vreo vorbă, însă când se întâlneau trecând dintr-o încăpere într-alta, fata avea în ochi, când îşi pleca privirea, ceva care mărturisea totul celui care o iubea. Kostis, tot gândindu-se la refuzul băiatului, băgă de seamă într-o bună zi acest lucru şi se îngrozi. Nu cumva Stratis o iubea pe fiica fratelui său? Şi dacă era aşa, cum să-i

vorbească? Ce să-i spună? Să destăinuie povestea Pelaghiei, să spună care-i fusese vina? Încâlcită treabă! Dar mai bine să-i destăinuie totul, pe urmă să-i ceară umilit milă şi iertare, decât să rămână mut şi să lase lucrurile să apuce pe o astfel de cale care ar fi fost totodată şi pedeapsa ce-l ajungea cu întârziere pe cel care păcătuise odinioară. Aşa că se hotărî: îl va lua pe băiat deoparte, într-o bună zi, şi-i va spune: „Fiule, uite aşa şi pe dincolo…" Dar îi lipsea curajul şi tot amâna. Între timp, Patios se duse din nou la Pyrgos şi se întoarse hotărât de data asta să pună în faptă ce plănuia de mult.

— Am găsit acolo o fată şi-aş vrea s-o iau de nevastă. Dați-mi binecuvântarea.

Toți ai casei au rămas surprinşi. Îl socoteau încă necopt de însurătoare, nu împlinise nici 18 ani. Ar fi fost îneântați dacă ar fi fost vorba de o căsnicie cu o grecoaică. Şi s-ar fi mândrit pe bună dreptate. Ar fi spus: „Mirii sunt ca nişte flori". Îi necăjea însă faptul că mireasa era bulgăroaică. Se gândeau ce va zice lumea despre ei. Ce, au dispărut fetele din partea locului de s-a dus să-şi ia de nevastă o străină? Şi de unde? Tocmai de la bulgari! Nu le povestise unchiul Patios cât avusese patriarhul de pătimit cu ei? Şi câte vor auzi încă… Şarpe la sânul lor vor încălzi…

Îi răspunseră aşadar că nu încuviințau căsătoria. Băiatul înțelese însă lesne pricina. Şi încercând să-i înduplece, se apucă să-i lămurească: le spuse că fata vorbea greceşte, că ştia obiceiurile grecilor, deoarece crescuse în cartierul grecesc. Că acolo, la Pyrgos, pe țărmul Mării Negre, şi la Filippopolis înflorea elenismul, încât aveai impresia că te afli în patrie. Şi pe deasupra, unii dintre bulgarii de acolo aveau strămoşi greci. Poate că şi fata pe care o va lua de soață să fi avut sânge grecesc în vine.

Şi le spunea toate acestea cu înțelepciune şi văzând o iubire atât de puternică, încât mama lui se înduplecă pe dată: îi era teamă că, dacă-i vor sta împotrivă, s-ar putea să aibă din nou necazuri.

— Ai văzut cu Zoi dacă ne-am împotrivit, încerca Lalou

să-şi înduplece soţul. Cu ce ne-am ales? Hai mai bine să nu-i împiedicăm pe copii să facă ce cred ei de cuviinţă.

Bărbatul o ţinea una şi bună pe-a lui:

— Tu mă înfrunţi...

— Da. O iau asupra mea. Dă-i doar binecuvântarea şi să ne ajute Dumnezeu să iasă totul bine...

Aşa se făcu că Patios se duse pentru a treia oară la Pyrgos în Bulgaria să şi-o aducă pe Thodora a lui. Îl luase în peţit pe fratele mai mare, cu daruri de la toată familia lor, aşa cum se cuvenea.

Cei doi fraţi au petrecut de minune în Bulgaria. Cel mare avea grijă de mezin ca un părinte şi acesta se arăta ascultător. Au făcut impresie bună, se vedea că veneau dintr-o casă în care primiseră educaţie aleasă. Atât îi cinsteau pe amândoi încât un unchi al miresei puse ochii pe Stratis şi se gândi să-l însoare cu una din fetele lui. Aduse vorba pe ocolite. N-ar fi oare bine ca Thodora să aibă în Kyme tovărăşia unei verişoare şi ei doi să vină când poftesc să-şi ia zestrea? Spunea şi altele, tot pe departe, doar-doar îl va înduplеca. Că bulgarii îi iubesc pe greci, deoarece au aceeaşi credinţă iar cei doi fraţi, Chiril şi Metodiu, dăduseră scrierea tuturor slavilor. Însă în zadar le vorbea. Stratis se făcea că nu pricepe. Şi acolo pe meleaguri străine, gândul îi zbura tot la Pclaghia. Dar chiar dacă n-ar fi fost această pricină, ce impresie ar fi făcut acasă dacă s-ar fi întors amândoi cu mirese de alt neam? De aceea lăsă să se stingă acest gând. Hotărâră nunta lui Patios cu Thodora şi îndată ce găsiră vas spre sud, îmbrăţişară rudele miresei, făgăduiră să se întoarcă în curând şi duşi au fost. Luară şi lăzile cu zestrea pe care fata şi-o cususe singură. Părinţii ei voiau să arate cuscrilor că şi fiica lor se trăgea dintr-o casă de gospodari vrednici. Dar şi fără asta erau siguri că o vor primi cum se cuvine, fiind harnică şi răbdătoare şi cu vorba dulce.

Din prima clipă când puse piciorul în Kyme toţi din familia Karalis o priviră cu ochi buni. Dacă la început li se păru puţin mai mare de ani decât Patios al lor, uitară repede asta,

deoarece prețuiau calitățile fetei. Ştia să muncească şi-şi iubea şi respecta soțul. Cu toți se purta îndatoritor. Deveni prietena şi sora fetelor din casă, astfel încât, soacra ei, Lalou, nu simți niciodată nevoia s-o cicălească. Doar Vanghelini, bătrâna, o dată, într-un ceas de asfințit, când Thodora întindea rufele cu Zoi în curte, îşi spuse cu glas tare oful ei despre amândouă.

— Multe poate face omul în viață. Dar lucrul cel mai frumos este să aibă copii. Ascultați-mă pe mine care-am văzut multe.

Fetele pricepeau unde bate bunica.

— Şi dacă nu poți să-i faci? întrebă Zoi gânditoare.

— Ia în grijă alt om. Dă-i tot ce ai.

Cele două tinere se opriră puțin din treabă, gândindu-se la tâlcul vorbelor ei.

— Şi dacă nici asta nu poți? întrebă iar Zoi.

— Poți. Dacă o să cauți, o să găseşti, o ținea bătrâna pe-a ei.

— Şi dacă nu? întreb, dacă nu poți? nu se lăsă mai prejos nici nepoata.

— Ei, atunci du-te şi sădeşte un pom, rosti bătrâna de parcă s-ar fi mâniat.

Vorbele ei aveau parcă forța unui oracol în amurgul liniştit. Şi, ca şi cum şi-ar fi amintit deodată de ultimul sfat pe care-l dăduse, îi spuse nepoatei sale:

— Hai cu mine la Misokampo.

— De ce?

— Să mergem să sădim nişte pomi. Le spun să-mi pregătească puieții.

— Kostis, Lalou, Iankos, Vanghelini, Kostis...

— Ai mai spus, bunico. Ai mai botezat un copac cu numele ăsta.,

— Nu-i nimic. O să vină pe lume şi alt băiat cu acest nume.

Când isprăviră cu săditul, se aşează pe o piatră între cele două fete, chiparoşii ei, îi ceru nepoatei să-i dea de băut, îşi potoli setea sorbind din ploscă, le privi şi-şi dădu sufletul, ca

şi cum le-ar fi lăsat moştenire ruga ei. Aşa se stinse Vanghelini. Zoi ieşi la răscruce şi-i strigă pe țăranii de pe câmp să o ia să o ducă acasă. Ce să zici? Fiecare cu sfârşitul lui. Acasă o spălară, o îmbrăcară în haine noi, veniră bocitoarele. Iar se umplu cimitirul de lume. Doar pe Thodora n-o lăsară să meargă, deoarece i se apropia ceasul să nască. După nouă zile o apucară durerile facerii. Veni moaşa Afendra şi primi o fetiță ce atârna greu în brațele ei bătrâne. Atunci Lalou dori să cinstească încă o dată amintirea celei dispărute, dându-i copilului numele ei.

— Vanghelini să-i spunem, ca să-i cinstim amintirea.

Părinții copilului încuviințară. Şi aşa răsună din nou în casă numele răposatei. Şi înainte de a se scurge cei trei ani de doliu, Kostis, în tristețea lui, ascundea şi o altă taină: dorea ca şi fiica lui să aibă căminul ei, deoarece cu trecerea timpului tinerețea se ofileşte. Şi-l întrebă pe unchiul Filip dacă nu ştie vreunul din neamul nevestei lui care să fie soț bun pentru Zoi. Îi era teamă că, cu cât se scurgea vremea, fata o să-şi piardă prospețimea şi atunci cine o să se mai uite la ea? O întrebă din nou şi pe ea. Dar primi acelaşi răspuns:

— Lasă, tată. A trecut timpul...

Găsi pe deasupra pretextul că-i va judeca lumea că fac nunți când țin doliu. Dar căsătoria este una din cele şapte taine şi poate avea loc în orice ceas. Văzând că nu izbuteşte nimic cu Zoi, îl luă din nou la rost pe Stratis:

— Hai, îi spuse rugător. Nu lăsa să-ți treacă vremea. Dar când şi băiatul îl refuză, nu mai avu pace. Se hotărî să-i vorbească deschis:

— Sunt necăjit că nu mă asculți.

Băiatul se arătă surprins:

— De ce, tată?

— Nu-ți pot lămuri în două vorbe. Sunt multe de povestit. Trebuie să avem vreme.

Ieşiră din casă, se îndreptară spre câmp ca să fie singuri. Şi când nu mai era țipenie în jur, Kostis îl rugă:

— Aş vrea să nu dezvălui nimănui ceea ce vei auzi. Judecă-mă, acuză-mă, accept orice, numai gura să-ți

rămână pecetluită, deoarece la mijloc se află şi alte vieți de care suntem răspunzători.

Stratis se încruntă:

— Despre ce e vorba, tată?

Dar acesta stărui:

— Îmi făgăduieşti că păstrezi taina? Ca de la bărbat la bărbat.

Se priviră în ochi.

— Îți jur.

Îi strânse mâna şi-l sărută pe obraz. Şi atunci părintele începu să-i înşire blând:

— Am citit în sufletul tău, băiete. Văd suferința prin care treci. Şi mă doare.

— Ce vezi, tată?

— O iubeşti pe Pelaghia, să nu zici că nu-i adevărat. Băiatul era surprins, dădu să se apere. Dar tatăl i-o luă înainte şi continuă:

— Dacă îți trebuie, judecă după taina pe care ți-o voi dezvălui.

— Ce tainã? sări ca ars tânărul îndrăgostit.

— Sunt frate cu tatăl ei.

— Ce spui, tată?

Acum surpriza era şi mai puternică. Un altul în locul lui, când ar fi văzut că băiatul îşi pierde cumpătul, ar fi oprit discuția aici. Dar Kostis era de-acum hotărât să-i mărturisească totul, încredințat că numai astfel îl poate ajuta. Şi începu cu începutul: cum au devenit el şi Iankos frați, atunci când părinții tocmai se refugiau din Psara, cum a păcătuit el cu o soră a lor de suflet care de deznădejde s-a aruncat în fântână, cum a lăsat să cadă păcatul asupra celuilalt şi la ce liman, după atâția ani, i-a scos soarta. Cum a venit Iankos pe ascuns în Kyme şi i-a povestit întâmplări de necrezut, cerându-i lui Kostis să-i cumpere, chipurile, fata nefericită care era Pelaghia. Când termină de povestit, adăugă:

— Şi acum n-ai decât să judeci singur.

Băiatul, tulburat de cele auzite, rămase o clipă pe

gânduri.

— Dar nu sunteți frați de sânge, tată.

Căuta în fel şi chip să se agațe de ceva.

— E adevărat, recunoscu Kostis. Însă ca frații am crescut şi frați am rămas. Copilul lui e ca şi copilul meu.

Stratis căzu iar pe gânduri. Rămase o vreme tăcut în timp ce tatăl îl privea întrebător:

— Ce răspunzi?

Soarele care apunea îşi împletea ultimele raze cu ramurile copacilor, coborând încet în spatele muntelui.

— Se înserează, spuse fiul. Hai, tată, du-te tu înainte. Lasă-mă singur să mă gândesc. Vin şi eu mai târziu.

Părintele îl prinse pe după umăr, ca şi cum i-ar fi spus: „Să te lumineze Dumnezeu”. Şi porni cu pas greoi. Era şi el îngândurat. Stratis o luă în direcția opusă, îndreptându-se încet spre țărm. Doar-doar o zări marea şi la lumina lunii care făcea natura mai gingaşă i s-or limpezi gândurile şi va lua hotărârea cuvenită. Ajunse pe țărmul pustiu, se aşeză pe o piatră şi rămase o vreme pierdut, cu mintea aiurea. După un timp, zări în noapte trecând o barcă de pe care se auzea din când în când un clopoțel. Era a leproşilor ce plecau la pescuit şi dădeau astfel de veste ca nu cumva să se apropie cineva şi să-i vadă. Şi de departe se desluşea conturul celui din barcă. Era o femeie, desigur, încă tânără, dacă pornea singură la pescuit. Stratis se gândi la soarta ei. Poate că şi pe ea o fi iubit-o cineva şi totuşi se împăcase cu gândul că o pierduse. De ce acela fusese în stare să renunțe iar el se chinuia atâta? Gândurile o luară pe alt făgaş. Marea ce strălucea în bătaia lunii îi arătă altă hotărâre. Şi, ca şi cum aceasta s-ar fi aflat în apele de sticlă, străvezii, Stratis, fără să mai stea pe gânduri, se dezbrăcă şi se avântă în apă să înoate. Înainta cu brațele deschise şi când văzu țărmul simți că mintea i s-a limpezit. Era uşurat. Se întoarse la stânci, se îmbrăcă şi, lecuit de-acum, luă drumul ce urca spre oraş. Taică-su era treaz; era desigur neliniştit. Îl luă deoparte şi-i dădu răspunsul aşteptat:

— Bine tată, să fie cum doreşti tu.

Aşa îi făgădui. Dar înainte de a se căsători, mai hotărî ceva. Să aibă grijă şi de Pelaghia. El o va mărita, ca frate, va dovedi astfel forța ce o căpătase de a rostui vieți şi de a dezrădăcina iubirea ce-o ascunsese până atunci în suflet. Într-un cuvânt, hotărî să fie mândru de el însuşi.

Ah, ce amărăciune te cuprinde când vezi ce repede zboară anii şi oamenii îmbătrânesc şi pleacă pe cealaltă lume. Până să-ți dai seama ce este viața, ai ajuns deja la jumătate şi priveşti în urmă cele mai multe binefaceri ale ei pe care până atunci nici nu le băgaseşi de seamă.

De ce am adus vorba despre asta? Deoarece Kostis şi Lalou se minunau cât de repede le-au ajuns odraslele la vremea însurătorii, fără să prindă de veste. Lefteris al lor, care urma după Zoi, împlinise, iată, 20 de ani, iar mezina, Mario, număra 17. Toți la vârsta potrivită de a pleca din casă. La fel şi odraslele lui Filip. Începură şi pentru ei pețitul. Ce să mai spui de Pelaghia? Când trecură cei nouă ani de când intrase în casa lor? Ca mai ieri fusese. Când se gândeau la vârsta ei, îi cuprindea din nou amărăciunea, deoarece socoteau că i-a trecut vremea de măritiş şi se temeau că rămâne fată bătrână. Dar cine să fi dorit s-o ia de nevastă, când toată lumea ştia cum intrase în casa lor, cumpărată ca roabă? Cu toate acestea, Stratis hotărî s-o scoată cu orice chip mireasă din casa lor. Grea treabă însă, chiar dacă fata era la fel de frumoasă, cu pielea arămie şi ochii de violete ai maniei ei. Dar soarta îi veni în ajutor. Iată cum se întâmplă.

O dată cu meşterii care veniseră din Epir să facă iconostase şi alte obiecte pentru biserici, sosi într-o zi şi un negustor bogat, îmbrăcat în haine franțuzeşti, care avea într-o ladă semințe de viermi de mătase. Le vindea cu dramul, în pumn şi dăscălea pe cei care le cumpărau cum să crească viermii şi să obțină mătasea, aşa încât până şi cei care ştiau toate acestea, tot mai aveau ceva de aflat de la el. Şi bine era că le lămurea pe toate cu răbdare şi dându-le pilde. De aceea se duseră la el femeile care se îndeletniceau

cu asta să cumpere semințe de viermi de mătase şi-i cereau sfatul. Şi aşa se întâlni şi cu Pelaghia. O plăcu pe loc, se ferici pentru norocul pe care-l avusese, începu să întrebe de ea în stânga şi-n dreapta. Unii o vorbiră de bine. Alții însă, care puseseră ochii pe el pentru a le fi ginere, îi spuseră de-a fir a păr povestea ei, ca şi cum ar fi fost vorba de viața unei păcătoase. „Cine ştie prin câte o fi trecut până a ajuns aici? Sclavă au adus-o, bagă de seamă."

Dar omul, care cunoştea nedreptatea din câte pătimise el însuşi – fusese luat ienicer timp de 8 ani şi abia scăpase pe ascuns –, în loc să se potolească la cele aflate, se aprinse şi mai tare şi răspunse:

— Nu cumva veți fi ştiind şi despre mine de unde mă trag? Şi ce bine le-am ascuns!

Aşa le închise gura şi se duse pe dată s-o caute. Şi-i făgădui lui Nostis ca se va stabili în Kyme pentru totdeauna, deoarece îi plăcea locul şi afacerile mergeau strună. Astfel ieşi Pelaghia din casa lor mireasă şi se duse la cea pe care o clădi stăpânul ei. Dacă nunta se făcu fără zarvă mare – aşa cum dorise chiar fata, din pricina doliului pe care-l țineau – se văzu curând că devenise o adevărată gospodină la casa ei.

Abia atunci se hotărî şi Stratis să se însoare. Alese de nevastă una din fetele pe care i-o peţiseră părinții. Se linişti de-acum şi taică-său. Bucuria în casa lor era îndoită. Şi veniră după câteva luni un şir de naşteri. Mai întâi Thodora născu a doua oară – şi de data aceasta tot o fată, care primi numele Lalou –, apoi Pelaghia aduse pe lume un băiat, în curând şi Eleni a lui Stratis dădu naştere primului ei copil, un băiat, Kostis – şi la fel de mulți erau şi nepoții unchiului Filip. Dar au fost printre ultimii pe care i-a moştenit Afendra. Anii o încovoiaseră şi la naşteri mai mult le sfătuia pe celelalte cum să facă, decât să moşească ea însăşi, nemaiavând forță în brațe. Şi totuşi ceasul ei întârzia. Dar la majoritatea oamenilor de pe aici arhanghelul cu sabia întârzia, ca şi cum ar fi uitat să-i ia de pe lumea asta. Trăiau ani îndelungați kymioții şi se spunea că aerul insulei şi apa pe care o beau le prelungeau viața. Mulți treceau de 80 de

ani, destui se apropiau de 90, ba chiar şi de-o sută. Îți dădeai seama de acest lucru duminicile la liturghie sau când murea vreunul în vârstă şi veneau la înmormântare toți cei care îmbătrâniseră o dată cu el. Tot aşa se întâmplase şi cu bunicuța Vanghelini. Câte bătrâne se strânseseră în jurul ei la priveghi, toate se apropiau de o sută de ani. Cele mai multe nu erau nici încovoiate, nici cu fața zbârcită, ci drepte, frumoase, cu părul bogat că ți-era mai mare dragul să le priveşti. Socotind că e ruşine să cânte la vârsta lor în alte prilejuri, la înmormântări nu conteneau ceasuri întregi cu bocetele; la vecernii rugăciunea „Doamne te-am strigat", rostită de ele, răsuna dulce, mieros, iar când treceau la tropare se vedea că inima le tânjea după cântec. Dar fie...

Iată că de când se stinsese bunica Vanghelini, bătrânul Stratis se gândea că ea îl va chema în curând pe lumea cealaltă şi pe el. Şi uneori îşi spunea că ar fi vremea să se ducă s-o întâlnească, deoarece îşi trăise traiul, alteori însă îi cerea pe ascuns arhanghelului să-l mai lase, deoarece îi mai rămăsese ceva de făcut, care-i stătea ca o povară pe suflet. Despre ce altceva să fi fost vorba dacă nu despre povestea aceea veche? Alungarea lui Iankos. Nu cumva îl blestemase fiindcă se purtase atât de aspru? Acum că zărea în întunericul lui strălucind sabia arhanghelului, gândul acesta îl umplea de remuşcări şi-l îngrozea totodată. Nu voia să părăsească lumea fără să-l vadă pe cel față de care se purtase atât de aspru, să-i spună că se căieşte şi să-i arate, în sfârşit, duioşia ce i se cuvenea. Chiar dacă îşi ieşise din fire şi-l alungase, n-a încetat să-l iubească, gândindu-se întruna la el. Dar cum să facă să-i dea de urmă? Unde o fi Iankos? Mai trăia oare? Sau murise? Nu cumva a dispărut îndată ce a fost alungat? Într-o zi îl luă deoparte pe Kostis şi-i dezvălui tot chinul. Acesta, când îl auzi, îl linişti:

— Nu te mai frământa, tată... E bine. Şi-a întemeiat cămin şi e sănătos.

— De unde ştii? se agăță bătrânul de pieptul lui să nu plece acum când începuse să se destăinuiască.

— A venit şi m-a găsit.

— Când? Unde?

— Aici. La vii. E timp de-atunci. Să tot fie vreo 10 ani.

Părintele păru să se mânie.

— Şi de ce nu mi-ai spus nimic?

— Aşa a vrut el. Asta ne-a fost învoiala.

Dorul părintelui deveni poruncă:

— Spune! Povesteşte!

Şi fiul începu să povestească. Le înşiră pe toate de-a fir a păr. Lăsă deoparte numai întâmplarea cu Pelaghia, să nu cumva să ajungă vreo vorbă la ea şi să afle cine era de fapt tatăl ei. Se şi temea să nu aibă necazuri tocmai acum, când îşi înjghebase un cămin şi devenise mamă. Şi ca să dovedească cele mărturisite, dezvălui şi cine era binefăcătorul care trimitea de atâta timp bani târgului. Auzind toate acestea, bătrânul spuse pe un ton poruncitor:

— Să mi-l aduci aici.. Vreau să vorbesc cu el.

— Nu ştiu... Nu pot... Nu mi-a spus unde-l pot găsi.

Părintele se arătă neînduplecat:

— Caută-l!

— Linişteşte-te. A sosit sorocul să se întoarcă. Mi-a făgăduit doar.

— Juri?

Kostis îl privi în ochi şi încuviinţă:

— Da, tată.

Astfel bătrânul se linişti. I se luase o piatră de pe inimă. Şi ţinea să rămână în viaţă până la sosirea lui Iankos. Îl întreba din când în când pe Kostis:

— Când ţi-a spus că se întoarce? Anul acesta?

— Da, în a doua jumătate.

Lui Kostis îi stătea pe buze să-şi recunoască propria vină: că el aruncase păcatul în spinarea celui alungat. Să-i mărturisească barbăteşte cât de mult se căia. Dar asta l-ar fi împovărat şi mai tare pe bătrân, văzând că mânia lui izbucnise pe nedrept. De aceea nu spuse nimic din toate astea. Se împăca cu gândul că-şi dezvăluise taina sieşi şi mamei lui Iankos.

Cam acestea cu bătrânii. Şi cu una, şi cu alta, viaţa se

scurgea liniştită în casă. Pruncii se înălțau, începeau să gângurească, se jucau. Eleni a lui Stratis purta în pântece alt prunc. Şi el se hotărî să-şi schimbe meseria, să lase corabia şi să ia moara tatălui său. Voia să se bucure de copii. Dar se făcu marinar Lefteris. Şi Mario, mezina, care creştea viermi de mătase, îşi pregătea zestrea. Pe scurt, cele ce se petreceau aici, deşi neînsemnate la prima vedere, îşi aveau rostul lor: din ele se țesea viața.

Şi în alte case viața se scurgea la fel. În cele sărace, ca şi în cele bogate. Uneori cu bucurii, alteori cu necazuri. Toate întâmplările erau ca nişte fire pentru nesfârşita urzeală pe care soarta o țese la război.

Capitolul XI

IADUL ÎŞI PUSESE ÎM MIŞCARE secera şi nu mai contenea. Morți multe. Poate să fi fost majoritatea oameni care-şi trăiseră veacul, dar cum aceştia erau vestiți din felurite pricini, moartea lor însemna pentru Kyme ca şi cum şi-ar fi pierdut din pecețile ei. Aceştia fuseseră temeiul vieții. Iar acum că lipseau, toți îi pomeneau. Dar iată cum s-au petrecut aceste întâmplări.

Într-o dimineață, când pe chei se încărca marfă pe un vas ce pleca spre Marsilia, ancoră caiacul lui Lefteris. Marinarii coborâră şi începură să povestească prin cârciumi ce grozăvie văzuseră în insula Thira: vulcanul de aici izbucnise cu nişte bubuituri îngrozitoare şi revărsase în jur, cu mânie, flăcări şi lavă fierbinte. Râu negru care în drumul spre mare ardea tot ce nimerea în cale. Până şi pietricelele de pe țărm le făcuse cărbune. Înnegri şi apa mării acolo unde se varsă, iar insula o zgudui din temelii, cât pe-aci s-o dezrădăcineze. Casele şi bisericile se prăbuşiră, oamenii erau înspăimântați de moarte. Dobitoacele mugeau, alergând turbate spre coastă în căutarea apei.

Povesteau lucruri văzute cu ochii lor, iar cei care le ascultau se minunau. Şi tocmai când terminară, ancoră în port un vas de pe puntea căruia coborâră cei doi călători aflați la bord. Unul purta rasă preoțească, celălalt haine franțuzeşti. Aveau cu ei un cufăr greu şi întrebară unde se află casa Karalizilor, cei care avuseseră un frate la Constantinopol. Se lămuri îndată de unde sosiseră şi în ce scop: de la patriarhul Ioachim, care urcase în urmă cu doi

ani pe tron. Aduceau avutul credinciosului său, care se sfârşise din viaţă. Pe scurt, murise unchiul Patios. Cei care fuseseră întrebaţi se arătară gata să-i conducă pe străini în oraş şi aduseră măgarii, încărcară cufărul şi-i conduseră la casa lui Stratis. Şi trimişii patriarhului începură cu blândeţe, dând mai întâi o scrisoare scrisă chiar de mâna Sfinţiei-Sale, în care lăuda virtuţile credinciosului său şi-i mângâia pe fraţii lui. Frumoasă scrisoare, ca-n poveşti. Şi doar la gândul cine o scrisese devenea un obiect de preţ. Stratis o luă şi o sărută. Şi când deschiseră cufărul şi Stratis atinse lumânarea care fusese aprinsă la căpătâiul răposatului său frate, îl năpădiră lacrimile. La fel şi pe Filip, care veni în grabă acasă Ia Stratis. Îşi plângeau amândoi fratele mai mare, gândindu-se dacă acesta, pe drumul pe care şi-l alesese, trăise fericit sau dacă nu cumva îşi irosise viaţa căutând ceva cu neputinţă de găsit, Dumnezeu ştie. Şi când toţi din neamul lui Filip se strânseră şi ei la Stratis acasă, se făcu praznic la care participară şi trimişii patriarhiei, întru pomenirea bătrânului care se stinsese departe de ei. A doua zi se adunară din nou, aşa cum hotărâseră cei doi fraţi, şi deschiseră cufărul şi împărţită frăţeşte amintirile rămase de la răposat. Unul primi ceasul, altul lănţişorul de aur, al treilea icoana cu sfântul protector, un altul medalionul dăruit lui Patios de patriarh. Cele 12 pentolire, care erau tot ce agonisise bătrânul, fură împărţite şi ele. Până şi cărţile ce-i aparţinuseră şi le împărţită. Ceasloavele de rugăciune, cuvântările lui Hrisostomos, lucrările lui Korais... Toate te făceau să te gândeşti cum începe şi se sfârşeşte o viaţă...

Erupţia vulcanului din insula Thira o socotiră un semn al iernii grele care urmă. Îngheţuri, geruri puternice de amorţeau apele. Erau zile când kymioţii nu ieşeau din casă, hrănindu-se cu proviziile strânse în cămări. Coşurile fumegau pe acoperişuri zi şi noapte. Ei, pe un asemenea îngheţ se prăpădiră Ghialurizii. Ningea de trei zile încet, se albiseră acoperişurile şi când lumea ieşi să se ducă la biserică sau în piaţă, îi căută. Unii să le comande vreun

coşciug, şi apoi să-i cheme la pomană, alții de la arsenale îl căutau pe bătrân, care avea brațele zdravene, ca să-i ajute la împinsul vreunui vas. Întrebau dacă i-a văzut careva pe undeva. Şi răspunsul era că nimeni nu-i văzuse nicăieri. Astfel porniră doi inşi să-i caute la colibă. Şi n-a fost nevoie să mai intre deoarece chiar în prag, în zăpadă, zăriră nişte pisici miorlăind întristate, fără stăpân. Toate priveau fix în acelaşi loc, ca şi cum sub zăpadă se ascundea ceva. Una scormoni cu ghearele zăpada şi apăru un pumn înghețat. Aşa se vădi nenorocirea. Şi cei care veniseră în căutare începură să dea zăpada la o parte şi sub ea îi găsiră pe Ghialurizi morți, îmbrățişați. Era prima dată când nu mai râseră de ei. Îi compătimiră. Începură să se întrebe cum de se aflau aşa amândoi, cum îi lovise moartea de s-au îmbrățişat şi au rămas încremeniți în zăpadă. Dar oricât le întorceau pe-o parte şi pe alta, nu izbuteau să afle adevărul. Acesta numai Dumnezeu îl ştia şi pisicile care miorlăiau înfometate. Dar nici un kymiot n-ar fi fost în stare să aprecieze frumusețea gestului lor, faptul că părăsiseră viața, îndreptându-se îmbrățişați spre iad. Pentru cei mai mulți ei râmâneau Ghialurizii smintiți, aşa cum şi-i aminteau, proşti de ale căror ciudățenii râdeau, chiar dacă pe față îi admirau pentru forța trupurilor lor. Iar dacă-i compătimiră pentru moartea lor năprasnică, asta dură puțin timp. Repede fu dată uitării şi întâmplarea asta. Şi dacă, atunci când îşi aduceau aminte de ei, le regretau lipsa, era fiindcă nu mai aveau pe socoteală cui să facă haz. Şi căutau să găsească vreun altul de care să râdă. Puțini erau cei care le păstrau amintirea cu duioşie.

Dar această iarnă cumplită aduse şi altele o dată cu frigurile ei. Afendra se îmbolnăvi. Trecuseră săptămâni de când zăcea la pat. Erau zile când avea dureri atât de mari, încât se ruga ea însăşi de Dumnezeu să se îndure să-i curme chinul. Dar repede se căia văzând câți veneau s-o vadă, mari şi mici, pe câți îi scosese din pântecele mamei lor, deoarece se bucura că-i erau recunoscători şi socotea că merită, pentru dragostea pe care i-o arătau, să mai trăiască puțin,

chiar dacă suferea atâta. Era împovărată de ani. Şi toţi când ajung ca ea se apropie de sfârşit. Fie de răul iernii, fie din altă pricină, şi sunt destule. Aşa prin urmare şi Afendra, într-o noapte când adormi, nu se mai trezi. Şi nici cel care-o veghea nu-şi dădu seama dacă horcăitul ei era din teamă de ultima clipă sau doar simplu sforăit. Faptul că-şi dăduse sufletul în linişte era socotit de toţi ca o răsplată pentru cât se străduise să aducă pe lume pruncii cu blândeţe, fără teamă de viaţă, ca să nu le fie frică nici când o părăsesc.

Totuşi un lucru o necăjise în ultima vreme, chiar dacă-şi înghiţea vorbele şi-l ascundea. Era naşterea celei de-a treia fetiţe a Thodorei. O chemaseră şi pe Afendra la moşit. Şi bătrâna îşi bău buruiana pe care o lua ca să prindă puteri, să se poată ridica din pat şi se duse. Le sfătui pe celelalte femei cum să facă să fie naşterea uşoară şi pruncul să nu se sperie. Toate se împliniră aşa cum le voi ea. Şi fetiţa ieşi blând. Însă ceva o înspăimântă dintr-o dată: plânsul ei subţire era sufocat, slab, şi nu avea, cum ştia bătrâna, dulceaţa aceea care să te ducă cu gândul la păsări sau clopoţei... Îşi aminti plânsetul copiilor născuţi muţi şi asta o sperie. Nu suflă însă nicio vorbă, ca nu cumva să se fi înşelat şi să-i neliniştească degeaba pe părinţi. Mai bine să afle mai târziu.

După ce trecu un timp, se adeveri presimţirea ei. Bătrâna murise. Când veni vremea ca pruncul să scoată primele silabe, pe care în curând le-ar fi strâns în vorbuliţe, acesta tăcea, nu era chip să vorbească, scotea doar nişte sunete înfundate. Prima băgă de seamă acest lucru Lalou, care avea pricepere mai mare în casă. Se temu că fetiţa s-a născut mută şi se ducea pe ascuns şi-i suna la ureche clopoţei, linguriţe, ca să se încredinţeze dacă aude sau nu. Dar copilul nu întorcea privirea, semn limpede că nu auzea. Şi când îşi dădură seama toţi ai casei, se întristară nespus. O făgăduiră Sfintei Styliani, ocrotitoarea copiilor. Îi dădură să înghită cartofi fierţi, deoarece auziseră că leacul ăsta dezleagă limbile. Însă toate se dovediră în zadar. Curând se încredinţară că fata nu avea vindecare şi, pe cât îi plângeau

de milă, pe atât se mândreau cu cât era de frumoasă.

Pe bătrânul Stratis, boala pruncului îl împovăra şi-l gârbovi şi mai tare. Cobora pe ascuns noaptea, ieşea din casă după vechiul obicei şi se întreba, acolo pe scări, dacă nu cumva i-a fost sortit acest necaz anume ca să-l amărască, să primească încă o pedeapsă pentru păcatul lui. Adesea bătrânii, cu cât înaintează în vârstă, devin blânzi ca nişte copii, se supără din senin şi plâng. Şi când bătrânul o apucă pe panta asta, greu îl mai opreşti. Ceea ce-l mai ținea pe Stratis în fire era gândul la întoarcerea lui Iankos, dorința de a sta de vorbă şi a-şi uşura sufletul. De aceea îl întreba pe Kostis din când în când:

— Mai am de aşteptat?

— Încă puțin.

— Mi-ai spus că anul acesta, se plângea.

Kostis îşi dădu seama că nu-l mai putea amăgi. Trebuia să-i ofere bătrânului această bucurie. I-o făgăduise doar. De aceea îşi puse în gând să-l găsească cu orice preț pe Iankos şi să-l aducă cât mai curând. Îl rugă pe fiul său Patios, care tocmai pornea spre Egipt, să lase undeva un mesaj, fără a-i spune mai multe. Nu se împlini luna, că Iankos veni din nou în insulă, după ce mai întâi îl vestise pe Kostis când şi unde va ancora. Acesta îl aşteptă. Iarăşi vărsară lacrimi de bucurie îndată ce se văzură şi se îmbrățişară.

— Spune-mi ce se întâmplă, întrebă neliniştit Iankos. E ceva cu fata?

Kostis îl linişti:

— Nu. Fii pe pace. Ei îi merge cât se poate de bine. S-a măritat. Poți fi mândru de ea.

Iankos îl sărută din nou în semn de recunoştință.

— Îți mulțumesc şi să ai parte numai de bucurii.

Îndată adăugă:

— Bătrânul nostru. Te vrea la căpătâiul lui. Aşteaptă să te vadă.

— I-ai vorbit de mine?

— Da. Ştie totul. Numai că eu am fost vinovatul nu i-am spus încă. Am de gând să i-o mărturisesc acum, când o să vă

vedeți.

— De ce? Ce rost ar mai avea? O ştim doar noi, ajunge. Pe el o să-l amărăşti şi mai mult şi în zadar.

Schimbă iute vorba să nu mai stăruie asupra celor ce-i învrăjbiseră odinioară.

— Nu, frate. Nici acum nu i-o vei spune. Te rog să-mi făgăduieşti. Altminteri... Părea amenințător...

— Ce-ți trece prin cap? se nelinişti Kostis.

— O să refuz eu. Şi nici n-o să merg să-l vad.

Îl sili astfel să primească învoiala. Porniră spre casă şi străbăteau iar împreună, după jumătate de veac, livezile pe unde se jucaseră în copilărie. Şi păşeau pe caldarâmul care răsunase de primele lor bucurii. Iar când în răstimpuri Iankos se oprea şi privea cele care-i reînviau amintirile, ochii i se înceţoşau de lacrimi.

Kostis, îți aminteşti? şoptea.

Nu era nevoie de cuvinte în plus.

— Da, Iankos al meu. Îmi amintesc.

Şi-l îndemna să meargă înainte. Nu-l lăsă să viseze prea mult, să nu fie năpădit de emoție. Se temea şi de ce se va întâmpla când se va afla în casa părintească, când se va vedea cu bătrânul. Să nu cumva să-i cedeze inima. Şi într-adevăr, temerile lui Kostis erau cât pe-aci să se adeverească. Când s-au aruncat unul în brațele celuilalt, nu mai plângeau, îşi pierduseră glasul. Nu ştiau de unde să înceapă.

— Iankos al meu, îngăimă părintele. A venit timpul să afli.

Dar feciorul i-o tăie scurt:

— Să nu-mi vorbeşti de vremuri vechi. S-au dus, au trecut. E-n zadar. Sunteți bine, sunt bine, ne-am ajuns, asta-i tot ce contează.

— Dumnezeu a vrut. Totuşi...

Iankos îi tăie iar vorba.

— Şi relele, tată, nu sunt cu voia noastră, aşa socot eu. Ni se iartă toate.

— Şi morții ne iartă, băiete?

— Asta o să aflăm când o să-i vedem pe lumea aialaltă.

Discuția se scurgea liniştită. Şi casa se potolise, deoarece Kostis avusese grijă să lipsească toți ceilalți. Această revedere căpătă un aer de sfințenie, păru ca o binecuvântată purificare pentru viețile celor trei bărbați. Se uşurară cu lacrimile înainte de a apare ceilalți. Cei doi frați se gândiră să se întâlnească din nou, dar nu în casă, le-ar fi fost prea greu să dea lămuriri asupra prezenței străinului celor care i-ar fi întrebat. Se întâlniră, aşadar, la via de la Misokampo, acolo la mitoc. Şi-au spus mii de fleacuri, au stat de vorbă pe săturate. Abia acum îşi dezvălui Iankos dorul de a o vedea pe Pelaghia. Se gândea însă cum să apară aşa din senin acum, când era la casa ei, de ce s-o tulbure? De aceea se mulțumi doar să petreacă noaptea lângă casa ei; privea alături de Kostis ferestrele înalte şi o clipă o zări pe fiica lui apărând la balcon cu un prunc în brațe, şi se linişti.

— Îți mulțumesc, îi spuse iar lui Kostis.

O văzu şi altă dată de la depărtare. Era în cimitirul profetului Ilie, după o săptămână. Tocmai însoțeau sicriul bătrânului care-şi dăduse sufletul împăcat şi toți îl petreceau cu lacrimi în ochi pe ultimul drum. Ninsese, era o zi cețoasă, cu chiciură, şi Iankos se opri ceva mai departe, în spatele unui chiparos, şi o privi stând ascuns după trunchiul copacului. Înlăcrimat şi el. Din pricina tristeții nici nu-şi dădu seama dacă lumea îl observase întrebându-se cine o fi. Dar chiar dacă l-ar fi văzut, la ce bun? Nimeni nu l-ar fi recunoscut după 50 de ani. Cei mai mulți din câți lăsase atunci muriseră demult şi dacă unii mai trăiau, cum să-l mai recunoască, aşa cum se schimbase şi cât îmbătrânise? Numai un suflet simți la vederea lui ca un fel de presimțire ciudată. Era Pelaghia care-l zărise şi zăbovise anume în cimitir după înmormântare. Era singură. Se prefăcu că intră în sacristie, ieşi repede şi se apropie de străin. I se adresă el primul:

— Am venit să caut de lucru. Am auzit clopotul bătând şi am urcat şi eu să văd înmormântarea.

Un copilaş se apropie şi o luă de mână pe Pelaghia. Tatăl ei găsi prilejul să schimbe vorba:

— Al cui este?

— Al meu. Am doi. Hai, vino acasă la noi.

— Şi dacă te întreabă cine sunt?

— Bărbatul meu e om înțelegător şi cumsecade, n-avea grijă.

Deşi îl liniştise cu vorbele ei, Iankos socoti că era mai înțelept să nu accepte invitația. Se temea mai ales de sine, nu cumva să se trădeze. Şi refuză cu amabilitate:

— Altădată. Am să revin. Vreau să mă apuc de negoțul cu vin. Păstrez invitația pentru atunci. Acum mă grăbesc.

Astfel îşi închipuia că a amăgit-o. Totuşi, ca să nu arate tulburarea ce-l cuprinsese, mai zăbovi puțin. Mângâie capul băiatului care avea părul aspru, ca de lână.

— Cum îl cheamă? întrebă.

— Rigas. Numele socrului meu. Dar are un frate geamăn. Ştii cum i-am botezat?

— Cum? făcu Iankos gâtuit de emoție.

Fata îi răspunse plină de recunoştință:

— Unul are numele tău, Pe celălalt îl cheamă Markos.

Tulburarea îi spori când auzi celălalt nume. Îşi aminti îndată cine-l purta. Fratele ei. Îl cuprinse remuşcarea. De unde i-o fi venit în gând să dea copiilor ei numele celui ucis şi al ucigaşului acestuia în acelaşi timp? De teamă să nu se trădeze, plecă în grabă. Se îndreptă spre Kostis care-l privea de la depărtare. În acelaşi timp bărbatul Pelaghiei intră în cimitir să o ia, îngrijorat să nu i se fi rătăcit nevasta printre morminte.

Aşa se întâmplară lucrurile. Şi Pelaghia rămase fără să bănuiască ceva.

Înainte de-a se ivi zorile, Iankos o porni din nou la drum. Un bric îl aştepta în port. Se temea că o zi de şedere în plus ar fi putut să facă să transpară ceva în vorbele sau în privirile lui sau s-ar fi putut să stârnească amintirea vreunuia care-l revedea şi atunci cuvintele vor scormoni ca nişte sape trecutul, vor fi dezvăluite tainele pe care de atâta amar de vreme se chinuia să le ascundă. Mai bine, aşadar,

că s-a grăbit să plece – chiar dacă ştia că va reveni aici – decât să tulbure prin prezenţa lui toate câte soarta aşternuse, dăruind fericire tuturor celor pe care-i iubea. Luă cu el amintirile, ca pe nişte flori acoperite cu chiciură, bucuria pe care o simţea după câte aflase – norocul Pelaghiei în primul rând – îi năpădise sufletul. Se întoarse acolo unde îşi chivernisise viaţa, la noua lui familie şi alături de cei care-l cunoşteau. Şi grija pentru studiile fiului său şi pentru căsătoria fiicelor îi abătu repede gândul de la ce lăsase în urmă. Astfel, dacă-l cuprindea uneori dorul de Kyme, era nu pentru că ar fi dorit să trăiască acolo, ci ca şi cum ar fi primit, în locul unde prinsese rădăcini şi-şi clădise căminul, o adiere proaspătă din trecutul lui.

Să vedem ce s-a mai întâmplat între timp în Kyme. Primul născut al lui Kostis zămisli şi al doilea băiat, pe Nikolas. Şi nevasta lui Patios, Thodora, aştepta să nască cu nădejdea că se va milostivi Domnul şi-i va da un băiat şi poate că noul-venit pe lume va dezlega limba fetei născută mută. Zadarnică speranţă însă, deoarece se născu iar fată şi când pruncul începu în curând să ţipe, cealaltă rămase cufundată în muţenie. Nimic n-o mişca să scoată o vorbă, o silabă, să arate măcar că auzea. Trăia izolată complet de ceilalţi, ca şi când n-ar fi fost conştientă de lumea din jur. Singură, pierdută în pustiu, şi din pricina amărăciunii de care era cuprinsă, a pizmei cumplite de a-i vedea pe cei apropiaţi înţelegându-se între ei, se înrăia, se cufunda şi mai mult în sălbăticie, închidea gura cu înverşunare, muşcându-şi buzele, ca şi când ar fi vrut să ascundă durerea, gemea doar şi, când cerea ceva, o arăta prin privirea ochilor bulbucaţi, sau bătând cu mâinile ei puternice. I se înnegrea sufletul de pizmă şi, cu cât creştea, nu căuta gingăşie şi duioşie, ci numai să stârnească celor din jur dezgust şi duşmănie, ca să-i facă conştienţi de existenţa ei. Şi astfel, cu asemenea sentimente, frumuseţea ei se pierdea din pricina sălbăticiei. Căpătă înfăţişare de fiară. Era necazul şi amărăciunea tuturor. La început şi Thodora şi Patios încercară, cu răbdare şi blândeţe, s-o îmblânzească şi să-i arate că o

iubeau şi pe ea ca şi pe surorile ei, fără nicio deosebire. Dar fata răspundea cu înverşunare la duioşia părinților, le respingea mângâierile, arunca apa pe care i-o puneau să se spele, voia să-i umple de amărăciune pe toți, ca să-i simtă astfel mai aproape de ea. Şi-i făcu pe cei care o iubeau să creadă că ar fi mai bine să i se supună fără crâcnire decât să o mânie cu judecata lor. Cum maică-sa mai avea trei copii de îngrijit iar tatăl ei îşi petrecea cea mai mare parte a timpului pe mare, Olga creştea retrasă, ca un animal sălbatic. O singură persoană răspunse la înverşunarea fetei cu aceeaşi înverşunare. Era mătuşa Zoi. Îşi dădu seama că amândouă erau făcute din acelaşi aluat, înzestrate cu aceeaşi încăpățânare. La fel şi ea, tot din înverşunare îşi irosise viața: refuzase pe toți pețitorii care veniseră, nu acceptă pe niciunul din cei care o ceruseră de nevastă, hotărâtă să rămână veşnic singură, văduvă nemângâiată. Totuşi hotărârea avea un tâlc anume: voia să-şi pedepsească astfel părintele care nu-i îngăduise fericirea alături de cel pe care-l iubise şi bietul Dimitris se prăpădise din pricina firii neînduplecate a tatălui ei. Cu cât o vedea ofilindu-se fată bătrână, Kostis şi-ar fi primit pedeapsa cu vârf şi-ndesat pentru răul pe care-l pricinuise, faptul ar fi devenit remuşcarea lui pe viață. În zadar o îndemna acum din nou, când păşise pe 30 de ani şi chipul i se înăsprise, să se mărite cu unul care i se potrivea, fiind şi el văduv.

— Nu, îi răspundea iar încet, înverşunată.

Kostis o luă din nou cu binişorul.

— Până unde întinzi coarda? o întrebă. Nu te gândeşti că nu mai ai ce spera? Poate că altul nu se va mai ivi...

— Cu atât mai bine, repetă ea sec şi un zâmbet aspru, pe care cu greu îl ascundea, i se întipări pe chip. Asta şi vreau de fapt.

Tatăl ei îi înțelegea jocul. Şi-i aruncă drept în față provocator:

— Nu ştiu ce închizi în mintea ta, dar una am să-ți spun: în zadar ai trăit.

Atunci fata nu-i mai răspunse. Se stăpâni. Dacă ar fi scos

un cuvânt, ar fi fost la mânie şi l-ar fi rănit, i-ar fi dezvăluit astfel duşmănia pe care i-o purta. Mai bine aşa cum se întâmpla acum, să rămână în calmul lui prefăcut, ros de remuşcare. Asta era cea mai usturătoare răzbunare. Totuşi vorbele lui o răniră. Le învârti în fel şi chip, le puse alături de altele pe care le mai auzise. Îşi aminti de un amurg, în urmă cu câțiva ani, în curte, când se afla cu Pelaghia şi-i reveniră în gând vorbele bunicii Vanghelini: „Multe poți face în viață înainte de a te stinge. Dar cel mai frumos lucru sunt copiii". „Şi dacă soarta te condamnă şi nu poți să-i ai?" o întrebase ea atunci. „Ia-ți atunci în grijă un om. Să-i dai tot ce ai, să-i faci pe voie", fusese răspunsul, sfatul ei. Abia acum îi pricepea tâlcul, îl scoase din ungherele ascunse ale minții şi-l îmbrățişă. O determină şi răspunsul tatălui ei: „În zadar ai trăit". Nu. Poate că nu va avea parte de casă şi nu va alăpta prunc, dar va trăi bucuria de a îngriji un om. Astfel îşi puse în gând să facă ceva: nu va părăsi viața fără să fi izbutit nimic. Şi găsi cu uşurință pe cine să copleşească cu grija ei. Pe cea care avea nevoie cel mai mult dintre toți: Olga, fata mută a fratelui ei. Alături de ea va deveni şi Zoi alt om. Va găsi un chip s-o facă să renunțe la încăpățânare, o va scoate din sălbăticie, trezind-o la viața lumii din jur. La început se ducea dis-de-dimineață în casa fratelui ei, o spăla, o pieptăna şi când copila se încăpățâna şi se zbătea trântindu-se la pământ, se rostogolea şi Zoi şi se lupta cu mica sălbăticiune până o aducea, ținând-o strâns de mână, lângă surorile ei şi o silea să mănânce la masă cu ele.

Ceilalți lăcrimau, iar mama se îneca în suspine, îşi pierduse mințile, nu mai ştia ce să facă biata de ea. Să smulgă din mâinile cumnatei ei copilul de care îi era milă sau să se retragă în altă cameră şi să nu mai vadă nimic, să lase cu inima strânsă de durere să se întâmple ce socotea Zoi de cuviință? Într-un asemenea ceas se nimeri să fie acasă şi Patios, abia întors dintr-o călătorie. Îşi dăduse seama că sora lui se încăpățâna în zadar, dar văzând casa răsturnată şi toți copiii tulburați de răul ce se întâmpla în jur nu mai răbdă şi o luă pe Zoi deoparte:

— Îți mulțumesc, surioară, îi spuse, că încerci să faci om din ea. Dar ce folos dacă suferă toți când văd ce se întâmplă?

Astfel socotiră că ar fi mai bine la urma urmei ca mătuşa s-o ia pe Olga în casa bunicului pentru câteva zile şi acolo să se străduie cât va putea. Şi apoi, o dată copila întoarsă printre surorile ei, să mai încerce s-o scoată din sălbăticie, dar s-o facă aşa încât să nu mai fie tot timpul casa răscolită şi copiii speriați.

Era pe vremea când Patios se hotărâse să se angajeze pe un vas cu aburi din insula Andros, ce făcea curse lungi. Andrioții şi ceilalți insulari părăseau treptat vasele cu pânze şi construiau altele noi, cu abur. Iar dacă nu se trezeau la timp şi proprietarii de vase din Kyme, aceasta va rămâne în urmă şi comerțul ei pe mare va pierde teren. Trebuia, aşadar, să prevină cât mai repede răul, să nu cumva să rămână fără lucru, fiindcă avea patru fete de crescut şi mai apoi să le facă zestre pentru măritiş. Aşa începu să călătorească, pe vasul andriot, până la ocean, dincolo de Marea Mediterană.

Celălalt frate marinar, Lefteris, rămase pe un vas kymiot. Era mulțumit că ajunsese în scurt timp căpitan, iar echipajul era format din localnici, toți tovarăşi de nădejde. În plus, călătoreau pe vasul lor mic numai prin împrejurimi şi, oricât de departe ar fi mers, într-o lună tot s-ar fi întors acasă la familiile lor. Când se apropiau şi zăreau țărmurile Eubeei, îşi spuneau:

— Deseară mănânc cu copiii mei.

— O să dorm cu nevasta în brațe.

Şi atunci vreo doi-trei inşi dintre cei mai în vârstă îi spuneau lui Lefteris:

— Hai, a venit vremea să te aduni şi tu de pe drumuri...

Văzuseră ce fire blândă avea şi pesemne îşi puseseră în gând să-i dea de nevastă o fiică a lor sau vreo soră. Dar şi el singur socotea că îi venise vremea de însurătoare, împlinise 27 de ani. Ştia că nu-i va fi uşor de ales după felul cum îl priveau femeile. Dar atunci când să se hotărască pentru una din fetele pe care i le peţiseră ai lui, i se întâmplă fatalitatea

vieții.

Tocmai se întorseseră de la Volos şi ancoraseră pentru scurt timp la Mantoudi, în nordul Eubeii. Nu ca să încarce marfă, ci fiindcă fuseseră rugați să lege de pupa vasului lor o felucă pe care trebuiau s-o ducă într-un loc unde călătorul ar fi fost mai bine să moară înainte de a ajunge să trăiască acolo. Era vorba de Soutsini, insulița leproşilor. Aşa ceva nu li se mai întâmplase celor de pe vas. Lefteris primi şi spuse să lege bine frânghia să nu se rupă din pricina valurilor, fără să ştie ce nenorocit or fi ducând. Şi pluteau întins, cu feluca legată în spate. Şi apoi, după vreun ceas, la amurg, Lefteris ieşi ca de obicei să stea la pupă, să privească, pentru a se destinde, pescăruşii zburând deasupra valurilor. Le tăia în bucăți pâinea şi o arunca în apă, iar păsările se repezeau şi le prindeau lacome. Asta făcea şi acum şi, uitându-se în jos, privirea îi alunecă spre felucă şi văzu uluit ce pasager duceau. Era o fată minunată, cu părul despletit şi ochii verzi. Nu mai văzuse în viața lui o asemenea frumusețe şi supărarea care-i înlăcrima ochii o făcea asemenea unei icoane. Lefteris rămase ca împietrit, nemaicontenind să se minuneze. Iar fata, îndată ce-şi dădu seama că bărbatul îşi ațintise privirile asupra ei, se acoperi cu broboada pe care vântul i-o coborâse pe umeri, ascunzând petele violete ale bolii de pe obraji, şi se întoarse iute şi se ghemui într-un colț, ocolindu-i privirea.

Feluca se zgudui de viteza cu care înaintau şi cât pe-aci să se răstoarne. Şi cât a durat călătoria, fata nu şi-a mai ridicat privirea. Rămase ghemuită cu capul în piept şi părea că plânge. Lefteris plecă de la pupă, deoarece îşi dădu seama că atunci când fata îl vedea privind-o se necăjea şi mai tare, era ca şi cum i-ar fi răsucit cuțitul în nenorocirea ei. Abia când sosiră la Soutsini şi dezlegară feluca să plutească singură la țărm, unde apărură şi ceilalți leproşi ca să-l întâmpine pe noul-venit, o văzu iar de departe, învăluită în broboada ei. De data aceasta fata îşi aținti ochii înceţoşați de lacrimi într-ai lui. Şi în durerea sufletului ei tânărul îşi citi durerea lui.

Se întâmplă uneori că într-un scurt răstimp se adună multe, astfel că grijile îi copleşesc pe oameni şi-i fac să discute întruna. Iată ce s-a întâmplat în ’81. Ţara se întindea acum până la Olimp şi încerca să ajungă până-n Epir, să-şi fixeze hotarele la Kalama, aşa cum se hotărâse de altfel şi la Congresul de la Berlin. Totodată, se abătu cutremurul cumplit din Chios. Ca şi cum n-ar fi fost de-ajuns măcelurile şi nenorocirile pe care le îndurăseră chioţii de când izbucnise Revoluţia, acum, când insula de-abia începuse să prindă viaţă cu ajutorul celor care se întorseseră pe meleagurile natale, se abătu deodată asupra ei un cutremur şi o nărui. Se prăbuşiră oraşul şi satele, un zid nu mai rămase în picioare. Şi a fost o zguduituri atât de puternică încât oamenii se aruncară îngroziţi în bărci, încercând să afle scăpare şi zgomotul se auzi până în Kyme, ca şi cum cutremurul ar fi avut loc pe cheiul ei. La început kymioţii nu-şi dădură seama unde avusese loc zguduitura. Dar după două zile sosiră pe o goeletă pribegi din Chios şi marinari care povestiră că se întâmplase un cutremur cum nu se mai pomenise vreodată în toată Egeea. Şi când Kostis auzi cele ce se povesteau, îi veniră în minte, încețoşate şi stinse din pricina vremii scurse, unele imagini ale insulei pe care o părăsise fiind copil, atunci când cu măcelurile turcilor.

— Îmi vin în minte ca dintr-un vis adânc, spunea el celorlalţi.

Alături, popa Stamatis oftă:

— Îmi amintesc de tatăl tău, Kostis. Câte nu ne-a povestit din cele pătimite atunci!

Era ultima oară când s-a întâmplat să se afle în mijlocul oamenilor bătrânul cucernic ca un sfânt. Acum, că trecuse de mult de 100 de ani şi socotea că i se apropie sfârşitul, stătea tot timpul în biserică singur, ca să poată rosti acolo înăuntru, liniştit, ultimul cuvânt. Şi dacă din pricina bătrâneţii nu mai avea vlagă să cânte, îi rămăsese glas pentru cuvânt. Preotul care îi luase locul îl auzi într-o seară, de la altar. „Fie!“ spuse bătrânul. Până să se întoarcă

celălalt, bătrânul din strană îşi înclină capul în piept. Acesta i-a fost sfârşitul care făcu lumea să se gândească ce sfânt trăise în mijlocul ei.

Dar viața nu stă în loc. Chiar dacă i-au plecat sfinții, se scurge pe nesimțite cu felurite lucruri. Şi erau multe întâmplări în Kyme care arătau tumultul vieții. În port intrau şi ieşeau vase, încărcau butoaie cu vin pentru meleaguri străine, aduceau felurite mărfuri de preț. Prăvăliile din Kyme erau pline cu țesături din catifeaua cea mai fină şi atlazuri foşnitoare pe care le găseai în capitalele Europei, materiale pentru cămăşi şi rochii cu nenumărate broderii pentru costumele pitoreşti ale femeilor. Şi în afara acestora, mătăsurile pe care le țeseau localnicii din viermii de mătase crescuți aici erau şi ele un semn că viața prospera. Deoarece, în numai câțiva ani, de când venise bărbatul Pelaghiei cu semințele lui, vara oamenii îşi umpleau cămările cu mese şi tripoduri pline cu ierburi şi ramuri înfrunzite şi viermii creşteau în voie şi-şi clădeau căsuțele. Şi auzeai răzbătând dinăuntru, când le aduceau frunzele de dud, mestecatul şi te mirai cum de înfulecau nesățios grămezi întregi. Dar şi dădeau mătase din belşug. După ce se stingeau închişi în gogoşile lor, începea altă muncă. Gogoşile erau fierte sau coapte în cuptoare şi din ele ieşea firul auriu din care gospodinele țeseau mătăsuri pentru haine şi zestre. Străluceau la geamlâcuri perdelele uşoare de mătase la fel şi în biserici, deasupra Sfintelor Mese şi la iconostase. Fără să mai vorbim duminicile şi la sărbători, ce baticuri fine şi ce mândrețe de cămăşi purta lumea.

Kyme mai prospera şi de pe urma minelor. În acel an societatea aduse oameni de ştiință care studiară locul, stabilind unde să se deschidă mine noi. Acum, după cum arătau mostrele, spre partea de vest a insulei, la vreun ceas depărtare de oraş, se afla o mare bogăție sub pământ, lignit în cantități uriaşe, pe care-l vor căra în port cu atelaje, cu măgari, deşi ar fi trebuit să construiască vagonaşe să preia încărcătura direct de la abataje şi să o ducă la corăbii. Plan

mare, greu, căruia încă nu-i sosise vremea să fie împlinit. Acum se mulțumiră doar să deschidă minele, unde sosiseră să lucreze meseriaşi, ingineri, tehnicieni, care cunoşteau sisteme moderne, ca în străinătate. Şi un lucru atrage după sine altele. Veneau în căutare de muncă greci din alte părți şi se căsătoreau cu fete din partea locului. Aşa se făcu că într-un an se încheiară trei căsătorii în Kyme. Prima şi cea mai bună a fost a Mariei, mezina lui Kostis, care se apropia de 25 de ani. La început mama ei se împotrivi, deoarece fata urma să plece la Atena, unde locuia mirele. Dar în cele din urmă Lalou încuviință: sosiră numai veşti bune despre el, că era gospodar şi om cumpătat. De vreme ce fata lor îl plăcea, aşa chipeş şi îmbrăcat în haine franțuzeşti, îşi dădură şi părinții încuviințarea şi nunta se făcu curând: bogată, cu fast, cu lume multă. Ei, care până acum din cauza doliului şi a altor pricini nu făcuseră pentru copiii lor nunți sărbătoreşti, vrednice de rangul lor, se dăruită din suflet acestui lucru, întinseră mese şi aduseră lăutari iar după cununie, se încinse un ospăț şi joc la care veni tot târgul. De aceea şi chemară din Oktonia pe Daniil, un vestit viorist, care făcu şi cântece de ocazie, cu versuri frumos meşteşugite, de felul acestora:

O pasăre mândră aveam în ogor
Şi veni şi ne-o luă un sprinten căprior.

Ai fi zis că de nuntă mare se pregăteau părinții şi pentru Lefteris, care era bun la inimă şi chipeş, ar fi putut să-şi aleagă nevasta şi să mai fie în curând o altă sărbătoare şi la nunta lui. Dar el se lăsa greu, nu-l interesau fetele pe care i le pețeau şi-i umplea de nedumerire şi îngrijorare pe ai lui.

— De ce măi Lefteris? îl întreba tatăl.

— Mai am timp...

— De ce? stăruia şi fratele mai mare, Stratis.

Din nou acelaşi răspuns. Şi nedumerirea lor rămase fără răspuns. Unul singur ştia motivul. Era un marinar de pe vasul lui, un om de încredere care, cu anii pe care-i avea, se

pricepea să citească în sufletul oamenilor. El, când au dezlegat feluca leproasei să plutească spre țărm, se afla alături de Lefteris şi-l văzuse pe tânăr cum o sorbea din ochi.

— Frumoasă fată! îi şopti.

Şi acesta, care o văzuse şi el, răspunse gânditor:

— Da, nenorocita. Şi să aibă o astfel de soartă blestemată.

Ochii tânărului se înceţoşară, îi căutau pe ai ei. Şi fata care se îndepărta tăcută, trăgând la vâsle, îl văzu pe Lefteris privind-o, dar nu-şi mai feri privirea, o ţintui într-a lui şi ea, cu ochii plini de lacrimi. Era ca şi cum ar fi vorbit amândoi, pe ascuns de ceilalţi, aşa încât Lefteris se trase deoparte şi, în timp ce se îndepărta în barca ei, ridică palma până la umăr, ca şi cum ar fi salutat-o cu un gest reţinut. Omul lui de încredere îl văzu, dar păstră taina pentru sine. Când porniră în altă călătorie şi trecură pe lângă insula leproşilor, se apropie de el la pupă când stătea singur, îl văzu oftând supărat şi atunci îl încurajă ca pe un prieten:

— Tot te mai gândeşti la ea? îl întrebă.

— Este cu putinţă s-o uiţi? îi mărturisi Lefteris. Părăsită de toţi...

Tăcură amândoi câtva timp. Zăriră pe ţărm un grup de oameni care mişcau din mâini spre vas – cine ştie cu ce înţeles – iar ceva mai departe nişte căsuţe ascunse sub copaci şi un fuior de fum înălţându-se spre cer. Se gândiră: De ce oare or fi aprins focul? Ca să ardă ceva sau ca să gătească? Cine îi milostivise? Lefteris rosti apoi cu glas tare gândul care-i venise:

La întoarcere să le lăsăm şi noi, Vanghelis, nişte merinde. Ea poate că n-o fi având pe nimeni să-i poarte de grijă.

Celălalt încuviinţă. Când, după două săptămâni ancorară în Kyme, căpitanul îi dădu bani, umplu doi saci şi îl trimise la Soutsini. Înainta până la locul unde se opreau cei care-i milostiveau pe leproşi, lovi două pietre ca semnal şi sosi unul din ei cu faţa acoperită. Îl rugă s-o cheme pe fată. Aşteptă apoi o vreme, pesemne că nu voia să vină şi ceilalţi încercau s-o înduplece. Se vedea după pasul ei, care înainta fără voie şi încet. Se opri în faţa lui la distanţă, cu aceeaşi

broboadă pe cap, aşa încât i se vedeau doar ochii. Şi întrebă cu răceală:

— Ce s-a-ntâmplat?

Omul lăsă sacii cu merinde.

— Pentru tine le-am adus.

Ea îşi aminti că-l văzuse stând alături de căpitan, în timp ce dezlegau feluca. Înțelese şi întrebă încet:

— El te-a trimis?

— Da·

— Îi mulțumesc. Dar spune-i să nu se mai ostenească în zadar. Nu vreau. Ai auzit?

— Da.

El luă întristat acest mesaj, îl transmise întocmai lui Lefteris care aştepta nerăbdător.

— Ai văzut-o?

— Da. Mi-a spus să nu-i mai trimiți nimic. Uit-o, dă-i pace.

În zadar îi spuse aceste lucruri. Peste două săptămâni tânărul îl trimise din nou. Primi acelaşi mesaj, şi mai înverşunat chiar.

— De ce şi-ar aminti de mine? Să mă uite! Nu vreau să se mai gândească la mine.

Însă ai fi zis că tocmai ceea ce fata îi cerea cu tot mai multă tristețe îl mâna pe Lefteris să facă dimpotrivă. De câte ori sosea din călătorie, îl trimitea pe omul lui de încredere cu saci sau coşuri pline cu bunătăți. În loc ca fata să i se şteargă din amintire, chipul ei întristat îi stăruia tot mai puternic în gând şi ochii ei verzi intraseră în viața lui şi i-o pecetluiseră. Înainte de a sosi iarna, Lefteris simți nevoia de a lua singur, pe ascuns, acelaşi drum, pustiu, şi de a se opri acolo să bată pietrele ca să apară vreun lepros şi să-i dea fetei de veste să iasă. Şi ea apăru nebănuitoare. Când îl văzu, se opri împietrită. Îi privea şi lui Lefteris i se părea că plânge în broboadă. Nu scoase un cuvânt. Era ca şi cum i-ar fi vorbit de toate cu plânsul ei, care treptat încetă şi el şi rămaseră în amurg doar ochii ei. Dar nici el nu-i vorbea. Stătu privind-o tăcut, cu lacrimile care se ascundeau în

ceața apusului. Nu se auzea decât vântul în ramuri, ciripitul unei păsări sau vreun târşâit de vietate prin ierburi. Când seara care se lăsa îi învălui, ea îi şopti:

— Du-te. Se înserează.

Plecă el primul. Se despărțiră. După o lună Lefteris bătu iar pietrele la asfințit ca să apară fata. Rămaseră privindu-se un timp în tăcere de la distanță. Se auzeau din nou aceleaşi zgomote. Vântul, pasărea, şarpele în iarbă, în depărtare răsuna clinchetul unui clopoțel – vreun lepros care se dusese să cerşească pe la vii. Doar înainte de a-l învălui seara care se lăsa greu şi-i despărțea, el o întrebă:

— Te doare?

— Nu, veni sec răspunsul.

Când se revăzură, aceeaşi grijă:

— Te doare?

— Nu.

Astfel, cu vorbe măsurate, în întâlniri ascunse, se aprindea dragostea. Cu cât era mai disperată, cu atât devenea mai profundă în singurătatea asfințitului, tulburând copacii şi păsările din jur.

Capitolul XII

— SPUNE-NE, CE-AI MAI VĂZUT? Ce-ai mai auzit? Mărturiseşte!

Oamenii erau însetaţi de noutăţi şi de multe ori se dovedea că mai mult decât pâinea, uleiul şi vinul îi preocupa să afle ce se întâmplă dincolo de ei, în restul lumii, ca şi cum şi-ar fi clădit târgul pe acest ţărm, în mijlocul Egeei, ca să primească de la goelete şi bricuri şi alte vase care acostau în port câte veşti veneau de aiurea. Marea care se deschidea în faţă şi în prospeţimea dimineţilor apropia ţărmuri îndepărtate – Chios, Athos – le dădea aşadar kymioţilor imaginea despre cât de cuprinzătoare era lumea şi cât de ispititor era să afle ce se întâmplă în jurul lor. Orizonturile întinse erau aidoma unor ferestre larg deschise să intre veştile, mesajele. De aceea mulţi bărbaţi coborau adesea în port cu vreo pricină oarecare, dar de fapt se duceau ca să întâlnească prin cârciumi sau în celelalte prăvălii marinari şi, chiar dacă erau străini, să stea de vorbă cu ei şi să-şi mai potolească astfel setea de noutăţi:

— Spune-ne, ce-ai mai văzut? Ce-ai mai auzit?

Şi ei povesteau tot ce ştiau, prin câte trecuseră şi ce văzuseră. Unul pomenea despre Athos, ale cărui mănăstiri erau asemenea unui stup de albine, unde călugării meştereau de toate, altul despre oraşul Ermupolis, ce se înălţa în insula Syra şi altul despre lucrările ce începuseră la Canalul de Corint, ce va lega cele două golfuri între ele. Veşti diferite şi disparate care răspundeau setei lor nepotolite de ştiri. Iar dacă uneori păreau ciudate, nedumerindu-i pe cei

care le primeau, se auzea deodată mirarea lor:

— Oooo, ce spui?

Şi plecau în grabă cu ele şi urcau în oraş, le împrăştiau în piață, intrau în cafenele şi de acolo se duceau acasă şi le spuneau nevestelor, care şi ele la rândul lor ştiau altele. Totuşi, ceea ce-i îngrijora pe oameni mai mult în ultima vreme erau întâmplările legate de credință. De aceea se mâniau mulți auzind că la Adrianopol bulgarii ar fi aruncat cu pietre în episcopul Dionysios, care ținuse o vreme locul patriarhului la Constantinopol. Vorbele lor ajungeau şi la urechea mătuşii Thodora, slujbaşa lui Christos în bunătatea ei, şi o amărau fiindcă era bulgăroaică. Dar ea era blândă ca aluatul pe care-l frământi şi în zadar încercau să o rănească. Nu era de-ajuns c-o luaseră de la locul ei. C-o aduseseră aici şi cu grija gospodăriei şi cu cele patru fete pe care le avea de crescut să rămână tot timpul departe de părinți? Să mai aibă parte acum şi de asemenea amărăciuni! Pentru un timp, aşadar, până să se stingă această veste, femeia nu se depărtă de poarta casei şi nu mai mergea nici duminicile la biserică de teamă să nu se oprească asupra ei privirile lumii, învinuind-o pentru nedreptățile făcute episcopului grec. Se înarma cu răbdare şi cu speranța că şi acestea vor fi luate de şuvoi. Le va împinge în vâltoare fluviul care e viața, sau le va amesteca cu altele pe care le scoate la suprafață? Dar, chiar dacă relele trec, în suflet tot îți rămâne un ghimpe, când acestea privesc patria ta şi-ți adapă pe meleaguri străine tristețea.

Dar fie! Să lăsăm să iasă la iveală altele pe care le aduce în curgerea lui fluviul vieții. Muri Filip, fratele mai mic al răposatului Stratis. Îmbătrânise şi el, îşi pierduse mințile. Se urcă într-o zi prin măslini, să-i curețe de crengile uscate; căzu aşadar dintr-un copac, şi-şi frânse coastele. Aşa i-a fost dat să moară; oasele bătrânilor sunt ca lemnele care trosnesc. Se duse astfel şi el să-i întâlnească pe ai săi şi lăsă în urmă amintri bune, căci fusese gospodar înțelept, soț şi tată bun.

Când află, Maria de la Atena îşi însoți bărbatul care venea

în Kyme să deschidă o mină nouă. Voia s-o mângâie pe mătuşă şi pe veri. Le povesti ce bine îi mergea căsnicia, din ce neam se trăgea soțul ei şi de dragostea care-i lega. Dar nu se opri aici. Îşi pusese în minte să-l căpătuiască pe Lefteris. Plănuia să-l ia la Atena să vadă o nepoată care credea ea că i s-ar potrivi. Îi vorbi în două-trei rânduri, pe ascuns de ceilalți, văzând că frate-său nici nu voia să pomenească de însurătoare.

— Este fată bună. Hai măcar s-o vezi. Iar dacă nu-ți place, pleci.

Dar tânărul nu se lăsă înduplecat. Scăpă de gura ei invocând un pretext:

— Lasă, am alta în gând. Altundeva.

Spunea de fapt adevărul, dar nu dezvălui mai mult. Şi adevărul era că încă se gândea şi o iubea pe leproasă. Dragostea pentru ea îi umbrise tinerețea, îl făcea să alunge orice gând de căsătorie şi să nu se hotărască pentru nicio fată. Chiar dacă îşi dădea prea bine seama că iubirea lor era fără speranță, condamnată la chin, puțină bucurie tot o adăpa, de fiecare dată când se întorcea din călătorie şi se ducea pe ascuns să bată pietrele ca ea să audă că a venit, s-o vadă şi apoi să stea în pustiu privindu-se de la distanță, fără să aibă nimic să-şi spună decât:

— Te doare?

— Nu.

Sau cel mult:

— O să pleci repede?

— Da. Dar într-o lună o să fiu înapoi.

Sufletele lor lăcrimau şi, chiar dacă n-o arătau, fiecare de teamă să nu-l supere pe celălalt, întâlnirile lor le aduceau un strop de fericire. Şi când se despărțeau, în ochii lui Lefteris stăruia o asemenea tristețe care-i dădea o noblețe aparte şi-i făcea frumusețea să pară ca a unui înger bizantin ce urca din iad, în aureola întunecată a durerii. Ai fi zis, când îl priveai, că un bărbat la fel de chipeş n-ai mai întâlnit. Şi era de mirare de ce nu dorea să aibă femeie şi nu se auzea nimic despre vreo ispravă de acest fel în călătoriile lui pe mare.

Se scurseră astfel doi ani. Şi odată, când se întoarse din prima călătorie îndepărtată, se duse să bată pietrele, dar în zadar o aşteptă să iasă din căsuțele leproşilor, în locul ei apăru unul pe care nu-l deosebea, aşa cum era înfăşurat în zdrențe, dacă era tânăr sau bătrân. Îi spuse cu voce răguşită ce se întâmplase. În ultimele trei luni plăgile rău mirositoare se întinseseră pe tot corpul, ajunseseră la ochi. În câteva zile fata se stinse. O luară şi o înmormântară ceva mai încolo şi-i arseră toate hainele. Dar ceilalți se întrebau dacă a murit de boala ei sau nu cumva s-a otrăvit cu stridiile pe care le scotea singură din mare. Nu spuse nimănui un cuvânt. Pecetlui ce avea în suflet, luă totul în mormânt.

Auzind acestea, Lefteris abia putu să-şi stăpânească plânsul ce-l podidea, îi urcă sângele în cap şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i plesnească vreo venă, se grăbi să se îndepărteze, să rămână singur ceva mai încolo şi să izbucnească în hohote. Gemu în pustiul liniştit cu atâta durere, ca şi cum n-ar fi fost un bărbat puternic, ci un copil sau o femeie ori bătrân ce-şi pierduse pe cel drag. Şi era atât de ciudat să vezi plângând un bărbat în toată firea ca el, că se strânseră îndată păsările în ramurile copacilor din jur şi-l priveau mirate iar luna, ca şi cum s-ar fi înduioşat şi ea de nefericirea lui, întârzia să răsară pe cer.

Nu destăinui nimănui cât suferea. Închise totul în suflet ca şi iubita lui. Şi dacă arăta tristețe din când în când, mulți o luau drept seriozitate, aşa îi era firea. Doar sora lui, Zoi, care suferise şi ea din dragoste, ca şi cum i-ar fi citit în suflet, îi spuse odată când se nimeri să rămână singuri:

— Ceva îți macină sufletul, Lefteris. Văd eu prea bine. Lasă, uită, îndreaptă-ți gândul spre altele.

Lefteris nu rosti un cuvânt. Sora încerca să-i arate în felul ei cum să-şi găsească un țel care i-ar fi abătut durerea şi i-ar fi dat un sens vieții. Grija care o țintuia alături de fiica fratelui ei, în loc s-o obosească, cu cât trecea vremea, cu atât o însuflețea mai tare, refuzul fetei de a intra în rândul lumii, înverşunarea ei de a stârni celor din jur aversiunea, încăpățânarea disperată şi bolnăvicioasă, îi arătau ce

minunat ar fi fost să poți trezi în acest copil nefericit sentimente şi judecată care i-ar fi limpezit cât de cât viața. Chiar şi în mutenia ei, ar fi fost altceva pentru cei din jur. Şi cu cât treaba era mai grea, cu atât se ambiționa Zoi mai tare să izbutească cu orice preț, dorind să arate ce forță ascundea în ea. La încăpățânarea copilului mătuşa răspundea cu propria-i încăpățânare. Dar nu una disperată şi bolnăvicioasă, ci seacă şi rece, lucrând cu ordine şi prudență. Îşi spunea: „O vreme o să procedez astfel. Apoi voi schimba tactica, o să încerc în alt fel“. Stabilea modalități de educație, îşi fixa termene. Şi ce-şi punea în gând de obicei înfăptuia. Primii trei ani de când luase această hotărâre, se străduí s-o îngrijească ba în casa fratelui ei, ba în cea părintească. Dar de câte ori o zorea, aceasta se împotrivea cu îndărătnicie, iar Zoi o bătea până-i trecea furia. Stârnea îndată supărarea cuiva din jur – fie a mamei sau a bunicii ori a fraților – care abia i-o scoteau, plângând şi ei, din mâini. Atunci toată strădania ei se ducea pe apa sâmbetei. Ceea ce încerca să facă cu atâta durere şi chin îi stricau ceilalți într-o clipă. O vedea prea bine şi atunci îşi spuse păsul tatălui ei:

— Îți cer un hatâr. Fă-mi o colibă la locul acela al nostru de la câmp. Vreau să rămân singură cu Olga, doar-doar oi izbuti astfel ceva.

Tatăl ei se miră de cele auzite. Cum să trăiască singure în pustiu... Şi dacă într-o noapte vreun beţiv, sau străin, sau răufăcător le-ar fi forțat uşa şi le-ar fi speriat... Cine ştie ce aduce ceasul rău! Dar ea stărui într-atâta, încât Kostis, care se simțea vinovat că-i irosise viața fetei, nu voia, temându-se de sufletul lui păcătos, să-i stea împotrivă cu ceva şi încuviința orice i s-ar fi cerut. Astfel se amăgea că îşi va căpăta pe jumătate iertarea, care fie fiindcă nu-i citise bine în suflet, atunci când fata se îndrăgostise, fie pentru că înverşunarea ei era asemenea unui munte de netrecut – îi măcina fără voia lui viața. Şi nu era pahar mai amar pentru un părinte decât să se simtă vinovat de soarta nefericită a copilului său.

Evenimentul important pe care kymioții căutau să-l afle

întotdeauna de la călători se întâmplă şi în insula lor. Aceştia îl răspândiră şi discutară de el aşa cum discutau despre atâtea alte întâmplări câte aflau în alte părți. Este vorba de distrugerea vaselor ancorate în port. S-a întâmplat într-un decembrie, în toiul iernii. Se nimerise că se adunaseră majoritatea corăbiilor din călătorii, pentru ca echipajele şi căpitanii să-şi petreacă sărbătorile de iarnă la casele lor. Îşi făcuseră din asta un obicei, să vină în patrie să asculte de la bord colindele copiilor, să se împărtăşească toți în ajunul Crăciunului, să boteze crucea de bobotează în mare şi apoi, rând pe rând, vasele să ridice ancora, fiecare în drumul lui. Atunci, aşadar, cu două săptămâni înainte de Crăciun, se întâmplă nenorocirea. Se iscă un vânt sălbatic, sirocco, care bântuia dinspre largul mării şi ajunse în port de nestăvilit, o adevărată nenorocire. Ai fi zis că strânsese toată forța din Mediterana, o trăsese după el şi-i dăduse drumul să se dezlănțuie nestingherită pe țărmul Kymei. Asemenea furtuni nu mai pomeniseră până atunci cei din partea locului. Trei zile şi trei nopți urgia scoase din rădăcini copaci, aruncându-i la pământ, şi valuri uriaşe acopereau vasele din port, ajungând până pe chei, izbeau casele de pe țărm, le zburau acoperişurile. Prăvăliile fură inundate şi ele, mărfurile se stricară. Cei care locuiau mai aproape de țărm se retraseră mai sus, să scape de nenorocire. Ce să facă însă cu vasele care se aflau în bătaia vânturilor, ca o provocare? Erau izbite, împinse încolo şi-ncoace. Cablurile se rupseră, se dezlegară. Cum să le ții în loc, să le opreşti?

Marinarii care încercară să le ancoreze din nou se înecară în vâltoarea valurilor. Vasele fură dezlegate toate de furia vântului şi se întâmplă nenorocirea. Căzdeau catargele, pânzele erau sfâşiate, prorele loveau pupele cu putere, le rupeau punțile şi marea se năpustea năvalnic prin găuri. Cât ținu noaptea a treia, cea mai îngrozitoare, furtuna nu se potoli. Abia dimineața furia ei începu să se îmblânzească, să scadă... Când se lumină de ziuă, după ce dispăru cuprinsă parcă de mânie, se văzu cât de mare era paguba pe care o lăsase în urmă. O adevărată catastrofă. Vasele fuseseră

sfărâmate, portul se umpluse de resturi, numai scânduri şi pânze împrăştiate peste tot, lemne care nu mai erau bune de nimic. Şi nici vorbă să te gândeşti că acestea vor putea fi făcute să arate ca înainte. Ar fi costat imens, încât era mai avantajos să se construiască altele noi, decât să fie reparate cele avariate. Dar nu mai trebuiau făcute vase cu pânze, pe care să le poarte vântul unde voia. Acum trebuiau să treacă şi ei la folosirea aburului. Aveau mai de mult în cap acest lucru toţi căpitanii, să înceapă să-şi vândă corăbiile cu pânze şi să facă vase cu aburi. Numai astfel ar fi ajuns din nou primii la negoţ. Dar acum, cu nenorocirea întâmplată, nu le rămase decât visul. Îşi pierduseră puterea de odinioară, rămaseră în urma altora, andrioţi sau santorinezi, care începuseră deja să iasă cu câteva vase alături de cei dântâi. Şi cel mai rău era că multe din vasele distruse nu erau asigurate şi năruirea lor a dus la ruinarea proprietarilor. Cei care lucrau pe vase îşi pierdură pâinea casei. Şomajul şi sărăcia se abătură asupra lumii marinăreşti. Şi când se ivea ceva de lucru pe vreun vas, se năpusteau mulţi şi se îmbulzeau care să intre primul să se salveze. Ceilalţi vor pleca să caute de lucru pe vase străine.

— Ce bine, se gândea Thodora, că Patios lucrează mai demult pe un vas din Andros. Măcar grija asta n-o mai avem.

Aceste nenorociri şi altele încă pe care le aduse după sine distrugerea corăbiilor apărură deodată în ochii celor care coborâră pe chei şi văzură stricăciunile din port. Femeile plângeau, jeleau, iar bărbaţii, după ce îngăimau câteva vorbe, cădeau în muţenie, cufundaţi în gânduri. Doliu greu se întinse peste tot. Inimile erau îndurerate, ochii înlăcrimaţi. Doar copilaşii, după oe au trecut primele zile grele şi marea s-a liniştit, coborau pe plajă şi strângeau butoaie, scânduri de tot felul, bucăţi de geamuri şi alte lucruri de pe vasele stricate pe care marea le scotea pe ţărm şi din care îşi făceau jocuri. Şi, ca şi cum asta ar fi fost un imbold, câţiva disperaţi prinseră curaj şi se apucară să repare vasele; unii izbutiră astfel să pornească din nou pe mare. Nevoia îi împingea şi toată ziua ciopleau şi tăiau

scânduri, potriveau lemne, astupau găuri, răni, ridicau catarge, aranjau pânze. Cheiul se transformă într-un adevărat arsenal. Dorința lor de a avea din nou vase era atât de mare, încât înainte de a se scurge un an încropiră din resturi altele şi porniră la drum. Kyme începea din nou să răsufle, prindea curaj. Poate să nu-şi fi regăsit culmea de odinioară cu flota ei, dar n-a fost condamnată totuşi să îndure prea mult lipsurile, şi era şi această luptă o minune pe care o făptuia sufletul omului. Dar nu singura din acea vreme. Se împlini şi o alta, mai mică e adevărat, dar cu aceeaşi forță, Era într-adevăr un lucru ce te punea pe gânduri.

Dacă omul ar înțelege ce forță zace în el, ar clinti munții din loc, până şi temeliile cerului. Şi numai din roua sufletului ar ajunge să stropească un deşert întreg. Atât de mult încât te întrebi dacă nu cumva acei oameni din zorii omenirii, pe care unii îi luau drept zei, se învredniciseră într-adevăr să se nască din voința lor, care îi ridică deasupra mulțimii. Pe scurt, când îți alegi un scop, îl atingi, e de-ajuns s-o doreşti din adâncul sufletului, cu toată forța ta şi să-ți croieşti un drum potrivit pentru asta.

Dar să ajungem acum la ceea ce s-a întâmplat. Este vorba de Zoi, care se înverşuna să salveze din abisul sălbăticiei pe nepoata ei mută şi să-i insufle dorința de a intra în rândul oamenilor. Şi iată cum se întâmplă:

Tatăl ei îi făcu hatârul pe care i-l ceruse, îi înălță o colibă la locul lor de la câmp, unde Zoi urma să stea împreună cu fata mută. Tocmi muncitori şi ridicară o încăpere şi săpară şi o fântână, într-o livadă cu măslini ce se afla la jumătatea drumului spre țărm, spre Tsingari. Şi fiindcă se temea să lase două femei singure noaptea în pustiu, îi dădu şi o puşcă,

— Ia-o cu tine ca să te păzeşti. Să nu ți se întâmple ceva. Dacă vă sperie cineva, trage o împuşcătură să-l alungi.

O luă aşadar Zoi pe Olga acolo în pustietate, ca să fie zi şi noapte singure, fără nimeni alături s-o stânjenească. Şi toți considerau asta o adevărată nesocotință din partea ei, dar

cum o ştiau că nu poate fi înduplecată cu nimic, o lăsară în pace, spunând: „Cât o să țină? O săptămână? O să se mănânce una pe cealaltă şi până la urmă o să se întoarcă înapoi”. Zoi şi Olga începură îndată să facă progrese. Înverşunarea era la fel de crâncenă din partea amândurora. Fiară şi mai sălbatică decât fusese micuța până atunci în lume şi mătuşă-sa mai dură acum, în dorința ei de a izbuti cu orice preț, ca şi cum ar fi fost vorba de propria ei existență, dacă ar fi rămas sau nu şi ea cufundată în altă mlaştină. Fiara îi scăpa adesea din mâini, se cățăra în măslini şi arunca cu pietre în ea; alteori se ducea spre pârâul care curgea mai în vale, unde se zvârleau gunoaiele. Într-o dimineață în zori Zoi se trezi şi n-o găsi alături de ea. Vede fereastra deschisă, iese afară, caută peste tot, dar nu era nici urmă de fată nicăieri. O cuprinse o teamă rece, transpiră.

Aleargă neliniştită spre pârâu, coboară panta şi, la un moment dat aude nişte hohote de râs, o zăreşte cufundată până la gât în gunoaiele aruncate acolo şi în murdărie. Pe Zoi o cuprinse o mânie sălbatică, înverşunarea ei nebunească. De data asta era o clipă hotărâtoare: sau va da semne că se va schimba sau o va bate zdravăn deoarece, aşa cum stătea cufundată în murdărie ca un animal, abrutizată, nu merita să trăiască. N-au decât s-o judece ceilalți cum or pofti. Se năpusteşte aşadar şi o prinde de păr şi o loveşte nemaistăpânindu-şi furia. Micuța prinde forță din înverşunarea celeilalte, o aruncă la pământ, se rostogolesc amândouă şi, ca s-o necăjească se scufundă şi mai mult în gunoi şi se mânjeşte singură, scoate limba la Zoi şi-şi bate joc. Zoi se luptă din răsputeri s-o țină strâns. Ia murdăria de pe hainele fetei şi i-o aruncă, înnebunită de voința ei de a izbuti, drept în față. Luptă, transpiră, loveşte cu ce nimereşte, plânge şi ea, îi strigă tare, cu gura larg deschisă:

— Murdărie… murdărie…

Deodată, din cauza plânsului ei şi a marii dorințe de a face din această sălbăticiune făptură omenească, prin gura mutei care e plină de gunoaie, o dată cu spaima şi suspinele ei înfundate, încep să răzbată, chinuite, aceleaşi sunete:

— Mur-dă-ri-e... Mur-dă-ri-e...

Acesta a fost începutul. Muta scoate sunete, îşi dă silința de a vorbi, de a ieşi din mlaştina ei. Zoi este surprinsă, tulburată. Simte o asemenea emoție încât tremură să nu cumva să se fi înşelat că a auzit şi atunci repetă:

— Mur-dă-ri-e...

De data asta e sigură: fata preia silabele şi le rosteşte din nou, ca nişte pietre.

— Mur-dă-ri-e...

Dar oare, se gândeşte Zoi, pricepe ea ce înseamnă sau rosteşte doar mecanic sunetele? Şi, ca şi cum s-ar fi temut să nu-i scape acest ceas binecuvântat, când fata îşi dezlegase în sfârşit limba, se gândi s-o învețe şi sensul cuvântului. De aceea apucă în mâini alte gunoaie, i le arătă, le strânge în pumni şi-i rosteşte din nou:

— Mur-dă-ri-e...

Fetița dă semne că înțelege. Repetă după Zoi înfundat:

— Mur-dă-ri-e

Acum vocea îi este înecată de suspinele bucuriei de necrezut care-i umple ochii de lacrimi. Înțelege deja ce se întâmplă. Sufletul ei revarsă valuri de fericire şi recunoştință. Şi cu îmbrățişări şi tulburare nespusă, o prinde pe Zoi, o îmbrățişează şi o sărută, plânge la pieptul mătuşii. Bucuria ei îți inspiră milă. Zoi plânge şi ea, de bucurie acum, se teme să nu piardă ceasul binecuvântat. O prinde repede, o trage după ea, o duce mai încolo în pârâu, se aruncă în apa rece, se spală şi rosteşte iar cu gura larg deschisă.

— Apă... apă...

Ia în pumni apă, i-o aruncă pe față, îi insuflă din nou voința:

— A-pă...

Şi fata prinde silabele, le încearcă, le mormăie în gâtlej.

Înțelegând de acum ce înseamnă, se cufundă mai mult, ia apă în pumni şi o stropeşte pe față. Iar fata primeşte stropii plângând. Plânge mut. E istovită deja după lupta lor şi lasă doar să se vadă cât de fericită se simte...

Şi nici nu-şi dă seama că apa e rece şi că soarele abia acum se ridică din mare şi împrăştie lumina deasupra lor...

Aşa a fost dat să se întâmple; lucrurile trebuie să aibă un început, apoi celelalte curg de la sine. Aşa se spune cel puțin. Şi cu Olga la fel s-a întâmplat. Din clipa când a murmurat cele două cuvinte, la pârâu, a rostit şi altele. I le cerea ea singură mătuşii Zoi, nesățioasă, şi i le înapoia, frânte, chinuite, cum putea şi ea, şi până seara nu i se stinse bucuria de câte ori înțelegea ce înseamnă un lucru şi-l rostea. Era de mirare cum învăța atâtea cuvinte. Pe toate le reținea, ca şi cum mintea ei s-ar fi revărsat dintr-o dată şi ar fi aruncat acum totul afară. Dar când se duseră a doua zi la ei acasă, se văzu că nu uitase nimic şi când rosti câte învățase, mama şi surorile ei care o auzeau nu-şi credeau urechilor şi plângeau. Vestea ajunse la casa bunicului şi alergară toți – bătrânii, unchii, verii – să vadă şi ei cu ochii lor minunea. O tot întrebau pe Zoi, cum s-a întâmplat una ca asta. Ea le povesti doar o dată şi pe urmă spuse că vrea să se ducă să doarmă. De atâtea zile şi nopți trează, era istovită de oboseală, ca şi cum timpul, săptămânile petrecute în pustietate cu fata mută ar fi stat în loc. Dar ar fi putut oare să adoarmă pe loc sau bucuria pentru ceea ce izbutise ar fi ținut-o trează mult timp, într-o seninătate mută?

Între timp, casa lui Patios se umpluse de lume. Intrau şi ieşeau vecini care auziseră îndată ce se întâmplase şi alergau să se încredințeze cu ochii lor înainte de a povesti şi altora. Şi astfel zile în şir vorbi târgul despre această minune.

Şi începură toți, de la mamă, bunică, surori, până la vecini s-o pună pe fată să vorbească întruna, să o învețe ca pe un prunc primele cuvinte. Ceea ce ar mai fi de adăugat la asta, e faptul că Patios, când se întoarse din călătoria la Barcelona, găsi acasă fericita surpriză care îl aştepta. O îmbrățişa pe Olga şi multă vreme plânse mut în pletele ei:

— Vorbeşte-mi, o rugă.

Şi când auzi glasul ei răguşit rostind cuvinte, se duse

îndată la Zoi.

— Cum să te răsplătesc, surioară? o întrebă înlăcrimat.

Dar ea îl întâmpină cu alte vorbe:

— De nimic n-am nevoie. Du-te şi odihneşte-te după călătorie.

Întâmplarea cu Olga rămase pentru multă vreme singurul eveniment mai însemnat, anii se scurgeau în linişte, fără nimic deosebit. Şi dacă erau unele griji, erau cele ale părinților lui Zoi cu privire la soarta fiicei lor, care va îmbătrâni singură, închisă în încăpățânarea ei, şi apoi la Lefteris, care nici el nu dădea ghes la însurătoare. O altă taină şi mutenia lui. Se împlineau deja patru ani de când murise fata pe care o iubea şi tot se mai gândea la ea; o purta ca pe o lacrimă în suflet. Şi, ca şi cum ar fi urmat să se întâlnească, se ducea uneori în taină la locul unde stătuse fata, o revedea ca aievea în razele amurgului şi bătea pietrele ca să vină leprosul şi să ia merindele aduse. Apoi pleca iar, se pierdea în călătoriile lui. Până deunăzi, când Lalou îi spuse un lucru care vădea dorul ei neîmplinit:

— Şi altceva, băiete? Tot nu te-ai gândit?

Cu aceste vorbe îi arăta cât suferea din pricina lui. Şi asta îl mâhni, nu voia s-o necăjească. Aşa că luă în sfârşit hotărârea. Şi se întâmplă că acolo, la Karystos, unde acostase, să-l invite un negustor acasă la el, în semn de mulțumire pentru marfa adusă. Îi întinseră masa, îi arătară şi pe fiica mai mare, încă nemăritată, la vreo 30 de ani. Părea că i se potrivea, de vreme ce şi el păşea pe 36 de ani. Era la fel de înaltă ca el, bine făcută. Lefteris nu se gândi dacă fata avea vreun cusur. Îi era de·ajuns numai că se va întoarce şi va duce vestea mamei lui:

— Am ales-o şi ți-o aduc.

Aşa se şi întâmplă. Se bucurară cu toții acasă. Întrebau despre mireasă, de unde este, din ce familie se trage şi altele de acest fel. Şi auziră un lucru ciudat pe care-l aflase şi Lefteris când fusese poftit la ei la masă, că Anti, satul de unde se trăgea fata, acolo în apropiere de Karystos, fusese întemeiat de perşi. Cei din partea locului povesteau că

atunci când perşii au fost învinşi la Maraton, unii s-au aruncat în grabă pe un vas, care a fost prins de furtună pe mare şi naufragiaţii au ajuns la ţărmul insulei şi apoi s-au îndreptat spre uscat. S-au oprit într-un loc şi s-au stabilit acolo, au luat în căsătorie localnice din împrejurimi şi şi-au ridicat astfel un sat al lor. Numele satului provenea de la anti – meşteşugul de ţesut al perşilor pe care îl deprinseră şi nevestele lor grecoaice.

La prima vedere asemenea lucruri îţi par simple poveşti. Însă şi adevăr de-ar fi, ce rămâne după mii de ani? Perşii au fost înghiţiţi de localnici, aşa cum intră ultimul pumn de făină în aluat, nimic n-a dăinuit de la ei.

Pe scurt, Lefteris îi luă pe părinţi, pe Zoi, câteva nepoate care duceau darurile, plutiră cu vasul lui până la Karystos şi făcură acolo nunta. Şi astfel îşi înjghebă şi el gospodărie. Şi deveni nerăbdător să audă în casă glas de copil, copilul lui. Anii care trecuseră îi insuflau acum dorinţa de a fi cât mai curând tată. Socotea că însurătoarea n-are alt rost când nu există copii. Ba mai mult, de multe ori se întâmplă că intră pustiul în familii şi trăiesc şi îmbătrânesc sub acelaşi acoperiş ca nişte străini. Iar dacă scormoneşti puţin lucrurile, o să vezi câţi dorm împreună o viaţă întreagă şi până la moarte niciunul n-a izbutit să atingă sufletul celui de alături, nici nu l-a înţeles. Dar nici nu poţi spune că toţi se bucură de dragoste în aşternut. Unii sunt supuşi şi merg îndoiţi aşa cum o vrea tovarăşul de viaţă; chiar când dragostea lipseşte, unele nopţi îşi au farmecul lor. Pentru asta este făcută căsnicia, să aibă perechile copii, să se lege mai strâns, să se ierte, iar cei care se iubesc să aibă un temei sacru.

Astfel, din primele zile când îşi aduse nevasta în Kyme, Lefteris începu să se gândească cât de repede va zămisli prunc. Îşi spunea: „De Crăciun o să-l avem“. Dar trecură lunile şi Marcela nu părea să fi rămas însărcinată. Prinse să-l îngheţe o teamă rece. Ce să fi fost de vină şi cât va mai dura? O chemară pe moaşa Sultana, care luase de-acum locul Afendrei şi care învăţase multe de la ea. O privi pe

Marcela care, împlinită cum era, părea coaptă a zămisli copii, o cântări cu priceperea ei şi rosti tristă:

— Nu cred că o să poți face.

O sfătui totuşi să ia nişte buruieni, doar-doar o va aduce cu ajutorul lor pe drumul cel bun. Dar în zadar, nimic. Nu stăruia decât speranța. Şi se ruga într-ascuns la biserici şi tăcea când soacra ei, Lalou, aducea în casă vreun prunc şi-l aşeza în patul lor împodobit cu macaturile de in din zestrea ei. Se zicea că dacă pruncul va uda aşternutul, se va dezlega astfel blestemul şi perechea va avea copii. Dar în zadar se dovediră toate. Alte femei din jur – vecine, verişoarele lui Lefteris şi Pelaghia cu gemenii ei – năşteau uşor, iar ea, îndată ce rămânea însărcinată, pierdea viitorul prunc. Vedea că timpul trece şi tare se amăra biată de ea. Şi, mai ales, când auzea de vreun copil părăsit şi aruncat în drum, rod al unei dragoste neştiute şi nelegitime, simțea că se sufocă de necaz.

— Unele tânjesc după un prunc iar altele îl aruncă, spunea indignată. Unde e Dumnezeu să vadă nedreptatea?

Bărbatul ei nu-i spunea un cuvânt. Păstra încă speranța şi-i era milă că şi ea dorea copil la fel de mult ca şi el. Şi cum nu venea, începu să se simtă el vinovat. Nu cumva nevasta lui nu zămislea fiindcă atunci când se drăgosteau, el o păstra în gând pe cea pe care o iubise înainte, pe nefericită? Poate şi chipul ei între soți să-l fi ținut fără voie departe de nevastă şi poate că atunci când trupurile lor se contopeau nu-i dădea femeii sămânța de care avea nevoie pentru a zămisli prunc. Acestea începu Lefteris să gândească despre păcatul lui, păcat de care suferă mulți; când îi mistuie un dor, se învinovățesc singuri pentru a-şi face chinul şi mai greu. Şi asta le aducea alt necaz. Dumnezeu să se îndure şi să te ferească de el.

Capitolul XIII

MULTĂ LUME TRĂIA CU FRICA LUI Dumnezeu. Avea respect şi teamă de el. Țineau posturile, miercurea şi vinerea nu mâncau nici ulei, iar ziua naşterii Fecioarei. 15 august, o petreceau ajunând fără să pună nimic în gură; alteori îşi astâmpărau foamea doar cu măsline, roşii şi struguri sau pepeni. Se spovedeau cu pioşenie şi se împărtăşeau nu numai la marile sărbători – de Paşte sau de Crăciun – dar şi deseori duminicile. Femeile udau florile de pe terase şi pe caldarâm şi pe coridoare aveau glastre cu mândrețe de garoafe şi gerunii, trandafiri, crini şi muşcate, iar în ciubere mari de lemn creşteau ficuşi şi iasomie, ca să le taie de sărbători ramurile cu care împodobeau iconostasurile din biserici. Treptele din fața Frumoaselor Porți şi până la uşile alăturate ale sfinților arhangheli erau pline, totul mirosea a parfum puternic de flori, puse în vaze de sticlă sau de opal, şi ele tot daruri ale credincioşilor. Şi când era sărbătoare la mitoc, parfumul florilor de grădină se amesteca cu cel al florilor sălbatice, adus de vânt de pe câmp şi îți simțeai sufletul îmbătat de bucurie, credeai că te afli în rai, nu alta. Beția era şi mai mare de ziua crucii, când femeile trimiteau la biserică copiii cu glastre cu busuioc pe care le îngrijiseră toată vara. În biserici stăruia un parfum puternic, îmbătător, ca şi cum ar fi căzut opiu din cer, de aveai impresia că te afli şi tu în Golgota, alături de Sfânta Elena care dezgropa crucea de onoare. Dar erau şi felurite alte datini prin care oamenii îşi arătau pioşenia şi credința. Făceau sfeştanii în case, pe

corăbii, în livezi; pomenile erau dese, de sâmbăta morților, duceau la biserică tăvile cu colivi împodobite cu bomboane, trimiteau la liturghii daruri „pentru sufletele morților” şi apoi „pentru cei vii”, cu numele lor înşirate pe hârtie. Toate se făceau ca şi cum ar fi fost lucruri fireşti, obişnuite în viața lor. Toți la fel, niciunul să nu se deosebească de celălalt. Şi dacă deosebeai ceva, era faptul că Pelaghia, în darul pe care l-a trimis „pentru suflete”, a scris pe hârtie şi numele mamei şi fratelui ei, iar la „pentru vii”, alături de numele celor ai casei, a adăugat alte trei: Iankos, Kostis şi Lalou. Şi cei care auzeau rostindu-se cele două nume din urmă se gândeau că le-a scris deoarece nu-i uita pe cei care o primiseră în casa lor ca pe o sclavă, socotind-o apoi drept fiica lor. Nedumerirea lor stăruia numai cu privire la primul nume, Iankos, al cui o fi? Însă nimeni nu o întrebă. Şi chiar dacă Kostis băgă de seamă aceasta, nu aduse niciodată vorba, încuviințând în tăcere tot ce făcea ea.

Totuşi există şi alte datini care dovedesc credința şi care îşi cer dreptul de a fi pomenite în cronica noastră. De unul singur vom aminti: pe corăbii, sus la catarg, o dată cu steagurile, se ridica şi o icoană, a Fecioarei sau a Sfântului Nicolae, sau a oricărui alt sfânt pe care-l aleseseră patronul lor. Iar când era furtună pe mare, primul lucru la care se gândeau era cum să salveze icoana din valuri. Deoarece, dacă salvau icoana, erau şi ei salvați o dată cu ca şi-i făgăduiau să meargă la biserica cu hramul ei îndată ce se întorceau din călătorie.

Astfel, în timp ce lumea îşi lega viața de muncă, de casă şi de credință, se zgudui deodată ca de un cutremur de ceea ce se întâmplă într-o bună zi. Trebuiau să se închidă bisericile. Patriarhul Dionysios, acelaşi care odinioară se aflase în primejdie de moarte la Adrianopol, se văzu nevoit să ia această hotărâre: sultanul întinsese prea mult coarda şi începuse să se amestece şi în treburile bisericii. Îi închidea şcolile şi numea episcopi pe cei care poftea el, încercând să-i alunge pe preoții şi dascălii dinainte, fără să dea vreo socoteală de nedreptățile lui. Patriarhului nu-i rămase

aşadar altceva de făcut decât să-şi dea demisia. Sultanul nu i-o primi, luând-o, dimpotrivă, ca pe o provocare. În zece zile îl readuse pe tron. Şi atunci patriarhul scoase curajos sabia din teacă. Declară biserica persecutată, ştiind bine ce însemna aceasta: toată creştinătatea s-ar fi întors împotriva Porții, şi în primul rând Rusia ortodoxă, care tot căuta pretext să pornească război împotriva turcilor şi să coboare la Strâmtori. S-ar fi înnourat cerul pentru Semilună. Şi de ce nu? În aceste momente când în Balcani popoarele subjugate prindeau curaj şi se ridicau la luptă, patriarhul cântărise bine ce făcea. Se dădu de veste neamului să fie închise pretutindeni bisericile, să fie ferecate uşile şi până să apuce sultanul să ia măsuri, să nu se apropie niciun preot sau dascăl de lăcaşurile sfinte. Când sosi vestea adusă de un vapor şi în Kyme, se auzi doar un dangăt ca de înmormântare al clopotului şi femeile vopsiră în negru pânză şi înfăşurară cu ea bisericile. Niciun mitoc, niciun iconostas nu rămase fără veşmânt cernit, să arate astfel că le era prigonită credința. Încetară să-şi mai boteze copiii după datină şi să se cunune. Doar la înmormântări mai apărea câte un preot şi psalmodia într-ascuns la vreun mormânt. Avea lumea multe de vorbit acum. Dar nu se pleca. Respecta supusă ceea ce hotărâse curajosul patriarh. Şi înainte de a se împlini anul se văzu rezultatul. În ajunul Crăciunului marele vizir se duse la Dionysios şi-i citi un zapis care glăsuia că toate drepturile bisericii vor fi respectate şi hotăra ungerea lui ca patriarh. Răsunară atunci din nou clopotele. Se revărsară creştinii la bisericile din Constantinopol. Se sărbătorea Crăciunul.

În Kyme şi în alte locuri din Egee şi în întreaga țară vestea sosi mai târziu, cu două zile înainte de încheierea anului. Şi îndată ce fu auzită, bărbați şi femei ieşiră pe străzi, alergară la biserici şi le descuiară, strânseră pânza cernită şi copiii bătură clopotele. Dangătul lor se revărsa umplând de bucurie oraşul. Şi până la căderea serii, totul strălucea de curățenie, candelele şi policandrele sclipeau. A doua zi în zori făcură slujba de Crăciun şi apoi totul intră pe făgaşul

obişnuit. Sărbătoriră la vremea cuvenită Anul Nou şi Sfântul Vasile.

Atunci Konstandis, băiatul cel mare al lui Stratis, a citit prima dată apostolul. Vrăji toată lumea care-l asculta. Şi asta nu numai fiindcă, în hainele vişinii, îşi arăta şi mai mult frumuseţea lui de adolescent – cu patrafirul cu brâu auriu ce-i strângea mijlocul – dar şi datorită glasului nevinovat, mieros şi atât de dulce, încât fiecăruia i se părea că lui i se adresează. Cum bisericile fuseseră închise până atunci, era prima oară la liturghie când luă cartea în mâini şi citi în faţa lumii. Citea cu atâta pricepere, subliniind înţelesurile, încât lumea îi admira ştiinţa de carte şi râvna. Într-adevăr, auziseră vorbindu-se despre el şi acum aveau prilejul să se încredinţeze cu ochii lor. Era primul la şcoală. Învăţătorul spunea că era mai presus decât cei din clasa lui. Konstandis se ducea singur şi cerea cărţi de Ia Galanis, care avea un perete ticsit cu rafturi şi le citea după ce isprăvea lecţiile de la şcoală. Se juca prea puţin cu copiii din vecini, niciodată nu-l vedeai alergând pe ţărm după fluturi sau pe câmp să prindă păsări, greieri sau broaşte ţestoase. Cele mai multe ceasuri şi le petrecea închis în casă, cu o carte în faţă, care-i purta mintea departe. Şi nu să zici că era o fire închisă, sau că era bolnav. Nu, nici vorbă de asta. Trupul i se înălţa puternic, era mai voinic decât cei de vârsta lui. Numai băiatul cel mare al Pelaghiei, Rigas, îl întrecea la înot. Era zvelt. Şi cobora de sus din oraş până la ţărm de parcă ar fi avut aripi la picioare. Avea părul creţ şi era brunet ca maică-sa şi semăna cu o statuie. Celor citiţi le amintea de iutele Hermes şi i-o spuneau. Se obişnuia în târg să se dea fiecăruia o poreclă. Şi o primi şi Konstandis pe a lui. I se zicea Palamas, deoarece într-un amurg, în piaţă, îi ceruse lui Galanis cărţi ale acestui poet pe care începu să-l ridice în slăvi. Unii îl auziră şi-i găsiră pe dată porecla. Dar asta nu-l supără, era o cinste să i se dea numele marelui bard. Altceva îl necăjea. Că în casă nu avea linişte să citească. Stăteau aproape de piaţă şi alături de ei era o casă de ţigani fierari care lucrau toată ziua la foale şi ţăranii veneau la ei şi-şi

potcoveau măgarii. Cum să-şi adune mintea, să se concentreze la învățat? La fiecare rând citit, răsunau şi loviturile de ciocan şi paşii pe caldarâm.

Dar intră într-o zi în casă unchiul Lefteris, şi auzind zgomotele ce răzbăteau de pe stradă, îi spuse fratelui său:

— Se oboseşte prea tare băiatul aici. Mai bine să vină la mine când învață.

O dorea din toată inima, mai ales că simțea casa pustie fără copii. De aceea aducea deseori, când se întorcea din călătorii, nepoților daruri şi-i chema acasă la el să li le dea. Voia să le asculte glasurile, răsuflarea, să răsune casa de veselia lor. Şi cum casa lui era mare şi avea în jur o livadă de cireşi, rodii, pruni, ale căror crengi se aplecau peste gard de greutatea rodului, spuse nevestei să lase pe toți copiii care treceau pe drum să culeagă fructe cât poftesc şi să nu-i alunge. Atât de mult iubea copiii, că soarta îl lipsise de ei. Invocă aşadar liniştea din casa lui pentru a-l aduce pe Konstandis mai des pe la el şi a-l opri la masă. Chema şi alți nepoți, când pe Thanasakis, al doilea băiat al lui Stratis, când vreuna din fetele lui Patios. Față de toți se purta la fel, cu nemărginită duioşie. Dar Konstandis îi intră mai mult la inimă. Să fi fost grație zelului neobosit al băiatului pentru studiu, sau fiindcă îi semăna la înfățişare, cu ochii mari şi cu buzele frumos conturate – probabil aceste lucruri îl amăgeau şi i se părea că ar fi copilul lui şi-i dorea cât mai mult în casă prezența. Când sosea din călătorie, dorea să-l găsească acasă la el, aplecat peste cărți, ca şi cum el i-ar fi fost tată. Dacă era seară lungea vorba până mai târziu, după cină. Până când Marcela îi amintea politicos, privind ornicul atârnat deasupra patului:

— V-ați luat iar cu vorba. Ai lui l-or fi aşteptând.

Abia atunci se ridica Lefteris să-l conducă pe băiat până acasă. Ieşeau afară, îşi lăsa mâna pe umărul băiatului şi porneau încet pe străzile întunecoase în timp ce lămpile de prin case începeau să se stingă.

Cu munca pe vase străine nu poți strânge avere ca să

înzestrezi fete şi să le măriți. Şi mai ales când ai patru. Din economii abia să încropeşti un capital ca să-ți construieşti un vas mic al tău...

Aşa se gândea Patios când lucra pe un vapor din Andros şi era îngrijorat cum îşi va scoate fetele din casă mirese. Cu ce zestre? Trebuia să găseşti ceva din care să scoți câştig bun şi să prosperi. Şi de când îi încolți acest gând în minte, ca şi iedera pe un platan, doi ani întregi chibzui ce să facă. Să ia banii pe care îi strânsese şi să planteze o nouă livadă, în tovărăşie cu altcineva şi să aibă şi el câteva părți din câştig? Să cumpere o prăvălie jos, pe faleză, şi s-o închirieze, sau să tocmească pe unul să facă diferite lucruri necesare corăbiilor – portulane, cabluri? Cu ce altceva să se îndeletnicească? Se sfătuia adesea cu nevasta şi frații lui:

— Ce te va lumina Domnul, îi spunea Thodora, care nu se pricepea la astfel de treburi.

Zoi îi răspundea însă imediat:

— Las-o pe Olga deoparte. Zestrea mea va fi a ei.

Era sigură de-acum că va rămâne toată viața văduvă, acum că tinerețea i se ofilise. Şi zestrea ei nu-i mai folosea.

Dintre toți, Lefteris avu o idee practică:

— Ia-ți în parte o corabie dintre cele noi. Asigur-o şi lucrează pe socoteala ta.

Văzând că Patios nu-i răspunde, ca şi cum ar fi şovăit să-i dezvăluie că avea un capital prea mic, adăugă:

— O să-ți împrumut eu cât îți lipseşte şi mi-i înapoiezi când o să ai...

Şi se dovedi un frate bun, îşi ținu cuvântul când Patios găsi vas. Aşa se făcu că Patios intră asociat cu căpitanul pe un vapor nou, care călătorea dincolo de Egeea, până în America. Şi asta a fost, ai fi zis, ceva predestinat pentru casa lui. Deschise altă carte. Să vedem cum:

Într-o zi când vasul lui sosi în Panama, cu un transport de vin de Madera, se plimbă o vreme să vadă portul şi apoi intră într-o crâşmă să mănânce. Îl impresionă curățenia. Proprietarul ei părea un om gospodar. Iată că acesta veni după puțin timp la masa lui. Îl întrebă politicos, într-o

engleză stricată, de vaporul grecesc ce ancorase în ziua aceea în port. Când Patios îi răspunse, începu să vorbească greceşte. Îi spuse că era şi el marinar din Thiaki – pe nume Marinos Lekatsas – şi-i fusese dat să se stabilească acolo. A început cu treburi mărunte şi a trecut la altele, mai bune, până a deschis această cârciumioară, care aducea câştig bun. Era mulțumit, prospera şi n-avea alt gând decât că anii treceau şi nu s-a însurat.

— Şi de ce? îl întrebă Patios, acum că se împrieteniseră cu vinul cu care se cinsteau.

Fostul marinar oftă încet:

— Deoarece am de gând să mă duc în patrie, să-mi iau nevasta de acolo, fără să vreau zestre. Dar treburile pe care le-am avut aici nu mi-au dat răgaz. Cum să le las baltă? Şi aşa am tot amânat şi timpul a trecut.

Patios îl privi, îl cântări. Şi se lăsă mânat de instinct, aşa cum i se întâmpla de câte ori lua o hotărâre importantă în viață. I se păru om bun, de încredere. Astfel îi veni o idee pe care i-o mărturisi îndată:

— Şi dacă-ți aduc eu mireasă?

— De unde s-o găseşti?

— În casa mea. Una din cele patru fiice ale mele.

Celălalt îi răspunse fără să stea pe gânduri:

— O iau dacă-mi place.

— S-o vezi mai întâi. Şi dacă nu-ți place, o duc înapoi în țară. Va vedea şi ea cu ocazia asta lumea.

Aşa făcură învoiala. Corabia rămase în Panama trei zile, răstimp în care tatăl găsi răgaz să culeagă pe ascuns informații despre grec şi porni apoi spre patrie. Când Patios sosi acasă, îşi sărută familia şi apoi le luă pe nevastă-sa şi pe Vanghelini, fiica lor cea mai mare, deoparte şi le povesti ce i se întâmplase. Privi fata în ochi, de parcă voia să-i mărturisească ce dragoste şi ce răspundere nutrea pentru ea.

— Mi s-a părut om bun şi cred că o să te înțelegi cu el. Dar tu hotărăşti.

— Îl iau, spuse fata, cu condiția să-mi placă şi mie.

Dar mama se împotrivi, se temea.

— Te gândeşti unde pleci, fata mea? La celălalt capăt al lumii. Te-ai uitat pe hartă să vezi unde e?

În zadar au fost vorbele ei. În van şi încercările ei de a o face pe fată să-şi schimbe părerea. Aceasta voia să arate şi ea o dată îndrăzneală în viață, să vadă şi altă lume. Astfel că porniră din nou în călătorie. Îi umplură un geamantan cu haine, de la lenjerie până la umbrelă, majoritatea lucruri franțuzeşti, cumpărară coronița de mireasă şi darul pentru mire, un ceas de aur cu lanț, cei care plecau se sărutară cu cei ce rămâneau, îşi luară rămas bun cu lacrimi în ochi şi vasul ridică ancora. Împreună cu tatăl şi cu mireasa, plecă şi sora mai mică, Lalou, ca să nu fie chiar singuri de tot la nuntă. Dar pe ea Patios făgădui că o va aduce înapoi cât mai repede. Va lipsi doar trei luni.

Ajunseră în Panama şi mirii se plăcură. Plecară apoi cu toții mai departe, să facă nunta, într-un loc unde slujea un preot ortodox. După cununie s-au întors în oraş şi au invitat prietenii mirelui la o petrecere atât de mare, încât se duse vestea. Toate mergeau bine şi Patios se încredința că o lasă pe Vanghelini pe mâini vrednice de gospodar. S-a întors cu Lalou în Kyme, cu două geamantane cu daruri pentru întreaga familie. Însă în timp ce le deschideau şi dădeau fiecăruia ce era al lui şi povesteau – părintele şi fiica ce călătoriseră – de soarta celei rămase acolo, ochii mamei erau înroşiți din pricina lacrimilor, deoarece abia acum, când fata lipsea, îşi dădea seama ce rău făcuse că o lăsase să plece.

— De ce plângi? o dojeni Patios. Ca şi cum am fi rămas singuri. Avem încă trei fete în casă. Să plângă, să fie amărâți cei care n-au făcut copii şi rămân pustii.

Fără să vrea adusese vorba de tristețea fratelui său Lefteris şi a nevestei lui care trăiau într-o casă pustie. Faptul că aceştia n-aveau copii îi stârni o amărăciune nemărginită şi nu că el îşi măritase fata la capătul lumii, îşi dădea prea bine seama că Lefteris, pentru a-şi potoli dorul, aducea în casă când pe un nepot, când pe altul. La fel şi Marcela, otrăvită de dor şi poate şi pentru că soțul ei era plecat adesea

în călătorie, îl dorea şi ea pe Konstandis în casa lor, închipuindu-şi că e copilul lor. Cu cât trecea vremea, venea tot mai des să-l poftească la ei. Era limpede. Bărbatul ei o înțelegea, socotind că asta se întâmplă deoarece femeia, cum se spune, e mai însetată de copil decât bărbatul. Vedea patima mută, nemărturisită, a nevestei pentru nepotul a cărui frumusețe se cocea şi se apropia de bărbăție. Şi o compătimea. Nicio clipă nu-i trecu prin cap că s-ar petrece altceva în sufletul ei. Urmărea pe ascuns cum flăcăul, la cei 14 ani ai lui, arăta ca un bărbat.

Şi cu cât totul se întâmplă fără vreo bănuială din partea lui Lefteris, iar băiatul respira în aceeaşi încăpere cu ea, cu atât patima ei ieşea la iveală ca o flacără, ca un foc ce-i pârjolea trupul. Uneori când se apleca asupra lui, în timp ce acesta citea, să-i pună în față o vişinată sau ceva de mâncare, îi venea să-l sărute, să-i prindă în gură buzele şi apoi să-i mărturisească ce simțea. Însă în ultima clipă ceva o oprea. Poate că băiatul o va judeca pentru purtarea ei şi ar fi stricat totul. Şi pleca de lângă el repede, cu pas şovăielnic, înfiorată. Dar poate că această reținere să fi fost şi din pricina sentimentului de nespusă adorație ce-l nutrea pentru băiat, aşa cum îl vedea gânditor, cuminte, închis în lumea lui. Şi cât timp dură, această reținere a fost un chin neînchipuit pentru ea. Până când într-o noapte nu se mai putu stăpâni.

Era iarnă, pe la asfințit, când începu o ploaie care se întețea în timp ce se lăsa întunericul. Bubuiau tunete, sclipeau fulgere în slava cerului. Konstandis ieşi de două ori afară ca să plece acasă. Dar nu cuteză, deoarece prăpădul ce se revărsa din cer inundase străzile şi într-o clipă l-ar fi udat până la piele. Tuşea şi de aceea mătuşa îl sfătui să rămână. Părinții nu s-ar fi neliniştit, deoarece şi-ar fi dat seama că din pricina furtunii a rămas să doarmă la unchiul Lefteris. Tocmai atunci se nimeri să treacă pe stradă omul care aprindea felinarele, învăluit într-o mantie groasă din pânză de corabie. Marcela apucă să-l roage să treacă şi pe la părinții băiatului, să bată la poartă şi să le spună că acesta

va dormi la ei.

Astfel îl înduplecă să rămână. Îi aşternu patul, îl lăsă singur să se dezbrace şi să se cufunde în cearceafurile ei parfumate. Dar la gândul că el e pe jumătate gol sub plapumă, în Marcela se aprinse o patimă ca vântul de sud-est şi-o dogorea îngrozitor. Căută un pretext să se apropie de el. Îl auzi tuşind şi intră în cameră, chipurile să-l îngrijească. Îi aduse un ceai cu două picături de rom şi-l frecționă cu spirt. Până atunci, băiatul, naiv, un copil încă, nu bănui nimic. Dar mătuşa, în timp ce-l frecționă, se apleca întruna asupra lui şi răsuflarea ei gâfâită se ameştecă cu a lui într-atât, încât el simți, năpădindu-l o căldură necunoscută. Şi câte o opriseră până atunci se risipiră dintr-o dată. Îl strânse în braţe şi-i luă buzele într-ale ei, pe care le dorea chinuitor de atâta timp. Aruncă în gura lui dulceaţa plăcerii. Şi băiatul se lăsă amăgit, încetă să mai judece, deveni numai trup care porneşte spre noua lui experiență, vas ce pluteşte pentru prima dată pe mare frumoasă. Celelalte se întâmplară repede, Se lăsară în voia dorinței nesocotiții. Şi când băiatul îşi împlini cea dintâi experiență a dragostei, parcă lăcrima în întuneric şi, ca şi cum i-ar fi poruncit, îi spuse încet:

— Lasă-mă acum. Du-te în patul tău.

Ea se supuse. Îşi strânse fusta. Se temea că ceva s-a frânt în inima lui. Băiatul rămase singur, treaz, până în zori, când ploaia tot se mai revărsa nestăvilită. Şi când afară apărură primii trecători şi se auziră răsunând clopoţeii de la gâtul măgarilor, coborî şi el în stradă, cu cărţile sub braţ, şi se îndreptă spre casă. Mătuşă-sa, la fereastră, ascunsă pe după perdea, îl urmărea îndepărtându-se şi se gândea la cele întâmplate noaptea trecută.

Konstandis nu mai trecu mult timp pe la casa unchiului. Găsi, chipurile, pretext că acum vremea se deschisese şi ramurile înverzeau, era mai plăcut să urce spre cimitirul Sfântului Ilie şi să citească aşezat pe un parapet, să asculte ciripitul păsărilor şi, când îşi ridica ochii, să cuprindă cu

privirea toată natura, ca pe o vrajă, în jur, dealurile înverzite până departe la promontoriu, cu smochinii, migdalii şi măslinii lor şi, în faţă, jos, marea, liniştită şi sclipitoare. Nu voia să mai dea ochii cu mătuşă-sa, după tot ce se întâmplase în noaptea aceea, să nu spună cât era de vinovat fiecare, de parcă, şi dacă nu s-ar fi văzut, ar fi uitat vreodată. Se ferea mai ales să meargă singur. Când unchiul lui îl poftea, refuza. Îi era ruşine de el, chiar dacă acesta nu bănuia nimic. Ştia că îl trădase cu nerușinare şi se simţea nevrednic de duioşia pe care i-o arăta. Îi veneau în minte unele seri petrecute împreuna, atunci când îl însoţea noaptea târziu până acasă şi alteori când se purta ca un părinte cu el şi nu mai putea să-l privească în faţă, îşi aţintea ochii în pământ, vinovat, când acesta îl privea. Şi erau dăţi când adevărul îi stătea pe vârful buzelor, cât pe-aci să-l spună, dar iar se gândea cât de rău i-ar fi făcut dacă l-ar fi dezvăluit, ce durere i-ar fi pricinuit şi astfel îşi păstra nemărturisită taina, care deveni chinul lui mut.

Dar când primăvara trecu şi sosi vara cu arşiţa ei, se auzi ceva ce umplu de bucurie tot neamul Karalizilor şi-i împovăra gândul lui Konstandis. Mătuşa Marcela va avea un copil – sigur acum – şi, dacă-l va păstra, va naşte în decembrie. Cum se întâmplă una ca asta, după atâţia ani de căsnicie şi mai ales la vârsta ei, părea ciudat şi le făcu pe cele care o credeau stearpă să spună:

— Vezi? Toate pot naşte în cele din urmă.

Alţii judecau cu bunăvoinţă:

— Toate sunt o taină de nedezlegat. Măcar de-am înţelege de ce fir atârnă multe lucruri.

Ceea ce contează în această poveste este că din clipa când moaşa spuse şi o dată cu ea şi doctorul dădu asigurări că Marcela va avea copil, Lefteris, după atâţia ani de chin, prinse strălucire pe chip şi întineri dintr-o dată. Se grăbea să se întoarcă din călătorii, să vadă cât creştea pântecele nevestei şi tot număra pe ascuns cât timp trecuse – câte luni, câte săptămâni – până la ceasul binecuvântat. Îşi vedea acum nevasta cu alţi ochi, adevărată stăpână, şi îndoită era

dragostea lui şi nesfârşită grija ce i-o purta. Atunci când ea intră în ultima lună, nu mai plecă din insulă. Rămase pe loc, să fie la naştere în casă. Veghe toată noaptea când pe ea o apucară durerile facerii. Şi când spre zori răzbi din camera alăturată plânsul pruncului, lacrimă şi i se părea că prin fereastră nu intra numai lumina unei zile noi. Ci şi aceea a unei vieți frumoase. Nu se mai stăpâni, împinse uşa care-i despărțea şi o auzi pe maică-sa care venea spre el spunându-i:

— Fată! Să-ți trăiască!

I-o arătă şi lacrimă şi ea deoarece de atâția ani îşi dorise acest ceas de bucurie pentru fiul ei.

— Va primi numele tău, îi făgădui vesel şi privi pruncul care plângea încet.

Dar ea îl întrerupse:

— Mai bine al Fecioarei, care ne-a ascultat ruga.

Se gândise la acest lucru încă de la 15 august, când văzuse în casa ei, pe pereți, şerpişorii Fecioarei, blânzi, cenuşii, un semn că aceasta îi asculta rugile ei şi îi va dărui curând nepotul pe care atât îl dorea. Îi spuse fiului ei şi atunci el încuviință.

— Amândouă, mamă. Amândouă, Lalou şi Despina.

Apoi se aplecă spre soția lui:

— Eşti bine, doamna mea?

Ea îi făcu semn că da, deoarece bucuria şi emoția îi sugrumaseră glasul.

Mai încolo moaşa Sultana îl trase deoparte, privind copilul:

— Seamănă leit cu neamul tău, Lefteris. Arată a adevărat Karalikos.

Într-adevăr aşa era. Cu cât treceau zilele şi pruncul îşi curăța fața, se vedea cu cine seamănă. Cu Lefteris şi cu nepotul lui îndrăgit, Konstandis, de vreme ce amândoi semănau ca două picături de apă. Aşa se întâmplă cu neamurile, seamănă între ele. Însă pentru Marcela nu era numai asta. Era şi ceea ce nu ieşea de pe buzele ei, dragostea care o cuprinsese acum, o dragoste blândă pentru băiatul

nevinovat care-i dăruise bogăția maternității. Se gândea că oamenii sunt asemenea copacilor care după altoire nu rodesc dacă se întâmplă ca sevele lor să nu se potrivească. Şi de asta îşi dau seama numai cei ce suferă.

Oricum ar fi fost, acest copil îi umplu de fericire. Lefteris îşi mărturisea bucuria tuturor celor pe care-i întâlnea. Dar şi rudelor care erau departe le spunea prin scrisori. A treia zi deja scrise Mariei de la Atena şi neamurilor nevestei lui din Anti, apoi Vanghelinei în Panama. Şi sosiră felicitările. De la cea din urmă o carte întreagă. Cu multe pagini, ca toate scrisorile pe care le trimitea acasă, începea cam aşa: „Panama, ziua... luna...” şi „Stimații mei părinți şi iubite surori, sunt sănătoasă şi vă doresc şi vouă”, ca să treacă la amănunte despre traiul lor bun de acolo: începea apoi să întrebe de fiecare: şi nu numai de cei de-acasă, dar şi de bunici, unchi, veri, vecini şi până şi de cei care locuiau la vii. Şi când încheia scrisorile cu salutările ei pentru fiecare separat, înşira atâtea nume că-l întrecea până şi pe popa Isidor, cu sfinții pe care-i pomenea la sfârşitul liturghiei, de teamă să nu-i poarte pică vreunul dacă l-ar fi uitat. Aceeaşi grijă avea şi ea, nu cumva să scape pe cineva drag.

Următoarea ei scrisoare deveni prilej de bucurie şi supărare totodată. Cumnatul ei, pe care sora şi tatăl ei îl cunoscuseră acolo, o cerea acum de soție pe Lalou. N-o uitase pe fată şi se gândise tot timpul la ea, iar acum trimitea de ştire să se ducă pentru nuntă, dacă erau de acord. „Cât despre situația lui, nu ştiu de unde să încep, continua Vanghelini. O duce ca-n sânul lui Avraam. Puțini ca el s-au procopsit şi s-au îmbogățit aşa. Noroc de Lalou a noastră...”

Când auzi, mama lor păli. Se tulbură, o cuprinse o mânie grea.

— Blestem, gemu Thodora. Mi-o ia şi pe cealaltă.

Dar se temu îndată de blestemul pe care-l rostise şi se întoarse şi privi în sus la icoane, să şi-l retragă. Se căia. Însă pe drept se temea. Deoarece Lalou se arătă încântată la gândul de a se mărita acolo, departe, cu cel de care îşi amintea. Şi avea grijă doar de mama ei, care era atât de

supărată de parcă fata i-ar fi plecat în iad. Se temea că durerea o izbea drept în inimă şi încercă s-o mângâie:

— De ce eşti tristă, mamă? Nu te gândeşti că aşa n-o să mai fie nici Vanghelini singură şi o să mă aibă tovarăşă?

— Cum? sări mama fără să-şi poată stăpâni indignarea. Acolo la capătul lumii?

Nu voia să audă de averi şi încă atât de departe. Amărăciunea despărţirii o copleşea. O mai îmblânzi puţin o vorbă a lui Patios:

— Dacă vrei, poţi să mergi şi tu cu mine, când mă duc într-acolo, să le vezi.

Speranţa i se aprinse ca un licăr în suflet. Însă cine ştie cum merg lucrurile şi dacă îi va fi scris să facă o călătorie atât de lungă peste ocean? Parcă avea viaţa întreagă în faţă să se amăgească? Şi se supuse, deoarece de la început văzuse limpede că, oricât s-ar fi împotrivit, tot nimic n-ar fi câştigat. Îi era scris, se pare, să îndure şi această amărăciune.

Se petrecură, aşadar, din nou aceleaşi lucruri: valiza lui Lalou, cu toate lucrurile ei, darul pentru mire, despărţirea cu lacrimi, vasul care ridică ancora. Şi aşteptarea: când se va întoarce stăpânul, Patios al ei, care îi va povesti în ce lume intrase fiica lor, Lalou.

Capitolul XIV

ZBOARĂ ANII, COPIII SE ÎNALȚĂ, îşi croiesc drumurile lor. Intră din plin în vâltoarea vieții şi bătrânii şi părinții lor se dau deoparte şi le poartă de grijă de la distanță până la moarte.

Acestea nu sunt lucruri noi. Lumea, cu legile ei, de la începuturi merge la fel. O generație aduce pe lume altă generație şi apoi încet-încet se dă deoparte şi, obosită, într-un târziu, se întoarce şi-şi află liniştea în țărână. Nu are dorință mai mare decât ca nepoții pe care îi lasă în urmă să o cinstească cum se cuvine pentru faptele ei şi apoi să-şi vadă de ale lor.

Aşa veni iar vorba de copii. Ce fac şi încotro o pornesc. Fiecare cu drumul său. Konstandis plecă la Atena să studieze. Se stabili la mătuşa lui, Maria – care avea o casă boierească, cu două caturi – şi studia la Universitate, voia să iasă profesor. Când va termina, se va întoarce oare în Kyme sau vreo amintire, care-l obseda ca o remuşcare, îl va ține departe de oraşul natal? Vremea o va arăta. Fratelui său, Thanasis, nu-i plăcea să învețe. Primi moştenire de la bunicul său moara şi tot făcea planuri ca odată, când va strânge capital, să înalțe una mai mare, cu motoare, să fie mai aproape de port pentru încărcat.

Copiii Pelaghiei apucară şi ei pe drumurile lor diferite. Cel mare, Rigas, după ce termină oastea, i se păru c-ar fi mai bine să iasă ofițer şi acum învăța la şcoala militară. Veni într-o scurtă permisie acasă, în uniformă şi cu sabie, şi era frumos de pica. Când intra în biserică, lua ochii fetelor care

se întorceau curioase şi-l priveau, uitând de ce cânta preotul. Dar gândul lui era la Lala, o nepoată a lui moş Filip, care era şi ea o mândreţe de fată, zveltă şi cu gât de zeiţă. Îi dăduse cuvântul că, atunci când va termina şcoala, o va lua de nevastă. Discutase totul şi cu părinţii, ştiau şi fraţii despre asta. Şi iată o vorbă şi despre gemeni. Iankos luă calea negoţului tatălui său – viermii de mătase. Markos, după ce lucră o vreme ca marinar, se duse mânat de curiozitate la Muntele Athos, unde rămase vreo şase luni, îndeajuns ca să-i îngrijoreze pe părinţi că se va călugări. Tocmai când tatăl lui se gândea să se ducă după el să-i vorbească, în ajunul Arhanghelilor, se întoarse singur şi-şi schimbase şi meseria. Deprinsese la Munte hagiografia şi, când se văzu în Kyme ce meşter talentat e, plouau comenzile, nu numai pentru icoane, dar şi pentru pictura bisericilor, unde stătea luni de zile cocoţat pe scară. Părea că se născuse cu acest dar. Iar tatăl său spunea că-l moştenise pe-un bunic de-al lui, care zugrăvise biserici la Ohrida şi chiar mai departe, la Arghyrokastro. Dar cine să-şi închipuie că de la el darul acesta va ajunge peste generaţii tocmai la acest flăcău? Fiecare tânăr îşi chivernisea viaţa în felul său. Unul se supune unei voci tainice, altul e atras de cele ce alcătuiesc viaţa meleagurilor natale sau găseşte drumul netezit de părintele său şi are meseria pregătită. Astfel se auzea că flăcăii munceau ba pe vase, ba plantau livezi de smochini şi migdali, deoarece socoteau că astfel vor putea să scoată venituri frumuşele din roadele lor; alţii se îndreptau spre Egipt sau America, să strângă acolo avere şi să se întoarcă în ţară – asta doar în vorbă, deoarece câţi s-au mai întors din străinătăţuri? – şi încă altele de acest fel. Şi în aceste întâmplări felurite se aflau şi cele plăcute şi cele triste laolaltă. În prima categorie intră un tânăr de aici, Dimitris Galanis, care se distinsese deja la Atena ca un gravor de seamă, făcea icoane frumoase şi pornise spre Paris. Şi din cele triste e de-ajuns să pomenim unul. Iată-l: în prima lor călătorie cu vasul pe care l-au construit, s-au înecat în furtună trei fraţi şi mama lor înnebuni de-a binelea şi tot

vorbea aiurea pe țărm, unde-şi aştepta feciorii din călătorie. De mila ei vioristul Daniel a compus un cântec trist:

Mamă, odraslele tale ți le-nghiți valul.
El îți luă flăcăii şi le dădu mormânt.

Totuşi uneori nefericita îşi regăsea puțintel mințile şi, de grijă că nu şi-a pregătit candela pentru ei, alerga prin livezi şi strângea licurici, dar până să se întoarcă, o lua iar razna şi îi împrăştia. De aceea cântecul continua:

Acolo, pe marea cea rece în care zace corabia,
Poulia cu fetele ei aprindea şapte condeie.

Dar parcă primeşte mângâiere mama care fie şi-a pierdut copiii, fie nu se poate bucura de ei, deşi trăiesc! Deoarece şi despărțirea de cei care pleacă departe este la fel de apăsătoare ca şi moartea. Asta o simțea biată Thodora, cu fetele ei care se măritaseră tocmai în Panama; într-o zi nu le scoase din gând şi se tot întreba: „Acum, în clipa asta, ce fac oare? Ce griji or fi având? Nu cumva bărbații lor le-au spus vorbe amare? Nu cumva li s-a întâmplat ceva rău, s-or fi îmbolnăvit copiii şi suferă?“ Cine să-i dea răspuns înainte de a trece vreme destulă? Scrisorile lor întârziau destul de mult. Nici pasărea nu le-ar putea aduce în zbor mesajul lor, atât sunt de departe. Gândul la ele şi dorul o măcinau. De vină e tatăl lor, care a găsit să le mărite atât de departe de casă. Mai bine să le fi văzut măritate cu săraci din partea locului şi să le fi fost aproape, să le fi ajutat cât ar fi putut.

Cu cât trecea vremea, îi purta tot mai mult pică lui Patios: în loc să se obişnuiască, era tot mai tristă că-i lipseau fiicele. Şi până să înceapă să se simtă vinovat alături de ea, odată, într-un ceas trist de asfințit, văzând-o aplecată şi oftând deasupra lucrurilor lor. Patios îşi luă inima-n dinți şi-i spuse:

— Când vrei tu, te iau să le vezi.

Ochii ei străluciră.

— Când spui tu. Tu hotărăşti.

Şi el hotărî pe loc:

— Înainte de primele ploi, ca să ajungem acolo primăvara.

Şi apoi, la cină, şi-au pus planul la punct. Vor lăsa casa în acest timp cu mătuşa Zoi. Patios îi spuse:

— Îți dai seama cât durează o asemenea călătorie? Să iei ceva să lucrezi pe corabie, să nu ți se facă rău, căci vom pluti săptămâni întregi pe ocean.

— N-avea grijă că m-am şi gândit, răspunse ea.

Dar mintea ei era doar să-şi revadă cele două fiice înstrăinate de care îi era atâta dor. Totuşi, când sosi momentul şi porniră, luă, alături de cuverturile albe pe care le țesuse pentru fiecare, ață şi ac şi se apucă să lucreze alta în timpul călătoriei. Şi dacă nu va izbuti s-o termine, va mai lucra şi acolo, serile, aşa socotea ea. Şi frunză cu frunză creştea țesătura; deoarece, când vasul ieşi din Mediterana şi din pricina furtunilor sălta în sus şi în jos, biata femeie privea valurile şi se gândea la fiicele ei, prin câte furtuni trecuseră pe mare până să ajungă acolo unde îşi doriseră; dar se gândi că aşa îşi va spori indignarea, va ajunge mâniată şi, ca să nu se mai gândească, se aşternu pe lucru. Acul n-avea odihnă în mâinile ei. Chiar în ziua când intrau în Strâmtoarea Panama, termină cuvertura, cu ghirlande de flori în jur. Şi se gândea acum cui să i-o dăruiască. Dar se va hotărî mai târziu, când va ajunge la casele lor. Poate va coase încă una şi vor primi amândouă câte două, ca să nu iasă supărare.

Când ajunse acolo, nu apucă să se bucure de fetele ei, care într-adevăr o duceau bine la casele lor, să se joace cu nepoțeii care gângureau expresii din dialectul kymiot, că inima, de emoție, îi slăbi, nu mai rezistă. Nu mai putea să respire. Două zile se luptă cu tusea şi toți stăteau aplecați deasupra ei, soț şi fiice şi ginerii ei, până să-şi dea seama ce i se întâmplă, să le dea binecuvântarea. A treia zi în zori îşi dădu sufletul. Plângeau toți în jurul ei şi vorbeau ce om cumsecade fusese şi ce soartă ciudată avusese, să-şi părăsească în tinerețe patria, ca să trăiască toată viața în loc

străin şi apoi să călătorească la capătul lumii şi aici să-şi găsească mormântul. Îndată ce-şi văzu fiicele şi se linişti, abia ce apucă să le dăruiască amintirile lucrate de mâna ei – cele două cuverturi din in – şi, ca şi cum ar fi fost un efort prea mare pentru ea, firul vieții i se curmă. O îngropară în curtea unei biserici, pe care o ridicaseră nişte credincioşi ortodocşi, îi făcuseră parastasul de 40 de zile după datină, ca şi în patrie, cu colivă, iar fiicele şi ginerii o jeliră. Şi când, după parastas, tatăl se pregăti să pornească spre patrie, le era milă şi de el, deoarece se gândeau că a fost lovit pe neaşteptate, că şi-a pierdut nevasta şi acum, în ce hal se va întoarce acasă.

Dar Patios era în stare să îndure, slavă Domnului! Îl aşteptau celelalte fete nemăritate şi trebuia să aibă grijă şi de ele. Voia să mai trăiască puțin, să nu plece în călătoria cea de pe urmă, care e sortită tuturor, înainte de a le vedea şi pe mezine la casele lor. Când se întoarse şi le povesti ce se întâmplase, fetele izbucniră în plâns şi el nu avea cum să le mângâie. Dar sosiră repede frații, părinții, verii, îndată ce auziră că se întorsese şi cum se întorsese, şi încercară şi ei să mângâie orfanele. Şi chiar dacă acestea rămaseră cufundate în tristețea lor, cu zilele care se scurgeau şi care deveniseră luni, durerea li se mai domoli, gândindu-se că un lucru o dată făcut nu poate fi desfăcut. Iar viața, cu toate ale ei, te întoarce spre altele.

Însă povestirea noastră nu se încheie aici. Când se împlini un an, înstrăinatele trimiseră scrisoare să se ducă acum lângă ele cea de-a treia soră, că aveau mire bun care o aştepta şi era mare noroc pe capul ei. Dar Olga nici nu voi să audă. Cum să plece şi să-l lase pe tatăl ei singur, şi la fel pe mătuşa Zoi care o făcuse om? N-au decât s-o ceară de nevastă şi cei de aici, care o ştiau cum s-a născut. Nu va pleca de lângă Zoi, deoarece îşi făgăduise sieşi, pentru binele pe care i-l făcuse, să i-l întoarcă îndoit. Voia să o îngrijească la bătrânețe, de aceea le răspunse că le mulțumea, dar le dădea de înțeles să nu mai stăruie în zadar. Nu se va duce. Şi ele trimiseră răspuns că, de vreme ce Olga nu voia, să se

ducă mezina, Amalia. Aceasta, auzind, se bucură nespus; ridică îndată pânzele. Cât despre Patios, nu mai avea nicio părere. Socoti scrisoarea drept o hotărâre a soartei, care căuta să-i ia acolo familia şi să-şi întindă în loc străin rădăcinile. Şi cu cât se vor întinde mai mult, cu atât înstrăinatele nu se vor mai simți singure, alături de neamul pe care şi-l vor face pe acele meleaguri.

Asemenea surorilor mai mari, plecă şi mezina. Când sosi acolo, celelalte deschiseră geamantanul mamei lor şi-i dăruiră cea de-a treia cuvertură, ca şi cum răposata ar fi presimțit şi ar fi lăsat şi pentru Amalia o amintire. Nu e acesta motiv de mirare, când te gândeşti cum se țes uneori întâmplările şi ce ne este sortit în viață...

Treburile statului mergeau anevoie. Nu prea erau semne de îmbunătățire a situației, marile puteri tot puneau piedici popoarelor mici. Deşi lăsau Grecia să înainteze pe drumul ei, o jucau de fapt pe degete, sperând să descurajeze astfel şi celelalte popoare din Balcani – sârbi, muntenegreni, bosni, croați, albanezi, bulgari, români, până şi maghiari şi polonezi. Se temeau că vor ridica steagul libertății şi încearcă să le ții piept dacă poți! Vor zăngăni armele şi dintr-o dată Europa asuprită va deveni un vulcan revărsat ce va pârjoli totul în jur. De aceea marile puteri aveau de gând să supună neîntârziat Grecia. Se îndârjiră şi mai mult, când aflară că încheiase deja acord secret cu sârbii (august 1867, în Austria), ca să acționeze împreună şi să atragă şi pe ceilalți vecini. Tactica lor apărea limpede la congresele unde discutau felurite lucruri despre regiunile şi popoarele din Europa supuse sultanului şi niciodată nu invitară şi Grecia să-şi spună părerea despre meleagurile ei înrobite şi să voteze eliberarea lor. Şi cum nu se interesau de durerile ei şi o disprețuiau, Grecia se revoltă şi-şi retrase ambasadorii pe care-i avea în capitalele lor (mai 1873 din Paris, Berlin, Londra, Petersburg şi Roma), să le fie învățătură de minte şi să vadă cum pot deveni uneori inutile hotărârile când se încalcă dreptatea. Arăta mândrie şi dispreț. Şi îndrăzneală,

când, mai apoi (în mai 1888), elenii care locuiau în Egipt aflându-se în primejdie din pricina tulburărilor iscate acolo, Grecia trimise în apărarea lor două corăbii, acționând la rândul ei fără încuviințarea marilor puteri.

Dar răul li se întâmplă şi lor adeseori. Şi chiar sultanului. Deoarece la aceleaşi congrese țarul se îngriji de bulgari să le facă un stat puternic, ca şi cum i-ar fi compătimit fiindcă erau şi ei slavi. Şi alte puteri, englezi, francezi, până şi nemți, i se alăturară, de teamă ca Grecia să nu-şi sporească hotarele şi să-i încurajeze astfel pe cei care sperau în libertate. Nu-şi dădeau de fapt seama că statul elen era un pericol mai mic decât cel creat de țar în Balcani, care însemna accesul Rusiei la Mediterană. Iar Poarta, văzând că-şi pierde stăpânirile din Europa, era interesată de acum şi ea să aibă alături mai degrabă o Grecie puternică decât Rusia înaintând spre mare şi punând stăpânire pe tot. Dar până să înțeleagă ce primejdie îi pândea, Grecia era prigonită. Cu ce să începi? Să vorbeşti despre prigonirea raialelor de către turci pe care statele mari o îngăduiau? Despre o hotărâre bună pe care o luau după mii de strădanii, la vreun congres, şi rămânea doar pe hârtie? Despre izolarea economică, despre actele de-a dreptul imorale pe care le făptuiau, de câte ori mica Eladă dobândea ceva? Ai umple tomuri întregi şi oricum au fost consemnate în altă parte. Şi cu toate astea, te rog să te întrebi: Oare s-a întâmplat vreodată ca sporirea Greciei să fi dăunat cuiva? Nu. A fost doar spre interesul ei şi nicidecum în dauna celorlalți? Nu au primit şi ceilalți lumină din lumina ei? Dar acestea te duc îndată cu gândul în altă parte şi te îndeamnă să consemnezi ceea ce urmează.

Statul se afla în pragul falimentului. Rănit din pricina piedicilor care i se puneau şi cu grija statornică de a se salva de la condamnarea de a rămâne mic şi cu poporul de două ori înrobit, în afara hotarelor, cum să aibă timp să rezolve asemenea probleme? De-ar fi fost numai asta! Campania din urmă cu 10 ani pentru eliberarea Tesaliei şi Epicului, care se nimerise într-un moment de sărăcie cumplită, costase atât

de mult, încât îngenunchease statul de-a binelea. Izbucni criza. Semnele ei apărură şi în Kyme. Comerțul stagnă, multe vase rămaseră ancorate în port. Se abătu şomajul asupra lumii marinarilor. În prăvălii mărfurile zăceau în rafturi. Şi cum o nenorocire nu vine niciodată singură, se dezlănțui iar camăta nemiloasă. Şi ar fi prins să se întindă ca un pârjol, dacă bătrânii care apucaseră acea răscoală populară nu le-ar fi amintit de relele ei ca să-i înspăimânte pe nesătui. Le spuneau făţiş că ei vor fi primii care vor sprijini asociațiile săracilor. Nu era acum vremea pentru camătă. Toate arătau că războiul se apropia. Şi război nu se face cu poporul învrăjbit. Cu ce să-i însufleţească pe cei nedreptățiți, să-i trimită să lupte pentru țară? Vor arunca armele şi se vor răscula.

Astfel, cu asemenea vorbe înțelepte, cei câțiva cămătari au fost siliți să toarne apă în vin. Şi se întâmplă uneori că nu catadicseau nici să arate ce hârtii aveau în mâini şi aşteptau când va găsi bani săracul, să li-i dea înapoi. Uneori le prescriau chiar datoriile. Socoteau că în negustorie – marfa lor era paraua pe care-o dădeau cu împrumut – se mai întâmplă să şi pierzi, nu câştigi întotdeauna.

Războiul, ca ploaia care se apropie, stăruia în aer, simțeai miros de praf de puşcă. Se încingeau discuții peste tot, că războiul a rămas singura modalitate pentru ca Grecia să-şi recapete vechile hotare, să ia în cadrul lor pe cei asupriți şi să facă dreptate. Dar până să găsească prilejul, urgia prin care trecură armenii striga lumii, cât întuneric înseamnă Poarta Otomană şi spunea că acela care va lupta împotriva ei va face un lucru sfânt. Şi se mai întâmplă ceva atunci, care aduse în prim plan numele Greciei. Jocurile Olimpice – aveau loc acum prima dată din antichitate – organizate pe stadionul din Atena, care aduseră sportivi, arbitri, filoeleni din întreaga Europă şi de mai departe şi arătau ce datorează lumea acestei țări mici. La alergare ieşi învingător un grec, Louis, ca şi cum ar fi vestit, asemenea alergătorului antic de la Maraton, o altă victorie. Lumea strânsă pe noul stadion, văzându-l că intră primul, izbucni în urale, se înflăcăra, îl

luă drept vestitorul unui viitor mai bun şi auzind ovațiile, aveai impresia că însufleţirea şi înflăcărarea lor vor zdruncina monumentele de marmură din temeliile lor străvechi. Dacă mai trebuie adăugat ceva despre această întrecere, este că la ea a participat şi Rigas, feciorul Pelaghiei. Şi poate că ar fi ieşit printre primii, dacă s-ar fi hotărât mai din vreme şi s-ar fi antrenat serios. Dar nu s-a întristat prea tare. Îi era de-ajuns că a învins un grec şi s-a dus şi l-a sărutat. Legară pe loc prietenie. Şi-l invită în Kyme la nunta lui. Toate erau pregătite şi logodnica îl aştepta.

Izbucni din nou războiul. Rigas, proaspăt însurat n-apucă să se bucure decât o lună cu nevasta lui. De data aceasta s-a întâmplat în Creta, unde turcii îi prigoneau pe creştini. Se dezlănțui un asemenea flagel, încât toți se temură că va deveni un adevărat genocid, aşa cum pățiseră armenii cu un an în urmă. Pruncii erau ucişi în burțile mamelor şi alții în leagăne. Lumea se retrase speriată în munți, să caute salvare. Puse din nou mâna pe arme, era limpede că numai libertatea va fi scăparea ei. De pe dealuri sângele curgea şuvoaie spre țărm, povesteau pribegii care ajunseseră, în Amorgos, Milo, peste tot în Egeea. Până şi în Kyme venise o familie cretană. Nici vorbă ca statul să nu intervină. Mânia lumii îl determină să intre în luptă. Şi astfel, înainte de a trece iarna noului an, porni armata care înconjură Creta şi în două luni se declară oficial războiul. Nimic nu prevestea a bine. Se amestecară atunci şi puterile străine, deoarece creştinătatea, auzind despre măcelurile făcute de turci, se îngrozi. S-au întrunit consilii pentru pace şi Poarta încercă să scape, dând înapoi doar Tesalia. Apărea clar că, chiar dacă s-ar fi închis conflictul, ar fi fost doar pentru moment. După puțin, războiul ar fi izbucnit din nou, până când Grecia şi regiunile ei încă neeliberate vor respira şi ele în voie.

Şi în această situație, cu grija dureroasă pentru soarta patriei, în Kyme viața se scurgea pe făgaşul ei. Chiar dacă pleca la oaste floarea tinerimii – printre ei se aflau şi gemenii

Pelaghiei şi Thanasis al lui Stratis, care moştenise moara părintelui său – nu-ți dădeai seama că s-ar fi schimbat prea multe. Oricâte s-ar petrece într-un loc, se repetă de fapt aceleaşi întâmplări, obişnuite ale vieții; altminteri, ar trebui să se piardă toți dintr-o dată. Şi auzeai aşadar iarăşi veşti despre nunți cu miri care veneau în grabă de la oaste şi plecau înapoi, despre naşteri, morți. Nu lipseau nici întâmplările care par ciudate şi neobişnuite şi revin ades în discuții. Astfel, în ultima vreme se tot vorbea despre un lucru de necrezut pe care-l trăise căpitanul unui vas. Când se întorcea de la pescuit, îi prinse furtuna şi deodată, băiatul lui de numai 7 ani, aflat pe scară, alunecă şi căzu în mare. Strigă, dar din pricina zgomotului, nu-l auzi nimeni. Se zbătu în valuri şi fu purtat mai departe. Şi s-ar fi înecat cu siguranță, înainte de a prinde ceilalți de veste, dacă n-ar fi simțit deodată că are pe ce să se sprijine. Pentru o clipă se înfioră, se temu. Dar se agăță repede, deoarece, dacă ar fi şovăit, valurile erau cât pe-aci să-l înghită. Tot pierdut ar fi fost. Dar teama se risipi repede, deoarece se trezi dintr-o dată deasupra valurilor şi îşi dădu seama că mergea călare pe spatele unui peşte uriaş. I se păru o minune. Se aplecă şi-l îmbrățişă recunoscător, ca să nu-l arunce iar în apă şi să se înece. Până să înțeleagă ce peşte era, văzu în față caiacul şi-l auzi pe părintele său strigându-l disperat de la proră: „Gheorghis, Gheorghis al meu, unde eşti?“ Valurile vuiau, dar neliniştea tatălui era atât de adâncă, încât vocea lui răzbătu prin furtună şi ajunse la urechile băiatului. Acesta răspunse cu glăsciorul lui subțire: „Aici sunt“. Dorința de a se salva era atât de puternică, încât forța ei îl ajută să se apropie de caiac. Taică-său se aruncă în valuri, îl prinse şi-l îmbrățişă. Abia apucă să vadă, împreună cu ceilalți de pe vas, că băiatul fusese salvat de un delfin care-l purtase în spate. Şi cum se minunau toți, o mărturisiră, când ajunseră pe uscat, tuturor celor pe care-i întâlneau. Aceştia o spuseră la rândul lor altora. Aşa, din gură în gură, Kyme vuia tot povestind despre faptul de necrezut că un copil fusese salvat din furtună de un delfin.

Dar înainte de a se stinge asta, intră în discuție altă întâmplare, tot despre un marinar. Era vorba despre un nenorocit care se îmbolnăvise de oftică şi nu-l mai angajau de teamă să nu-i molipsească şi pe alții. Acesta, disperat şi de teamă nu ducă boala şi acasă, la copii, se duse la un loc al lui de la câmp şi se spânzură. Îl găsiră atârnând de un vişin, cu fața galbenă ca ceara. Şi nici păsărelele nu-l plângeau, vederea lui le înspăimânta şi le alunga. Doar vântul, care mişca funia, ai fi zis că purta în adierea lui vestea nenorocirii. Îl luară şi-l îngropară în grabă şi apoi, aşa cum îi sfătuise lumea, arseră toate hainele şi afumară casa şi-i dădură cu var, până şi pe caldarâm, ca să ucidă microbii. Şi vremea ar fi arătat dacă măsurile lor au fost bune sau nu cumva boala va face şi alte victime.

Se epuiză şi acest eveniment trist în discuții interminabile şi veni o altă întâmplare, apoi o alta. Şi totodată se petreceau şi altele, comune întregului loc: culesul viilor, măcinatul, uleiul, tot ce ține de munca câmpului. În aer stăruia când miros de la mătăsurile arse, când de la mustul proaspăt din prese. Viața nu stătea în loc. Treceau telalii care afumau prăvăliile, țiganii cu spoitul vaselor, negustori feluriți, cei mai mulți străini, plăpumari care-şi purtau marfa pe umeri şi unde îi strigau gospodinele, acolo îşi întindeau prin curți bumbacul. În piață, țiganii băteau toată ziua ciocanele şi potcoveau animalele iar în alte locuri se făceau samare. Iar dacă mergeai mai departe, spre arsenale, auzeai forfota celor care reparau sau construiau vase noi. Pe scurt, toate mergeau aidoma; oamenii se străduiau să nu schimbe nimic, ca şi cum ar fi înțeles că viața înseamnă voință şi întâi aceasta trebuia să existe. Şi de aceea auzeai lumea tot făcând planuri de viitor, se vorbea despre minele care se vor deschide curând – se descoperise cărbune din belşug, pe care îl vor încărca pe vase –, despre o moară imensă ce va fi ridicată jos pe faleză, o adevărată fabrică. Până şi despre leproşi pomeneau, să nu-i mai primească pe alții pe țărmul acela, iar boala să dispară o dată cu moartea lor.

Totuşi, două semne arătau că viața în Kyme îşi păstra

toată căldura dinainte chiar şi în aceşti ani grei, când Grecia lupta din răsputeri. Morile ei, care îşi învârteau în câmpie aripile, ca şi cum ar fi strigat lumii că toate câte ți se întâmplă sunt măcinate şi din viață nu rămân decât pietrele de moară. Alt semn bun, copiii. Cum să le zici? Miere? Cântec de păsări, greieri în călduri, aşa cum ciripeau prin curți! Îi priveai zburdând prin vecini, pierzându-se prin livezi, rostogolindu-se pe țărmuri ca să se arunce arşi de soare în mare şi ai fi zis că din însufleţirea şi din seva pe care o aveau, viața va merge sigur înainte şi va înflori. Şi fetele apoi, cele mici, cu cerceluşi în formă de inimioară la urechiuşe, cumințI şi neastâmpărate totodată, erau şi ele semn de propăşire. Ajutau la culesul smochinelor şi la alte treburi, lucrau chiar şi rochițe la războiul de țesut, iarna când se aduna toată familia în odaia încălzită, brodau; bucuria şi dragostea lor de viață arătau şi ele că începe o viață nouă. Şi în aceste ceasuri îi ascultau pe cei mari povestind despre felurite întâmplări de pe acele meleaguri, vechi, adevărate sau închipuite. Vorbeau despre piraţii fioroşi la a căror apariţie localnicii se retrăgeau în castru să nu fie prinşi şi duşi în robie, despre sfinți ocrotitori şi despre greci viteji, neînfrânți în lupte; multe lucruri priveau credința: oricâte sălbăticii s-ar întâmpla, poporul şi locul nu se vor pierde, deoarece însufleţirea face minuni şi salvează.

Uneori povestirile reveneau şi la amintiri din viața lor, despre oameni pe care i-au cunoscut sau despre ceea ce li s-a întâmplat odată, demult. Aşa venea vorba uneori şi despre cei doi Ghialurizi, cu toate ciudățeniile lor, viori, pisici, ce vedenii aveau. Povestea copacului care dansează le întrecea pe toate. Într-adevăr, să fi văzut ei un asemenea lucru de necrezut? Să existe undeva un copac care dansa sau nu cumva era doar o închipuire în mintea unora care pe toate le văd aşa? Şi aceştia să fie nebuni sau mai înțelepți decât ceilalți care-i judecau? Ce tâlc ascundeau? Ce să însemne oare acest copac? Să nu fie cumva acesta însăşi viața, care cu tot ce aduce, crezi că se mişcă purtată de vânt ca şi el? Şi are în ramuri păsări, fluturi, întâmplări plăcute,

dar şi triste, de necrezut, şi toate faptele obişnuite ale fiecărei zile. Nu cumva acesta să fie copacul care dansează? Iar vioristul care lăcrimează şi scoate de pe arcuş o melodie duioasă, de parcă aşa i-ar fi scris, n-o fi oare chiar soarta?

Aşa începeau acum unii bătrâni, cu experienţa vârstei, să lămurească întâmplarca cu copacul care dansează. Cele pe care le trăiseră un veac întreg – şi câte evenimente importante! – se aflau în crengile lui. Şi vor veni altele, nesfârşite... Şi iarăşi va asculta un cântec şi va dansa, cât timp nu va fi scos din rădăcină. Şi orice vânt ar sufla, copacul va rămâne neclintit. Va creşte întruna, va aduna şi alte glasuri în frunzişul lui, iată că acum se deschidea un veac nou, în zorii căruia înfloreau noi speranţe. Începu să se reverse râul care aducea în torentul lui năzuinţi la a căror împlinire visaseră atâta. Asta nu era amăgire. În ultimii ani în Kyme se arătau semne bune de viitor. Verile, de Sfânta Maria, priveau şerpişorii de pe zidurile bisericilor şi-i lăsau în pace, nu-i stânjeneau, judecând plini de încredere:

— Prevestesc lucruri bune.

Iar alţii le răspundeau:

— Aşa să se întâmple! Amin!

SFÂRŞIT

CLOPOTE DE SEARĂ

O precizare

NU-MI PLAC DE OBICEI PREFEțele la operele narative. Aş vrea să fac însă o simplă precizare pentru cititorul care urmăreşte cărțile mele şi are poate impresia că, iată, am scris încă un roman istoric, deoarece şi acțiunea acestei lucrări este plasată tot în trecut. De data aceasta, intenția mea n-a fost să încerc să reconstitui o perioadă a istoriei noastre prin care să transpară, cu mijloacele specifice romanului, mesajul peste timp care să ajungă la cititorul de azi, ci să expun, atât cât îmi îngăduie acest gen, probleme de conştiință. Perioada când se desfăşoară acțiunea, cu feluritele ei întâmplări, constituie numai cadrul general, de aceea nici nu este înfățişată cu un accent istoric special. Cred că urmărirea mai îndeaproape a evenimentelor autentice ar fi îndepărtat poate opera de scopul ei, care rămâne problematica moral-ideologică a eroilor şi dialogul lor interior, în cursul căruia devin conştienți de propria lor soartă şi de răspunderea lor existențială. S-ar fi putut, pentru atingerea țelului nostru, să alegem altă epocă. Dacă am preferat-o pe aceasta, este atât datorită farmecului inefabil al trecutului, dar şi pentru că, prin situarea într-un spațiu concret – în insula Syra, în a doua jumătate a veacului 19 – contribuie la conturarea mai sugestivă a eroilor şi a frământărilor lor de conştiință. Şi, în plus, fiindcă mărturisesc că trecutul a devenit iarăşi un imbold pentru scrierea unei narații.

Capitolul I

ARUNCĂ O PIATRĂ ÎN GEAM ŞI SE se repezi s-o prindă înainte de a se rostogoli pe caldarâm. Avea grijă să nu fie auzit, să nu iasă cineva şi să-l întrebe ce căuta acolo. Privea cu băgare de seamă în jur. Stătea ascuns după gardul conacului de vizavi, dar cartierul părea cufundat în beznă şi în somn adânc. Luna se strecura leneş printre norii deşi; nu coborâse nici măcar până la acoperişurile cele mai înalte. Erau semne de ploaie. Stăruia deja umezeala care se împrăştie înaintea picăturilor, deschizând toţi porii pământului. Se temea să nu întârzie. Fluieră încet semnalul lor. Scoase din buzunar o monedă, gata s-o arunce şi pe aceasta în fereastra zăvorâtă a prietenului său. Dar, în aceeaşi clipă, obloanele se dădură uşor·într-o parte şi în deschizătură se ivi Ghiorghis.

— Am auzit, şopti el.

Sifis ieşi din ascunzătoare, se apropie până sub fereastră.

— Hai, rosti în şoaptă, atât cât să fie auzit.

— Anghelos ştie?

— Da, ne aşteaptă în spatele topitoriei.

— Vin îndată.

Se grăbi să închidă fereastra fără zgomot şi până când Sifis să intre din nou în ascunzătoare, fiindcă auzise paşi pe străduţa alăturată, zăvorul de la poartă se ridică şi Ghiorghis se ivi în drum. Ridică un pachet în care se afla o pânză de corabie, o manta de ploaie căptuşită pe care taică-său o purta când pleca pe mare în toiul iernii.

— Ce-i asta? întrebă Sifis.

— O să ne fie de folos, îi răspunse Ghiorghis. S-ar putea să plouă.

Porniră îndată. Se îndepărtară cu pas uşor, de teamă să nu fie surprinşi de o întâlnire neaşteptată cu vreun întârziat şi să fie nevoiți să se justifice. Ce căutau doi copii în toiul nopții creanga pe drumuri? Încotro se duceau aşa, tiptil, ca nişte hoți? Pe cine aveau de gând să mai întâlnească?

— Ți-e teamă? îl întrebă Sifis pe Gheorghis.

— Nu. Doar eu am avut ideea.

— Nu. Vorbeam de locul unde mergem. La tatăl tău mă gândeam.

— N-o să afle. Înainte de a se trezi, o să fiu în pat. Dar tu?

— Ce?

— Nu ți-e teamă de maică-ta?

Sifis zâmbi cu amărăciune:

— Ce să-mi spună sărmana?

Ghiorghis îşi dădu seama unde ar fi ajuns dacă ar fi continuat discuția: la lucrurile care îi despărțeau. El, copil de oameni bogați, dintre familiile de vază din insulă, Sifis, orfan, fiul unei văduve sărace. Era de mirare într-adevăr cum cei doi băieți, în ciuda deosebirilor ce ar fi trebuit să-i îndepărteze, legaseră într-ascuns prietenie. Ghiorghis îi atrase în grupul lor şi pe ceilalți, pe Anghelos, pe Mathios. Sifis ajunsese să fie căutat de copiii de bogătaşi. Ghiorghis se prefăcea acum mâniat, ca să schimbe vorba:

— Ai întârziat şi o să-l pierdem pe Anghelos.

— N-avea grijă, o să fie acolo.

Grăbiră pasul. În timp ce străbăteau străduțele pustii, singurii trecători la ceasul acela, se mirau ei înşişi de liniştea oraşului. De săptămâni în şir, de când avusese loc procesul aici, lumea era răscolită, fierbea de mânie din cauza ateului. Marea, la rândul ei, parcă îndemna la duşmănie. Nici nu ştiai ce să mai crezi cu întorsătura pe care o căpătaseră lucrurile dintr-o dată. Părea că ura nu se va stinge cu uşurință. Poate cu timpul, care îngroapă totul în uitare. Însă în noaptea aceasta, aparent liniştită, patima fierbea. Fără zgomot, într-ascuns, aşa cum se întâmplă faptele nopții de

când a apărut omul pe lume, patima va ajunge la apogeu, la anatemă. Puțini din insulă ştiau ce se va întâmpla peste noapte, în afara făptaşilor, care se numărau pe degete şi a încă doi-trei inşi, care-şi dăduseră cuvântul să păstreze taina. Dar se întâmplă să afle mama lui Sifis într-una din casele unde spăla rufe. Ea încredință taina unei alte femei cu frica lui Dumnezeu. Astfel o prinse din zbor şi Sifis, care o spuse la rândul lui prietenilor. Hotărâră să se ducă pe ascuns să vadă şi ei. Fixară ora întâlnirii şi iată că se aflau deja pe drum. Sifis şi Ghiorghis urcau spre cimitir, iar Anghelos îi aştepta în spatele topitoriei. Un fior de teamă îl îngheță, în timp ce vântul mişca chiparoşii. Umbrele nopții, care tremurau ca nişte mesaje tainice, dădeau impresia că se strecurau oameni printre ele. Cine nu se teme noaptea printre morminte? Mai ales când scârțâie crengile de parcă s-ar trage o placă de pe mormânt, iar cucuveaua țipă trist? Ah, într-un ceas ca acela, până şi lumânările te înspăimântă, chiar şi zgomotul fructelor de chiparos, dacă le auzi căzând lângă tine, te înfioară.

Anghelos ar fi vrut să fredoneze un cântec, ca să alunge gândurile negre ce-l năpădeau. Dar dacă tăcerea nopții ar fi dus mai departe melodia, făcând-o să răsune până la primele case? Oamenii s-ar fi trezit, s-ar fi întrebat nedumeriți cine cântă printre morminte. Temându-se de acest lucru, se stăpâni. Dar iată, în clipa aceea, prietenii lui se iviră pe drumul ce urca spre cimitir; începuse deja să plouă iar cei doi băieți se acoperiseră cu pânza de corabie şi înaintau îmbrățişați. Anghelos alergă în întâmpinarea lor.

— Ai văzut? îl întrebă Ghiorghis. Au venit aici?

— Nu. Cu siguranță nu l-au îngropat aici. Am cercetat toate gropile.

— Şi de unde ştii...

— Ar fi scris pe cruce numele lui. Ar fi pus un semn de anatemă.

— Ai dreptate, încuviință Sifis. L-au îngropat fără preot, de aceea mormântul nu se află aici. O fi pesemne acolo unde îi duc pe ciumați.

— Să mergem, spuseră într-un glas.

Se strecură şi al treilea sub pânza de corabie pe care o ţineau deasupra capetelor şi porniră la drum. Se grăbeau să ajungă la celălalt capăt al oraşului. Acolo auziseră că-l vor îngropa pe cel atins de molimă, fără să aibă alături, pentru lacrima cea de pe urmă, rudă sau prieten; asemenea înmormântare îi trebuia blestematului, judeca lumea din insulă. Ca şi cum credinţa mortului ar fi fost atât de impură încât până şi cadavrul putea să-i molipsească pe adormiţii întru Christos, dacă ar fi fost îngropat alături de ei.

— Unde i-or fi săpat groapa? întrebă Anghelos nerăbdător.

— Om vedea când om ajunge acolo. S-or fi dus pesemne şi alţii.

Ploaia părea nehotărâtă. Picăturile se răreau tot mai mult. Nu mai era nevoie de pânza de corabie. Sifis ieşi de sub ea şi înaintă singur. Însă ceilalţi nu-i urmară pilda, de teamă ca hainele umede să nu-i dea de gol când vor ajunge acasă. Dacă ar fi aflat că ieşiseră noaptea la plimbare, părinţii n-ar mai fi contenit cu întrebările: „Pe unde au umblat?“

— Ce frumos e să te plimbi noaptea! spuse Sifis trăgând aer adânc în piept.

Aroma arborilor de pe colinele din jur amestecată cu sărătura ţărmului te îmbăta. După puţin, în timp ce-şi lăsă privirea să rătăcească până hăt departe, zări trei lumini care se mişcau, ca nişte steluţe căzute în drum.

— Ia uitaţi-vă. Acum se duc, le spuse tovarăşilor săi.

Ceilalţi zvârliră de pe ei pânza de corabie. Se uitară cu atenţie şi înţeleseră imediat. Erau trei bărbaţi care-şi luminau drumul cu felinare. Păşeau grăbiţi şi aveau cazmale pe umăr. Cei trei băieţi se opriră:

— Nu trebuie să ne vadă, se gândi Sifis.

Aşteptară să se îndepărteze şi mai mult, să ajungă acolo unde voiau, în spatele unui gard şi, când se asigurară că nu sunt zăriţi, porniră din nou. Alergau să apuce să vadă ceea ce urma să se întâmple şi abia când se apropiară de purgatoriu, se aplecară şi merseră încovoiaţi printre tufişuri

şi pietre. Nu trebuia să-i vadă nimeni, să-şi dea seama că fuseseră martori la această mârşăvie. De aceea, când ajunseră destul de aproape ca să desluşească ce se întâmplă în adâncul gropii proaspăt săpate, se traseră înmărmuriți şi se ascunseră. Li se tăiase şi răsuflarea, de teamă să nu fie auziți în tăcerea aceea de mormânt. Stăteau neclintiți şi priveau. Iar ceea ce văzură li se întipări pentru toată viața în minte.

Pe întuneric, bărbații care veniseră cu felinarele aprinse săpau mormântul abia închis, vânturau țărâna cu lopata şi-o aruncau într-o parte. Lucrau în grabă, ca şi cum hotărâseră să termine un ceas mai devreme. Se vedea că sunt mânioşi, după înjurăturile şi blestemele pe care le proferau. Frânturi de silabe ajungeau la urechile celor trei băieți şi îi speriau şi mai tare.

— Tot îl mai duşmănesc, şopti Ghiorghis.

— Taci, porunci Anghelos.

În clipa aceea luna apăru dintre nori şi-şi proiectă lumina asupra bărbaților care dezgropau mânioşi. De-acum înfigeau cazmalele mai uşor, până scoaseră mortul din groapă. Până şi luna se înfiora de groază şi căută să se ascundă din nou în nori, dar, ca şi cum nu i s-ar fi deschis uşa, rămase în loc ca scoasă din minți. În razele ei se vedea cadavrul intrat în putrefacție al bătrânului afurisit. Cu siguranță mirosea urât, fiindcă cei trei băieți simțiră deodată duhoarea adusă de vânt. Îşi astupară nările. Fără să vrea, de scârbă, ochii li se deschiseră şi mai mari, urmărind ce se întâmplă în continuare. Oamenii străpunseră burta mortului şi-i puneau var în măruntaie. Când isprăviră, îl aruncară din nou cu fața în jos în groapă şi zvârliră la loc țărâna de sus. Dar nici cu asta nu se potoliră. Aşezară pe mormânt pietre, să se ştie că mortul e blestemat. Liniştiți în cele din urmă, îşi făcură semnul crucii şi-şi strânseră uneltele să plece.

Erau convinşi că nu-i văzuse nimeni, de aceea şi veniseră în miez de noapte. Oraşul era cufundat în somn. Nici în apropiere, la purgatoriu, care părea pustiu şi bântuit de

stafii în muțenia nopții, nu se deschise vreo fereastră cât timp lucrară. Doar un câine schelălăia, alungat parcă de luna ce apăruse brusc pe cer. Mai încolo, spre țărmul pustiu, în clipa când dezgropară cadavrul putrezit, se auzi nechezatul unui cal. Erau singurele vietăți treze la ora aceea.

La fel credeau şi cei trei băieți ce stăteau ascunşi, că nimeni nu văzuse în afară de ei cele întâmplate. Hotârâră să nu spună nimănui şi jurară ca această noapte – 11 ianuarie 1853 – la cei 12 ani ai lor, să le rămână toată viața întipărită în minte. Piatră de hotar, ca să pornească să afle, pe măsură ce creşteau, câte îndură omul din cauza evlaviei şi unde îl poate duce credința nestrămutată în Dumnezeu. Cine ştie, poate că peste ani, când vor dobândi mai multă învățătură, să se întoarcă cu gândul la noaptea aceasta şi să înțeleagă ce însemnase în viața lor. Acum doar presimțeau. Erau mândri că soarta îi învrednicise să fie singurii martori la grozăvia petrecută sub ochii lor. Dar, de cum făcură câțiva paşi ca să pornească spre casă, văzură în apropiere, ghemuită pe o piatră, o femeie. Îşi prinsese fața în mâini şi părea că plânge fără glas, aşa cum bocesc cei mai nefericiți. Se opriră şi o atinseră:

— Ce cauți aici? o întrebară.

Dar ea le răspunse cu o întrebare, pe care le-o şopti îndurerată:

— Ați văzut?

— Da.

Atunci îşi înălță capul şi băieții o recunoscură. Era sora celui afurisit, învățătoarea. Mai îmbătrânită decât vârsta şi deznădăjduită. Li se făcu milă de ea. Uitând că plecaseră în miez de noapte de acasă, îi propuseră pe loc:

— Hai să mergem!

— Nu, le răspunse. Mergeți aşa cum ați venit, singuri. Şi treceți pe la mine când doriți.

Părea de neînduplecat. Iar băieții, întristați, o lăsară. O apucară din nou pe drumul spre casă. În timp ce păşeau tăcuți în noapte şi zăriră în față, adormit, oraşul ce cobora din vârful colinelor până în port, se gândeau ce soartă

avusese cel afurisit, să-i fie dat să-şi sfârşească viaţa zbuciumată în insula lor.

Toate întâmplările vieţii lui erau cunoscute. Iar zvonul, trecând din gură în gură, făcea adesea din ţânţar armăsar, cum se spune în popor – în timp ce alte lucruri apăreau pe dos, complet deosebite de ceea ce fuseseră de fapt. Din toate însă, oricum s-ar fi auzit, reieşea concluzia – pentru cei care voiau să cerceteze mai adânc – că a fost un om învăţat, conştient, ce căuta necontenit adevărul, încercând să se apropie de Dumnezeul lui. Adevărul vieţii lui a fost acesta:

S-a născut în 1784 în insula Andros din părinţi gospodari, de vază. De mic arătase râvnă pentru studiu şi pioşenie. Şi durere şi îngrijorare pentru patrie, totodată. Se ducea peste tot, însetat să înveţe. La Kydonies, în Eolia, unde predau dascăli vestiţi – Grigoris Safaris şi Veniamin din Lesbos –, în Patmos, în Chios. La vârsta de 19 ani s-a dedicat religiei. Hirotonisit diacon, şi-a schimbat şi numele, a devenit Theofilos, Theofilos Kairis. Dar i se părea că nu învăţase de-ajuns. Plecă tot mai departe, mânat de dorinţa de a cunoaşte cât mai multe. Se duse în Italia, la Universitatea din Pisa şi, după ce o absolvi, se îndreptă spre Paris. Acolo ideile sociale şi ştiinţele cunoşteau, mai ales după revoluţie, un avânt fără precedent. Când îşi însuşi totul temeinic, se întoarse în Grecia înrobită. Mai întâi la Kydonies, predicator de-acum, apoi la Smirna, director al vestitei şcoli de aici. Până când fu purtat şi el de vântul revoltei: Societatea Prietenilor. Fu iniţiat în tainele ei şi sosi în insuliţa natală, în Andros, ca să semene şi el, ajutat de oameni în care avea încredere, propria sămânţă a revoluţiei. Dar nu ţinu mult. Atunci avu loc revolta timpurie de la Olympos care fu înăbuşită în sânge. El se găsea acolo, înrolat în oaste. Se întoarse în insulă rănit. Dar, în loc să se potolească, se avântă din nou în luptă, însufleţi răscoala din Andros şi, la câteva săptămâni după ceea ce se întâmplase în Moreea, flutură şi aici steagul libertăţii.

Toate aceste fapte şi diplomele lui începură să devină cunoscute în rândul grecilor, aducându-i recunoaştere şi

prețuire. Cum pe vremea aceea neamului îi lipseau încă savanții, ajunse, datorită râvnei lui neobosite, deputat în Adunarea Națională. În anul următor – în 1824 – a fost numit preşedinte al Parlamentului abia constituit în prima capitală a statului, la Navplion.

Dragostea de patrie îi însufleţea toate acţiunile. Nenorocirile din jur îl îndurerau nespus. Sărăcia se întindea pretutindeni, jertfă la propăşirea revoluției. Îşi puse în gând să întemeieze în insula natală o şcoală pentru orfanii neamului. Dar cum? Statul n-avea mijloace să-l sprijine. Începu să caute bani de la grecii din diasporă şi de la străini. Se duse la Smirna, la Constantinopol, în Țara Românească, în Moldova, în Rusia, Austria, Franța, Anglia, Elveția, Italia. Viața îi deveni o peregrinare perpetuă. Nu cunoştea zi de odihnă. În cele din urmă izbuti. Se întoarse cu banii de care avea nevoie şi-şi văzu în curând visul cu ochii. Strânse de peste tot orfani şi înfometați, le dădu adăpost, hrană, învățătură. Cu studiile pe care le avea, preda el însuşi felurite discipline: matematică, fizică, chimie, astronomie, istoria filosofiei, elina, retorica, arta poetică. Întemeiase şi cursuri noi – gnostica, religia, pietatea, – care i-au adus însă necazurile ce urmară. Lumea începu să se îndoiască în privința lui. Se auziră acuzații cum că ar fi propovăduit teorii potrivnice credinței poporului, care-i abăteau pe copii de la drumul drept. Şi fie pentru că în predicile lui existau germenii unei viziuni noi despre divinitate, fie pentru că cei care i-au judecat primii învățătura s-au dovedit incapabili să-i priceapă exact sensurile şi i-au condus şi pe alții pe drum greşit, fie pentru că mulți îi pizmuiau opera – câte nu stârneşte invidia! – în curând Kairis îşi atrase duşmănia tuturor. Calomniatorii îl atacau din plin: duşman al credinței! Ateu! Atacară până şi cele mai nevinovate idei... Voia să schimbe împărțirea timpului, şi în loc de săptămâni, lunile să fie împărțite în intervale de câte zece zile şi să poarte alte nume evlavioase, creştineşti. Dar acest novator fu socotit renegat şi nepios, duşman al neamului. Cine să-i țină atunci partea lui Kairis, să arate că numai mânat de

neliniştea cercetării şi de pioşenia lui creştină ajunsese la ideile ciudate pe care le propovăduia? Cine să arate că, de fapt, în loc de duşmănie, merita să-şi atragă simpatia mulțimii, să găsească iubire şi milă, deoarece el era cel aruncat în chinuri, el era cel răstignit de viu pe crucea agoniei lui... Iar dacă unii au îndrăznit să-şi exprime în şoaptă solidaritatea cu el, şoaptele lor s-au pierdut în zarva iscată de cei fanatici, cu minte slabă. Astfel s-a întâmplat ce s-a întâmplat... Sfântul Sinod îi ceru lui Kairis să-şi facă apologia, să respingă singur tot ce propovăduise până atunci. Acesta însă răspunse curajos că-şi menține teoria.

O vreme lucrurile păreau că se vor potoli. Însă spiritele se aprinseră şi mai tare, când vechiul său prieten şi tovarăş de luptă întru luminarea neamului, Konstantinos Ikonomos, îl atacă din nou prin articole publicate în ziare. Sinodul hotărî astfel să-l recheme la căință. Dar Theofilos Kairis refuză, spunând că nu era vinovat cu nimic, din moment ce nu preda teologia, ci filosofia credinței, care este deosebită de catehism. Vorbele lui în doi peri au fost socotite ca o amenințare pentru Biserica neamului. Ca să-l determine să se supună, îl trimiseră la o mănăstire din Skiathos. Dar acolo, în loc să-şi găsească, aşa cum spera, în mijlocul iubirii frățeşti, înțelepciunea evlaviei umile, căzu victimă fanatismului obscur al călugărilor care-l chinuiau în nădejdea că doar-doar va fi nevoit să strige: „Am păcătuit!“ În această vreme rana primită în lupta de la Olympos i s-a deschis, sporindu-i chinurile. Se vorbea că mănăstirea devenise un cazan unde clocotea uleiul fanatismului. Sfântul Sinod se văzu obligat să-l scoată de acolo şi să-l trimită la o altă mănăstire, mai departe, în insula Thira, dar cu porunca de a i se acorda îngrijire. Nădăjduiau că bunătatea călugărilor va făptui minunea, iar oaia rătăcită a Credinței se va întoarce la turma ei. Însă şi această nădejde se dovedi vană. Cu cât simțea asupra sa voința celorlalți, cu atât se revolta Kairis mai tare; cu atât se înverşuna în ideea libertății depline a oamenilor. Şi nu se căi, din încăpățânare. Atitudinea sa îi atrase înfierarea. Într-o duminică se citi în

toate bisericile din țară că respinge Credința şi este expulzat. Să plece, ca o miasmă, cât mai departe...

Obosise de-acum, iar îndepărtarea îi trezi nădejdea că va pluti în ape liniştite, că se va potoli şi nu-i va mai târî în primejdie pe cei care îl sprijineau. Plecă la Constantinopol şi de acolo, îmbarcându-se pe un vas care trecea prin Malta, se duse la Paris, apoi la Londra. Acolo găsi prieteni, elevii lui de odinioară, oameni maturi de-acum şi cultivați. Îl primiră călduros, îl îngrijiră. Tipăriră pe cheltuiala lor cărțile de predici şi imnuri. Poate că l-ar fi oprit definitiv lângă ei dacă în anul următor, în '44, nu s-ar fi votat Constituția care lăsa cetățenilor dreptul de a avea orice credință, după judecata şi conştiința lor. Era tocmai ceea ce-şi dorea Kairis. Plin de zel, se întoarse în Grecia, aducând din nou bani pentru fundația lui. Începu să predea la şcoala din insulă aceleaşi discipline ca înainte. Se iscară din nou aceleaşi întâmplări. Dar, de data aceasta, i-au adus şi sfârşitul.

Acelaşi ziar „Eon" (Veacul), care pornise şi odinioară războiul împotriva lui, îl acuza acum, prin articole şi mai înflăcărate, cum că ar îndemna copiii la erezie. Statul era chemat să ia măsuri energice. Guvernul, care stârnise nemulțumirea poporului prin eşecurile lui, găsi prilejul să-i abată atenția de la problemele arzătoare. Astfel începu persecuția lui Kairis. Se ordonă anchetă şi se hotărî procesul: 20 decembrie, la Ermupolis. Pe banca acuzaților, doi inşi: Theofilos Kairis şi elevul său, Spyridon Glavkopidis, care se îngrijise de tipărirea scrierilor „eretice". Apărător: avocatul Nikolaos Saripolos, profesor la Universitatea din Atena; Lume multă la tribunal, toată societatea din insulă. Fanatismul stârnise vântul pasiunii care pecetluia minții şi inimile. În zadar Saripolos susținu, cu inteligență şi curaj, că acuzația e nefondată, întrucât noua constituție dădea libertate de conştiință, de acum înainte fiecare putând să profeseze ce dorea. Teama insularilor, care simțiseră că religia ortodoxă se afla în primejdie de a fi încălcată de altă dogmă, fu mânuită cu pricepere şi abilitate în tribunal, silindu-i pe jurați să-l condamne. Doi ani de închisoare şi

şapte de supraveghere pentru Kairis, jumătate de pedeapsă celor care-l urmaseră şi se ocupaseră cu răspândirea ideilor acestuia. Şi, ca şi cum asta n-ar fi fost de ajuns, fanaticii continuau să strige în fața tribunalului: „Moarte ereticului care ne-a pângărit oraşul!“ Erau gata să se năpustească asupra lui, să-l sfâşie. Însă gărzile îi împiedicară. Îi ținu în loc poate şi tristețea unei femei care tocmai ieşea, înlăcrimată, din sală. Era sora lui, Evanthia, care nu scosese o vorbă tot timpul procesului. I se dusese vestea pentru faptele ei. Din adolescență încă luptase să obțină din partea europencelor scrisori însuflețite care stârneau simpatie şi înțelegere. Amintindu-şi de acestea, câțiva dintre ei opriră mulțimea orbită să se năpustească asupra bătrânului condamnat. Doi prieteni din Andros se apropiară de ea: „Să mergem. Vasul ne aşteaptă”. Însă ea refuză, răspunzându-le calmă: „Duceți-vă voi. Eu rămân aici cât timp va sta la închisoare...” Hotărârea ei părea de neclintit. Presimțirea îi spunea că sfârşitul fratelui ei era aproape. Îl vedea sleit de puteri, privind uneori spre cer, ca şi cum ar fi vrut să-l înduplece şi pe Dumnezeu să se hotărască şi să arunce îndoiala în bezna minții oamenilor.

Temerile Evanthiei se adeveriră curând. În chilia umedă şi întunecată unde fusese azvârlit, condamnatul se îmbolnăvi chiar din prima zi. Începu să se rostogolească spre moarte. În trei săptămâni îşi dădu duhul. Şi, ca şi cum astfel pedeapsa i s-ar fi micşorat, fanaticii îi adăugară o alta. Cadavrul să fie aruncat în pământ fără slujbă, să nu i se pună cruce la mormânt. Însă duşmănia otrăvitoare nici vorbă să se potolească. Iată, în noaptea aceasta, veniră fanaticii ca nişte vârcolaci, îl dezgropară şi-i umplură leşul cu var. Martori ai acestei ticăloşii au fost copiii şi sora lui.

Se luminase de ziuă, bătea deja ora opt şi cei trei prieteni dormeau încă în aşternut, istoviți după noaptea de veghe. Mamele se apropiaseră de paturile copiilor, nebănuitoare, şi-i treziră:

— Scoală să te duci la şcoală, spunea fiului ei fiecare din ele.

Iar băieții săriră ca arşi, se îmbrăcară într-o clipită şi ieşiră afară cu îmbucătura în gură. În stradă cei doi veri se întâlniră:

— Te-au mirosit ai tăi? îl întrebă Ghiorghis pe Anghelos.

— Nu, răspunse acesta. Dar pe tine?

— Nici pe mine.

Luaseră hotărârea să nu pomenească nimănui despre cele văzute noaptea trecută. Îi vor spune doar lui Mathios, care făcea parte din grupul lor. De aceea, când îl întâlniră mai încolo pe Manolis Roidis, care le vorbi despre întâmplarea din cursul nopții, aceştia tăcură mâlc; nu se trădară; pe el îl considerau deja în rândul adulților, chiar dacă nu împlinise decât 17 ani. Porniră în goană spre şcoală. Aici îi găsiră pe Sifis şi pe Mathios, care se arăta nerăbdător să afle amănunte., fiindcă nu putuse să se ducă cu ei. Ca să-i înduplece, le adusese Ioukoumia şi în timpul lecției le tot arăta pe sub bancă. Când isprăviră orele, cei patru băieți porniră aşadar împreună, dar n-o luară pe strada pieții, ci pe cea din spatele şcolii, ce ducea spre câmp, ca să poată vorbi fără teamă. Îi povestiră lui Mathios totul, înflorit, ca să-l facă să regrete şi mai mult. De parcă acesta n-ar fi vrut să meargă în miez de noapte cu ei! Dar ce să facă, bietul de el, dacă s-a nimerit ca maică-sa să se simtă rău, iar taică-su a venit în patul lui? Cum să fi fugit de lângă el?

Se opriră şi înfulecară cu lăcomie prăjiturile. În acest timp plănuiră să se ducă s-o vadă pe sora celui condamnat. Ea însăşi îi poftise. Erau curioşi să afle ce avea să le spună. Hotărâră să pornească a doua zi, în asfințit, doi câte doi, spre casa ei, ca să nu dea de bănuit.

Evanthia Kairi, din clipa când îl aduseseră pe fratele ei inculpat în Syra, veni şi ea şi închirie o căsuță în partea de nord a oraşului, să-l ajute şi să-l ocrotească. Teama cuibărită în sufletul ei parcă îi spunea că procesul nu se va încheia cu bine, că în această insulă îi vor fi umplute şi celelalte pahare cu amărăciune. Cum de la lume avusese parte numai de necazuri şi suferinți, nu voia să mai audă de nimeni. De când sosise aici căuta să stea deoparte, voia să se

gândească în singurătate la durerea ei. Găsi deci o căsuță cu două cămăruțe, pe care o foloseau secerătorii vara. Făcea jar şi ținea lampa aprinsă până se lumina de ziuă, deoarece noaptea n-o lua somnul cu niciun chip. O furau gândurile şi o purtau în chilia întunecată unde fusese închis fratele ei şi de aici la țărâna grea ce-l apăsa. Stătea pustie, cu durerea ei. A doua zi, în asfințit, auzi bătăi uşoare în uşă. Se ridică şi deschise. Văzu doi din cei patru băieți şi în curând apărură şi ceilalți doi. Ochii i se luminară de bucurie, ca şi cum ar fi căpătat nădejde din tristețea lor. Îi primi pe copii cu căldură părintească. Înțeleapta femeie, care-şi îmbrăca necazul în demnitate şi noblețe, începu să le vorbească de parcă i-ar fi cunoscut de când lumea.

— Eu voi uita cele ce ați văzut, dacă simt că voi vi le veți aminti. Şi dacă voi şti că din ele, într-o bună zi, veți trage învățătura care trebuie. Până şi nenorocirile îşi au rostul lor dacă sunt învățare de minte pentru lume.

Le vorbea copiilor de parcă ar fi fost oameni maturi şi cultivați. Conduse discuția unde voia, ca să limpezească în mintea lor ceea ce trebuiau să rețină din cele întâmplate. Că omul poartă răspundere. Răspundere pentru ceilalți, pentru viitorul lumii, răspundere pentru sufletul ei. Lumea este judecată după faptele ei. Nu atât după întâmplările neînsemnate şi banale de zi cu zi, cât după unele care ies din şir şi capătă semnificație, devenind morala vieții, înțelepciunea şi sufletul ei. Un ceas, o clipă ne iau povara întregii noastre vieți. Devine pecetea, soarta ei. O faptă ne atrage fie condamnarea definitivă fie fericirea dorită. Nu numai pentru noi, care o făptuim, ci poate şi pentru mulți alții. Vai nouă, dacă vom greşi față de cei nevinovați! Vai nouă, dacă ne înşelăm judecând şi condamnând fapte deschizătoare de drumuri! Lumea nu va propăşi. De aceea are nevoie de fapte de seamă, chiar dacă uneori par trecătoare şi neînsemnate, are nevoie de inimă curată şi gând slobod. Orice hotărâre trebuie să fie luată din dragoste, după multă chibzuință. Să simți răspunderea şi să-ți aminteşti întotdeauna că viața este numai o clipă a ta.

Băieții o ascultau extaziați, trecând de la înflăcărare la calm. Inimile le tresăltau de vorbele ei însuflețite. Chiar dacă nu aveau decât 12 ani, în seara aceea mintea le galopa neobosită, ca un armăsar de soi, şi-i purta peste ani. Se simțeau deja maturi, capabili să priceapă tâlcul vorbelor auzite. Erau bucuroşi că veniseră. Se maturizaseră parcă dintr-o dată. Ar fi vrut să mai rămână, s-o asculte până la miezul nopții, până în zori... Dar brusc le ajunseră la urechi ecouri din oraş. Băteau clopotele de seară, obicei vechi de pe vremea piraților, atunci când dăngăneau să se strângă în oraş cei întârziați, deoarece se închideau porțile castrului. Aşa cum pe vremuri vesteau primejdia care-i·amenința peste noapte, la fel şi acum cei patru băieți deslușiră un mesaj în sunetul îndepărtat al clopotelor. Chiar dacă nu puteau să-l zugrăvească în cuvinte, îl simțeau. Trebuiau să se grăbească.

Se gândiră că au întârziat şi, de teamă că cei de-acasă să nu fi pornit în căutarea lor, se ridicară grăbiți. O salutară cu respect pe Evanthia Kairi şi se pierdură în noapte.

Deasupra lor stelele înfloreau pe cer ca pe o câmpie. Iar copiii, în ciuda fricii lor că-i prinsese noaptea pe drum, îşi puseră în gând să revină.

Capitolul II

FIREA OAMENILOR SE PLĂMĂdeşte şi după locul unde-şi trăiesc primii ani. Capătă multe din obiceiurile lui, întâmplările îşi pun pecetea asupra lor. Familia care îşi hrăneşte copilul cu idei şi sentimente se îndreaptă şi ea încotro o mână condiţiile şi nevoile locului unde trăieşte; încotro doreşte societatea cu legile, obiceiurile şi prejudecăţile ei. Iar dacă unii se arată nesupuşi, refuzând să se adapteze şi arborând stindardul altei vieţi, proprii, numai a·lor, în cele din urmă firea lor va fi modelată de întâmplările meleagului natal.

Când începi să povesteşti aşadar cum a purces viaţa unor oameni din fragedă pruncie, trebuie, mai întâi, ca să-i surprinzi în adevărata lor lumină, să răsfoieşti catastifele locului lor de baştină, să pătrunzi şi în perimetrul lumii lor.

Aşa vine acum vorba despre Syra. Aici s-au născut cei patru băieţi – Anghelos, Ghiorghis, Sifis, Mathios – care se îndreaptă, prieteni nedespărţiţi, spre adolescenţă şi ies din ea în lumea largă, în marea întindere presărată de răscruci şi drumuri şerpuitoare. S-ar putea ca întâmplările să-şi păstreze prospeţimea de odinioară. Cel care le va citi, să le judece...

Insula, aşezată în mijlocul Cicladelor, era centrul unor cercuri concentrice: Marea Egee, Grecia. Graţie poziţiei ei, a devenit repede inima noului stat format după eliberarea Heptanozului. S-a înviorat datorită portului. Înflorirea negoţului a atras aici tot felul de străini care deschideau prăvălii. Fiecare lucru aduce după sine altul. Alişverişul a

atras câştigul, prăvăliile – clienți. Arsenalele primeau comenzi de calafetări şi din celelalte Insule Cicladice. Viața se însufleți, aşa cum se dospeşte aluatul la căldură. Dar ca să poată propăşi îndeajuns, insula avea nevoie de forță de muncă serioasă, nu glumă. Puținii localnici nu puteau acoperi toate nevoile ce se iveau. Cei mai mulți dintre ei erau truditori ai pământului, obişnuiți să-şi dea duhul pe ogoare neprielnice. Singura nădejde era în podgorii, în stupi şi în livezile de migdali. Începură să se strângă în insulă tot mai mulți străini de partea locului, potop de lume. În primul rând băjenarii ruinați din Chios, care scăpară de măcelurile turcilor şi credeau că aici, pe unde trecuseră catolicii, vor fi mai feriți de alte persecuții. S-au strâns astfel în Syra 5.000 de chioți. Pe lângă ei şi alți 3.000, veniți din Psara, alungați şi ei de nenorocire din insula lor în ruină. Cum să istoriseşti suferințele îndurate de ei? Ar umple cărți întregi, catastife. Acum să reținem faptul că toți cei care au coborât de pe vasele lor, nefericiți şi deznădăjduiți, s-au arătat din prima clipă dornici să trudească din greu, ştiind că numai astfel ar fi supraviețuit. Se aşternură cu zel pe treabă şi în curând licări speranța că viața lor începe să se aşeze. Atât de mare era dorința lor de a se chivernisi, încât aveai impresia că-i vezi din nou ca atunci când se aruncau în valuri, ca să se agațe de vasele salvării lor. Aşadar, noii veniți, prin lupta lor, îşi aduseră şi ei obolul la înflorirea Syrei. Cu învățătura de minte pe care o căpătară în urma refugiului lor silit, când nu rămăseseră cu o lețcaie, îşi făceau nod la pungă şi prindeau încet-încet cheag, îşi înălțau case arătoase şi prăvălii. Aveau tot felul de idei. Deschiseră mici fabrici, filaturi, țesătorii. La marginea oraşului ridicară tăbăcării. S-au deschis apoi felurite agenții pentru călătorii, pentru asigurări, reprezentante ale unor firme străine. Localnicii şi refugiații deveniră astfel toți împreună o singură lume. Îşi înălțau de-acum casele în jurul portului, din moment ce dispăruse teama de pirați care-i făcuseră să-şi clădească oraşul sus pe coline. Acesta deveni curând un înfloritor centru economic de comerț pentru întreaga Grecie, îi găsiră şi numele care i

se potrivea: Ermupolis. Dacă Atena era dedicată cultului înțeleptei zeițe, oraşul lor, care-şi datora înflorirea negoțului, trebuia să-l cinstească pe Hermes. Acesta, pentru a binecuvânta oraşul, crea condiții prielnice pentru deschiderea băncilor. Se deschiseră aici reprezentanțe şi consulate ale multor țări. Începură să sosească greci din Smirna şi din Constantinopol, de parcă ar fi presimțit că Grecia, plutind acum cu pânzele deschise, va trăi ziua când se va ridica în apărarea fiilor ei din Asia Mică. Era un lucru inevitabil. Mulți îşi luară familiile şi se stabiliră în Syra, unde îşi aduseră şi obiceiurile. Începură să-şi înalțe case ca nişte palate, cu două şi trei caturi, cu balcoane de marmură şi balustrade cizelate în fontă topită ca nişte dantele fine. Interioarele erau împodobite cu tablouri de preț, cu sculpturi în ghips. Scările şi uşile erau lucrate de meşteri vestiți, aduşi din alte locuri. Încăperile erau înțesate de mobile scumpe, de oglinzi aurii, lustre din opal sau ceramică, vaze strălucitoare şi servicii alese. Bogăția se revărsa pretutindeni. Oamenii se îmbrăcau după moda europeană, se duceau la cluburi anume făcute pentru cei de vază şi cu punga plină, la teatru unde jucau trupe vestite. Dar cel mai mult te izbea bogăția în fastul bisericilor pe care le înălțau. Strălucitoare, mari, cu turle semețe, măiestrit cizelate. Înăuntru candelabrele, candelele, icoanele te orbeau cu frumusețea lor.

Dar cum nu există loc în care să întâlneşti numai bogătaşi, la fel şi în Ermupolis întâlneai oameni de toate categoriile. Nobilii îşi ridicaseră conacele impunătoare sus de tot, ca să fie zărite primele de călătorii ce soseau în insulă. Dezmoşteniții soartei trudeau din greu să-şi câştige o îmbucătură de pâine.

Cât despre grupul prietenilor, crescură parcă peste noapte, fără să ştie cum. Anghelos şi Ghiorghis, veri primari – mamele lor erau surori gemene – nu ştiau ce înseamnă sărăcia şi strâmtorarea. Casele lor arătoase se aflau în cartierul celor bogați. Tații lor, vestiți printre proprietarii de corăbii, țineau negoțul în mâinile lor. Mathios se trăgea din pătura mijlocie, unde oamenii nu ştiau decât barca şi

țărmul. Nu-i copleşea belşugul, dar nici nu se puteau plânge de lipsuri. Taică-su, care-şi pierduse familia în măcelurile din Chios, venise aici, singur şi speriat, luptând din răsputeri să prindă rădăcini. Muncea pe unde putea. Adună ceva capital şi deschise în piață o prăvălie de lumânări. Începu să câştige frumuşel, îşi înjghebă familie. Mathios era primul născut. Al patrulea membru al grupului, Sifis, primul şi singurul copil al unei familii sărace, era orfan de tată. Mama lui, venită de departe, nici nu-şi mai amintea de unde, lucra cu ziua şi abia-şi câştiga un codru de pâine. Spăla rufe toată ziulica pe la cei bogați. Dar, ca şi cum amintirile i-ar fi făcut rău, nu-i vorbea băiatului de părintele dispărut, lăsându-l să se piardă în negura trecutului. Îl crescu singură, cu multă trudă, pe Sifis.

Inocența copilăriei nu vede şi nu vrea să vadă că lumea e împărțită, dezbinată. Copiii nu pun la socoteală deosebirile atunci când se leagă între ei prin prietenii. Le e de-ajuns să se înțeleagă la joacă. La fel şi cei patru băieți, pe care înrudirea, vecinătatea şi soarta îi făcură să se întâlnească, se înțelegeau atât de bine în toate privințele, încât se simțeau aproape ca frații. Se bucurau de prietenia lor. În zadar, la început, mama lui Ghiorghis, care se mândrea nevoie mare că soțul ei era consul, îl dojeni: „Ce lucruri mai sunt şi astea? De unde până unde tu şi Anghelos să faceți tovărăşie cu băiatul unei spălătorese!“ Însă nici el, nici vărul lui nu puseră la socoteală vorbele ei. Ştiau că prietenul era vrednic de iubirea lor şi n-ar fi îngăduit în ruptul capului să-i despartă cineva. Chiar dacă era sărac, era băiat chibzuit şi mărinimos. Unde mai pui că întotdeauna se oferea primul când era vorba de o treabă. Erau tovarăşi la cataramă şi la şcoală şi la joacă. Mereu nedespărțiți, când prin cartiere, când cutreierând portul, ca să culeagă, de la vasele care ancorau, veşti din cealaltă lume. Alteori se pierdeau până în amurg prin locurile pustii ale insulei şi pe plajele îndepărtate. Aveau multe să-şi spună unii altora. Vorbeau despre tot ce se întâmpla în insulă. Pe unele le mai înfloreau, deoarece n-aveau nici experiență, nici judecata coaptă. Erau

întâmplări care îi uluiau, le stârneau nedumerirea. Încercau să le cântărească şi să le dezlege taina pe care o închideau. La fel îi atrase de la început şi cazul lui Theofilos Kairis. Teoriile lui stârneau discuții înflăcărate când oamenii se întâlneau la serate sau prin cafenele. Care era adevărul? Ateu sau savant ajuns prin știința lui la cunoaşterea lui Dumnezeu? Cine ar fi putut să-l judece fără părtinire? Copiii erau tare nedumeriți. Cei patru prieteni încercau să treacă, plini de nerăbdare, peste ani, să afle ce ecou va stârni Kairis în pragul veacului următor. De aceea, când aflară că va fi judecat în Syra, socotiră că a căzut norocul pe capul lor. Vor fi în miezul evenimentelor, vor vedea poate cu ochii lor, vor auzi cu urechile lor. Chiar în clipa sosirii, doriră să-l vadă neîntârziat. Se aflau pe chei când ancoră vasul. Apoi aşteptară la ieşirea din tribunal, în mijlocul mulțimii care-l acuza şi-l înfiera. Copiii erau muți de uimire, mai ales că lor bătrânelul, cu barba lui deasă şi cu pletele revărsate pe umeri, le părea întruchiparea cumsecădeniei şi bunătății. Iar femeia înlăcrimată care-l însoțea şi care-i împărtăşea soarta părea şi ea la fel de venerabilă în stăruința ei. Nutreau nădejdea că procesul se va încheia cu bine. Doreau să iasă nevinovat. Aveau mintea încă necoaptă să poată judeca, instinctul însă le spunea că bătrânul e nevinovat. Curând însă se întristară. Tribunalul îl condamnase la închisoare iar lumea de-afară se bucura. Patima e molipsitoare, vezi bine. Syra devenea, din cauza duşmăniei, fanatică. Nu vedea şi nu auzea nimic din mesajul sufletului lui. Nu-i păsa de chinurile îndurate de sărmanul bătrân în chilia umedă, unde într-o dimineață în zori îşi dădu sufletul. Îl îngropară în tăcere, ca pe un câine, fără preot, iar în noaptea următoare fanaticii se temură ca nu cumva să molipsească pământul în care fusese zvârlit.

Dar nu se împlini o săptămână când Areopagul din Atena dădu un alt verdict. Respingând violența condamnării, îl declară nevinovat.

Vestea casării sosi prea târziu în insulă. Târziu pentru mulțimea care se luase cu treaba, preocupată de grijile ei.

Doar foarte puțini îşi simțiră sufletele cuprinse de remuşcare şi de ruşine. Întâmplarea dădu din nou de gândit băieților.

— A fost nevinovat vasăzică.

— Totuşi l-au îngropat.

— I-au umplut groapa cu var.

În sufletul lor încolți pretimpuriu sămânța pe care le-o aruncase sora celui nevinovat. Sentimentul răspunderii.

Lumea din insulă se grăbi să închidă cazul Kairis. Hotărârea luată la Atena aruncă asupra lor ruşinea vinei. E lesne de înțeles că nu mai voiau să pomenească de ea. Singura grijă, nemărturisită, era de a da uitării cât mai repede acest subiect, să dispară până şi din amintire. Cei compromişi în războiul împotriva lui Kairis trebuiau să-şi recâştige autoritatea, să participe, prin operele lor, la înflorirea oraşului. Căutând necontenit pretexte ca să îngroape pentru totdeauna acel subiect neplăcut, întâmplarea le veni în ajutor.

În Syra tocmai poposise un grup de saltimbanci, cu un îmblânzitor de fiare. Se aflau în drum spre Smirna şi Constantinopol, unde urmau să întâlnească şi pe alții. Îndată ce coborâră în port de la bordul vasului sicilian cu care veniseră, se zvoni de sosirea lor în toată insula şi în altele din jur. Tocmai în acel moment se întâmplă că ridicau ancora două caiacuri ce făceau legătura între Syra şi Insulele Cicladice. Ele purtară ştirea pe pânzele lor. În scurt timp se află de sosirea lor până la ultima casă din oraş, iar lumea se revărsa pe străzi, aşa cum se întâmpla cu ani în urmă, când băteau clopotele de seară vestind amenințarea corsarilor. Dar acum nu strigau înspăimântați, alergând să se baricadeze în castru, ci se îndreptau spre arsenale unde străinii îşi opriră carele şi-şi înălțară corturile. Toți erau curioşi să-i vadă de-aproape. Stăteau şi căscau gura la câinii dresați, la maimuțe, la leii sălbatici lenevind în cuştile lor. Copiii uitau să mai plece de-acolo, făceau haz şi tot îl descoseau pe unul care o rupea puțin pe greceşte, conducătorul trupei. Acesta le spuse că era şi el grec din Calabria, în Italia. Le povesti că acolo îşi înălțaseră cetate

grecii din vechime, care lăsaseră moştenire limba şi alte obiceiuri. Răspundea răbdător la toate întrebările copiilor, dorind să le stârnească interesul să vină la reprezentație. Printre ei erau şi cei doi veri, Anghelos şi Ghiorghis. După puțin timp veniră şi cei mai mici, Iarinis şi Mihalis. Iannis era fratele celui dintâi, Mihalis al celui de-al doilea. Se distrară până la lăsatul serii. Saltimbancii aprinseră felinarele cu ulei şi cărbuni pentru jar. Abia atunci se întoarseră copiii pe la casele lor şi povestiră la cină tot ce văzuseră.

— Vor arăta lucruri nemaipomenite, spuse Ghiorghis cu admirație, în clipa când mama lui, Elisabet Ralli, punea în farfurie supa dreasă cu ou şi lămâie, aburind. Patru oameni vor sta în echilibru unul deasupra celuilalt.

— Iar îmblânzitorul va intra în cuşca leilor, adăugă mezinul Mihalis, care avea doar opt ani.

— Să mergem şi noi la reprezentație.

Taică-său nu răspunse. Găsi pretext, chipurile, că tocmai atunci intrase în sufragerie slujnica cea tânără, Irini, ca să strângă farfuriile murdare. Stăpânul casei îi aruncă nevesti-sii priviri piezişe, îndemnând-o pe ea să răspundă. Iar aceasta, care se gândea întotdeauna ce impresie va stârni în lume, îşi spuse părerea:

— Ar fi mai bine să mergem cu toții la teatru când va veni o trupă de operetă. Să vă obişnuiți şi voi cu muzica bună...

Markos Rallis, care era un om cu picioarele pe pământ, o întrerupse:

— Nu amesteca lucrurile, Elisabet. Una e teatrul şi alta circul. S-a întâmplat să văd şi spectacole bune de circ la Livorno şi mărturisesc că m-am distrat foarte bine.

— Mă mir că ți-ai dat tu seama de calitatea circului. Dacă aflăm că şi acesta e bun, n-aş avea nimic împotrivă. Mă îndoiesc, totuşi...

În acelaşi timp, aceeaşi discuție avea loc şi la conacul surorii ei, în spatele bisericii Sfântului Nicolae. Însă aici se împotrivi capul familiei, Apostolos Vitsoris. Era acelaşi motiv, ascuns, care-l oprea, de câte ori era vorba să iasă

împreună în lume. Diferența de vârstă dintre soți, 20 de ani, apărea şi mai izbitoare când se aflau alături. Soția lui părea mai degrabă fiica lui. Îl întrista faptul că citea în ochii celorlalți gândurile lor, uneori supărătoare, vulgare. De aceea găsea întotdeauna pretext să nu apară alături de ea în lume. Chiar şi când se duceau la țară, la Galissa, făcea ce făcea şi nu pleca odată cu ei. O trimitea de dimineață pe nevastă-sa cu Anghelos, cu micuța Amalia şi cu unul din servitori, iar el venea mai târziu, după-amiază, cu celălalt fiu, Iannakis. Doar în biserică intrau împreună.

Când o auzi aşadar pe nevasta lui fiind de acord cu copiii să nu piardă noul spectacol, le spuse că zilele acestea tocmai aştepta un transport de marfă şi trebuia să fie de față la descărcat.

— Asta nu înseamnă însă ca voi să nu vă duceți, adăugă privindu-i pe rând pe toți trei.

Luă din farfurie un măr şi, în timp ce-l curăța, continuă calm:

— De altfel, Anghelos a crescut şi poate s-o însoțească pe mama lui.

Vorbele lui îl încântară pe Anghelos. Ghici lesne care va fi urmarea. Îi vor face un costum, mai ales că se înălțase mult în ultima vreme. Dar şi maică-sa acceptă pe loc propunerea. Experiența o învățase că nu trebuie să mai stăruie asupra acestui subiect; înțelegea prea bine, chiar dacă bărbatul ei nu-i mărturisea, ce ascundea refuzul lui. De câte ori ieşeau împreună, citea în ochii celorlalți compătimire pentru soarta ei. O femeie în floarea vârstei ca ea n-avea parte să se bucure de adevărul vieții. Dar compătimirea celorlalți n-o durea prea tare. Mai grav era că trupul ei tânjea după dragoste. Învățase însă să-şi stăpânească dorința şi apărea în ochii tuturor ca o soție credincioasă, mamă duioasă, o nobilă adevărată.

Hotărâră aşadar şi cei trei copii se duseră cu mama lor, Glykeria Vitsori, să vadă reprezentația chiar din prima seară.

Circarii ridicaseră un cort uriaş, asigurat cu funii,

instalară bănci şi câțiva din ei începură să cutreiere oraşul să anunțe spectacolul. La ceasul hotărât se iscă învălmăşeală mare la cort. Se adunase lume prea multă şi se îmbulzeau, îşi făceau loc cu coatele care să prindă un loc mai bun. Glykeria Vitsori avu noroc, deoarece un slujbaş de la biroul soțului ei venise mai devreme şi-i ocupase locuri în primul rând. O ținea pe micuța Amalia în poală, iar cei doi băieți se aşezară pe jos în fața ei, cu picioarele încrucişate. La fel făcură şi ceilalți copii. De cum începu spectacolul, lumea din cort, mari şi mici, săraci şi bogați, se simți dintr-o dată vrăjită. Era prima dată când vedeau astfel de scamatorii. Patru acrobați se urcară unul pe umerii celuilalt, săreau sus de tot şi treceau ca păsările printr-o coroană de foc, fără să fie atinşi de flăcări. Apăru apoi un arap cu maimuțe. Spectatorii se minunau şi făceau mare haz de toate comediile lor. Dar celor mai umblați, care văzuseră lucruri mai de soi, li se păreau de două parale. Erau şi alții pe care spectacolul nu-i impresiona, chiar dacă-l vedeau pentru prima dată. Între aceştia şi Glykeria Vitsori, care urmărea apatică jalnica reprezentație. Se plictisea şi ar fi vrut să plece imediat, dacă n-ar fi venit cu copiii şi nu s-ar fi gândit că unii ar fi privit-o cu ochi răi. Rămase încercând să se molipsească de buna dispoziție a copiilor. Până când se întâmplă ceva neaşteptat, care-o scoase din amorțeală. Apăruse îmblânzitorul de lei. În arenă era şi un rob care-l ajuta să aşeze cuşca. Aduse drugi de fier, bare de protecție. Nimeni nu acordă vreo atenție hamalului, însă ochii Glykeriei Vitsori, din clipa când îl zăriră, rămaseră țintuiți asupra lui. Un fior pe care nu-l mai simțise până atunci îi străbătu trupul. O teamă ciudată o cuprinse. O forță de nebiruit o făcea să nu-şi ia ochii de la el. Simți greutatea copilei în poală şi o lăsă să stea lângă ceilalți frați. Încercă să se calmeze. Ce însemna oare apariția acestui bărbat care o trezise brusc din letargie? Avea trupul zvelt, era înalt, chipeş. Ochii priveau languros. Ce o atrăgea atât de tare la el? se întreba ea. Sprinteneala cu care se mişca şi ridica poverile de parcă erau fulgi? Prin haina deschisă i se zărea

pieptul arămiu, asudat, care făgăduia ochilor pe care îi vrăjea căldura bărbăției lui.

Din clipa când îl văzu, totul dispăru pentru biata Glykeria. Lumea din arenă pălise. Leii din cuşcă păreau pictați. Până şi spectatorii. Apoi, când spectacolul se termină, străzile şi casele încetară să existe pentru ea. Chipul necunoscutului o urmărea, oriunde îşi arunca privirea. Doar când ajunse acasă, Glykeria Vitsori simți căldura mâinilor copiilor ei. Un fior de nestăpânit o străbătu din nou, aşa cum se întâmplă numai o dată în viață...

Se duseră şi ceilalți prieteni la circ. Ghiorghis şi Mihalis merseră împreună cu părinții lor. Elisabet Ralli se supuse de dragul copiilor, Glykeria găsi prilejul să se mai ducă o dată. Voia, chipurile, să treacă după spectacol, împreună cu sora ei, pe la croitoreasă. Îşi făcea o rochie nouă, din catifea de Triest. În timpul reprezentației, totul în jurul ei părea învăluit într-o ceață din umbra căreia aştepta, numărând minutele pe cesulețul cu lanț de aur agățat de gât, să apară tânărul hamal. Acesta îşi făcu din nou apariția, cu mişcările lui iuți. Glykeria îl urmărea în timp ce bărbatul ridica şi potrivea drugii de fier. Când acesta îi întâlni privirea întâmplător, Glykeria fu tulburată, se temea. O privi cu ochi vinovați pe soră-sa care stătea alături. Iar aceasta, fără nicio bănuială, o întrebă încet:

— Ai pățit ceva?

— Nu. Sunt puțin obosită. Mai bine mergem mâine la croitoreasă.

Dar hamalul o privi din nou. Îi simțise ochii de jar ațintiți asupra lui. Bărbatul se asigură că el era ținta privirilor, îşi înclină capul şi-şi continuă munca umilă, ca şi cum n-ar fi băgat de seamă. Ştia că la terminarea spectacolului nimeni nu-şi va mai aminti de el. Nici nu îndrăznea să se gândească la cutezanța celei care-l privise. Şi nu se înşelă. În zilele următoare femeia care-l privise atât de stăruitor nu mai apăru. Şi nici pe el nu l-a pomenit nimeni. Nu se vorbea decât despre lei, despre câini, despre acrobații. Cum să îndrăznească cea care îl privise să mărturisească fiorul pe

care-l simțise? Unde? Cui?

Zilele următoare întreaga Syra se perindă la circ. Iar dacă rămase vreun copil căruia nu i-a plăcut, acesta era Mathios. Tocmai se nimeri ca taică-său să scoată la apă un vas nou şi lucra la ultima calafetare. După-amiaza Mathios cobora pe țărm şi-l ajuta la treabă. Alegeau împreună vopselele. Respectul lui pentru vasele mici era nemărginit. Mai ales de când taică-său îi povestise că, grație unei feluci, trei oameni scăpaseră cu viață când îi atacaseră turcii. 30 de ani trecuseră de la măcelurile din Chios, era pe-atunci un copil ca şi Mathios acum şi îi stăruiau aievea în minte câte se întâmplaseră. Se luptau cu valurile năprasnice, se scufundau şi se retrăgeau în acelaşi vas care se învrednici şi îi scoase în cele drn urmă teferi pe uscat. Se gândea la felucă cu un fel de pioşenie. Şi acum, că îmbătrânise, îi aruncă ancora să-şi lase sărmana sufletul în apele secate, aşa cum pe alte meleaguri țăranii dau drumul vitelor istovite de bătrânețe în livezile liniştite ale mănăstirilor ca să-şi sfârşească zilele în pace. Nu păstră din ea decât o scândură pe care o meşteri la cea nouă, ca şi cum astfel ar fi sfințit-o. Să se învrednicească şi aceasta să făptuiască vreo minune când i se va ivi prilejul. Se ruga cu toată forța ce sălăşluieşte în sufletul unui om curat care-l cheamă pe Dumnezeu să-i stea alături în toate. Şi se întâmplă că feluca cea nouă făptui şi ea minunea ei. Minune trebuie s-o numeşti, deoarece nu vei găsi cuvânt mai potrivit pentru ceea ce se întâmplă.

Când isprăvi de meşterit, taică-său îi dădu încuviințare lui Mathios şi prietenilor lui să plutească cu feluca, dar numai în apropierea țărmului, să nu iasă în larg ca să nu-i prindă mistralul. Le plăcea să buchisească literele încrustate pe stânci cu ani în urmă – jurăminți, făgăduieli, dorinți ale călătorilor şi peregrinilor ca să ajungă teferi în patrie. Voiau să citească cele încrustate în vechime, care se tociseră cu vremea din cauza sărăturii mării. Era duminică după-masă, la ceasul când soarele străluceşte auriu. Urcară în barcă cei patru băieți, prieteni la toartă: Anghelos, Ghiorghis, Sifis şi Mathios. O vreme plutiră de minune, împinşi de vânticelul

prielnic. Se luară cu vorba şi cu cântecul:

Câțiva pescari săraci îşi părăsiră năvoadele
învățăceii lui Christos devenind.

Nu mai conteneau să sporovăiască despre feluritele întâmplări din ultima vreme – popasul saltimbancilor în insulă, achitarea lui Theofilos Kairis, biata lui soră ce trăia ca o călugăriță, poveţele date de ea băieților. Despre răspunderea fiecărui om şi despre importanța unei clipe care-ți deschide deodată uşa în fața ta ca să poți vedea ce îți este de trebuință în viață. Tot sporovăind şi încercând să desluşească tâlcul celor discutate, barca începu deodată să se clatine. Cerul se întunecă, acoperit de nori grei, negri. Soarele se înecă în beznă. Marea se tulbură la suprafață, iar adâncul ei era ca un ocean bântuit de furtună. Un vârtej se roti în fața copiilor de simțiră că-şi pierd mințile de spaimă. Chiar dacă totul nu dură decât câteva secunde sau câteva minute – cum poți măsura timpul când eşti tulburat? – băieților li se păru un ceas nesfârşit. Brusc, în depărtare, întunericul fu sfâşiât de o lucire, ca şi cum s-ar fi deschis un drum deasupra valului care se înălța întruna. Se auzi o bubuitură puternică în slava cerului. Copiii, încremeniți de spaimă, zăriră atunci o siluetă păşind deasupra valurilor înspumate. Se apropia de barca lor fără să-i stropească. Nu puteau spune dacă vedenia aceea şi tot ce se întâmplă o zărise şi o trăise de la început întregul grup, într-un suflet, sau unul din băieți o desluşi primul – poate datorită credinței lui, şi îndată le dădu de veste şi celorlalți. E greu de lămurit acum, totul rămâne învăluit în Mister. Copiii se înfiorară. Îi cuprinse teama de cel Preacurat care păşea deasupra valurilor. Nu-i mai desluşeau limpede forma, ai fi zis că se contopise cu strălucirea cerului. Nici vocea nu i-o desluşeau, în mijlocul acelui vuiet de nedescris. Însă îşi dădeau seama ce spunea. În ciuda fricii ce-i stăpânea, izbutiră să priceapă cine era cel Venit, prinseră mesajul lui: sentimentul răspunderii să le fie întotdeauna călăuză,

oriunde i-ar arunca viața. Iar dacă soarta îi va împrăştia, să se întâlnească din nou într-o bună zi, tot pe această mare. Cuvântul dat îi va călăuzi toată viața. Au hotărât să se revadă peste 30 de ani, dacă Domnul îi va ajuta să trăiască. Era ca şi cum sufletul bărcii le-ar fi poruncit, prin această nouă minune, ceasul când trebuiau să fixeze revederea. Peste 30 de ani aşadar. După ce făcură legământ, le reveniră în minte toate aşa cum se întâmplaseră. Marea se despicase în două, cerul se însenină, se făcu din nou ziuă. Soarele strălucea nestingherit. Norii negri se împrăştiaseră. Valurile se potoliră. Barca parcă zbura, apropiindu-se tot mai mult de țărm. Însă cei patru băieți nu conteneau să se minuneze de ceea ce trăiseră. Nici când coborâră pe uscat şi părinții, neliniştiți, se repeziseră să-i îmbrățişeze, nici atunci şi, de fapt, niciodată n-ar fi îngăduit să piardă minunea din sufletul lor. Taina pe care o trăiseră va fi pecetea vieții lor.

Capitolul III

INSULA PARTICIPA DIN PLIN LA viața Greciei, a cărei libertate era încă ştirbită. Între timp, propria ei viață se scurgea în bunăstare şi belşug. Insularii doreau ca statul să prindă puteri, să lupte şi să izbândească. Participau la toate luptele, îşi dădeau obolul de câte ori era nevoie, dăruind țării multe din bunurile câştigate, până şi sângele feciorilor, când aceştia plecau la război. Unii se întorseseră acasă vrednici de milă, fără să se plângă însă. Toți discutau încotro târau țara străinii care treceau drept protectorii ei; când îi vor veni mințile la cap lui Otto, care la sosirea în Grecia era încă necopt şi la fel rămăsese şi acum? Când îşi vor lăsa politicienii deoparte interesele şi se vor ocupa de buna cârmuire a țării? De cum se apucaseră de treabă, se văzu că întoarseră pagina unei cărți rele. Ni se va spune atunci: dar în ce țară cârmuitorii au înțelepciunea şi bunul simț să pună interesele poporului mai presus de ale lor? S-ar părea că nicăieri; în alte părți s-ar putea să fie chiar mai rău. Dar cel pe care-l doare de soarta țării şi a neamului, se îngrijeşte şi de propriile treburi şi i se duce vestea pretutindeni. Să ne întoarcem însă la grija noastră, soarta Greciei.

De câte ori era vorba de stat, Syra se arăta întotdeauna săritoare. În acelaşi timp îşi trăia viața ei, urzită dintr-un noian de întâmplări. Nu numai dintre cele bătătoare la ochi, de felul celei povestite mai înainte, dar şi întâmplări mărunte, zilnice, care, deşi neînsemnate, împodobesc totuşi viața, îi dau un rost. Obiceiuri, griji felurite. Multora le

plăcea să ducă o viață de lume. Își deschideau casele, primeau musafiri. La petreceri femeile purtau rochii scumpe de catifea, tafta şi dantelă, iar bărbații se împăunau în jiletcile lor cu fireturi grele, aurii. Femeile îşi puneau podoabe de preț la gât şi cercei cu pietre mari de mărgăritar. Acestea nu se întâmplau numai celor bogați, care țineau cu tot dinadinsul să-şi arate bunăstarea. Şi pătura mijlocie se lupta din răsputeri, ca şi cum ar fi avut partea ei de răspundere la propăşirea insulei. Vrednicele gospodine îşi împodobeau casele cu minunății pe care rar le-ai fi întâlnit în Grecia continentală. Ce să admiri mai întâi? Broderiile grele, macaturile, peretaşele pe care erau cusute raiuri neînchipuite? Ca să nu mai vorbim de dulcețurile pe care le pregăteau din toate fructele – portocale, lămâi, caise? Nici nu le mai ştiai numărul, în toate aveau meşteşugul lor, erau neîntrecute. Pentru dulceața de migdale, de pildă, trei zile în şir, ba uneori şi mai mult, băteau sâmburii în piuă de piatră. Iar pentru plăcinta cu răvaşe de Anul Nou, dospeau aluatul cu anason. Nu e chip să le înşiri pe toate. Sunt alte lucruri care cer să fie povestite neîntârziat.

Dispariția soarelui când cei patru prieteni se aflau în barcă, oamenii nu mai conteneau, de săptămâni în şir, s-o învârtă pe toate părțile; în prăvălii, în cluburi, la serate, până şi la biserică, înainte de a se mirui. Unii o socoteau o prevestire, alții spuneau că a fost vorba de o eclipsă de soare. Era firesc să tot discute atâta. Nimeni nu-şi amintea să fi coborât vreodată întunericul ziua-n amiaza mare. Era ciudat că, înainte de a se întuneca, vitele se strânseseră speriate şi câinii începură să latre alergând ca turbați. Se mai întâmplă ceva: unul din câinii dresați ai circurilor scăpă din lanț şi, până să-l prindă, se pierdu pe câmp. În zadar îl căutară. Stăpânul lui cutreieră toată insula însoțit de ceilalți câini care lătrau trişti. Câinele dispăruse fără urmă. Numărul lor din spectacol nu mai putea avea loc, drept care au trebuit să părăsească insula mai devreme. Oamenii îşi strânseră corturile, animalele, tot calabalâcul, le încurcară în căruțe şi se duseră pe chei. Dar, în timp ce străbăteau străduțele din

apropierea ţărmului, nu se mai străduiau să apară veseli, bine dispuşi, nu mai vorbeau cu lumea. Acum se vedea cât de obositoare şi chinuită era viaţa lor. Trecerea lor împrăştia tristeţe, melancolie. Nu era vorba numai de tristeţea pe care o închide în ea orice plecare. Acum se vedea că veselia lor fusese doar o flacără de paie. Astfel încât până şi copiii strânşi pe chei parcă lăcrimau, ca şi cum ar fi condus nişte vechi prieteni. Până şi adulţii erau trişti; şederea străinilor în insulă adusese parcă o schimbare în viaţa lor. Numai doi ochi aveau în ei o duritate ce izvora din strădania de a întări o hotărâre luată după mult chin. Erau ochii Glykeriei Vitsori, ochii ei însetaţi pe care febra dorinţei îi uscase de lacrimi. Găsi un pretext să se ducă în port, să-şi dovedească sieşi că pecetluia printr-o faptă de curaj hotărârea; că poate sta, stăpână pe ea, să privească indiferentă ceea ce o tulburase într-atât. Şi iată că izbuti. Pe chipul ei se schiţă deja un zâmbet imperceptibil: „Sunt învingătoare!“ Îl privea pe hamal ridicând lăzile şi drugii de fier pe care îi sălta pe umăr· cu aceeaşi sprinteneală pe care o dovedise în timpul spectacolului. Se afla pe puntea vasului, zvelt şi chipeş, iar ea îi răspundea cu acelaşi zâmbet rece: „Sunt învingătoare”. Până când, ca şi cum aroganţa ei ar fi trebuit pedepsită, o zări şi el în cele din urmă printre copiii care căscau gura la vas. Era surprins, văzând că se uita fix la el. Prinse curaj, înaintă doi paşi. O privi în ochi. O clipă. Dar o clipă lungă, nesfârşită. Apoi sări sprinten, se aplecă, prinse ultimul coş şi urcă pe vas. Odgoanele fură dezlegate, ancora a fost trasă, sună ultimul semnal. Vaporul porni. Până să iasă din port, hamalul rămase la pupă, robotind de zor, dar cu ochii mereu aţintiţi pe chei asupra celei care-l privea şi ea. Chiar dacă nu se mai desluşea acum ce scria în ochii lui, ea îşi dădea seama că era acelaşi lucru pe care i-l spusese în acea nesfârşită clipă cât li se încrucişaseră privirile vinovate. Simţi din nou un fior, de teamă de data aceasta. Învinsă, nefericita femeie se rugă în sinea ei ca vaporul să se piardă cât mai repede în zare. N-avea decât să se piardă de tot.

Îşi dădu seama ce gânduri nedrepte o stăpâneau, care

aruncau răul şi asupra celor nevinovaţi, şi se ruşina. Îşi pecetlui buzele, să nu-i scape fără voie cuvântul blestemat. Dar teama ce-o stăpânea era mare; la fel şi singurătatea ei, în timp ce-şi târa paşii din nou spre casă şi lumea o saluta cu respect.

Dacă ai putea desluşi câte se ascund în sufletele oamenilor unui oraş, povestea n-ar mai lua sfârşit. Iar dacă te-ai pricepe să desprinzi miezul fiecărei întâmplări, câte învăţăminte n-ar fi de tras. O să mi se spună: dar cine să le asculte? Oamenii îşi făuresc singuri drumul şi greu îi abaţi de la el. Bun, rău, cum o fi, rar îl schimbă.

Cu un asemenea gând, capătul unui fir, începe să se depene o altă poveste. Este vorba tot despre o mamă, dar una care îndurase multe în viaţa ei. Mama lui Sifis. Trebuie să spunem două vorbe despre chinurile ei, deoarece de aici porneşte şi povestea băiatului. Altminteri nu ne-ar fi la îndemână să lămurim de ce a apucat-o pe făgaşul pe care a apucat, n-ar fi cu putinţă să pătrundem în sufletul lui. Încă ceva: deşi cele două istorii, a Glykeriei Vitsori şi a Sevastianei Hatzimina, par a merge alături, cât de diferite le sunt chinurile ca şi dorinţele lor.

Să desfăşurăm fuiorul. Într-o dimineaţă de vară – trecuseră 12 ani de-atunci – a intrat în port un vas care aducea vinuri din Cipru. Se oprise şi la Attalia, unde lăsase câţiva pasageri şi luase alţii. Printre ei şi o femeie cu o bocceluţă în mână. Nu-şi arăta vârsta, deoarece era îmbrobodită mai ceva decât o călugăriţă. Îşi ascundea cu grijă chipul şi nu i se vedeau decât ochii, şi aceştia înceţoşaţi de lacrimi. Nu voia să se vadă că plânge şi cât stătu vaporul la Attalia nu vorbi cu nimeni. Dar când vasul ridică ancora şi ajunse în larg, îşi desfăcu broboada, sigură că n-o va recunoaşte nimeni dintre pasagerii aflaţi la bord. Parcă se mai liniştise puţin. Dar tot nu vorbea, ca nu cumva să dezvăluie chinul ce-o frământa. Îşi dorea ca în locul unde va prinde rădăcini să trăiască cu fruntea sus. Părea de 50 de ani, probabil din pricina necazurilor. Poate să fi avut mai puţin. Se gândi să debarce la Rodos. Se afla acum destul de

departe de locul de baştină. Spera că aici i se va pierde urma. Dar îndată ce zări, în timp ce vasul făcea manevre ca să intre în port, minaretul unei geamii, amintirile i se treziră, o cuprinse teama. Luă drept semn rău glasul muezinului care răzbătea prin zarva oraşului. Se răzgândi imediat. Rămase la bord şi-şi continuă călătoria până ajunse în Syra. Era ceasul liturghiei şi-i plăcu dangătul clopotului care bătea. Îşi spuse în gând: „Domnul mă întâmpină...” Prinse astfel curaj şi debarcă. Nu avea nimic de care să se agațe aici, niciun cunoscut, care să o ajute. Tot avutul ei erau hainele de pe ea şi bocceluța în care se afla încă un rând de rufărie. Dar îndată ce puse piciorul pe țărm, văzu că se strânseseră ceva mai încolo, în fața unei cafenele de pe chei, mai mulți inşi care păreau şi ei la fel de săraci şi necăjiți ca ea. Se apropie de ei fără să-şi dea scama. Cine se aseamănă se adună, cum spune vorba veche din popor. Printre ei se aflau şi vreo două-trei femei, între două vârste. Trase cu urechea la discuția lor. Urmau să plece la salinele de la Azolimno, ca să scoată sare. Mai aşteptau şi pe alții care nu se iviseră încă, pesemne că-şi găsiseră muncă mai uşoară. Era mare nevoie de mână de lucru peste tot. Astfel se găsi, fără să ştie nici ea cum, de pe vasul cu catarg dublu pe caiacul din Syra care îi ducea la saline pe lucrătorii cu ziua. Nici nu-şi trăsese bine sufletul după călătorie, că, iată, o aştepta o muncă grea, pe rupte. Să umbli desculță pe blocurile de sare care se pietrifică imediat şi îți taie tălpile şi să ți se îndoaie spinarea de greutatea coşurilor pe care le cari. Dar, neavând de ce să te agăți, te mulțumeşti şi cu asta. Sevastiani îşi făcu cruce că putea să-şi câştige pâinea de zi cu zi. Cât despre dormit, un popă catolic îi dădu un cotlon să se adăpostească. Dar acesta o alungă în curând, mânios că nu izbutea s-o înduplece să-şi schimbe credința. „Nu te mai chinui în zadar“, îi spuse ea. „Eu sunt creştină şi părinții mei sunt creştini din moşi strămoşi şi aşa o să părăsesc lumea asta. Cu Sfânta Treime în suflet. Ce aveți voi cu insula asta e treaba voastră. Mie însă dați-mi pace“. I-o reteză scurt. Noroc că nu mai avea nevoie de ajutorul lui. Se apucă să

spele rufe pe la case străine şi-i merse vestea cu cât sârg îşi făcea treaba. Nu numai că trecea lenjeria prin mai multe ape, dar întreba şi cine o foloseşte şi arunca în apă plante mirositoare, lămâie, frunze de leandru sau mirt. O plăteau bine pentru asta, aşa că a fost în stare să-şi ia o căsuță joasă înspre arsenale.

În primele luni de la venirea în Syra, când părea condamnată la singurătate, apăru în viața ei ceva la care nu visase niciodată. Al doilea copil, venit parcă pentru a-i închide rana pricinuită de celălalt, pe care-l renegase. Într-o dimineață găsi în pragul casei un prunc înfăşat. Îi fusese lăsat acolo anume ca să-l ia înăuntru, să fie al ei. Nici vorbă să-i fie povară; îndată ce-l ridică în brațe şi-l văzu, o cuprinse o asemenea bucurie că simțea că a prins aripi, ca şi cum i s-ar fi dezlegat lanțurile vieții zadarnice şi avea de-acum un rost pe lume. Astfel încât numai Dumnezeu, care o înțelegea şi-i era milă de ea, i l-a trimis. Îl luă îndată în casă şi începu să-l copleşească cu duioşia ei.

Trei luni îl îngriji pe-ascuns în căsuța ei – se prefăcu întâi însărcinată, apoi începu să-l arate puțin câte puțin. Cine să țină cont când s-a născut şi să numere câte luni avea? Cui să-i pese de odrasla unei străine nefericite?

Mai era ceva în care nădăjduia Sevastiani: că doar la început vor fi unii care se vor mira şi apoi şi aceştia se vor potoli şi vor uita...

Astfel copilul începu să crească înconjurat de duioşia mamei. Se înălță repede şi când se duse la şcoală îşi găsi lesne prieteni sau mai degrabă ei îl aleseră pe el. Îşi atrăgea pe loc prietenia, fiind întotdeauna priceput şi îngăduitor cu ei la jocuri. Iar când lua coşul cu rufe călcate să le ducă la casele clienților, Sevastini ieşea în curte să se mândrească cu cântecul lui. Era o alinare pentru băiatul ei, dar şi pentru ea.

Când o cucoană din oraş îl săruta pe copil şi-i cerea să-i trimită rufele numai prin el, n-o cuprinse teama; pe atunci îi era de ajuns un alt nor, cel din trecutul ei. În zadar crezuse că acesta dispăruse cu totul, atât de departe unde se

înstrăinase. Iată pe scurt ce se întâmplă.

Într-o bună zi, un bogătaş, pe nume Pavlos Damulianos, care era acționar la diferite societăți şi reprezentant al unei bănci străine, îi dădu de ştire printr-un slujbaş să se ducă la el. Ea se miră: „Ce-o fi având cu mine?“ Dar n-avu încotro, trebui să se ducă. Îl găsi în biroul lui, într-o clădire impunătoare de lângă piață. „Pesemne că nu ştii să scrii...”, îi spuse când o văzu. „Nu, de ce?“, se miră ea din nou. „Fiindcă trebuie să semnezi de primire.” „Ce?“, întrebă ea tot mai mirată. „Banii au fost trimişi pentru tine”, îi răspunse. „Poți totuşi să faci doar o cruce şi martorii să certifice că i-ai primit”, adăugă. O îndemna să accepte, ca şi cum această analfabetă n-ar fi înțeles nimic şi ar fi trebuit să fie mulțumită cu neaşteptata sumă de bani care îi picase din cer. Dar Sevastiani pricepu îndată despre ce era vorba. Ştiu, fără să fie nevoie să i se spună, de unde îi soseau argintii aceia şi cine îi trimisese. Pe loc reînviară toate amintirile din trecutul de care fugise. Răzbunarea lumii, ruşinea pe care o trăgea după ea. Refuză. „Nu-i păstrez”, răspunse. „Să se ducă înapoi...” „Dar ştii cine ți i-a trimis?“, veni rândul bancherului să se mire. „Ştiu. Nu-i nevoie să-mi spui”. Închise pe loc discuția. Dacă ar fi primit banii, ar fi luat asupră-i şi amărăciunea lor. Se grăbi să iasă, ai fi zis ca să respire aer curat, fiindcă simțea că se sufocă acolo înăuntru. Răsuflă adânc. Porni pe drumul ce cobora spre țărm, care era mai liniştit, ca să se poată gândi în tihnă. Vasăzică, se gândea ca, fiul ei descoperise pe ce vas se îmbarcase şi unde coborâse, îi aflase urma şi încerca s-o câştige din nou, prin grija ce i-o arăta, dorind s-o cumpere cu bani. Totuşi nu. Nu şi iar nu. Se înverşuna în refuzul ei, nu-i era mamă, nu mai era decât piatră surdă pentru el.

Scrâşnea din dinți şi, cum păşea pe țărmul mării, iar briza îi răvăşea părul, întredeschidea gura din când în când şi rostea încet: „Nu!“ Dar refuzul ei mai avea un motiv. „Copilul nu trebuie să afle nimic.” De aceea era îngrijorată. Nu-i destăinuise niciodată adevărul. Îi spusese doar că venise de departe, de la Cezareea, unde tâlharii îi măcelăreau pe greci

şi-l uciseseră pe tatăl lui. Iar ea, de spaimă, însărcinată, urcase pe un vas şi ajunsese în Syra. Voia să-şi salveze copilul. Iată că prinsese rădăcini aici.

Ah, să nu intre în om demonul patimii... Cu greu îl învingi. De cele mai multe ori te îngenunchează, mai ales când acesta apare ca un arhanghel, întruchiparea dragostei. La fel a pățit Glykeria Vitsori. În ultimele zile, când trupa de circ se afla încă în insulă, îşi zicea că găsise forță să lupte şi că va izbuti să iasă din necazul ce se abătuse pe neaşteptate asupra ei. Îşi puse în gând să stea pe picioarele ei, să rămână neclintită. Nu se mai gândea la bărbatul ei, la nopțile petrecute împreună. Chipul celuilalt îi stăruia necontenit în minte. Sub pretext că era indispusă, dormea singură în cameră. Se îngrijea de copii mai mult ca niciodată. Împletea părul Amaliei în cozi, o alinta cu duioşie, o învăța alfabetul. Cu Iannis vorbea mai mult, îl îndemna să-şi deschidă sufletul. Băiatul însă se arăta prea sensibil, temător ca o pasăre prinsă-n laț. Glykeria încerca să stea tot timpul în preajma lor. Numai lui Anghelos nu avea ce să-i facă. Acesta crescuse deja şi, cum îl mângâia maică-sa puțin, se retrăgea imediat, ai fi zis că mângâierile ei îl stânjeneau. Pe scurt, revărsându-şi duioşia de mamă, Glykeria voia să alunge cealaltă grijă, teama ei. După multe strădanii, se părea că va izbuti. Sirocco-ul n-o va clinti din loc. Îşi ținea picioarele zdravăn înfipte în pământ. Era de-acum în stare, dacă bărbatul acela, oricât de chipeş era, i-ar fi apărut în față, ca să-i răspundă netulburată: „Sunt învingătoare”. Cu acest răspuns în gând, coborâse în ultima zi în port. Credea că îşi întărise sufletul şi că va putea urmări cu sânge rece plecarea trupei. Voia să spună, în clipa când vasul va ridica ancora: „De-acum s-au terminat toate“. Cu sufletul împăcat, hotărâtă să-şi reia obiceiurile dinainte. Aşa îşi închipuia ea că se va întâmpla. Dar se nimeri ca el să-şi țintească privirea asupra ei. Îşi dăduse seama că ea îl privea ca vrăjită. În clipa aceea privirile li se încrucişară, iar echilibrul ei se zdruncină pe dată. Ochii lui îi spuneau că în zadar se luptă; nimeni nu se lasă pe sine, iar dacă te lupți cu tine însuți este

ca să afli cine eşti.

Însă ea continua să se lupte, nădăjduind că plecarea lui o va salva. Dar începu s-o chinuie absența lui, se topea de dor. „Ah, de-ar fi să-l văd măcar o clipă!“ O cuprinsese o sete cumplită, un soi de amețeală. Visele i se aprindeau mai cu foc noaptea. El îi apărea în somn, îşi arunca într-o clipă veşmântul alb pe podea şi gol, plin de patimă, începea s-o iubească. Sărutările nu se mai sfârşeau, ochii lui arzând de dorință luceau în întuneric. Patul nu-i încăpea, atât de înfocați erau amândoi... Uneori avea impresia că sunt purtați de aripile somnului şi plutesc... Ce iluzie... Dimineața când se trezea, avea ochii încercănați, ca şi cum n-ar fi dormit deloc, buzele îi erau uscate... Cui să-i mărturisească chinul ce-o măcina? Cine să stea să asculte şi să o compătimească... Până şi soră-sa, dacă ar fi aflat, ar fi dojenit-o cu asprime, s-ar fi mâniat. Ea poate mai mult decât ceilalți, fiindcă punea considerația de care se bucurau mai presus de orice, asta era viața lor. Glykeria se cufunda astfel în patima ei neştiută de nimeni. Cu cât zburau zilele, cu atât dorul de a-l vedea îi întuneca judecata, o orbea.

Până când într-o seară dispăru. Plecă într-o vizită şi dusă a fost. Soțul ei se nelinişti. Dădu fuga la cei la care fusese nevastă-sa, poate că-l mai aştepta acolo. Dar aceştia îi spuseseră că plecase devreme, zicând că trebuie să treacă pe la sora ei. N-o găsi însă nici acolo. Îngrijorarea spori. Cu cât se înnopta mai tare, bătea pe la uşile prietenilor şi întrebau dacă n-a văzut-o cineva. Îi cuprinse disperarea, groaza îi îngheță. Ce să se fi-ntâmplat? N-o fi pățit vreo nenorocire? Dacă i-o fi ieşit vreun tâlhar în cale pe străduța întunecată şi o fi atacat-o? Dacă o fi târât-o apoi, cine ştie, rănită sau moartă, la marginea oraşului şi o fi aruncat-o în vreo fântână secată? Toate nenorocirile le treceau prin minte. Îşi aduceau aminte de întâmplările cu piratii care până mai ieri amenințau insulele, dând buzna în toiul nopții şi răpind femei. Dacă o fi pățit şi biata de ea la fel? Copiii cei mici – Iannis şi Amalia – ascultară şi plânseră toată noaptea. Nici chip să adoarmă. Anghelos însă îşi păstră firea, nu plânse,

era băiat mare de-acum. Stătea în poartă, mut, aşteptând să se întoarcă taică-su, care trezise vecinii şi-i trimisese cu felinare aprinse să caute prin tot oraşul, pe ţărmurile pustii. Ceva îi spunea că toate căutările erau în zadar. Mama lor nu era de găsit nicăieri. Inima băiatului se înăspri. Iar dacă îl cuprinse supărarea, pe care şi-o ascundea cu grijă, nu era din pricina mamei care dispăruse – şi-o închipuia jefuită, rănită sau moartă – ci din cauza tatălui său, căruia îi fusese scris acum, când păşea pragul bătrâneţii, să pătească o asemenea nenorocire, să-şi piardă nevasta. Chiar dacă pentru asta ea nu era de vină, băiatul nu i-o va ierta. Îi purta pică, era înciudat.

Trecu noaptea, se iviră zorii unei alte zile, vestea dispariţiei Glykeriei Vitsori se afla pe buzele tuturor. Se auzi până şi în Naxos şi Tinos, unde soţul ei era cunoscut. Trecură mai multe zile, dar nici pomeneală să-i dea de urmă. Ai fi zis că se căscase pământul şi o înghiţise sau că o purtase valul în largul mării. Niciun semn, nicio vorbă nicăieri. Dispariţia ei rămânea o taină de nedezlegat.

În casă începu de-acum o altă viaţă în absenţa ei. Viaţă tristă, dezbinată, sub umbra ei apăsătoare. Mătuşa Elisabet, sora dispărutei, venea şi făcea rânduială şi aici. Se îngrijea de copii ca şi cum ar fi fost ai ei, supraveghea servitorii, stabilea programul pentru toţi. Apostolos Vitsoris încuviinţa de bună seamă şi-i mulţumea de fiecare dată când ea cobora scara să plece acasă.

— Taci, frate... îi răspundea ea în şoaptă.

Pleca necăjită, gândindu-se la sora ei. Închidea astfel discuţia despre ea, deoarece se scurseseră de-acum săptămâni în şir fără să iasă ceva la lumină. Însă Apostolos Vitsoris, chiar dacă arăta tuturor că se împăcase cu gândul că probabil nevastă-sa nu mai trăia, în sinea lui nu se liniştise deloc. Ceva îi spunea că pesemne o fi ajuns undeva, că o fi ducând o altă viaţă. În taină, când ancorau în port vase din Syra şi din alte Insule Cicladice, tocmi oameni să cerceteze, doar-doar or afla ceva...

Nu aşteptă prea mult. Într-o dimineaţă, după o lună de la

cele întâmplate, apăru la biroul lui un proprietar de corăbii din Kyme. Lucrau demult împreună şi-l prețuia. De aceea, îndată ce intră, închise uşa şi-l rugă să vorbească încet, să nu-i audă nimeni. Acesta îi spuse aşadar lui Apostolos că o văzuse pe nevasta lui la Smirna, în tovărăşia unui arab care îngrijea fiarele unei trupe de saltimbanci. Informațiile erau disparate, confuze. Dar îi erau de-ajuns lui Apostolos care le întregi îndată în gând şi totul îi apăru foarte limpede. Ce se întâmplase de ajunsese acolo nevasta lui? Adevărul crud era acesta: Glykeria îşi părăsise cei trei copii, gospodăria ei şi pe cel care-o proteja, ca să se afunde în noroiul unei aventuri uşoare. De-ar fi fost vorba măcar de unul care s-o merite! Fusese în stare să facă asta pentru un hamal! Nu se cădea aşadar s-o mai caute, să încerce s-o aducă înapoi. Acum n-avea decât să ducă viața care i se potrivea. De aceea îl rugă pe omul care-i adusese vestea – după ce-i mulțumi – să păstreze taina, să nu afle nimeni. Acela îşi dădu cuvântul şi plecă.

Când se întoarse acasă, Apostolos o strigă pe Elisabet şi se închiseră în salon. Anghelos însă îi zări şi bănui ceva. Intră în camera de alături şi încercă să tragă cu urechea. Auzi totul şi înțelese totul. Surpriza, consternarea mătuşii şi a tatălui, hotărârea lor de a nu mai face nicio încercare s-o găsească pe nesocotită şi s-o înduplece. Abia atunci ar fi ajuns în gura lumii şi poate toate ar fi fost zadarnice. Dacă ea se caia, n-avea decât să se întoarcă singură şi să bată la poarta casei. Să lase aşadar lucrurile să curgă cum o fi scris.

Aşa socoteau că e drept soțul şi sora desfrânatei. În sinea lui le dădu dreptate şi băiatul cel mare care trăsese cu urechea. Pentru el maică-sa murise. La fel de aspru ca şi taică-su, Anghelos n-avea alt gând decât să afle ce netrebnic îi înlesnise fuga misterioasă şi de ce...

Lumea e mică, va afla odată şi-odată...

Capitolul IV

DE LA UN TIMP, ÎNTREGUL ERMUpolis trăia cu taina Glykeriei Vitsori pe buze. Aceasta era tema principală de discuție la serate, în piețele din fața bisericilor – când se termina slujba –, în cluburi, la plimbare... Unii, mânați de un interes real, fiindcă o iubeau şi-i cinsteau familia, alții cu răutate, ca să stârnească bănuieli. Aceştia din urmă, de câte ori întâlneau vreo rudă sau vreun prieten de-al casei, întrebau: „Ceva nou?“ „Nimic”, venea răspunsul. Şi pentru că răspunsul era acelaşi mereu, cu timpul se stinse şi acest subiect, nu mai aveau cu ce să-l alimenteze.

Se ivi un altul în discuție. O poveste înduioşătoare de dragoste, să-ți stoarcă lacrimile, nu alta. O fată de nobili, francosiriană, era iubită de un băiat sărman, sculptor din Tinos. Cioplea în marmură balcoanele conacului ei. Când isprăvi, îl puseră să cizeleze crucea cu flori de la cavoul pe care-l înălțase familia ei în cimitirul catolic. Copii amândoi, cu gând nevinovat. Abia împlinise 16 ani flăcăul, o primăvară mai puțin fata. Frumoşi amândoi. Îşi tăinuiră dragostea vreo 16 luni, nu-şi vorbeau decât din priviri. Până când într-o bună zi el îşi luă inima în dinți şi o ceru de nevastă. Tatăl ei îl alungă, cum să-şi dea fata după un sărăntoc! Tânărul plecă atunci la Atena. Voia să strângă bani cu meseria lui, fiind unul dintre cei mai vestiți meşteri din Tinos. Avea de gând să revină cu propunerea lui, când va fi la fel de bogat ca ei. Dar părintele se grăbea să-şi mărite fata. Alese un mire, apoi un altul. Fata însă refuza cu

îndărătnicie. Îşi aştepta iubitul. Dar acesta avu ghinion – îi sări în ochi o aşchie de piatră şi-şi pierdu pe jumătate vederea. Fata stătea închisă în camera ei până când părintele ei îşi va schimba părerea. Luni în şir rămase aşa. Din pricina dragostei şi a dorului neostoit se ofili, ca un crin abia îmbobocit. Muri nefericită şi o îngropară în cavoul de marmură pe care îl împodobise iubitul ei. În aceeaşi zi află şi orbul nenorocirea şi urcă la bordul primului vas din Pireu, să ajungă să apuce să-i dea prima şi ultima îmbrăţişare. Dar soarta continua să-l năpăstuiască. Două zile şi două nopți vasul se luptă cu furtuna. Ajunse în insulă abia a treia zi de la înmormântare. Era în miez de noapte. Alergă îndată la cimitir, se duse la mormânt, trase placa, dădu la o parte capacul coşciugului. Începu să jelească sfâşietor. Atunci, în timp ce luna îl scălda în lumina ei batjocoritoare, scoase un râs sălbatic, că-i plânseră de milă până şi chiparoşii din jur. Râdea atât de tare încât râsul lui ajunse până la primele case. Ieşiră câțiva oameni, surprinşi de zgomot, şi-l culeseră de-acolo. Înnebunise sărmanul.

Cum să scape lumea prilejul să treacă neforfecată o asemenea istorie care arăta unde poate duce dragostea curată şi unde înverşunarea oarbă a părintelui? Va deveni măcar învățătură de minte sau copiii au murit în zadar? Timpul care se scurge o va arăta.

Anul următor aduse multe întâmplări. Să le povestim întâi pe cele mai importante. În Crimeea se încinse războiul. Turcia fu nevoită să participe. Grecia socoti că ar fi prilejul nimerit să deschidă şi ea război, ca să aducă în hotarele țării pe cei înrobiți. Armata înaintă în Tesalia, în Epir. Visul Marii Idei căpăta viață: Grecia – maica tuturor elenilor înrobiți. Iarăşi, pentru împlinirea acestui vis, Syra şi-a adus printre primii obolul în bani şi oameni. Tot ea sări în ajutorul celor fără adăpost, când în acelaşi an un cutremur puternic a zguduit Rumelia. Datoria față de patrie era grija ei zilnică, primul ei țel. Se afla pe buzele tuturor. Mai venea vorba şi de treburile proprii. Cum ar trebui să schimbe corăbiile, să construiască altele noi, cu abur, care străbăteau mările mai

repede şi în mai multă siguranță. Cu ele s-ar fi procopsit de bună seamă şi mai mult şi într-o bună zi ar fi luat frânele şi de la străini. Astfel vor pune temeliile unei alte Mari Idei, a cărei înfăptuire ar fi fost înlesnită şi de lucrarea de proporții pe care o realizau străinii în Egipt. Se lucra la un canal care ar fi legat Europa de Asia pe mare. În acest lanț trebuia să se prindă şi Grecia, care era mai aproape. Cam aşa le vorbea un vestit scriitor francez – Gerard de Nerval – care poposi în Syra, aflându-se în trecere spre Egipt. Consulul francez dădu în onoarea lui o recepție cu mulți invitați, aleşi cu grijă. Văzând o bogăție atât de sclipitoare, Nerval mărturisi că avea impresia că se află la o serată în mondenul Paris. Era uluit de câți oameni cultivați şi cu spirit întâlnise aici. Discuția se aprinse, mai ales datorită unui scriitor tânăr, pe nume Roidis.

Familia Ralli nu dădu curs invitației. Invocară supărarea pricinuită de dispariția Glykeriei Vitsori. Adevărul era că Elisabet nu se simțea prea bine, împovărată de atâtea griji. Începuse să fie neliniştită, mai ales de când văzuse cât de repede înflorise Irini, micuța servitoare din Serifos care lucra în casa lor. La 16 ani fata arăta deja ca o femeie împlinită. Când ieşeau împreună la cumpărături, iar fata purta pachetele, bărbații, şi stăpâni şi servitori, o sorbeau din priviri. Elisabet, citind dorința în ochii lor, era îngrijorată. Se temea ca nu cumva, într-o bună zi, să descopere acelaşi lucru şi în privirea soțului ei. De aceea îşi puse în gând să o ducă cât mai degrabă în insula ei. Nu mai punea la socoteală cât de mult o îndrăgiseră copiii...

Cât despre aceştia, îşi formau mereu grupuri – e în firea copiilor să cunoască întruna persoane noi. Astfel, Ghiorghis, Anghelos, Sifis şi Mathios, cei patru tovarăşi de nedespărțit, îşi făcură alți doi prieteni: Lukas şi Dominikos. În vara următoare, când se duseră să se închine la Sfânta Fecioară din Tinos, o cunoscură pe vas pe Rulio, fata căpitanului. Stătură de vorbă cu ea şi o lăudară pentru judecata ei chibzuită. Ar fi vrut să fie tovarăşa lor. Dar fata, temându-se de gura lumii, rareori apărea în grupul lor. Totuşi, într-un

asfințit, când burnița încet şi băieții se cuibăriră sub pânza de corabie, fata îi rugă s-o ia şi pe ea la chilia surorii lui Theofilos Kairis, care trăia uitată de lume. Ar fi dorit s-o cunoască, să soarbă şi ea de pe buzele ei învățătura pe care le-o insuflase celor patru băieți. Văzuse, din discuțiile lor, că un suflet îi vrăjise şi când ei îi dezvăluire că era vorba de Evanthia Kairi, îşi puse în gând să o cunoască şi ea. Înțeleaptă femeie, văzând că are în preajmă la acest ceas sfânt de amurg şi o fată, se bucură, le spuse şi alte lucruri frumoase. Îşi murmura experiența trăită, ca un izvor care-şi trage apa din adânc. Vorbi despre răbdarea femeii care trebuie să fie miloasă şi cu suflet larg, fiindcă numai binele naşte bine. Rulio, îngândurată, îşi întipărea totul în minte. Îi părea rău că se înserase şi în curând va fi nevoită să plece.

— Putem să mai venim? îndrăzni Lukas.

Femeia îl privi cu încântare, deoarece băgase de seamă ce frumos vorbea. Şi el avea de gând să revină negreşit. Poate împreună cu Sifis, care acum nu era cu ei. Zicea că nu se simte bine. Adevărul era că în zilele acelea trăia cu un fel de nelinişte pe care şi-o stăpânea însă.

Iată ce i se întâmplase de fapt. Într-o după-amiază când ducea rufele spălate de maică-sa la un conac, stăpânul casei se purtă ciudat de bine cu el. Îl întrebă cu blândețe felurite lucruri. Cum o duce cu şcoala şi ce şi-ar dori să ajungă în viață. Sifis îi răspundea cuviincios. Dar, cu cât omul îl descosea, cu atât se mira mai tare. De ce îi purta oare atâta interes? Pesemne fiindcă era în vârstă şi fără moştenitori şi dorea să-şi reverse asupra cuiva duioşia. Dar băiatul îşi aduse aminte că şi altă dată se purtase la fel de frumos şi-i cerceta cu luare-aminte chipul. Acum merse mai departe. Îl pofti să rămână să ia masa cu ei. Nevastă-sa se bucură de musafir. Astfel încât băiatului i se păru c-ar fi o necuviință să refuze. Se aşeză între ei la masă. Purtarea lor îl nedumerea. Când se întoarse seara acasă, îi povesti totul de-a fir a păr maică-si. Femeia amuți. Apoi se grăbi să pară indiferentă şi spuse doar:

— Ei, sunt oameni cumsecade...

Dar încercă să-şi ascundă tulburarea, ceea ce băiatului nu-i scăpă. Mai băgă de seamă că din ziua aceea maică-sa nu-l mai trimise acasă la Vitalis. Dar n-o întrebă de ce. Aşa cum n-o întrebă nici de ce refuză să se ducă la biroul lui Pavlos Damulianos, unde fusese chemată. Vedea că e tare necăjită şi nu vorbea. Îi purta respect. Primul „de ce?“ atrase însă după el un altul. Îl chinuia o întrebare rămasă fără răspuns.

Câți nu se gândesc văzându-şi copiii crescând peste noapte: cum mai zboară anii! Când îi ştii încă mici şi eşti prins cu altele, dacă te uiți din nou la ei, vezi c-au crescut fără să-ți fi dat seama cum... Trec pragul adolescenței. Trupul însetat de dragoste începe să se împlinească iar în suflet înmugureşte sentimentul gingaş pentru un alt suflet care li se potriveşte. De aici încep şi grijile vieții... Unii îşi împărtăşesc gândurile şi altora, alții le îngroapă în ei, se tem... Toate aceste lucruri sunt cunoscute, se întâmplă de când lumea... Dar am pomenit de ele fiindcă se întâmplau prietenilor apropiați, în timp ce tinerețea lor înflorea pe an ce trecea... Păşiseră pe 14 ani... Până atunci, greu ai fi găsit zi în care să nu se adune, uitând fiecare de necazurile lui. Pe Anghelos îl măcina dispariția mamei şi melancolia fratelui său, pe Sifis îl rodea o taină pe care n-o putea dezlega, al treilea era îngrijorat de ceva care începea să-i devină povară. Se întâlneau şi asta îi bucura, le dădea curaj. Dar începură curând să se gândească la apropiata lor despărțire. Unii vor pleca la studii sau să-şi caute norocul aiurea. Vasele care intrau şi ieşeau din port deschideau drumuri şi pentru ei, le dădeau idei şi pentru viața lor.

Primul care a plecat însă n-a fost unul dintre băieți, ci sora lui Kairis. Când se împliniseră trei ani de la moartea fratelui ei, ea a chemat un diacon ce studia la Chalkis şi se afla în trecere prin Syra şi, fără să spună altcuiva, se duseră într-o dimineață în zori la cimitir şi dezgropară osemintele mortului. Femeia le spălă cu vin sfințit, le curăță şi le puse într-un sicriu mic. Le duse acasă la ea şi a doua zi se apucă să-şi strângă cele câteva lucruri care însemnau avutul ei. Nu

mai avea de ce să rămână în insulă. Era vremea să plece cu amintirile ei sfinte. Se pregătea de cealaltă plecare, cea de pe urmă, pe care şi-o dorea din suflet. Când toate fură gata – cărți, manuscrise, haine –·şi sosi ziua plecării, cei patru băieți urcară la chilia ei, o luară cu o trăsură în care încărcară şi lucrurile. O conduseră pe chei. Acolo îi aşteptau Lukas, Rulio, Dominikos. Toți îşi luară rămas bun cu inima deschisă şi vorbe cumpătate. Nici nu se cuveneau mai multe în larma portului.

O urmăriră urcând la bord cu lădița sub braț. În timp ce vasul se îndepărta, stătea pe punte şi cu palma dreaptă ridicată îi saluta, încrustând astfel în amintirea lor un simbol.

Apoi, după câteva luni, plecă şi Ghiorghis. El se duse la Atena să studieze. Deşi nu-şi terminase încă gimnaziul, plecase la îndemnul maică-sii. Zicea că i-ar fi mai bine să termine ultima clasă acolo unde, aşa cum aflase, se făcea şcoală mai serios, ca să-i vină apoi mai uşor şi la universitate. De fapt, alta era pricina. Voia ca băiatul ei cel mare să plece departe, cât mai departe de Irini, servitoarea lor. În două rânduri îl surprinsese privind-o cu înțeles. O dată erau la masă, când ea aducea farfuria cu peşte, altă dată erau afară, în curte. Pe chipul amândurora – fata îl privea şi ea – se putea citi limpede, pentru cine se pricepea să citească, bineînțeles, că începe o idilă. Acestui sentiment, ce se înfiripa între două suflete nevinovate, Elisabet se grăbi să-i pună capăt. Dacă a fost surprinsă la început, şi-a ascuns tulburarea. Făcu pe neştiutoarea şi puse la cale încet-încet despărțirea lor. Îşi pregăti fiul şi-l trimise să stea la Atena, la cumnatul ei. După două-trei luni o va trimite şi pe fată înapoi în insula ei. Voia să fie liniştită în privința asta, să nu se mai teamă de nimic.

Ghiorghis îşi luă rămas bun de la prieteni, îşi sărută verii, le spuse că se va întoarce curând acasă şi urcă pe vas. În marea lui bucurie că avea norocul să călătorească pe „Sfakteria“, primul vas cu aburi, nu se gândi că uitase ceva. Nici când Mihalis, frate-său, îi dădu în ultima clipă pe scară

două batiste albe, împăturite, şi din ele căzu o rămurică de iasomie, nu-l duse gândul la ceea ce lăsa în urmă. Agitaţia plecării era de vină. Abia când vasul ridica ancora şi răzbătu până la el dangătul clopotelor de seară – care băteau încă din obişnuinţă, aşa cum făceau pe vremuri, vestind o primejdie – Ghiorghis îşi aminti şi se ruşină. Ar fi vrut acum, dacă ar mai fi putut, să coboare de pe vas, să ajungă cu o barcă la chei şi să se ducă acasă, să spună... Dar acest lucru nu mai era cu putinţă. Vaporul plutea în larg, portul rămăsese în urmă. „Aşa o fi pesemne şi viaţa“, se gândi Ghiorghis. „Nu contează că te mişti, ci încotro te îndrepţi. Alungă acest gând stânjenitor. Prefera să se gândească la lucruri mai plăcute. Cum va fi viaţa lui la Atena şi ce va trebui să facă la întoarcerea acasă, după câteva luni. Acum, că se îndepărta, simţea ca şi cum s-ar fi maturizat dintr-o dată şi judeca cu răspundere. Ai fi crezut că scurta distanţă de la chei şi de la ceea ce trăise până acum i-a fost de-ajuns ca să înfrunte totul bărbăteşte, cinstit.

Plecarea lui a fost prima fisură în grupul prietenilor. Absenţa lui era simţită, ai fi zis că el fusese sufletul grupului lor. Adevărul era că se apropia vremea când băieţii trebuiau să-şi înfrunte viitorul, fiecare apucând pe drumul lui. Cu cât trecea vremea, deveneau mai copţi la minte, începeau să pătrundă în miezul lucrurilor. La fel se întâmpla şi cu Sifis.

Într-o după-masă o văzu în apropierea casei lor pe Adriana Vitali. Când îşi arătă nedumerirea, ea îi spuse că era în trecere pe-acolo. Se ducea la meşterii cioplitori cărora le comandase o fântână de marmură. Îi vorbea blând, cu dulceaţă chiar. Îşi pierduse cumpătul, era încurcată şi acest lucru nu-i scăpă lui Sifis. Când, după două săptămâni, o zări din nou, pe drumul pe care el se ducea la şcoală. Fixându-l cu aceeaşi privire melancolică, trecu pe lângă ea şi se făcu că n-a observat-o, de teamă să nu râdă prietenii de el. Toate acestea îl puseră pe gânduri. Vedea că, pentru a lămuri lucrurile, va trebui să-şi ia inima-n dinţi şi să discute deschis cu ea. Numai că ea îşi dădu seama şi-l ocolea. Ar fi putut de asemenea să stea de vorbă cu maică-sa, să-i spună

de întâlnirile lui ciudate cu Adriana Vitali, dar îi era teamă. Îşi aminti tulburarea care o cuprinsese pe biata femeie când îi povestise cum îl poftiseră la masă. N-ar fi vrut s-o necăjească din nou. Mai ales că acum era amărâtă din altă pricină. Un străin de partea locului coborî într-o dimineaţă de pe un bric cu un sac pe umăr, întrebă de ea şi nu-i fu greu s-o găsească. Sifis nu era acasă. Sevastiani, văzându-l, înlemni, de parcă i-ar fi apărut în faţă un strigoi. Îi spuse cu glas poruncitor să plece imediat. Dar el îi căzu la picioare, o rugă, o luă cu binişorul. Izbuti să rămână, să-i vorbească, dar nu şi s-o înduplece. Ascultându-l, femeia se mânia tot mai tare:

— Dacă ţi-a mai rămas un dram de dragoste, ia-ţi sacul şi pleacă! îi spuse.

Se temea să nu se întoarcă Sifis. Astfel, când cel nedorit avea în sfârşit prilejul să-şi arate dragostea ce i-o purta, fu alungat. Ieşi în drum, n-avea încotro. Sifis, care tocmai se întorcea acasă, îl văzu, dar cum să-i treacă prin cap de unde ieşise. Abia când intră în casă şi o văzu pe maică-sa cuprinsă de supărare şi îmbătrânită brusc, începu s-o descoasă ce i se întâmplase. Ea îi îndrugă o poveste cusută cu aţă albă. Că străinul era un compatriot de-al ei şi-i adusese veşti triste despre casele rudelor ei care se prăbuşiseră sub sabia turcului. Băiatul, încrezător, o compătimi. Dar mamei nu-i trecu supărarea, rămase ca o rană ce sângera întruna. Sifis se gândea: „La ce bun să-i amintească de trecut nepoftitul acela?“ Încercă să-l găsească, dar necunoscutul dispăruse chiar de a doua noapte. Urcase pe acelaşi bric cu care venise şi dus a fost.

Astfel lui Sifis nu-i mai fu dat să afle că şi el şi necunoscutul aveau aceeaşi mamă. Că se întorcea ca un strigoi, deoarece ea îl ştersese pentru totdeauna din sufletul ei. Nu îndura să fie mama unui călău. Şi refuză şi arginţii mânjiţi de sânge pe care el i-i oferi.

Lucrurile acestea Sifis nu le află niciodată, deşi mintea lui încerca în zadar să le descopere.

Prietenii lui Ghiorghis socoteau că acesta avusese noroc

că plecase să învețe la Atena. Şi ei îşi doreau să meargă acolo. Nu că n-ar fi dus-o bine în insulă. Dar, chiar dacă Ermupolis era de-acum un oraş în care se găseau de toate şi soseau aici, cu vapoarele care acostau zilnic în port, veşti din întreaga Europă, nu era totuşi capitala țării. Chiar dacă Atena se zbătea poate în sărăcie, îşi zămislea din aluatul ei oraşul cel mare, cosmopolit, care va deveni în curând. Atena era inima statului. Aici se aflau puterea, autoritățile, ministerele, universitatea, spitalele... Într-o bună zi, datorită Pireului, va smulge poate Syrei şi întâietatea pe plan maritim. Câțiva din Syra întrevedeau deja un astfel de pericol. Dar îl treceau sub tăcere. Se gândeau: „Cât ne îngăduie timpul, o să propăşim şi o să ne căpătuim. Ce altceva putem face?“ Astfel Syra, ca şi cum ar fi ignorat progresul Atenei, mergea înainte, făcea planuri de viitor. Voiau să înalțe câteva clădiri impunătoare: primărie, spital, teatru, şcoli bune, conservator... Tot atunci, în jurul bisericii Sfântul Nicolae începură să-şi construiască conace arătoase proprietarii de corăbii, care trecuseră deja la vase cu abur, de unde şi numele cartierului lor – Vapoarele. Însă nu toți erau hotărâți să investească în corăbii noi. Fie fiindcă le lipsea capitalul – le trebuia, nu glumă –, fie pentru că, cu anii, îşi mai pierduseră avântul, preferând să rămână la vasele cu pânze pe care le aveau. Printre ei se număra şi Apostolos Vitsoris. Toată viața îşi investise banii în vapoare. Acum nu-l mai trăgea inima; de când îl părăsise nevasta, îi pierise parcă cheful de orice. Nu voia să aibă alte griji. Îi era de-ajuns câtă avere strânsese. Avea destule necazuri, mai ales când vedea cât de ciudat se purta Iannis, fiul cel mic. Se închidea ceasuri întregi în camera lui sau hoinărea de unul singur, la asfințit, pe promontorii. Se vedea de la o poştă, chiar dacă nu voia să mărturisească, că fuga mamei lui îi rănise adânc sufletul. Dar nu scotea o vorbă. Nu discuta cu nimeni despre maică-sa. Cel mai rău era că, cu cât trecea vremea, se închidea tot mai mult în el. Se ferea până şi de frații lui, Amalia şi Anghelos. Iar dintre prieteni numai Dominikos izbutea uneori să-i țină tovărăşie. Îl atrase mai

ales grație chitarei lui care parcă glăsuia singură. Dar pe cine nu vrăjea Dominikos, când îi atingea corzile. Era neîntrecut. De aceea, adeseori, la apusul soarelui, prietenii îl rugau să fie sufletul grupului lor. Cu melodiile lui domoale, deveneau dintr-o dată melancolici, visători, călătoreau cu gândul la cele ce-i aşteptau în viață. De ce se întâmplă oare că până şi adolescenții se întristează câteodată? O fi un semn al vârstei, probabil. Apoi, într-o clipă se schimbă şi se simt plini de avânt, puşi pe fapte mari. În asemenea momente, îl pizmuiau pe Ghiorghis care se dusese la Atena, în capitală... Tot ce se întâmplă acolo părea că îndeamnă la acțiune...

Iată că sosi timpul să plece alți doi, Anghelos şi Mathios. Şi ei tot la Atena, pentru studii. Îi duseră lui Ghiorghis veşti din insulă, despre prieteni. Acesta le ascultă cu nesaț în prima seară. Aranjaseră să doarmă toți trei împreună şi el nu mai contenea cu întrebările:

— Altceva? Ia spuneți-mi...

Dar ei pomeneau iar de aceleaşi lucruri, de parcă ar fi fost vorba de altele noi. În cele din urmă, ca şi cum ar fi presimțit ceva, ca şi cum ar fi avut un şarpe în inimă care-l îmboldea, se încumetă să întrebe din nou:

— Altceva? Hai, spuneți-mi...

Nu îndrăznea să spună deschis ce dorea. Ceilalți înțeleseră şi se văzură nevoiți să-i dea şi vestea neplăcută pe care o ocoleau, de teamă să nu-l necăjească prea tare.

— Vrei să-ți povestim despre Irini, nu-i aşa? îl întrebă vărul lui.

El încuviință doar dând din cap.

— Maică-ta a alungat-o. A trimis-o înapoi în Serifos.

Pentru o clipă nimeni nu scoase o vorbă. Ghiorghis era stăpânit de un sentiment de vinovăție. Însă celălalt continuă:

— Ascultă şi ce a urmat.

Începu să povestească blând, de parcă ar fi fost vorba de o întâmplare veche, petrecută demult. Fata se întoarse în insula ei, însă nu intră în sat. Se opri la o fântână de pe

colină. Scoase din coş un ulcior mic şi-l duse la buze, îl dădu peste cap, apoi îl zvârli cât colo. Aşa povestea unul care o văzuse cu ochii lui. Apoi bău şi apă. Fata îşi puse palma la gură ca să-şi înăbuşe geamătul, deoarece măruntaiele începură s-o ardă. Îşi adună forțele şi dădu să facă câțiva paşi. Se prindea de crengile care se aplecau în drum, ca să nu se prăbuşească. Ar fi vrut să ajungă acasă să vadă şi tatăl ei, care o trimisese de mică să mănânce pâine amară printre străini, în ce hal a ajuns. Dar curajul o părăsi. Când dădu cotul drumului, zări fumul ieşind pe coşul casei părinteşti. Se prăbuşi la pământ, îşi dădu sufletul. Se găsiră unii care, fără să-şi cumpănească vorbele, ziceau că ar fi însărcinată. A doua zi dimineața o îngropară în cimitirul din sat, cu basma albă pe cap țesută de mâna ei.

Ghiorghis ascultă înmărmurit şi nu spuse nimic. Nu scoase o vorbă toată noaptea, ca şi cum o funie îi oprea vorbele în gâtlej. Ceilalți, văzând cât suferea, îl sfătuiră să iasă puțin afară să se răcorească. Ziceau că ei se vor culca, dar îl aşteptară, chiar dacă erau obosiți după călătorie. Abia când el se întoarse, îi cuprinse somnul. Atunci Ghiorghis se ridică încet, pe întuneric, lăsă un bilet pe masă, luă o haină groasă şi ieşi din nou. Dimineața, ceilalți aflară că plecase în călătorie. Le scrisese doar două vorbe care dezvăluiau totul.

Se duse pe ascuns în Serifos, ajunse pe înserat la cimitirul unde era îngropată, plânse la mormântul iubitei. Rămase acolo până în zori, singur printre morminte, mărturisindu-şi mut vina. Nu mai intră în sat, n-avea niciun rost. Luă primul scooner ce pleca spre Andros. De acolo va găsi mai uşor o cursă pentru Atena. Aşteptă o zi, dar nu se duse, în acest răstimp, s-o vadă pe Evanthia Kairi care locuia acolo. Dacă ar fi dat ochii cu ea, ar fi trebuit să-şi coboare privirea... Cum s-o privească în față, cu povara ce-i apăsa sufletul? Mai bine să se întâlnească altă dată, când se va simți uşurat şi se va învrednici s-o privească în ochi. Îl prinse acum o altă grijă: unde şi cum să găsească iertare? Era o situație nouă pentru el, care va dura cât sufletul lui, iar noua lui existență va fi iertarea lui.

Astfel gândea Ghiorghis în pragul adolescenței. El, primul dintre prieteni, împovărat cu moştenirea dură a căinței...

Capitolul V

ANII SE SCURGEAU PE NESIMȚITE. Frații mai mici, Amalia, Iannis, Mihalis, ajunseră şi ei la vârsta când cei patru băieți legaseră prietenie. Pe cei mari îi năpădiseră grijile. Căutau să-şi facă o meserie, se gândeau că trebuie să plece la oaste. Fetele învățau gospodărie, se pregăteau din vreme de măritiş. La 18-20 de ani, cel târziu la 22, trebuiau să-şi pună pirostriile, altminteri ajungeau în gura lumii... Unele îşi aşteptau logodnicii să se întoarcă de la oaste: mulți făceau ani de zile, deoarece țara era mereu pe picior de război. Unii se înrolau de bună voie mai devreme, ca să isprăvească mai repede şi să se apuce de lucru. La fel făcu şi Sifis – vedea că maică-sa îmbătrâneşte şi trebuia să se grăbească; nu voia s-o lase singură mai târziu, când i-ar fi fost şi mai greu. Trebuia să fie alături de ea când o vor lăsa puterile de tot. O iubea nespus, chiar dacă ea îi ascundea probabil ceva, o făcea cu siguranță numai din duioşie şi din dorința de a-l scuti de griji. Sifis se înrolă aşadar şi-i trimitea carte maică-sii şi celor trei prieteni – Ghiorghis, Anghelos şi Mathios – care se aflau la Atena. Primea din când în când veşti de la ei.

Înainte de a se scurge un an, se duse şi Mathios la armată. Şi el tot înainte de a-i sosi sorocul, împins de nevoie. Tatălui său îi era tot mai greu să-i plătească studiile la Atena şi băiatul părăsi într-o bună zi gândul de a deveni doctor. Se grăbi să-l despovăreze de grijile unei vieți istovitoare. Se chinuise sărmanul o viață întreagă de când se refugiase în Syra, după măcelul din Chios, până acum, când avea de crescut şase copii. Dorind să ia asupră-şi o parte din povara

părintelui său, Mathios se duse mai devreme la oaste.

Astfel, din grupul băieților mai mari, rămaseră în Syra doar Lukas şi Dominikos. Dar şi ei se pregăteau de plecare...

Să vedem acum ce-i frământa pe cei mai mici. Mai întâi Iannis. Pe cât se făcea de chipeş odată cu anii, o tristețe de moarte îi năpădea sufletul. Acum, că plecase şi Anghelos la Atena, casa i se părea şi mai pustie; soarta îi luase de lângă el ființele iubite. Iar Dominikos, care-l vrăjea cu cântecul chitarei, rareori se mai arăta. Se gândi că simpatia pe care i-o arăta fratele prietenului său izvora probabil dintr-o atenție ciudată, bolnăvicioasă. Asta îl ținea pe Dominikos departe de Iannis. În zadar Amalia, care nu bănuia nimic; îi spunea uneori înciudată, când ieşeau de la biserică:

— Te-am pierdut şi pe tine... Nu mai vii pe la noi...

Dominikos găsea un pretext să scape, iar dacă se ducea pe la ei, stătea întotdeauna cu toți ai casei şi aducea vorba de felurite lucruri. Se ferea să rămână singur cu Iannis, nici nu se mai ducea la plimbare cu el. Apostolos Vitsoris se lămuri că Dominikos nu era în stare să-l scoată pe Iannis din tristețea lui, să-l atragă, aşa cum numai prietenii pot, în vârtejul tinereții. Speranța lui atârna de Mihalis. Vărul lui era de vârstă apropiată cu Iannis, doar cu doi ani mai mare, atât cât trebuia să-i devină prieten şi ocrotitor. Se întâlniră în oraş, ca Iannis să nu bănuiască nimic, şi vorbiră deschis. Părintele îl rugă, aproape cu umilință, atât de mare îi era durerea care-i spulberase mândria de altădată. Nepotul îl compătimi şi-i făgădui că va încerca să devină prietenul de suflet al lui Iannis. După o săptămână începu să se apropie cu blândețe de el. Îl înduplecă în două-trei rânduri să iasă la plimbare împreună. Prinse nădejde că poate va izbuti ceva. Dar acum îl copleşea propria grijă, care devenea dor mistuitor. Era îndrăgostit. Nu mai dormea noaptea. Pleca într-ascuns de-acasă şi urca scările spre oraşul de sus, în tovărăşia câinelui, ca să ajungă pe o străduță anume, s-o zărească pe fata care îi răpise liniştea. Iar ea deschidea pe furiş fereastra şi-l privea printre obloane trecând pe strada ei. O clipă de-ar fi zărit-o, lui Mihalis îi era de-ajuns. Lua

câinele şi vesel sărea câte două trepte deodată, care se împuținau datorită dragostei şi nici el nu ştia cum ajungea în pat. De cum adormea, îi apărea în vis. Era tare frumoasă, o copilă încă, de 15 ani. Dar nu era numai vârsta piedica. Mai era un obstacol: credința ei. Cum să-i spună tatălui său că-şi doreşte de nevastă o catolică... Chiar dacă l-ar fi înduplecat, deşi toate le stăteau împotrivă, cum va îndrăzni ea să spună alor săi că vrea să se mărite cu un creştin? Va aprinde focul, va isca războiul. Fanatismul preoților se va înăspri de ambele părți.

Mihalis îşi povesti necazul lui Ghiorghis, când acesta veni în vacanță. Îi mărturisi cât de mult o iubea pe Lucia şi că, dacă n-o va lua de soție, se va cufunda într-o tristețe mai adâncă decât a lui Iannis. Ghiorghis îl asculta şi se gândea unde te împinge elanul iubirii. Câtă supărare, câtă rătăcire poate aduce o clipă de bucurie nebunească, necugetată! Din propria experiență şi vinovăție, se temea de beția erotică a tinerilor care se mistuie pe ascuns, deoarece se izbesc de refuzul familiei. Dacă ar fi înfruntat acest refuz din clipa când dragostea, demon sau zeu, se cuibărise în sufletul lui, ghimpele remuşcării nu l-ar fi dus acum cu gândul la mormântul unei fete şi ar fi cântat încă vesel, cu inima deschisă. Iar nefericita fată ar fi trăit, s-ar fi bucurat de viață. Iată ce-i adusese şovăiala de a se împotrivi acestui refuz. Nu mai trebuia să se întâmple altă nenorocire din aceeaşi cauză. Astfel judeca Ghiorghis, care o păție cu vârf şi-ndesat. Dar chiar dacă înțelegea cum stau lucrurile, tot n-ar fi putut face prea mult pentru Mihalis şi iubita lui. Strădaniile lor ar fi fost zadarnice, ba poate că ar fi înrăutățit situația. Taică-său ar fi închis-o în casă, s-ar fi grăbit s-o mărite cu altul, de teapa lor. Astfel s-ar fi deschis un alt capitol, cu alte nenorociri. De aceea singurul lucru care le rămăsese era să acționeze în taină. Să-şi atingă țelul fără să capete binecuvântarea părinților şi să nu le vorbească despre căsătoria lor decât după ce va fi fapt împlinit.

Aceasta era părerea prietenului mai în vârsta. Auzind-o, cel mic îl îmbrățişă:

— Ştiam eu c-o să-mi luminezi calea.

— Las' pe mine, îl linişti Ghiorghis. O să văd eu cum o să fac.

Începu îndată să discute în taină cu cei doi prieteni ai lui care rămăseseră în Syra, cu Lukas şi Dominikos. Le spuse că avea de gând să caute un preot care să oficieze cununia într-ascuns şi că voia să-i ia pe ei ca martori. Cei doi primiră, chiar dacă ştiau că îşi vor atrage după aceea mânia părinților. Le va trece însă. Tânăra pereche să fie fericită, asta conta. Planul le plăcu, mai ales că le oferea prilejul unei fapte îndrăznețe, potrivită cu elanul vârstei lor. Mai greu era să găsească preot. Se temeau să dezvăluie taina, ca nu cumva să fie dați în vileag. Cununia ar fi fost primejduită. Tocmai când se aflau în încurcătură mai mare, neştiind ce să facă, Mathios veni în permisie. Îi destăinuiră planul, îşi spuseră necazul. Acesta auzise de la taică-său că în insula Sifnos trăia un preot din Psara, împovărat de ani şi aproape orb. La el trebuiau să se ducă şi să-i vorbească. Domnul să-i judece pentru minciuna lor.

Se apucară să caute degrabă caiac să pornească într-acolo.

Găsiră o ambarcațiune mică şi-l încredințară pe stăpânul ei că vor face o plimbare în împrejurimi. Iar dacă s-ar fi întâmplat să întârzie, pregătiseră dinainte cum să-i dea de veste acestuia că nu s-au înecat, ci că i-a purtat vântul şi ei au aruncat ancora, undeva, aşteptând să se potolească furtuna. Nici fata nu apăru, ca să nu dea de bănuit. Îi aştepta mai încolo, pe un țărm pustiu, de unde o îmbarcară. Erau şase. Cei doi miri, Ghiorghis, Mathios, care se pricepea să mânuiască barca, Dominikos şi Lukas, mai cunoscător şi priceput în toate. Lucrul acesta se vedea de la o poştă. De câte ori se amesteca în vreo discuție, avea întotdeauna de spus ceva cu miez. Culegea vorbe de duh şi cugetări din cărți şi le ținea pe toate întipărite în minte. Vorbea atât de meşteşugit şi convingător, că te atrăgea îndată de partea lui, de credeai că face vrăji. Chiar dacă era încă necopt, arăta că fiecare om se naşte cu harul lui. Era bine că se afla şi el pe

vas. Când tânăra mireasă începea să se gândească la fapta-i necugetată şi se amăra, atunci el scotea o vorbă de duh din amintirile lui şi o înveselea pe biata fată. Din când în când se întâmpla ca spusele lui să fie însoțite de chitara lui Dominikos şi se potriveau atât de bine, de parcă muzica ar fi fost compusă anume pentru ele. Astfel plutiră întins, mai ales că-i ajuta adierea unui vânticel.

Ajunseră în Sifnos devreme, înainte de asfințit. Unii alergară să cumpere cununiță pentru mireasă, alții se duseră să-l caute pe preot. Când îl găsiră, Mathios şi Lukas îl luară deoparte şi începură să-şi depene povestea lor: că trebuia să-i cunune pe cei doi îndrăgostiți, altminteri, fata, acoperită de dispreț şi de ruşine, ar muri de inimă rea, iar păcatul ar fi căzut asupra lor. Izbutiră, înflăcărați cum erau, să-i stârnească bunătatea. Iar când Mathios îi spuse că era copil de chiot care văzuse Psara în flăcări, asta avu darul să-l înduplece pe bătrân să oficieze taina. Insulița lui sfântă rămânea ca o durere nestinsă în el. Temându-se să nu li se întâmple băieților vreun necaz, îi povățui să se ducă într-o chilie de pe țărm unde se făptuise o minune, poate Fecioara îi va ocroti şi pe ei cu harul ei. Băieții se învoiră. Pe drum preotul povesti minunea. Se întâmplase în urmă cu amar de ani, atunci când pe tot întinsul Mării Egee bântuiau pirații. Într-o sâmbătă în asfințit trei femei se duceau, ca de obicei, să aprindă candelele la mitocuri. Luaseră cu ele şi tămâie şi lumânări, toate cele trebuincioase pentru vecernie. Merseră întâi la Sfântul Dumitru, curățiră mitocul şi-l tămâiară, apoi porniră pe poteca de pe țărm, spre mitocul Fecioarei. Când ajunseră acolo, văzură că pe chei era ancorat un vas, dar, crezând că or fi niscaiva pescari, nu-l luară în seamă şi intrară în biserică să-şi aducă ofranda.·Dar se înşelaseră. Vasul era al unor pirați care ațipiseră pe stratul de alge uscate de pe țărm. Iar când femeile aprinseră tămâie şi, cuprinse de adâncă cucernicie, scoaseră din inimă un „Doamne miluieşte“ melodios, rugăciunea lor şi mirosul de tămâie îi treziră pe răufăcători. Săriră ca arşi în picioare, puseră mâna pe iatagane şi se năpustiră să le prindă pe

femei. Împinseră uşa, intrară în bisericuță. Dar în clipa când amenințau, cu iataganele ridicate, avu loc un cutremur puternic care zgudui pământul şi mitocul fu rupt în două. Marea pătrunse în golul ce se căscase şi un val uriaş îi trase în adânc pe ticăloşi. Femeile care scăpară cu viață nu mai conteneau să se minuneze.

Când bătrânul isprăvi povestea, mai spuse că atunci când capeți grația Fecioarei, nu mai ai a te teme de nimic, nici de pirați, nici de răufăcători. Ceva se va ivi în clipa hotărâtoare şi vei fi salvat.

Ajunseră astfel cu vorba la mitoc şi acolo îi aşteptară puțin pe Mathios şi pe Dominikos, care trebuiau să aducă vasul de la cheiul unde acostaseră. Când apărură şi ei şi aruncară ancora, intrară toți în biserică să asiste la Sfânta Taină. Dar înainte ca slujba să se termine, veni un om din oraş şi-i dădu de veste preotului că sosiseră nişte oameni din Syra şi-o căutau pe mireasă. Se aflase pesemne că a fost furată şi plecase cu prietenii mirelui să se cunune la Sifnos. Bătrânul ascultă dar îşi continuă nestingherit slujba, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic. Mai cununase şi alte perechi aşa şi ştia ce să facă. Părinții se mâniau, dar până la urmă le trecea. Nu asta era nenorocirea, nenorocire ar fi dacă n-ar putea uni prin taina cununiei doi tineri care se iubesc. Nu există nimic mai frumos pe lume decât o familie întemeiată pe dragoste. De aceea rosti toate rugăciunile fără grabă şi limpede, ca să înțeleagă cei doi Sfânta Taină. Când isprăvi, le dădu sfaturi părinteşti tinerilor căsătoriți să meargă la părinții lor şi să le ceară binecuvântarea, umili, ca să-i îmblânzească. Cei doi şovăiau însă, se temeau de mânia ce-i va cuprinde pe părinții lor. Iar bătrânul le răspunse:

— N-aveți grijă... Fecioara vă ocroteşte...

Să fi presimțit, oare ceva sau credea în ce spunea? Vorbele lui se adeveriră curând. Iată cum:

Tinerii urcară din nou pe vas să se întoarcă în Syra, la ai lor, şi se gândeau ce furtună va stârni apariția lor. Erau însă hotărâți să nu se lase îndoiți, să-şi apere cu orice preț căsnicia. Se înserа când plecară din Sifnos. După un ceas se

aflau deja în larg şi ţărmul insulei se pierdu în ceaţă. Nu erau singuri pe mare. În faţa lor plutea un alt vas cu pânze. Avea multe catarguri şi era încă o dată mai mare decât al lor. Din cauza cetii dese părea vopsit cu smoală, ai fi zis că e un semn al vremurilor înnegurate de odinioară. Teama pe care o simţiră de la început se adeveri. Vasul înainta direct spre ei, fapt care-i miră pe băieţi. Se întrebau nedumeriţi de ce se apropiau oamenii aceia de barca lor. Îi cuprinse neliniştea. Când ajunse lângă ei, se dumiriră. Era un vas de piraţi, ca un strigoi în noapte. Se scursese amar de ani de când tâlharii dispăruseră de pe mări şi mai ales de pe Egeea, al cărei stăpân de temut devenise Miaulis. Astfel încât nu puteai lua decât ca o fantomă orice corabie de-a lor care ţi-ar fi apărut în faţă. Băieţii îşi amintiră îndată că în ultimul timp nişte călători ce poposiseră în Syra pomeniseră ceva despre un vas negru ce bântuia marea. Să fi fost adevărat? Dar ce să ceară de la ei? Ce aveau piraţii de jefuit pe vasul lor? Tocmai când încercau să-şi dea răspunsul singuri, îşi amintiră felurite poveşti despre violuri sălbatice şi răpiri făptuite de piraţi. Se speriară şi pe bună dreptate. Vasul se apropie ameninţător de ei şi vreo zece zdrahoni, cu armele zăngănind, se năpustiră şi traseră câteva focuri în aer să-i sperie şi mai tare. Privirile le fulgerau în întuneric. Râseră văzând că au de-a face cu nişte copii. Doi dintre ei îşi apropiară felinarele şi-i cercetară cu priviri viclene. Băieţii se strânseseră unii într-alţii, încercând s-o ascundă pe Lucia şi aşteptau. Aşteptară şi ceilalţi până când căpetenia lor îşi făcu apariţia. Acesta avea o înfăţişare fioroasă, cu o mână tăiată din umăr. Strigă prizonierilor fără să le distingă prea bine chipurile în beznă:

— Mă, ştiţi cum mă cheamă pe mine?

Neprimind răspuns, adăugă:

— Kontaras! Şi Marinos!

— Nu e numele tău, auzi atunci glasul unuia dintre băieţi. L-ai luat de la altul.

Vorbise Lukas. Piratul se apropie şi-l cercetă atent la lumina unui felinar. Văzu că era doar un copil şi se miră

puțin:

— Şi ce ştii despre ăla de care vorbeşti?

— O fi pirat, dar e altă treabă.

Deschise, poate fără să vrea, o discuție ce părea că le va aduce condamnarea, dacă tâlharul s-ar fi mâniat. Dar acesta muşcă din momeală:

— Cum altă treabă? Ia lămureşte-mă!

Lukas făcu un pas înainte, se proțăpi în fața lui şi răspunse:

— Am auzit că era din Milos. Şi-a apucat drumul ăsta din dragoste. A fost nevoit să-şi răpească iubita.

Tâlharul se arăta tot mai interesat de vorbele băiatului.

— Şi eu tot din Milos sunt, mă!

— Ei, atunci trebuie să fi auzit şi de Kapsos.

— Ia zi, de ăsta ce ştii?

Deşi tonul vocii lui era poruncitor, se vedea că e prins deja în plasă, grație harului pe care-l avea Lukas de a fermeca cu vorba lui pe oricine îl asculta. Băiatul începu să povestească. Spuse despre un flăcău care ajunsese căpetenia piraților din Egeea şi în timpul robiei turceşti eliberase insula Milos. Tâlharul se îmblânzi, îşi azvârli pistoalele şi se apropie mai mult de Lukas. Harul lui de a scoate din fiecare întâmplare o pildă făcea minuni. Povestea lui era asemenea unui copac falnic, gata să dea în floare. Vorbi despre năzuințele lui Kapsos, despre mărinimia lui, astfel încât pirateria ajunsese să fie socotită faptă de vitejie. Corsarii ascultau şi ei cu sufletul la gură. Amintindu-şi de isprăvile lui de odinioară, lui Kontaras îi dădură lacrimile. Se vedea şi el la fel de mărinimos ca eroul din povestea lui Lukas. Când acesta termină, căpetenia piraților, ca să nu arate că s-a îmblânzit dintr-o dată, nu găsi să spună celor· şase tineri decât:

— Ați mâncat, mă?

Aceştia, cu toate că le era foame, răspunseră ca şi cum şi-ar fi dat deja seama că scăpaseră de primejdie:

— Nu, dar nu ne pasă.,

— De unde veniți?

— De la cununie; prinse Ghiorghis curaj şi arătă spre cei

doi miri. Fata s-a măritat cu fratele meu.

În râsul lui Kontaras se întrevedea ironia:

— Dar unde vă sunt, măi, neamurile? Ia mărturisiți!

Spuseră adevărul: că răpiseră mireasa şi că îndată ce se vor întoarce în Syra se vor izbi de împotrivirea şi mânia părinților. De aceea şovăiau încă.

— N-o să vă meargă prea bine, le spuse când le auzi pățania. Da' de ce să fiți trişti? Ascultați-mă pe mine! nuntă fără chef nu se face. Fiindcă s-a nimerit să dați de mine, vă ajut eu.

Băieții îl priveau uluiți. Nu îndrăzneau să-şi creadă urechilor, se temeau că n-au înțeles. Încercară să se încredințeze că auziseră bine şi după expresia celorlalți pirați. Dar aceştia erau obişnuiți cu ieşirile lui Kontaras. Nu aşteptau decât un cuvânt al lui, iar acesta nu întârzie să le facă semnul cunoscut:

— Hai, băieți! La treabă! Aveți musafiri!

Îi luară pe tineri pe vasul lor, îi aşezară pe punte, sub cerul liber şi scoaseră gustările, cârnații, deschiseră butoiul cu vin, ca să se aştearnă la chef. În acelaşi timp, alții tăiară o capră şi pregăteau jăratec pentru frigare. Erau la fel de iuți ca şi atunci când porneau la atac. Până să răsară stelele, ospățul de nuntă era gata.

— Petreceți şi nu mai stați aşa plouați! Părinții o să vă primească bine! le strigă Kontaras care se bucura de tovărăşia tinerilor.

— Ce-ai de gând să faci? întrebă Ghiorghis nedumerit.

— Acum îşi închipuie·că v-au pierdut. Mâine de dimineață vor primi de ştire că au apărut pirații şi v-au răpit. O să-i năpădească jale amară. O să tânjească să vă vadă, uitând că le-ați călcat cuvântul. Iar atunci vă trimit înapoi ca să se bucure că ați scăpat cu viață.

Gândul lui năstruşnic îi încântă pe băieți. Neliniştea părinților nu va dura decât o zi şi îndată îi va cuprinde bucuria. Iar ei, la gândul acesta, s-au lăsat înduplecați şi-au început să chefuiască cu inima împăcată. Ştiau ei că la nuntă se cere ospăț, trebuie să fii vesel, să alungi grijile.

Fecioara le dovedi că se îngrijise de toate. Grație ei uitară de necazuri. Petrecuseră toată noaptea, cot la cot cu piraţii, de parcă ar fi fost prieteni de când lumea.

Totul se întâmplă aşa cum prevăzuse Kontaras. Părinţii, aflând că odraslele le-au fost luate în robie de către piraţi, au fost cuprinşi de jale adâncă. Întreaga Syra era răscolită. Cele două familii rivale uitară de duşmănie şi tot ce-şi doreau era să li se întoarcă copiii vii. Chiar dacă se împotriviseră cununiei lor, acum îi iertaseră, era de-ajuns să-i revadă. Îi măcina remuşcarea că se făcuseră şi ei vinovaţi prin purtarea lor. Dacă nu le-ar fi stat în cale, acum nu i-ar mai fi jelit pe cei doi îndrăgostiţi şi pe tovarăşii lor căzuţi în mâna tâlharilor. În deznădejdea lor făceau rugăciuni şi făgăduiau bisericilor candelabre de aur. Tocmai atunci intră în port vasul sirian pe care piraţii îl ţinuseră ascuns într-un golf pustiu. Până să ajungă la chei, părinţii, neliniştiţi, auzind urările de bun venit şi strigătele mulţimii, alergară şi-şi îmbrăţişară odraslele, necrezându-şi ochilor. Luară drept bune tot ce le povestiră copiii. Nu-şi puteau sărmanii opri lacrimile, de bucurie acum. Astfel încât se adeveri încă o dată vorba „totul e bine când se termină cu bine”.

Dar, cu cât trecea vremea, de câte ori părinţii lui Mihalis discutau fapta lui, tatăl îi spunea mamei:

— Seamănă leit neamului tău. S-a însurat din dragoste.

Nu rostea alt nume, dar Elisabet înţelegea unde bătea: la sora ei care plecase de acasă, arzând de patima-i oarbă. Cu cât treceau anii, povestea nu se încheiase. O lăsase anume deschisă ca să fie învăţătură de minte şi altora. Tinerii trebuiau să afle ce li se întâmplă dacă alunecă în prăpastia dragostei. Elisabet nu răspunse înţepăturii bărbatului ei. Schimbă discuţia. Căută un pretext să iasă din cameră. Vorbele lui i se păreau nedrepte. Nu numai copiii lor se îndrăgostiseră, asta se întâmplă de când lumea. Până şi Lukas, pe care toţi îl socoteau uşă de biserică, se învârtea uneori până seara târziu în jurul bisericii Sfântul Nicolae. Îl întâlniseră într-o seară când se întorceau de la teatru şi, când dădu cu ochii de ei, tânărul fu surprins şi-şi ascunse o

floare sub haină. Se vedea că dădea târcoale unei fete. Vor afla repede despre cine era vorba, pentru că în oraşul lor nimic nu rămânea ascuns, asta era lege.

Lukas îl aştepta pe Sifis, care era prietenul lui de încredere, să vină de la armată ca să-i destăinuie pe cine iubea. Nu că ar fi şovăit să le spună şi celorlalţi, dar pe acesta îl aprecia ca pe un judecător înţelept şi cu siguranţă îl va sfătui ce să facă. Sifis îşi prelungi însă şederea la oaste. Când se întoarse, a fost vai de capul lui. O găsi pe maică-sa grav bolnavă. Ai fi zis că şi ea îşi făcuse curaj să reziste până i se va întoarce feciorul. De cum o văzu, Sifis înţelese că-şi trăia ultimele zile. Uleiul din candela ei era pe sfârşite. În ciuda faptului că el se arăta grijuliu şi iubitor, viaţa ei se stingea pe zi ce trecea. Neliniştea o măcina: cum se va descurca singur, cine îi va purta de grijă băiatului ei? Se însenină când într-o zi la amiază el se întoarse plin de bucurie.

— Mamă, mă angajează la şantierul naval!

Tocmai se înălţa în insulă un şantier naval şi era nevoie de mână de lucru. Apostolos Vitsoris le vorbi asociaţilor săi şi-l angajară pe loc, fiindcă de mic se dovedise vrednic la treabă. Iată, şi cei sărmani îşi găseau un loc sub soare. Iar când căpătă primii bani, Sifis alergă într-un suflet acasă şi-i puse în poala bolnavei

— Ia-i! Ai tăi sunt... îi spuse.

Mama îi mulţumi lăcrimând. Cum băiatul stătea cu capul plecat, îşi afundă degetele în părul lui, îl mângâie fără să scoată o vorbă. Mâna îi rămase înţepenită pe creştetul lui, ca şi cum l-ar fi binecuvântat în clipa când îşi dădea sufletul. Banii pe care el îi adusese s-au dovedit de trebuinţă la înmormântare. În urmă cu câteva luni ea îşi cumpărase singură cele trebuincioase pentru a fi îngropată cum se cuvine. N-ar fi vrut să-l încarce pe băiat cu povara acestei griji. Când află acest lucru, Sifis nu-şi stăpâni lacrimile. Şi cu cele întâmplate în continuare, lacrimile nu i s-au uscat curând. Prietenii însă l-au încurajat cu multă dragoste, nu l-au lăsat nicio zi singur, găzduindu-l pe la casele lor. În

plus, taina care i se dezvălui nu peste mult timp îl copleşi de-a binelea.

În ajunul parastasului de 40 de zile, Panaghis Vitalis îl rugă să treacă pe la el pe-acasă să discute o treabă. Sifis nu putea să refuze, mai ales că Vitalis era de-acum acționar la şantierul naval. Se spălă, se rase, şi, ferchezuit, plecă în vizită. Pe drum se tot gândea la ce-i va fi dat să audă şi ce va trebui să răspundă. Năpădit de gânduri, nici nu băgă de scamă că se înnoptase. Intră în conac mohorât. Dar Vitalis îl primi plin de căldură. Îi deschise chiar el, pe motiv că ceilalți lipseau de-acasă. În timp ce urcau scara, Sifis auzi însă scârțâitul unei uşi şi simți o privire ațintită asupra lui. Îşi dădu seama cine îl privea, dar se făcu că nu observă. Vitalis părea şi el îngândurat.

— Ia loc, îl îndemnă.

Tânărul se supuse. Gazda începu să-i vorbească. Îi ocoli privirea până termină. Îi dezvălui tot ce-i ascunseseră timp de 20 de ani: Sifis era copilul neveste-sii, făcut cu un alt bărbat, atunci când soțul ei fusese în călătorie în Egipt. Îl născuse la Pireu, fără să ştie nimeni, şi tot în taină îl duse într-o noapte şi-l lăsă la uşa femeii care-l primi cu brațele deschise. O vreme, ea n-a deschis gura să-i mărturisească soțului ei. Însă Panaghis ghicise ceva, văzând tulburarea ce-o cuprindea când îl zărea pe Sifis. O apuca un tremurat ce nu şi-l putea stăpâni. Deşi nu-i semăna prea tare, avea aerul ei, se vedea că este fiul ei. Îi vorbi nevestei şi-o convinse să-i spună adevărul. Îi făgădui că o va ierta; acum, când păşea pragul bătrâneții, îşi dorea mai mult ca oricând să aibă un copil.

Văzând surprinderea tânărului, Panaghis simți nevoia să adauge:

— Nu mă răzbun pe viață atunci când repară lucrurile. N-aş vrea să mă înțelegi greşit, Sifis…

Vorbea cu blândețe, pe un ton rugător. Temându-se de întrebarea inevitabilă care, chiar dacă nu fusese încă pusă, cu siguranță că tânărul o pregătea, se grăbi să explice:

— O să mă întrebi desigur de ce am amânat atâția ani

întâlnirea de azi. Răspunsul meu e simplu. Fiindcă trăia femeia cumsecade care te-a crescut, a cărei bunătate ca pâinea caldă e cunoscută tuturor. Taina pe care ți-am dezvăluit-o i-ar fi răscolit viața. Un cuvânt de-am fi spus, eu şi mama ta bună, ne-am fi dovedit nerecunoscători. Dar acum...

— Acum... repetă Sifis melancolic.

Încordarea plutea în aer. Vitalis îi spuse ce-şi doreau; el şi nevastă-sa, acum, când ajunseseră să nu le mai pese de gura lumii. Voiau să-l înfieze. Iar dacă lui Sifis i-ar fi fost greu – până acum toți îl socotiseră fiul sărman al nefericitei –, erau hotărâți să plece din Syra, să se stabilească la Pireu sau în oricare alt loc unde lumea nu le cunoştea trecutul. Era de-ajuns ca el să le dea răspunsul pe care-l aşteptau.

— Aşadar? întrebă Vitalis când isprăvi, nemaiputându-şi stăpâni nerăbdarea şi dorul ce-l măcinau.

— În camera de alături aşteaptă mama ta. Aude tot. Vrei s-o chem?

— Nu, veni sec răspunsul lui Sifis.

Îndată se îmblânzi:

— Nu încă.

Se simțea mai mohorât decât la venire. Cele dezvăluite, care-i răsturnau dintr-o dată toată viața, îi stârniră gânduri dintre cele mai contradictorii. Cum s-o iubească pe mama lui care avusese inima să-l dea pentru totdeauna altcuiva? Cum să-i socoată părinți pe cei doi străini care ani de zile trăiseră în minciună, iar acum hotărâseră brusc să-şi schimbe viața datorită lui? De parcă el n-ar fi fost om, ci un obiect neînsuflețit să-l mânuiască cine şi cum poftea! Iar dacă ar fi acceptat propunerea lor, n-ar fi fost ca şi cum ar fi triumfat, deasupra mormântului proaspăt al femeii pe care o iubise ca pe mama lui, cealaltă care-l părăsise ca să nu-şi strice viața din cauza unui prunc nedorit? N-ar fi nesocotit astfel sacrificiile moartei? Nu, nu va îngădui o asemenea nedreptate. Răspunsul va fi nu. Refuzul lui ar fi fost şi pedeapsă şi răzbunare divină pentru cei care se jucaseră cu viața lor şi a altora, pentru cei care voiau să se bucure de

ceea ce nu meritau. „Nu”, ar fi vrut să le răspundă imediat, dar îşi înghiţi vorba în ultima clipă. Se gândi că poate se înşela. Poate că devenea şi el, prin hotărârea lui pripită, nedrept, supus oarbei răzbunări. Sentimentul răspunderii se trezi în el. De aceea stătu şi chibzui o clipă, apoi spuse:

— Daţi-mi răgaz să mă gândesc...

— Până când? întrebă bătrânul cu sufletul la gură.

— Nu ştiu...

Celălalt îşi dădu seama că, dacă ar fi stăruit, risca să obţină poate rezultatul contrar.

Era firesc ea tânărul, surprins de cele dezvăluite, să ceară un răgaz de câteva zile. Sifis părăsi încăperea. La capul scării o văzu în faţa lui, tăcută, pe Adriana Vitali. Nu-i adresă niciun cuvânt. Însă ochii întunecaţi şi buzele strânse arătau limpede rugămintea ei sinceră. „Iartă-mă şi rămâi...“, părea să-i spună. El trecu însă mai departe, cu sufletul împietrit. Zile în şir nu dădu niciun semn de viaţă. Nu vorbi cu nimeni. Rămase cufundat în gândurile lui, neştiind ce hotărâre să ia. Cu cât se scurgeau săptămânile, cu atât începea să chibzuiască. Trebuia să plece o vreme cât mai departe de tot ceea ce l-ar fi putut înrâuri să ia o hotărâre sau alta. Voia să se judece pe sine ca şi cum ar fi fost alt om. Prilejul nu întârzie să apară. Se îmbarcă pe un vas care pleca spre Genova. Abia apucă să le spună prietenilor surprinşi: „Vă salut. Vă las cu bine”.

— Unde te duci? îl întrebară miraţi.

— Nu ştiu.

— Cât o să lipseşti?

— Nici asta nu ştiu.

— Ne-ai făgăduit ceva... îi aminti Mathios.

— N-o să uit.

În clipa când urca pe vas, Lukas, sărutându-l de rămas bun, îi dezvălui în şoaptă taina lui:

— O iubesc pe Amalia. Ce mă sfătuieşti?

— Du-te şi cere-o de nevastă...

Sirena vaporului care ridica ancora acoperi celelalte vorbe.

Capitolul VI

ORICÂT AI ÎNCERCA SĂ ȚII EVE-
nimentele politice departe de viețile a căror poveste o depeni, ca să nu te iei cu vorba şi să te abați de la țel, uneori îți este greu, aproape imposibil. Evenimentele de acest fel determină adesea soarta eroilor, marcându-le destinul.

Încă din primii ani de la venirea în Grecia, s-a văzut că Otto nu era demn de domnie. Nu fiindcă n-ar fi arătat bunăvoință şi dragoste față de țară, ci pentru că îi lipsea experiența necesară. Când venise în Grecia, era încă necopt. Nu ştia să se descurce în hățişul calomniilor consilierilor săi şi al intereselor puternicce ale străinilor. La început poporul se arătă îngăduitor, spera că, cu vârsta, tânărul suveran va dobândi înțelepciune. Dar anii treceau şi binele pe care poporul îl aştepta de la tron nu apăru. Dimpotrivă, situația se înrăutățea tot mai tare din pricina intereselor străine, iar poporul nedreptățit văzu că regele era vrednic de ură şi dispreț. Începu să-şi revendice libertățile, drepturile, să lupte pentru obținerea lor. Se ajunse curând la impas. În 1862 avu loc la Navplion o nouă mişcare împotriva palatului. Pentru a înspăimânta poporul şi a instaura ordinea în țară, au fost arestați mulți opozanți din diferite regiuni şi exilați la Kythnos. Dar asta, în loc să stingă focul, aprinse un altul. De data aceasta se întâmplă în Syra, unde vapoarele aduceau din belşug idei liberale. Oraşul se răsculă. Iată cum se întâmplă:

Îndată ce exilații sosiră în insula apropiată, cei din Syra socotiră ca o jignire la adresa lor faptul că Cicladele au fost

desemnate ca loc de surghiun – şi pentru cine? – pentru compatrioţi ai lor, însufleţiţi de cele mai nobile idealuri democratice. Comentau faptul stânjeniţi, iar discuţiile lor înflăcărau spiritele. Unii se distinseră în aceste discuţii. Printre ei şi Lukas, care aduse vorba şi despre năzuinţa de libertate a Cretei, patria lui.

— În loc ca guvernul să acţioneze pentru eliberarea Cretei, îi lipseşte de libertate pe cei puternici. E o ruşine, e o infamie!

Îşi dezvăluia gândurile de câte ori avea prilejul. Uneori şi când mergea la plimbare cu Iannis şi Dominikos. Altădată, când îl întâlni din nou pe Iannis, dar de data asta cu sora lui. Vorbea cu căldură, ca şi cum ar fi dorit într-ascuns să-i stârnească interesul Amaliei. Dar rezultatul a fost că a făcut impresie fratelui, de parcă, prin vorbele înflăcărate, atinsese o coardă în sufletul sensibil al tânărului său prieten. În ultima zi a lui februarie, comandantul garnizoanei oraşului, locotenentul Nikolaos Leotsakis, porni răscoala împotriva lui Otto şi se pregăti, cu soldaţii de care dispunea, să plutească spre Kythnos să-i elibereze pe cei surghiuniţi. Abia atunci se află despre planul lui; Iannis se duse şi-l întâlni; îl rugă să-l ia şi pe el, ca şi cum aştepta demult răzmeriţa aceasta ca să arate cine era. Leotsakis primi şi-i dezvălui planul în amănunt. După ce-i vor elibera pe surghiuniţi, vor pleca pe acelaşi vas, „Karteria“, şi se vor duce în Calcidica, a cărei garnizoană aştepta să ridice steagul revoluţiei. Apoi răsculaţii, uniţi, vor intra în Atena ca să-l alunge pe Otto. Vorbele lui îl însufleţiră pe Iannis, ca şi cum n-ar mai fi fost el timidul care se ferea de lume, ci un tânăr înflăcărat, al cărui ţel era aventura. Ceru puţin răgaz şi se întoarse acasă să spună ce hotărâse. Fratele lui lipsea din întâmplare la ora aceea. Auzindu-l, cei ai casei fură surprinşi. Ce nebunie mai era şi asta, care i se năzărise atât de pe neaşteptate? Dar taică-său, văzându-l atât de schimbat şi însufleţit, se gândi că poate înflăcărarea aceea însemna pentru copilul lui nădejdea de a se regăsi pe sine; iar de-ar fi fost scris ca din aventura asta să se întoarcă aşa cum plecase, plin de avânt

şi dorință, părintele îi dădea bucuros încuviințarea să se ducă în Kythnos. O înduplecă şi pe fiica lui să nu se împotrivească. Luat pe neaşteptate, tatăl nu-şi dădea seama că avântul mezinului era o izbucnire convulsivă şi înşelătoare şi ascundea de fapt o altă hotărâre, poate şi aceasta la fel de bravă. Ca guvernul să nu afle despre izbucnirea răscoalei, comandantul avu grijă să strice telegraful. Dar fu trădat. Înainte de a ridica ancora „Karteria", prefectul Syrei trimise în ascuns o corabie austriacă ce dădu de veste guvernului. Astfel, îndată ce răsculații debarcară în Kythnos şi înainte de a ridica ancora din nou, fură atacați sălbatic de o companie venită pe nepusă masă. Mulți şi-au pierdut viața şi câți scăpară se îndreptară spre Atena. Printre morți era şi Iannis. Veştile ajunseră cu iuțeală în Syra şi o cufundară în jale adâncă. Multe case purtau semnul de doliu. Îndoliat era şi conacul lui Apostolos Vitsoris, care înainte de a apuca să se bucure de vitejia mezinului său, care se maturizase peste noapte, jelea acum dispariția lui.

— Aşa i-a fost scris... spunea tatăl resemnat.

Încercând să se mângâie cu gândul morții sale eroice, adăuga din când în când:

— Era atât de viteaz, iar noi îl consideram o fire slabă.

Amalia şi Anghelos îl ascultau în tăcere. Se temeau ca nu cumva adevărul să fie altul. La urechi le ajunsese o vorbă cum că unul dintre luptători îşi pusese capăt zilelor înainte de începerea luptei. Dorind să aprindă candele la mormintele fără nume, cei doi frați plecară peste câteva zile la Kythnos. Se duseră la Sf. Irina, în portul unde se dăduse lupta, puseră ofrandele şi începură să-i descoasă pe rarii trecători care le ieşeau în cale despre un tânăr cu semnalmentele fratelui lor. Primeau acelaşi răspuns: că auziseră de un băiat, aşa cum îl descriseseră ei, care, înainte de a se aprinde lupta, s-a omorât cu propria-i armă, dar nu ştiau să spună dacă a fost din accident sau îşi căutase singur sfârşitul.

— Vezi? îi spuse Amalia lui Anghelos când rămaseră

singuri. A vrut să se omoare, de aceea s-a dus. Răscoala era doar un pretext pentru el...

Dar Anghelos, care îşi dădu seama îndată cât necaz le-ar fi pricinuit această descoperire, i-o reteză imediat:

— Prostii! Celui care îşi caută sfârşitul nu-i pasă ce vor spune ceilalți despre fapta lui. Nu are decât asta în minte.

Vorbele lui erau convingătoare, deşi nu credea nici el în ce spunea. Şi în mintea lui prinsese rădăcini ideea că fratele lui se sinucisese. Dar, deşi îi interzise Amaliei să-şi împărtăşească şi altcuiva gândul, adevărul ajunse curând în Syra. Îl află şi Apostolos Vitsoris şi-şi pierdu mângâierea la gândul morții eroice a fiului său. Mii de gânduri negre îl năpădiră. Se socotea şi el răspunzător. Anghelos îl vedea şi era îngrijorat că taică-său va fi copleşit de remuşcări. Dar atunci când – aşa cum se întâmplă cu orice moarte, după primele zile durerea se adânceşte mai mult fiindcă devii conştient de ea – casa lor amuți, apăru pe neaşteptate cineva care-i trezi din amorțeală şi le abătu gândul la altele. Lukas, care respectă sfatul lui Sifis, veni în pețit. Îi luă prin surprindere, mai ales că țineau doliu. Amalia şi tatăl ei erau cât pe-aci să refuze.

— Mă socotiți nevrednic? îl întrebă Lukas.

— În niciun caz! i-o reteză Vitsoris.

— Atunci?

— Nu te gândeşti la doliul nostru? intră atunci în vorbă Amalia.

— Îl respect, le spuse. Şi aş vrea ca nunta să se facă în linişte.

Avea o dulceață în glas că-i dezarma pe toți. Îl câştigă îndată de partea lui pe Anghelos care, sperând să-i înduplece pe-ai săi, îi răspunse:

— Dă-nc răgaz până sâmbătă să ne gândim.

N-a fost nevoie de răgazul cerut. Încă din aceeaşi seară Anghelos o convinse pe Amalia să accepte propunerea prietenului său. Numai astfel va reînvia bucuria în sufletul surorii lui. Iar când Lukas apăru din nou sâmbătă seara, îşi dădură încuviințarea.

Lunile care urmară aduseră Greciei evenimente care au fost pe placul poporului. Otto şi Amalia se văzură nevoiți să părăsească țara şi a fost ales alt rege: un prinț tânăr din dinastia regală, a Danemarcei. Luă numele de Gheorghios I şi aduse Greciei şi Heptanezul, la care Anglia renunță de bună voie, judecând că se apropia ceasul când oricum l-ar fi pierdut.

În timp ce aceste evenimente dădeau lumii prilej de discuție şi speranță, în casa lui Vitsoris sinuciderea lui Iannis rămase principalul motiv de îngrijorare pentru Anghelos. Ocolea desigur pe cât putea acest subiect, de teamă să nu-l amărască şi mai tare pe tatăl lor. De câte ori acesta pomenea de sfârşitul tragic al fiului său, Anghelos încerca să închidă discuția, spunând acelaşi lucru:

— Pentru mine a fost accident, nu sinucidere. Accident prin imprudență.

Se străduia să-l convingă pe taică-său, văzându-l cuprins de remuşcare că n-a făcut pentru nefericitul copil tot ce ar fi trebuit. Cu cât trecea timpul, cu atât Anghelos îl compătimea că îmbătrânea văzând cu ochii din cauza supărării. A fost bine că după nuntă intră şi Lukas în casă şi cicatriză rana deschisă, nu numai fiindcă era lângă ei un om tânăr care aducea un suflu de viață, dar şi datorită gândurilor frumoase, vorbei lui meşteşugite. Îl sprijinea pe Anghelos în străduniile lui de a trata necazul cu blândețe, până se va şterge cu timpul. Însă când se aflau amândoi în oraş, Anghelos îi arăta cât de mult suferea şi el. Discută deschis despre fratele lui mort de timpuriu şi despre sinuciderea lui. Şi, ca şi cum s-ar fi dovedit incapabil să tragă vreo concluzie privind motivele care au condus un om tânăr şi zdravăn, având toată viața în față, să-şi pună singur capăt zilelor, îi ceru părerea. Ce credință sau ce sentiment inspiră o astfel de hotărâre? Nu era vorba despre vreun bolnav care-şi zice „mai bine moartea decât chinul unei boli“, ci de un tânăr fermecător, plin de vigoare. Să fi constatat oare că într-un fel îşi imaginase intrarea în lume şi, văzând că visele i-au fost spulberate, n-a acceptat înjosirea,

preferând să se retragă neîmpăcat? Să fi fost o mărturisire nerostită faptul că s-a temut de viață şi nu s-a avântat pe marea ei cu valuri năprasnice? Sau l-o fi chinuit sentimentul unei vinovății care i se păruse gravă fiindcă aşa o condamnaseră legile nescrise ale societății? Ce să fi însemnat toate acestea? Să fie sinuciderea destinul celor aleşi, al celor neîmpăcați? Sau al vinovaților şi timizilor? Semn al celor puternici sau al celor slabi?

Gândul îi duse mai departe, la petele întunecate din sufletul oamenilor care constituie fiecare o altă lume, uneori uriaşă şi necercetată. Socoteau că singurul mod pentru cei chinuiți de a ieşi din întunericul lor este mâna aproapelui, mâna întinsă frățeşte celui care se prăbuşeşte. De aceea, fiecare trebuie să aibă grijă de celălalt, să ştie că cei care trec se află în primejdie mai mare decât cei care îşi mărturisesc chinul. Câte lucruri nu par liniştite şi nu se dovedesc, vai, deloc aşa. Unii oameni închid în ei furtuni, morbul distrugerii, amărăciunea îi face uneori îngrozitori. Anghelos bănuia care era rădăcina răului în cazul fratelui său, dar nu-şi dezvălui gândul. Era din pricină că mama lor îi părăsise în anii când aveau cel mai mult nevoie de duioşie, când se ghemuiau la picioarele ei şi-i căutau mângâierile. Pentru Iannis mama era o certitudine, călăuza vieții lui. Şi brusc ea îl părăsise, îi înşelase încrederea. Odată cu fuga ei începu însingurarea lui, timiditatea care însemna dezamăgire, închiderea în sine şi apoi constatarea că era incapabil să acționeze, că se folosise de prilejul de a pleca în Kythnos ca să-şi afle sfârşitul acolo. Parcă ea l-ar fi condus de mână şi l-ar fi împins pe panta la capătul căreia îşi găsise moartea năprasnică. Ea l-a ucis. Da, Anghelos era convins de-acum că mama lor se făcea vinovată de sinuciderea lui Iannis. Până cu puțin timp în urmă încerca să şi-o amintească cu blândețe, să-i caute vreo scuză încât, de-ar fi fost ca ea să apară vreodată, să-i dea de înțeles că uitase fapta ei nesăbuită. Dar acum, când purta vina sinuciderii lui Iannis Anghelos se arătă neiertător. Fugara nu merita milă. Chiar dacă avea de gând să se întoarcă într-o bună zi

căindu-se – lucru pe care el nu-l mai credea – şi să ceară iertare, mai întâi o va duce la mormântul lui Iannis, să se cutremure şi să-şi dea seama ce rău făptuise.

Totuşi viaţa arată că uneori îndreaptă răul. Amalia, la nouă luni de la cununie – nicio zi mai mult – aduse pe lume un băieţel ai cărui ochişori semănau leit cu ai fratelui mort. Îi dădură numele celui dispărut, ca să-l reînvie în casă. Făptura nou născută aduse deodată atâta bucurie în casa lui Vitsoris, de parcă s-ar fi deschis larg toate ferestrele şi uşile. Era ca şi cum Iannis se afla din nou printre ei.

O bucurie atrage după ea alta. Nepoţelul îi deschise şi lui Anghelos chef de însurătoare. Îşi dădu seama că inima îi era stăpânită de Rulio. Începu să se gândească la ea, să vadă dacă i se potrivea. Dorea s-o întâlnească cât mai des. Era limpede că se îndrăgostise. Se gândi atunci să se însoare. Dar se stăpâni. Socotea că dacă se mai făcea o nuntă în casa lor înainte de a se împlini cei trei ani de doliu, ar părea o impietate adusă amintirii fratelui. Ar fi fost ca şi cum fraţii în viaţă l-ar fi uitat cu totul. Din moment ce nu-l zorea nimic, amână deocamdată peţitul. Dar nici fetei nu-i spuse o vorbă, de teamă să nu-i schimbe viaţa cu neliniştea aşteptării. Vedea că n-are alţi prieteni în afara grupului şi asta îi dădea siguranţă. „A mea e“, îşi zicea. „Nu mai rămâne decât să-i spun ce am de gând.“

Întâmplările familiei Vitsoris – sinuciderea, nunta, dragostea – se desfăşurau laolaltă cu altele, trăite de întreaga insulă. Situaţia se schimba de la o săptămână la alta. Se întâmplau şi lucruri neobişnuite. Să amintim câteva: în primul rând, vizita noului rege care dădu oraşului Ermupolis prilejul de a se împodobi pentru a-l întâmpina cu fast. După plecarea lui, sosi o fregată roşie care nu cuteză să ajungă la chei pentru că avea la bord târfe. Patroana era o malteză – Sulhan. Ancoră în larg şi-şi scoase pe înserat bărcile pe ţărm ca să se bucure de plăceri toţi care pofteau. Nu zăbovi decât trei zile, deoarece se întinse vorba că târfele ar fi bolnave de sifilis. Un bătrân luptător se duse să-i dea foc de parcă ar fi fost un vas al flotei turceşti. Malteza se

sperie rău. Porunci eunucilor ei lefegii să ridice degrabă pânzele. Unul, care adormise în bordel, abia apucă să se arunce într-o barcă pe care ea i-o dădu după ce omul îşi goli chimirul. Dincolo de aceste întâmplări, mai mult sau mai puţin ciudate, totul în Syra arăta că viaţa propăşeşte. Îi merse vestea dincolo de hotarele Greciei. Iată, de pildă, aici se afla primul şi cel mai bun teatru din ţară, Apollo. Fusese înălţat în 1864, după planul unui arhitect bavarez celebru, Tsiler, şi era îmbrăcat tot în catifea, cu trei rânduri de balcoane şi un candelabru uriaş atârnând de tavanul pictat cu chipuri de compozitori vestiţi. Veneau adesea şi dădeau spectacole de operetă ansambluri faimoase din Italia şi Franţa. Atunci sala şi balcoanele erau inundate de o bogăţie orbitoare care arăta cât propăşise insula. Ba, această bogăţie contrasta cu situaţia gravă în care se afla statul, nevoit să facă multe sacrificii. Despre acestea din urmă va mai veni vorba. Dar fiecare lucru la timpul său.

Se scurseseră deja zece ani din după-amiaza aceea când pe vasul lui Mathios, el şi cei trei prieteni – Anghelos, Sifis şi Ghiorghis – trăiseră întâmplarea de neuitat şi-şi făgăduiseră să se întâlnească peste 30 de ani, când vor fi oameni în toată firea. Cei patru tineri nu mai semănau deloc cu copiii din barcă. Sifis se înstrăinase şi nici măcar prietenii lui nu primiseră veste de la el. Unde s-o fi dus? Ce-o fi făcând? O mai fi trăind oare? Dacă trăia, cum o ducea? Iar ceilalţi trei, care rămăseseră, de câte ori se întâlneau, simţeau că s-au îndepărtat tot mai mult: grija de a-şi chivernisi viaţa le stăpânea gândurile. Ajunseseră, vezi bine, la vârsta când se simţeau pătrunşi de răspunderea de a-şi croi un drum. Erau la anii când e timpuriu să duci dorul celor dintâi prieteni. Mai târziu, la altă cotitură a drumului, începi să-i cauţi.

Acum iată două vorbe despre fiecare. Ghiorghis, care plecase primul la studii, izbuti să-şi ia diploma de inginer şi începu să primească comenzi în Syra. Ajunse să lucreze cu Tsiler la finisarea teatrului. Se avânta în muncă, deoarece astfel se simţea eliberat de amintirea vinovăţiei de care nu pomenea niciodată. Cum era înalt şi chipeş şi de familie

bună, mulți puseseră ochii pe el să-l aibă de ginere. La fel îl socoteau şi pe vărul lui, pe Anghelos, care terminase studii comerciale şi se ocupa deja cu sârg de afacerile tatălui său. Niciunul din cei care şi-l doreau soț pentru fiicele sau surorile lor n-ar fi arătat că-şi amintea cum dispăruse maică-sa. Chiar dacă dispariția ei rămase pentru mulți o enigmă, el nu numai că nu era vinovat de hotărârea ei, dar fusese tare necăjit din pricina asta. Nimeni însă nu ştia ce-şi pusese Anghelos în gând. Nu pomenise niciodată nimănui de Rulio. Îşi ticluise planul lui. Mai întâi va pune pe roate afacerile, ca să-şi câştige independența, apoi se va duce la tatăl ei s-o ceară de nevastă. La anu', de Crăciun, îi va bate la uşă.

Însă, până să vină vremea aceea, un altul se îndreptă spre însurătoare. Mathios. Luă o fată din Mykonos, fiică şi soră de proprietar de corăbii. I-a cunoscut mai întâi pe cei doi, când Mathios, părăsindu-şi studiile la Atena, se întorcea pe bricul lor în Syra. Tatăl şi fratele viitoarei neveste stătură de vorbă cu el în timpul călătoriei, văzură ce băiat cumsecade era şi-l poftiră în Mykonos. Aveau şase fete de vârsta măritişului şi căutau miri. Îi vorbiră de prima fată. Dar Mathios stătea pe gânduri. Nu că nu i-ar fi plăcut, dar îşi avea datoria lui; trebuia să aştepte să se mărite cele două surori care veneau după el şi abia după aceea să se gândească şi el la însurătoare. Între timp însă cei din Mykonos îşi dădură fata cea mare după cel care o peți, o dădură şi pe a doua, se mărită în curând şi a treia... Nu era glumă cu fetele. Până să le strângi zestrea, rămân nemăritate. Când sosi şi Mathios, ajunse la a patra. „Ce-mi e una, ce mi-e alta...", îi spuse tatăl lor. „Toate din aceeaşi casă..." Astfel o luă Mathios pe Ariadni de nevastă. Cei din Mykonos veniră cu bricul în Syra, ca să-i ducă pe oaspeți la nuntă. Nu lipseau desigur prietenii mirelui, care după trei zile se întoarseră înapoi fără el. Mathios rămăsese în Mykonos, unde-i înălțară casă şi prăvălie, vindea doctorii. Îndrăgostit de medicină şi cu doi ani de studii, cunoştea leacul multor boli. Cum în ultima vreme nu exista doctor în

Mykonos, se părea că Mathios se va descurca de minune. De ce-ar fi plecat în altă parte? Syra era la o azvârlitură de băț de Mykonos. Aşa gândeau toți nuntaşii şi proaspătul mire, care rămase pe loc, şi prietenii şi rudele care plecară. Dar, orice ai fi zis, adevărul era că prin însurătoarea lui grupul prietenilor se micşorase. Din cei patru, nu mai rămaseră acum decât doi, verii. Şi ei însă se schimbaseră mult. Serile se întâlneau la clubul „Ellas", discutau politică, afaceri. Erau cu totul alții decât băieții care se duseseră pe ascuns la miezul nopții să vadă dezgroparea „ereticului". Încet-încet şi fără să-şi dea prea bine seama sau s-o mărturisească, se simțeau tot mai legați de clasa părinților lor, marea burghezie. Câteodată, în nopțile când plecau târziu de la club şi aveau chef să meargă puțin pe jos, ca să se răcorească, briza le aducea amintiri luate parcă din grădinile copilăriei. Nu-şi spuneau unde le zburau gândurile, ca să nu arate astfel că, cu fiecare pas, se îndepărtau de frumusețea acelor ani. Abia după un timp, când mergeau încet şi după ce treceau totul în revistă, rosteau încet:

— Ne schimbăm.

Celălalt simțea nevoia să se justifice:

— Anii sunt de vină, vezi bine...

Însă într-o seară, o veste sosită din Andros îi tulbură.

Se stinsese din viață, cufundată în tristețe, Evanthia Kairi. Atunci n-au mai putut să tacă: ştirea le deschise buzele, le reînvie amintirile despre femeia cea înțeleaptă.

Nu peste mult timp sosi şi Mathios în Syra. Aflase şi el de moartea Evanthiei şi profită de acest pretext să se repeadă să-şi vadă prietenii. Veni cu caiacul cel mic al cumnatului său şi înconjură întâi insula înainte de a intra în Ermupolis. Se opri şi la Grammata, în portul unde călătorii antici şi urmaşii lor din timpul Bizanțului încrustaseră pe stânci făgăduieli zeilor lor protectori, jurăminte şi mulțumiri... Începu să privească cele scrise şi încet-încet îi veni ideea să încrusteze şi el ceva într-un colțişor, ca să se simtă mai legat de insula natală. Dar în timp ce citea încet, îl izbi o încrustătură proaspătă, un cuvânt doar şi sub el numele

celui care-l scrisese şi o dată:

TREBUIE
SIFIS
12.11.1861

N-a trebuit să se gândească prea mult să afle cine scrisese; semnătura şi data grăiau de la sine. Prietenul lor care lipsea o scrisese. Dar ce înțelegea prin asta? Ce era acel „Trebuie”? Se referea oare la întoarcerea lui? Sau voia să spună că poate nu se va întoarce niciodată. Gândul acesta îl sperie. Cum se făcea că se pierd uneori pentru totdeauna oameni care au fost atât de legați prin prietenie? Se gândi să nu mai încrusteze altceva, ci să accepte acest „Trebuie”, adâncindu-l mai mult, ca şi cum ar fi fost chemare şi strigăt din adâncul sufletului către prietenul pierdut să se întoarcă. Încrusta şi numele său şi data lângă cele ale lui Sifis. Mathios intră apoi în Ermupolis, îi găsi pe cei doi veri şi le povesti ce citise pe stânci. De aici discuția trecu la altele, la viața lor dinainte şi la cea de azi, la diferențele dintre ei. Gândul însă le rămăsese la acel „Trebuie”. Ce însemna acel cuvânt pentru prietenul lor înstrăinat? Ce însemna pentru fiecare din ei? Dar pentru fiecare om? Discuția devenea mai deschisă şi mai interesantă, deoarece intraseră în vorbă şi alți doi, Lukas şi Dominikos. Primul, care îşi amintea felurite istorii, fiecare cu farmecul ei, aduse vorba, fără să-şi dezvăluie încă hotărârea ce-o luase, şi de sine. Vorbi de Creta, patria părinților săi, şi de răscoala de aici, care, cu cât se vărsa mai mult sânge nevinovat în măcelurile sălbatice, cu atât se îndârjea mai tare. Vorbea despre datoria tuturor grecilor de a-i sprijini lupta. Dar ceea ce punea la cale nu dezvălui încă. Până când se află că situația se agravase. Guvernul se hotărî să trimită în ajutor arme şi oşteni. Atunci, Lukas, văzând vapoarele încărcate care se opreau puțin în Syra înainte de a ajunge în Creta şi pe vitejii care plecau la luptă, se hotărî să se ducă şi el să lupte de partea răsculaților, să-şi facă datoria şi apoi să se întoarcă. În zadar

încercă nevastă-sa să-l oprească, punându-i în față copilul. Acesta îi răspunse că nu rămâneau singuri, ci cu fratele şi tatăl ei, care îi vor ocroti. Zugrăvindu-i, în vorbe atât de meşteşugite, datoria pe care o avea față de străbunii lui, o înduplecă şi pe ea să nu-i mai stea împotrivă şi să fie răbdătoare. Cu aceeaşi credință îi însufleți şi pe ceilalți din jur.

Lukas se îmbarcă pentru Creta. Dar îi era scris să i se întâmple nenorocirea. Peste o lună sosi vestea despre moartea lui. Răsculații închişi în mănăstirea Arkadios, pe care o transformaseră în castru – bărbați, femei şi copii –, luară hotărârea să dea foc butoaielor de pulbere şi astfel să-şi găsească sfârşitul mai degrabă, decât să se lase măcelăriți de turci. Zis şi făcut. Au aprins butoaiele cu pulbere. Au pierit cu toții. Dar fapta lor îi înverşună pe turci şi mai tare. Îi măcelăreau orbeşte pe cei care le ieşeau în cale. De un asemenea sfârşit năprasnic avu parte şi Lukas. Fu măcelărit laolaltă cu alții. Capete, trupuri sfârtecate în bucăți ca să nu-i mai găsească ai lor şi să-i îngroape. Tristele veşti ajunseră repede şi în Syra.

Amalia vărsă lacrimi amare, ba încă îndoit, fiindcă pierduse bărbat cinstit şi fiindcă n-avusese parte de mormânt unde să se ducă să-i aprindă o candelă.

Capitolul VII

PRIN SITUAȚIA EI, CRETA ATRASE şi Syra în aventuri neplăcute pe care parcă singură le-ar fi provocat, prin sprijinul oferit răscoalei ce tulbura marea insulă. Aşa îi dictase dragostea pentru patrie şi nici că se căi atunci când urmară zile grele. Era fatal să se întâmple ce s-a întâmplat. Fiind unul din cele mai importante porturi ale Greciei şi cel mai aproape de Creta, în Ermupolis vapoarele erau încărcate cu arme şi muniții ce soseau din import. Majoritatea acțiunilor de sprijinire a Cretei din Syra porneau. De aici se trimiteau ajutoare. În fiecare săptămână ridicau ancora corăbii – „Panelinion“, „Enosis“, „Creta“ – la bordul cărora se aflau voluntari veniți din toată țara. Sultanul, mâniat, îi convocă pe ambasadorii marilor puteri la Constantinopol (noiembrie 1868) ca să le comunice intențiile lui iar ei să le transmită mai departe în țările lor. Poarta hotărâse întreruperea relațiilor diplomatice cu Grecia şi blocada tuturor porturilor, ca să nu mai poată fi trimise întăriri cretanilor. Fără să mai aştepte răspuns de la guvernele marilor puteri, sultanul trecu la aplicarea planului său. S-a purces la blocarea porturilor greceşti şi în primul rând a Ermupolisului, cu ordin ca orice vapor ar fi plecat de aici spre Creta să fie scufundat. Sultanul angajase în acest scop un ofițer englez, un anume August Howard, care ceruse să fie plătit cu 5.000 de lire pe an; se vede treaba că Poarta începuse să se teamă pentru câte pătimiseră flotele turceşti din pricina grecilor răsculați. Dar nu-şi spălă ruşinea nici de data aceasta în fața Syrei, chiar dacă-l avea

comandant pe englezul Howard. Cu toate că acesta îşi înşirase vasele la intrarea în port, „Enosis“ izbuti să se strecoare prin blocadă, ajunse în Creta şi revenea în Syra. Când se apropia de ţărmurile insulei, fu urmărită de un vas turcesc şi de un altul, la bordul căruia se afla însuşi Howard Paşa, care deschiseră focul. Bubuitul tunurilor se auzea până în port şi lumea, dându-şi seama îndată de nenorocire, se sperie rău. Într-o clipă mulţimea se strânse pe chei aşteptând cu sufletul la gură să vadă dacă „Enosis“ va scăpa. Dar vasul era condus de un căpitan viteaz, un anume Nikolaos Surmelis, din Mykonos. Ştiind ce-i aştepta, dacă ar fi stat cu braţele încrucişate, îi însufleţi pe oamenii săi şi trecură şi ei la atac. Îşi puseră tunurile în poziţie de tragere şi izbutiră să străpungă încercuirea. În loc să fie loviţi, loviră ei două vase duşmane, îi răniră pe turci şi abia apucă să scape cu viaţă însuşi Howard Paşa. „Enosis“ intră în Ermupolis triumfătoare. Lumea adunată pe chei, ce urmărise mica bătălie navală, izbucni în ovaţii şi strigăte de bucurie. Izbânda era o mândrie pentru toţi. Dar povestea nu se termină aici. Howard, supărat de înfrângere şi asistat de consulul englez la Ermupolis, ceru prefectului să-i fie predat neîntârziat „Enosis“, susţinând că ar fi vas de piraţi. Altminteri, ameninţă că va întări blocada. Desigur, el spuse, el auzi. Prefectul nu luă în scamă ameninţările şi, bizuindu-se pe însufleţirea poporului, îi răspunse mândru, disprețuitor. Iată ce urmă. Sosiră şi alte vase turceşti şi înghețară pur şi simplu Ermupolis. Zile, săptămâni în şir. Piaţa era de-a dreptul paralizată. Mulţi negustori, care aşteptau mărfuri şi semnaseră contracte, nu mai puteau să se descurce, dădură faliment. Viaţa se înrăutăţi în toată Syra. Cel mai rău era că nu se întrevedea nicio speranţă că necazul s-ar isprăvi curând. Dacă mai dura, s-ar fi abătut zile negre asupra insulei, cu sărăcie şi şomaj, ba chiar şi cu foamete.

Însă, alături de cele scrise până acum, să mai consemnăm încă ceva.

Câteodată întâmplările par asemenea unei cascade care aduce în vâltoarea ei evenimentele importante, în timp ce mai încolo curge într-un pârâiaş destinul neînsemnat al unui om. La fel s-a întâmplat şi în Syra în timpul blocadei. Alături de marea istorie care se scria pentru toată insula şi pentru țară, se desfăşura şi povestea unei vieți obişnuite. Dar se cuvine amintită şi aceasta din urmă, deoarece va arăta la rândul ei cât de mult se chinuie uneori omul pe drumul pe care a apucat, mai ales când ia asupră-şi răspunderea altor suflete.

Într-o noapte din timpul blocadei un întârziat rătăcea pe străzi. Privea casele zăvorâte şi ofta, ca şi cum i-ar fi pizmuit pe cei care trăiau în ele. Era un bărbat tânăr şi frumos. Străin desigur, chiar dacă răspundea în greceşte celor care-l salutau. Se vedea şi după hainele franțuzeşti pe care le purta. Cei care-l întâlneau îşi vedeau de drum, obişnuiți cum erau să vadă adesea străini în oraşul lor. Dar Mihalis îl observă, fiindcă omul îl privea stăruitor. Era târziu spre miezul nopții când ieşea împreună cu Lucia de la o familie unde fuseseră în vizită. Tânărul se oprise pe trotuarul de vizavi şi privea casele. Dar îndată ce apărură cei doi, îşi întoarse privirea. La început Mihalis crezu că necunoscutului i-o fi plăcut de Lucia, care era atât de frumoasă, şi se grăbi să-şi aşeze mâna pe umerii ei, să arate că erau împreună. Grăbiră pasul. Dar auziră paşi în urma lor. Atunci Mihalis se opri primul. Stătu o clipă, apoi se întoarse şi-l privi, ca şi cum l-ar fi întrebat ce poftea. Omul înaintă încă doi-trei paşi, de-ai fi zis că Mihalis îl atrăgea ca un magnet, până când brusc se răzgândi, se opri şi luă drumul înapoi. Însă, înainte de a ajunge la felinarul din colț, privi peste umăr. Mihalis îl văzu şi el, chipul străinului îi stăruia în fața ochilor, îi mărturisi Luciei nedumerirea lui şi-şi continuară drumul. La ora aceea incidentul părea închis. A doua zi îl uitase. Însă a treia zi ciudata întâlnire în noapte îi reveni în minte. Întreaga Syra vorbea despre un tânăr străin pe care pescarii îl găsiră ucis lângă o barcă, undeva pe un țărm pustiu. Şi mai ciudat era că zăcea gol pe

nisip, cu o pecete pe şold făcută cu fierul încins, aşa cum se însemnau caii în timp de război. Ca şi cum ar fi presimțit ceva, Mihalis se duse şi el acolo. Îl acoperiseră cu un cearşaf până la gât, să i se vadă fața, în cazul când ar fi venit vreo rudă de-a lui să-l recunoască. Vântul îi răvăşea părul. Mihalis se aplecă şi-l privi un timp. I se păru că pleoapele nu erau bine închise şi că mortul îl privea, însă de ce? Ce avusese de spus şi de ce tăcuse? Ce ascundea? Cine era? Ce taină l-a ucis? Unele din întrebările acestea şi le puneau şi cei din jur, toată insula discuta întâmplarea, ca şi cum nu i-ar fi fost de-ajuns grija blocadei. Îl lăsară acolo până a doua zi la asfințit, doar-doar o apare vreunul de-al lui. Apoi, de teamă să nu miroasă, îi citiră o litanie, îl îngropară într-un colț de cimitir şi-i puseră la căpătâi cruce, fără să scrie numele.

Auzind acestea, Amalia jeli toată seara. Îşi amintea de bărbatul ei care nici măcar de o cruce ca a necunoscutului nu avusese parte, fiindcă îl prinsese o moarte năprasnică. Stătu toată noaptea de veghe şi a doua zi puse grâu la fiert să ducă o colivă la biserică. Pe vremea aceea, tatăl lor îl tot bătea la cap pe Anghelos.

— Ce mai aştepți, băiete? Adu-ne bucurie în casă!

— Şi eu tot la asta mă gândeam, tată.

— Ai ales-o?

— Da.

— E fată bună?

— O să vezi.

— Atunci de ce mai stai pe gânduri? Să nu şovăi din pricina doliului.

— Şi de asta, dar aş vrea să cumpăr un vapor în tovărăşie. Mai dă-mi puțin răgaz, tată.

Avea de gând ca, îndată ce va trece criza blocadei şi va putea să-şi cumpere un vas, să se ducă s-o pețească pe Rulio. Dar i-o luă înainte Dominikos. Într-o duminică, după liturghie, se duse şi bătu în poarta fetei. Fără să fi bănuit sau fără să-i fi păsat de hotărârea prietenului tău. Găsi prilejul

că tatăl ei tocmai ancorase în Syra, aşteptând să se ridice blocada, şi se duse şi-o peți. Acesta încuviință şi strigă să vină fiica lui cu maică-sa. Dominikos îşi spuse dorința iar Rulio se învoi pe loc. Nici ea nu bănuia dragostea lui Anghelos. De bucurie ciocniră un pahar. Toți erau încântați că se pregătesc de nuntă. Casa era în sărbătoare. Iar în bucuria care îi îmbăta, nimeni nu băgă de seamă că uneori nopțile Anghelos trecea prin fața casei lor şi privea cu teamă ferestrele. Nu înțeleseră nimic din amărăciunea lui, atât de adânc suferea. Anghelos păstră cu străşnicie taina, o pecetlui pentru totdeauna în suflet. Nici el singur nu bănuia unde îl va duce într-o bună zi...

Se împlinea o lună de când se ridicase blocada. Guvernul grec convinse marile puteri să înceapă tratative cu Turcia pentru soluționarea problemei. Discuțiile se desfăşurară la Paris. Se hotărî ca „Enosis“ să plece din Syra la Pireu escortată de un vas francez şi unul austriac. Nu peste mult timp se împrăştie şi flota turcească. Nu întârziară să apară vasele greceşti şi străine care dădeau viață insulei. Încă din prima zi se umplu portul cu felurite ambarcațiuni, de-ai fi zis că toate aşteptaseră în larg şi intraseră deodată în radă veniseră cu mărfuri, le descărcau şi încărcau altele şi astfel pe chei se iscă zarvă mare şi zor nebun. Lumea nu mai prididea, striga, unii îşi întâmpinau rudele, alții zoreau să-şi termine treburile. Toți discutau despre cele întâmplate.

În hărmălaia asta, spre seară, sosi şi Mathios din Mykonos. Cât durase blocada, fusese neliniştit să nu se întâmple vreun necaz rudelor sau prietenilor şi, în plus, dorea să stea de vorbă cu Anghelos. Nevastă-sa îi născuse gemeni şi voia ca Anghelos să-i boteze unul din ei. Mai avea ceva de vorbit cu el, un lucru serios, grav, care trebuia mânuit cu blândețe. După ce-i văzu pe-ai săi şi tăifăsui o vreme cu ei şi se linişti, se duse să-şi caute prietenii de odinioară care rămăseseră în Syra. Începu cu Ghiorghis, care avea biroul nu departe de casa părintească. Îi găsi acolo pe Anghelos şi pe Dominikos. Se îmbrățişară, fiindcă nu se văzuseră demult şi Dominikos îi pofti la masă. Urma să vină

şi Rulio cu tatăl ei şi ar fi fost un prilej, acum că se logodiseră, s-o vadă şi Mathios. Cei doi primiră cu plăcere, dar Anghelos răspunse că avea treabă. Nu suporta s-o vadă pe Rulio alături de un altul, era ca şi cum un spin i s-ar fi înfipt adânc în inimă. Dar ceilalți stăruiră şi izbutiră să-l înduplece să vină şi el. Astfel, seara, Mathios trecu pe la biroul lui şi porniră împreună spre casa lui Dominikos. Pe drum îi vorbi despre gemeni, îl rugă să-i boteze un copil.

— Vreau să fii cumătrul meu, îi spuse. Asta o să ne lege şi mai mult.

Celălalt îl îmbrățişa.

— Hotărăşte tu ziua, îi răspunse bucuros

— Tu hotărăşti. Trimit caiacul să te ia.

Şi, înainte de a deschide poarta lui Dominikos, adăugă:

— Ai grijă să plecăm împreună. Vreau să-ți spun ceva.

Anghelos îl privi de parcă ar fi presimțit ceva neplăcut.

— Ce s-a-ntâmplat?

Prietenul şovăia. Apoi, îşi luă inima-n dinți:

— Ia spune-mi... Nu cumva o doreai şi tu de nevastă?

— Pe cine? se prefăcu Anghelos nedumerit.

— Pe Rulio.

— Asta aveai să-mi spui?

— Nu. O voiai, nu-i aşa? întrebă din nou prietenul în şoaptă...

— Nu, veni sec răspunsul.

— Bine. Iartă-mă, aşa mi s-a părut.

— Treci mai bine la altceva.

Iar i se păru că Mathios şovăie. Nu ştia cum să înceapă. Făcură câțiva paşi în tăcere adâncă şi veniră primele cuvinte.

— Orice ți-aş spune, e numai din dragoste, să ştii.

— Dă-i drumul.

Dialogul lor se desfăşură în şoaptă.

— Mama ta a apărut în Tinos.

Anghelos nu-şi ascunse surprinderea:

— Nu se poate!

— A intrat în biserica Fecioarei, să se închine. Mi s-a spus

c-a zăbovit mult timp înăuntru.

— Ai văzut-o şi tu?

— Da.

— Eşti sigur că era ea?

— Ea era, chiar dacă îşi acoperise faţa. Numai ochii i se vedeau. M-am apropiat, dar ea, deşi sunt convins că m-a recunoscut, se făcea că nu mă ştie. Se grăbi să plece şi asta m-a făcut să nu mai am nicio îndoială. Am înţeles că o necăjea faptul că o recunoscusem.

Anghelos se vedea că suferă.

— Şi totuşi te-ai înşelat.

— De unde ştii?

— Fiindcă un altul mi-a vorbit altfel de ea.

— Ce?...

Anghelos răsuflă adânc, ca şi cum ar fi şovăit. Dar prinse repede curaj.

— Ţie o să-ţi spun, fiindcă am încredere şi trebuie să înlătur odată povara tainei de pe suflet.

Devenise acum un om ce avea nevoie să-şi mărturisească cuiva drag amărăciunea. Ştia că prietenul lui merita toată încrederea.

— Îţi aminteşti de corabia aceea a maltezei Sulhan?

— Da, îngăimă Mathios cu teamă.

— Ei, unul mi-a spus că a văzut-o acolo.

— Taci, frate! izbucni indignat Mathios. Ar fi vuit insula dacă ar fi fost adevărat.

— Dar n-a văzut-o decât acesta. Se ferea, vezi bine.

— Minciuni ţi-a spus nefericitul.

Dar Anghelos stăruia:

— A zărit-o pe ascuns. De-aceea a venit şi mi-a spus. Eu unul nu cred.

— Nici eu n-am vrut să cred. Dar după ceea ce mi-ai spus adineauri o cred. Tot ea era şi în Tinos.

— Şi asta ce dovedeşte?

— Că suferă.

Cuvântul acesta aştepta Mathios să-l audă. Şi-i răspunse:

— Cumplit. În sufletul ei se căieşte amarnic.

Se opriră în loc şi se priviră un timp. Nu-i vedea nimeni. Nici noaptea oarbă nu-i auzea.

— Ei, aşadar? întrebă încet şi cu înverşunare fiul celei care fugise.

— Iart-o... îl sfătui prietenul. Şi îndupleacă-i şi pe ceilalți de-acasă să facă la fel.

Anghelos clătină din cap, cu un zâmbet amar.

— Nu. Chiar dacă tata şi soră-mea ar face-o, eu unul nu mai pot.

— „Nu mai poți?“, se miră Mathios. Ce vrei să spui?

Anghelos îşi deschise sufletul:

— Ascultă, ție n-o să-ți ascund nimic. Nu mă feresc de tine. Moartea fratelui meu n-a fost accident, ci sinucidere. A unui om sensibil. Ea l-a împins aici. De-aceea nu mai pot s-o iert. Înaintea morții fratelui, tot mă gândeam... Îmi ziceam că dacă s-ar întoarce, aş putea... Dar acum nu încape vorbă.

— Niciodată? îndrăzni să întrebe prietenul.

— Niciodată! îi răspunse Anghelos. Atât de adâncă era credința lui că există pedeapsă.

Celălalt, văzându-l atât de neînduplecat, preferă să închidă subiectul pentru un timp. Dacă ar fi continuat, în loc să facă un bine, l-ar fi înverşunat şi mai tare pe prietenul lui. Cel care nu cunoaşte milă ajunge uneori neom, Mathios se înfiora la gândul acesta. Schimbă vorba, în nădejdea că-şi va îmblânzi prietenul atât de mult încercat.

Dacă Anghelos acceptase cu atâta bunăvoință să boteze pe unul din gemenii lui Mathios, n-a fost numai pentru a cimenta mai mult prietenia. Se gândi că botezul va fi un bun prilej ca s-o mai scoată pe soră-sa puțin din casă. De când le sosise vestea îngrozitoare despre moartea năprasnică a lui Lukas în Creta, ea nu mai trecea pragul casei decât ca să se ducă la biserică. Când se termina liturghia sau vecernia, se grăbea să se întoarcă, ferindu-se să stea de vorbă cu lumea. Pierderea soțului ei o îndurerase cumplit. Nu ținea doliu fiindcă aşa se cuvenea, ci fiindcă o simțea din suflet. Prin moartea lui, Lukas îi luase cheful de viață. Numai dragostea şi grija pentru creşterea copilului o mai țineau cu zile. După

atâta supărare, la care se adăuga şi sinuciderea fratelui ei, părea împovărată de ani. Nu-i mai era sortit să aibă parte de bucurii. Dar lucrul ăsta nu-l dorea nimeni din familia ei. Toți o sfătuiră să renunțe treptat la doliu şi să reintre în lume. De aceea Anghelos îşi puse nădejdea în botez. Spera s-o înduplece să-şi ia copilul şi să-l însoțească la Mykonos, fără să aibă sentimentul vinovăției. Va scăpa astfel pentru un timp de viața ei îndoliată, va vedea lumea, va uita... Amalia însă nici nu voi să audă:

— Du-te singur, îi spuse.

Anghelos trebuia să insiste şi pe altă cale ca s-o convingă.

— La întoarcere o luăm prin Tinos, să ne închinăm şi noi la biserica Fecioarei.

Asta o înduplecă. Fratele îi smulse făgăduiala. Şi ca şi cum n-ar fi ştiut să cumpere singur cele trebuincioase pentru botez, o rugă să meargă împreună cu el la târguieli. Când sosi caiacul din Mykonos şi se îmbarcară, se ruga în sinea lui să fie călătoria primul ei pas de a ieşi din doliu. Cu obrajii înroşiți de vânt, Amalia arăta din nou tânără, ceea ce-l făcu pe fratele ei să înțeleagă mai mult ca niciodată cât de zadarnic era să negi lumea. Vai de capul ei dacă şi de acum încolo îşi pecetluia viața pe totdeauna... De câți ani de bucurie avusese parte, la urma urmei? Maică-sa o părăsise de mică şi apoi se abătuseră asupra familiei atâtea morți! Nu-i împărtăşi însă gândurile în timpul călătoriei. Privind-o cum ba îi spunea poveşti băiatului, ba alerga după el să nu cadă în apă, ar fi dorit să apară deodată ceva ca să-i întoarcă pagina cărții ei, să-i aducă un suflu nou în viață. Şi se pune întrebarea: dorința lui, ce izvora din adâncul sufletului, să fi avut atâta putere încât să poată atrage lucrul dorit sau o altă forță, surdă, ce acționează asupra oamenilor şi nu ascultă de grijile lor, deschide un alt drum? Am pus întrebarea fiindcă cele ce au urmat păreau a fi fost determinate de dorința lui Anghelos.

La Mykonos au fost primiți cu căldură, au botezat gemenii, ospețele se ținură lanț. Toate bune şi frumoase. Cei doi prieteni tăifăsuiră despre o mie şi unu de lucruri. După

trei zile, Anghelos cu Amalia şi orfanul ei se îmbarcară din nou pe caiacul cumnatului lui Mathios, care botezase celălalt copil. Dar, cum aveau de gând să se ducă şi la biserica din Tinos, la bord urcă un bărbat cu un prunc de ţâţă în braţe. Era un om la vreo 30 de ani, îndoliat pesemne şi el, cum se vedea după cămaşa neagră pe care-o purta.

Rămăsese văduv de 50 de zile. Nevasta murise la naşterea copilului, nici nu apucase sărmana să-şi vadă odorul. Vecinele îi săriseră în ajutor, îi dădeau pe rând lapte cu linguriţa. Se întâmplase necazul să nu alăpteze niciuna. Fiind hrănit la întâmplare, pruncului nu-i mergea bine deloc şi arăta într-un hal să-i plângi de milă, nu alta. Dar bunica lui, care era din Tinos, aflând cât de rău îi merge nepoţelului, îi trimise vorbă fiului să i-l aducă să-l crească ea. Nefericitul tată se ducea acum cu pruncul la mama lui. Îl înfăşurase într-o cuvertură să nu răcească. Când îi dădea lapte, când se uita să vadă dacă nu e ud, când îl legăna în braţe şi-l alinta. Dar toate acestea erau treburi de femeie. Nepriceput cum era, bărbatul le făcea pe toate cu stângăcie, de nevoie. Amalia, văzând cât era de neîndemânatic când îi schimba scutecele, se înduioşă şi se apropie de el.

— Lasă-mă pe mine, spuse ea mâniată.

Desfăşă pruncul şi-l curăţă cu grijă, de parcă ar fi fost al ei. Băiatul ei, mare de-acum, se apropie şi privea curios; îi plăcea. Ăsta a fost începutul. Anghelos stătea deoparte şi privea, chipurile, nepăsător. Văzându-l, tatăl copilului amuţi. La ce s-o fi gândit oare şi ce era în privirea pe care i-o aruncase lui Anghelos? Fratele o lăsă pe Amalia să-şi facă treaba de mamă, cât dură călătoria. În Tinos se despărţiră. A doua zi dimineaţa însă, înainte de a ridica ancora caiacul, omul apăru cu doi porumbei şi un chiup de miere. Dar Amalia nu voia să audă de daruri.

— Pentru băiat le-am adus, îi spuse el. Şi tu ai avut grijă de copilul meu.

Totul părea că s-a încheiat. Caiacul plutea spre Syra, dar acum Amalia şi fiul ei simţeau lipsa făpturii pe care o lăsaseră la Tinos. Se gândeau tot timpul la prunc. Şi după ce

au ajuns în Syra, tot se mai gândeau. Uneori Amalia aducea vorba de el lui Anghelos:

— Ce-o fi făcând bietul orfan, o fi trăind?

Fără să vrea, arăta că în ramurile tristeții ei grija asta se agățase ca un spin. Anghelos îi observă îngrijorarea, dar nu-i spuse nimic. Numai că peste o lună se gândi şi hotărî să se ducă din nou la Mykonos, să se vadă cu Mathios. Dar nu apucă. Înainte de a porni, debarcă la Ermupolis Antonis Alavanos şi-l căută. Îl găsi la birou şi începu să-şi spună oful. Că aflase despre sora lui tot ce avusese nevoie să ştie şi că acum venea s-o ceară de nevastă. Credea că se potriveau: nu numai ca vârstă şi ca rang, dar şi în necazul pe care-l sorbiseră amândoi prin moartea soților. Iar paharul acesta amar îi adăpase ca să aibă înțelegere unul față de celălalt şi o asemenea dragoste pentru copii ca şi părinții pe care-i pierduseră. Anghelos se învoi cu toate şi, cum bărbatul îi vorbise şi despre afacerile lui, nu avea nicio obiecție asupra căsătoriei. Grija lui era de Amalia, dacă va accepta să-şi schimbe viața; Trebuia să găsească neapărat ceva ca s-o înduplece. De aceea îi spuse omului să aştepte trei săptămâni ca să aibă timp să-i pună şi pe ceilalți s-o sfătuiască. Celălalt primi bucuros – ce altceva putea face? – şi părăsi insula cu gândul să revină curând.

Atunci Anghelos se aşternu pe treabă. O luă pe Amalia deoparte, discută cu ea, îi spuse că n-avea rost să-şi făgăduiască viața morților. Într-o bună zi s-ar putea să rămână singură, când tatăl va muri şi el se va însura. Cum îşi va creşte atunci copilul? Însă ea nu-i dădu răspunsul dorit, nu părea pregătită să-şi schimbe viața. Atunci Anghelos îi puse şi pe ceilalți să-i vorbească, pe mătuşa Elisabet şi pe Mathios, care venise din Mykonos anume ca să-i dea asigurări despre cât de cumsecade era cel care-o peţise. Asaltată de atâtea îndemnuri şi argumente, ea răspunse în cele din urmă „da“. Acceptă şi dorința mirelui ca nunta să se facă după Anul Nou, la biserica Fecioarei din Tinos, fără zarvă mare. Avea sărmanul trei ani de doliu în față.

Şi ea credea că e mai bine să-şi pună pirostriile fără podoabe şi fără invitaţi, din moment ce amândoi se cununau a doua oară. Lăsară să treacă câteva luni, ca mirele să nu aibă în acelaşi an şi înmormântare şi cununie.

În martie următor, într-o după-amiază în asfinţit, avu loc cununia lor la Fecioara din Tinos. Aşa cum hotărâseră: cu câteva candele aprinse, cu haine simple. În jurul lor nu erau decât rudele apropiate: fraţi, părinţi şi copiii lor. Mama mirelui ţinea în braţe pruncul care gângurea; Anghelos avea în grijă nepotul. Dar când văzu că nu era chip să-l ţină de mână, îi dădu drumul. Îl urmărea din priviri. Băiatul n-avea astâmpăr, umbla când într-o parte, când într-alta, minunându-se de frumuseţile din biserică. Când, după puţin, îl scăpă din ochi, în clipa când Mathios aşeza cununiile pe capul mirilor, nu alergă după el. N-avea motiv să-şi facă griji, unde se putea duce? Chiar dacă ar fi ieşit afară, tot s-ar fi întors, de frică sau adus de cineva. Dar băiatul nu ieşi. Văzând lângă intrare o scară îngustă, urcă până sus. Deşi era întuneric, înaintă fără teamă, încet, spre colţul unde era sprijinit de perete epitaful. Se minună de toate câte erau îngrămădite acolo. Dar căscând gura în jur, văzu deodată în semiîntuneric doi ochi lucind, o faţă ascunsă. Se opri în loc nedumerit. Nu că ar fi recunoscut ochii împăienjeniţi de lacrimi, ci de teamă. Simţindu-se privit, copilul îşi dădu seama că şi cel ascuns, ca şi cum n-ar fi avut trup, în întuneric, părea a se teme; faţa străinului tremură şi brusc deveni palidă ca ceara; de pe buzele livide ieşi o şoaptă poruncitoare:

— Pleacă imediat! Du-te jos!

Băiatul se sperie. Se întoarse îndată şi coborî în grabă scara. Se duse lângă unchiul Anghelos şi-şi puse mânuţa într-a lui. Tremura încă de frică.

— Unde tot alergi? îl dojeni acesta.

Dar copilul nu-i răspunse; nu pomeni nimic despre ochii înlăcrimaţi ai celui care se ascundea acolo sus. Se temea să nu-l certe cei mari că fusese neascultător. Rămase alături nemişcat, ascultând şi el, mut, slujba.

Capitolul VIII

UNEORI E DE MIRARE CÂT POATE schimba o întâmplare soarta unor oameni. Ca şi cum înainte ar fi fost cu totul altă viaţă.

Am deschis discuţia fiindcă veni vorba de tânăra pereche. Încă dinainte de cununie îşi făgăduiseră să fie fiecare soţ adevărat pentru celălalt, fără să-şi tulbure viaţa cu amintiri din trecut. Ai fi zis că se îndreptau amândoi cu acelaşi pas spre ceea ce soarta le hărăzise înainte de a se întâlni. Asta nu însemna că-şi uitaseră primul tovarăş de viaţă, dar se gândeau că nu se poate întemeia familie cu sufletul împărţit între cel care plecase şi cel care venise. Nu, fiecare va păstra neîntinată memoria celui dispărut, dar numai pentru sine. Amândoi păreau a fi îmbrăţişat vorba înţeleaptă din popor: „Morţii cu morţii, viii cu viii“. Amalia o îndrăgi pe fetiţa lui Antonis, iar acesta pe Iannis al ei, de parcă amândoi copiii ar fi fost ai lor. Iannis o iubea şi el pe cea mică, chiar dacă uneori era gelos, aşa cum se întâmplă între fraţi. Trebuie să adăugăm că Antonis părăsise Mykonos, acceptând propunerea lui Anghelos de a intra alături în afaceri, fiindcă avea nevoie de ajutorul unui om de încredere. Se mută în Syra, în casa· pe care Amalia o primise de zestre. Dovedi de la început că le merita cu prisosinţă dragostea. Era un om tare cumsecade Antonis, mereu vesel şi cu inima deschisă. Ştia să-i respecte şi să-i cinstească pe cei din jur. Iar când îl vedeai lângă Amalia nu te puteai împiedica să nu-i admiri, atât de bine se potriveau.

De ce stăruise oare Anghelos atâta să-i facă fericiţi?

Numai din cauză că sora lui era nefericită? Chiar dacă asta ar fi fost de ajuns, nu era numai atât. Se zbătea neobosit pentru binele insulei, alerga, dăruia şi bani la nevoie. Nici purtarea asta nu era potrivită celor de vârsta lui. Dacă dovedea atâta bunătate prin tot ce făcea, pricina, ascunsă, era alta: suferind cumplit că o pierduse pe Rulio, voia să uite, să-şi ocupe mintea cu altceva, ca să nu mai fie măcinat de chinul dragostei. Cu cât trecea vremea şi nunta se amâna din diferite pricini – ba aşteptau să se întoarcă tatăl ei dintr-o călătorie îndepărtată, ba muri mama lui Dominikos – cu atât se chinuia mai mult. În suflet i se cuibărise speranța deşartă că poate logodna se va rupe şi toate se vor aranja spre binele lui. Se va duce el la uşa ei s-o pețească. Ceasuri în şir se amăgea, cu speranța asta. Alteori, când simțea că e cuprins de şuvoi, dorea să se termine cât mai repede totul şi să o vadă mireasă în biserică, să nu mai creadă în himere şi să-şi poată privi soarta în față. Desigur, chinul ăsta îl îndura singur, fără să spună vreo vorbă cuiva. Nici lui Mathios, care bănuise ceva, nu-i mărturisi nimic. Nu numai fiindcă socotea totul zadarnic, dar şi pentru că nu dorea, din egoism, să recunoască victoria celuilalt. Cu cât trecea vremea, i se aprindea duşmănia. Ascunsă, nemărturisită, începu să-l urască pe Dominikos, justificându-se în sinea lui că prietenul i-o furase pe cea care era ca şi nevasta lui. „Nu se poate să nu fi ştiut că o iubeam – îşi zicea – şi totuşi s-a grăbit să mi-o ia tâlhăreşte. A înşelat-o“. Alteori se ruşina de acest sentiment – să-ți duşmăneşti prietenul – şi atunci se îngrijea de ceilalți şi dădea o mână de ajutor oriunde i se cerea. Sufletul însă îi sângera, chinul care îl măcina era cumplit.

Dominikos, în schimb, nu bănuia nimic din toate acestea, nici prin cap nu-i trecea. Îi arăta prietenia lui caldă, nestăvilită, ca şi înainte şi prin ignoranța lui îl obliga şi pe Anghelos să-i răspundă la fel. Astfel, într-o dimineață, când se ducea cu trăsura la arsenal, îl întâlni pe Anghelos în drum, îl strigă şi acesta urcă, n-avea încotro. Fiind o zi însorită şi plăcută, se plimbară puțin pe faleză. Discutau de

una, de alta, privind scheletul corăbiilor la care lucrau meşterii. Ciocanele lor răsunau în sufletul lui Dominikos ca un cântec. Oprindu-se în faţa unui mic caiac Dominikos întreba cât va costa. Când i se răspunse, se întoarse spre Anghelos:

— Ce-ai zice să-l cumpărăm împreună?

— Ce să facem cu el? răspunse Anghelos mohorât.

— Să-l ţinem pentru sufletul nostru. Când ni se năzare, să plutim.

Nu era vorba de preţ ca să stea pe gânduri. De teama să nu dea de bănuit, prin refuzul lui, Anghelos acceptă. Căzură la învoială şi fixară ziua când să vină să-l vadă. La despărţire însă se căi. Începuse deja să se gândească că Rulio şi Dominikos vor urca pe vas, iar acesta îi va cânta la chitară. Ideea asta îi sfredelea creierul. Dar nu mai putea să-şi retragă cuvântul dat. Cu cât treceau zilele, gândul că-i făcuse un hatâr rivalului său îl scotea din sărite. După două săptămâni simţea că se sufocă în Syra. Hotărî atunci să se îndepărteze puţin, să se ducă în Mykonos să stea de vorbă cu Mathios.

Cum îl văzu, prietenul intră la bănuieli. De ce să fi venit Anghelos aşa tam-nesam? Ce chin l-o fi mânat la drum? Nu-l întrebă, de teamă să nu-l pună din nou într-o situaţie neplăcută. Îl lăsă să facă ce poftea, nădăjduind că în cele din urmă îşi va spune singur păsul. Nici despre maică-sa nu mai aduse vorba, când rămaseră singuri. Pomeni doar vag despre alte întâmplări, despre mărinimia şi înţelegerea pe care trebuie să le arătăm fiecare pentru greşelile celorlalţi. Anghelos însă nu pricepea unde bătea prietenul său. Fuga mamei lui era o istorie pe care se lupta demult să n-o mai citească, nădăjduind să se stingă de la sine. Surd la orice aluzie, de neînduplecat dacă ar fi fost vorba de iertare. Încă nu-şi dădea seama de patima care-l rodea.

Astfel, în zilele petrecute la Mykonos se bucură la căldura cu care-l înconjură familia prietenului său. Ariadnei tocmai i se apropia sorocul să nască, iar cele cinci surori ale ei veneau în fiecare dimineaţă să vadă ce face; să-i dea o mână

de ajutor la gospodărie. Asta îl încântă nespus pe Anghelos. Ce noroc avea Mathios că nimerise printre oameni cumsecade şi potoliți! Nu numai neamurile nevesti-sii, dar întreaga insulă îl îndrăgise. Îi răsplăteau, ai fi zis, bunătatea. Oriunde era nevoie de el, în caz de boală, de accident, nu pregeta să dea o mână de ajutor. Îşi pregătea singur leacurile din plante, din rădăcini. Era născut pentru a fi doctor. Chiar dacă nu studiase, intuiția lui nu dădea greş. Dar, în loc să câştige de pe urma meseriei, scotea abia cât să-şi țină casa. O duceau binişor, n-aveau a se plânge. Adesea refuza să fie plătit, mai ales când era vorba de oameni sărmani, lucrători cu ziua. Unii, însă, în loc de bani, îi dădeau ce aveau: lapte, brânză, ouă, miere, peşte, vânat. I le dăruiau cu dragoste, din suflet. Iar el, văzându-i atât de chinuiți, îi era ruşine să le primească. Însă a doua zi le găsea în prag şi n-avea încotro. Asta era viața lui...

A fost o vreme când toate mergeau de minune. Era un sfârşit de vară blând. Soarele dogorea insulele fără arşiță şi le oglindea în apa limpede a mării, unde mitocurile albe şi casele erau împodobite cu florile adâncului. Dacă te uitai mai bine cu ochii orbiți de lumină, vedeai peşti ieşind pe uşile caselor şi homari închinându-se la icoanele bisericilor... Şi alte lucruri ciudate desluşeai în oglindirea uscatului în mare, aşa cum în vis cele adevărate se amestecă adesea cu cele incredibile. Totul te împingea în acest sfârşit de vară la visare. Nu numai în Syra şi în insulele din jurul ei, dar în întreaga Grecie. Speranțele începeau să zâmbească. În vara aceea la palat regina adusese pe lume un moştenitor pe care-l botezară Constantin, nume ce marcase destinul grecilor. Fiindcă – se spunea în popor – dacă-i fusese scris neamului nostru să coboare toată scara nenorocirilor până la sclavie cu un Constantin, acum îi va fi dat tot cu un Constantin să urce spre glorie, spre libertate deplină. Acesta îl va conduce pe cea dintâi culme, aducându-i lumina Renaşterii, pe care o stinseseră turcii. El va reda Greciei măreția de odinioară. Iată că încă din leagăn începură să apară semne de bun augur. În privința Cretei cele trei mari

puteri luară măsuri care arătau că-i vor aduce, poate încet, dar sigur, eliberarea, să intre şi ea ca o fregată în flota Greciei libere... Aşa judeca poporul şi aceste năzuinți îi insuflau şi forța să lupte.

Însă toți, şi familii şi indivizi, oricâte chinuri i-ar fi apăsat şi oricâte dolii s-ar fi abătut, se îndreptau încrezători spre lumină, spre o viață mai bună. În Syra asta se vedea pe zi ce trecea. Toate îi mergeau din plin. Oamenii se căpătuiau, înălțau case arătoase...

Din grupul vechilor prieteni, Anghelos şi Ghiorghis reuşiră din plin în afaceri. Anghelos a fost chiar mai norocos, deoarece îl luase asociat şi pe Antonis şi nu mai avea nicio grijă; putea să lipsească oricât, că toate mergeau strună. Dar nici Mihalis şi Dominikos nu se lăsau mai prejos. Primul devenise deja tatăl a doi copii şi avea de gând să facă şi alții, al doilea hotărâse nunta, voia să ajungă şi el gospodar. După ziua Crucii se va duce mire la biserică. Pregătise toate cele trebuincioase nunții cu o lună înainte. Isprăvise casa unde va locui cu Rulio, o mobilase şi poftise lume multă la nuntă. Cumpără în parte un vas şi un loc cu viță de vie ca să aibă butoiul de vin acasă. Caiacul pe care-l tocmise cu Anghelos nu era încă gata. Mai meştereau la el. Se ducea la arsenale, îl cerceta şi-i zorea să-l termine. Voia să-l aibă înainte de nuntă şi pe acesta. Să-l împodobească şi Rulio cu tatăl ei să urce la bord ca să meargă până la cheiul de la biserică. Iar el o va aştepta şi-o va conduce înăuntru. Astfel le plănuise pe toate. Şi iată, în ajunul nunții, îl văzu gata, îl achită şi-l pofti pe Anghelos să urce, să-i facă botezul împreună.

Porniră într-o sâmbătă după-masă. Vasul mirosea a lemn proaspăt vopsit. Cu cât se îndepărtau de chei, insula se cufunda în ceață argintie. Dominikos se duse şi se aşeză la proră, unde cerul părea o grădină plină cu trandafiri. Caiacul plutea în voie, cu pânzele deschise. Viitorul mire n-avu de lucru şi începu să trăncănească, să se laude de parcă soarta care stătea de strajă pe caiac l-ar fi îmboldit. Vorbea fără chibzuială, ca un prieten către prietenul său de încredere. Spuse că la început Rulio se purtase cu răceală

dar că prin căldura lui izbutise să şi-o apropie, astfel că devenise suflet din sufletul lui. Vorbea şi nu vedea, nesocotitul, că mărturisea rivalului fericirea pe care i-o răpise. Începu să-i înşire câte aştepta el de la căsnicie. Anghelos nu scotea o vorbă. Ştia că pierduse jocul şi, plin de demnitate, tăcea. Însă în sinea lui clocotea de mânie. Ferească Dumnezeu, să nu întindă celălalt coarda, prea tare, pentru că nu ştia dacă va putea să se stăpânească. În anumite momente, cu vuietul mării stăruindu-i în urechi, avea impresia că cel care flecărea astfel nu era prietenul lui ci un ticălos care-i răpise iubita iar acum îşi bătea joc de el. Dorea atât de mult să i se întâmple o nenorocire, încât parcă o provocă. Vântul se stârni dintr-o dată şi ridică un val uriaş. Caiacul se zgudui, cât pe-aci să se scufunde. Catargul coborî brusc şi pânza se dezlegă. Dominikos se repezi s-o lege. Dar vasul se zgudui din nou, de parcă apa îl atrăgea în vârtejul ei. Anghelos se sperie şi-şi aminti că la fel păţiseră cei patru prieteni în ziua aceea când îi prinsese furtuna pe mare. Îl văzu pe Dominikos cum încerca să se ţină drept în picioare la proră dar, din pricina zguduiturii, căzu în apă. Striga nefericitul, se chinuia să se agaţe de vas, deoarece îşi dăduse seama că se afla într-o bulboană. Dacă nu apuca să se agaţe imediat, adâncul îl va înghiţi. De aceea ţipă sălbatic, poate prietenul se va repezi să-i arunce o funie să se prindă. Dar acesta, ca şi cum n-ar fi simţit primejdia, n-ar fi văzut că clipele îi sunt numărate, întârzia să-i sară în ajutor. Sau poate n-o fi auzit din cauza vuietului mării, a vântului care se înteţise? Dar nu-l vedea oare cum se lupta cu valurile? Ce mai aştepta ca să iasă din încremenirea lui? Anghelos găsi într-un târziu funia şi-i dădu drumul în apă, dar mâinile lui Dominikos nu mai avură forţa s-o caute în vâltoare. Când Anghelos încercă să întoarcă vasul să se apropie de el, era deja prea târziu. Neputincios, prietenul nu mai făcea nicio sforţare să se agaţe. Marea îl târa nerăbdătoare în hăul ei. Preţ de două secunde chipul se mai zări sub apă, ca sub un cristal, cu ochii scoşi din orbite de groază. Două secunde doar, câte erau de-ajuns ca să i se întipărească prietenului

în minte ochii înecatului şi să-i răsune în veci în urechi strigătele lui. Abia când acesta dispăru, îşi reveni şi Anghelos din stupoare. Scoase un urlet atât de sfâşietor, de parcă ar fi fost înjunghiat. Îşi izbea tâmplele cu pumnii când îşi dădu seama că era vinovat de moartea prietenului său. Nu numai că o dorise, dar o şi înlesnise prin încetineala lui, ca şi cum el ar fi pus-o la cale. Prima reacție a fost remuşcarea. I se părea că-l aude strigând din adânc şi mila îl copleşi. Plângea căindu-se amarnic. Se apleca, iar se ridica şi izbucnea în hohote de plâns, fără a îndrăzni să privească spre cer, Stătea încremenit, cu ochii închişi. Nu se gândea că vasul era încă în derivă. Plângea şi nu mai voia să ştie de nimic. Într-un târziu, începu să se gândească şi să arunce în cârca celuilalt răspunderea nenorocirii. Se simți ceva mai bine. Niciunul nu era de vină. „Aşa a vrut soarta”, conchise şi deveni alt om. Se gândea acum ce va povesti, cum se întâmplase necazul. Dacă spunea adevărul, îl va crede oare cineva? Dar Rulio? Trebuia să născocească altceva.

Rămase mult timp în larg, chibzuind în pustietatea nopții care se lăsa încet. Va izbi vasul de uscat, chipurile ca şi cum n-ar fi văzut țărmul din cauza întunericului şi va spune că au eşuat, iar el a ajuns singur la mal. Va apărea în oraş, fără suflu, ca şi cum s-ar fi luptat ceasuri în şir cu valurile. Se va preface şocat de faptul că-şi văzuse prietenul înecându-se sub ochii lui fără să-l poată ajuta. Întunericul îl ajută să împlinească ceea ce plănuise. Izbi caiacul de stânci şi începu să înoate ca să ajungă la uscat. Să fi înotat vreo două ceasuri. Când se apropie, răzbătu până la el dangătul clopotelor de seară. Teama de a nu fi cuprins din nou de sentimentul vinovăției şi instinctul supraviețuirii îi alungară repede gândurile negre şi-i aprinseră dorința de a reuşi. Se luptă încă cu valurile până ajunse la țărm. Se prăbuşi pe alge istovit, ca să capete curaj. Dar de atâta oboseală îl cuprinse somnul. Târziu după miezul nopții doi-trei pescari care trecură pe-acolo îl văzură şi începură să-l zgâlțâie, crezând că e înecat. Îl treziră şi ei aflară primii povestea pe care o ticluise pentru toți...

— Unde e Dominikos al meu? îl întrebă Rulio cu sufletul la gură pe Anghelos, îndată ce apăru şi începu să-i povestească ce pățiseră.

Era nerăbdătoare să audă numai dacă a scăpat, dacă trăia. Nu-i păsa că s-a scufundat caiacul. Iubitul ei să fie sănătos, că vor cumpăra altul. De aceea, presimțind parcă nenorocirea, îi porunci:

— Vorbeşte!

Anghelos se văzu nevoit să ajungă la ce era mai greu. Îşi puse capul în piept şi răspunse:

— S-a pierdut... s-a înecat...

Pregătise şi alte vorbe: „M-am luptat, am încercat să-l salvez, dar...“ – dar erau inutile. Rulio nu mai stătu să-l asculte. Scoase un urlet de parcă ar fi fost înjunghiată şi se năpusti în camera unde totul era pregătit de nuntă – cununiță, haine, daruri. Urla întruna de credeai că nu se va mai opri. Se învârtea prin încăpere ca o căprioară ce căuta să găsească o spărtură în perete să scape de vânător. Gemea nefericita, adânc rănită de trăsnetul care-i dezrădăcinase sufletul. Anghelos nu se duse după ea. Plecă înspăimântat de teamă ca fata să nu-l întrebe ceva care să-l facă să-şi dea în vileag netrebnicia. Se duse acasă, unde tatăl şi sora lui vărsau lacrimi de bucurie că scăpase. Nu mai avea glas. Groaza îl stăpânea încă. Nici pentru familia lui Dominikos nu avu mai multe de adăugat. Le povesti totul în două vorbe. Iar ei, văzând cât era de tulburat, îl compătimeau şi pe el pentru cât suferise.

Aşa s-a depănat povestea naufragiului, care semăna cu cele care s-au mai întâmplat şi cu altele care se vor întâmpla în insulele din Egee. Nu era neam care să nu aibă pe cineva drag mort înecat. Syra nu mai contenea să depene ce soartă avusese nefericitul logodnic care-şi cumpărase un vas şi, la prima ieşire în larg, acesta să-l târască în iad chiar în ajunul nunții. Le era milă şi de Rulio, rămasă văduvă înainte de a fi mireasă. La slujba de pomenire stătu alături de frații lui, îmbrăcată şi ea în negru. În față erau prietenii celui dispărut, înlăcrimați. Primul şi cel mai apropiat, Anghelos.

Şi el cu ochii împăienjeniți de lacrimi. Dar printre lacrimi privirea lui, îndrăgostită în taină, o cerceta pe Rulio şi căuta să-i vadă sub basmaua fină ochii; voia să-i dea de veste, fără ca lumea să bănuiască, să nu fie deznădăjduită, deoarece în curând el îi va aduce din nou bucurie. Se duse cu gândul la cele pe care le pregătea. Uneori îşi revenea şi îşi dădea seama că e la parastas. Dar în clipele acestea, rațiunea îi arăta că fusese vorba de crimă şi atunci respirația i se tăia, transpirația îl năpădea. Nu rezistă în biserică până la sfârşitul slujbei. Ieşi să respire aer curat. Îşi şterse fața. Suferea. După puțin, ieşiră şi ceilalți dinăuntru. Împărțiră colivă. Însă el o ținu strâns în mână şi, când rămase singur, o aruncă la păsări, ca şi cum le-ar fi cerut să-l ierte şi pe el.

În ultima vreme păsările se răriseră. Le alungase seceta, fiindcă treceau anotimpuri în şir fără să plouă. Pământul era uscat iar păsările nu găseau o picătură de rouă să se răcorească. Seceta chinuia mult şi lumea. Nu numai în Syra, ci şi în insulele din jur, Cicladele. Unde te duceai nu se vorbea decât despre asta. Făceau slujbe ca să cheme ploaia. Chiar dacă ar fi plouat cu găleata şi s-ar fi abătut furtuna, tot ar fi binecuvântat-o. Uneori se strângeau pe cer câțiva nori, dar se împrăştiau fără să cadă o picătură. Îngrijorarea oamenilor sporea. Doar la Anafi se întâmplă o minune. Acolo, pe un țărm pustiu, trăia un pustnic, un om tânăr, pe nume Calinic. Se hrănea din pescuit şi cu ceea ce-i dăruiau pescarii în trecere, ulei, un codru de pâine, fructe. Credința îi era atât de puternică încât toți îl socoteau sfânt. Unii se ducea şi-i cereau să facă rugăciuni şi pentru ei. Erau convinşi că Dumnezeu îl auzea. Acesta, văzând că viața insulei atârna de norii care se împrăştiau. Într-o zi când se strânseră câțiva deasupra lui, îngenunche şi spuse o rugăciune pentru ploaie. Cum ridică mâinile spre cer, începu să picure. Norii se tot lungeau, fulgeră şi izbucni ploaia. Adăpă din belşug sufletele, rădăcinile, înmuie pietrele. Se duse vorba în împrejurimi despre minunea lui Calinic. Se gândeau de ce e în stare un suflet curat.

Asculta aceste lucruri şi Anghelos. Oricât ar fi încercat să

nu le ia în seamă, tot îl stânjeneau. Se gândea la sufletul lui păcătos. În aceste zile sosi Mathios din Mykonos. Era întristat de nenorocirea ce i se întâmplase. Avea ochii împăienjeniți de lacrimi. Unul din gemeni murise înainte de a împlini trei ani. Atât de tragic, că nici duşmanului să nu-i doreşti o asemenea moarte. Se duseră să-i ureze sănătate unui meşter de case de ziua lui şi copiii se jucau în curte. Mai departe era o groapă adâncă unde se stingea varul. În joaca lor, copiii se apropiară de groapă şi unul din gemeni alunecă în var. Părinții îi auziră strigătele şi se repeziră într-acolo. Mathios se aruncă în groapă să-şi scape copilul. Dar era prea târziu. Îl scoase afară mort. Şi tatăl avea arsuri pe trup. Jeliră toți, plânse întreaga insulă. Rude şi prieteni însoțiră coşciugul, dar pe mamă n-o lăsară să intre în cimitir, fiindcă i se apropia sorocul să nască. Mathios îşi isprăvi trista poveste şi adăugă că au astupat groapa, să nu mai bântuie pe-acolo nenorocirea. Vecinii puseră în locul acela şi iconostas să ardă o candelă în amintirea copilului.

— Care din ei a murit? întrebă Anghelos galben ca ceara.

— Tasula, pe care ai botezat-o tu.

Anghelos ghicise de la început că era vorba de fina lui. Dar Mathios continuă:

— ...Ascultă... Cu cât îmbătrânesc, cu atât mă gândese mai mult. Cred că toate se întâmplă după voia lui Dumnezeu. El ne dă copiii, el ni-i ia. Ai fost, cum se spune, părintele de suflet al fiicei mele. Aş vrea să fii din nou.

— Ce vrei să spui? îl întrebă Anghelos cuprins de teamă.

— Să ne botezi copilaşul care ni s-a născut. Şi Ariadni te roagă.

Anghelos tresări, dădu să spună ceva. Nu voia să arate că-i era teamă. Răspunse doar, cât putu mai liniştit:

— Nu. Alegeți un altul.

— De ce? se miră Mathios.

Văzând nedumerirea prietenului, adăugă:

— Nu sunt eu pentru Taină. O să-ți explic altădată. Nu mă ascund de tine. Însă acum fă ce-ți spun.

Părea tulburat. Era pe vremea când începuse să-şi judece

sufletul cu asprime. Acum ştia că prietenul nu se înecase din cauza întârzierii lui, ci fiindcă aşa dorise el. Înecul fusese din vina lui. Îşi dădea seama prea bine. Din pricina vinovăției, se simțea nevrednic şi se temea să nu le poarte oamenilor ghinion.

Totuşi... Din planul pe care şi-l făcuse nimic nu se împlini...

Capitolul IX

— NU ȚI-AM SPUS ATUNCI CÂND ți-am adus trista veste că s-a înecat fiindcă nu era momentul potrivit. După aceea am tăcut, lăsând să se mai potolească durerea. Toate odată nu se poate, aşa judecam. Dar, cu cât trec zilele, simt că nu mai pot amâna. Este rugămintea mortului şi dorința prietenului către prieten. Pentru mine este asemenea unei porunci căreia mă simt dator să mă supun. Şi nu de silă, ci cu bucuria pe care o dă sentimentul datoriei sfinte. Iată, Rulio, ce mi-a strigat Dominikos în ultima clipă, cât a putut de tare: „Anghele! Ți-o las pe Rulio a mea! Ia-o tu de nevastă! Spune-i să nu te refuze, fiindcă numai astfel o să-mi găsesc liniştea...” Abia apucă să rostească acestea, că marea l-a târât în adânc, cum ți-am povestit, îți spun acum şi asta şi hotărârea îți aparține. M-ar uşura gândul să ştiu că i-am împlinit ultima dorință. Cât despre dorința lui, care este şi a mea, ar fi trebuit desigur şi tu să-ți fi dat seama. Aşa că nu mai am nimic de adăugat. Tu ai, îți repet, ultimul cuvânt.

Astfel, potolit şi convingător, i le înşiră când se duse acasă la ea. Zile în şir chibzuise, le pusese cap la cap şi când fu sigur că totul e gata, îi dădu de veste că ar vrea să-i facă o vizită. Iar ea, fiind vorba de prietenul ales al iubitului ei, îl primi. Îl pofti în sală şi când îl văzu cu ochii înlăcrimați, nu se stăpâni nici ea, se aşeză pe un scaun şi plânse mută un timp. Până când îşi dădu seama că nu se cuvenea să plângă, scoase batista, îşi şterse lacrimile şi strigă slujnicei să aducă o cafea musafirului. Acesta sorbi o înghițitură, ca şi cum ar fi

vrut să aibă mintea trează ca să-i poată spune ce vânt îl abătuse pe acolo.

Gândul la vizita aceasta îl chinuia de trei luni. Vorbea încet, sacadat, ca şi cum nu şi-ar fi revenit încă. Ascultându-l, fetei i se făcu milă de el. Din vorbele lui înțelese iubirea adâncă ce-i lega pe prieteni, astfel încât cel care dispărea să hotărască pentru celălalt, iar acesta din urmă să accepte, să făgăduiască. Când Anghelos termină, Rulio nu-i răspunse. Avea nevoie de puțin răgaz să chibzuiască, să judece ce trebuie să facă. Era încă devreme ca buzele ei să rostească un alt „da“.

— De asta să nu te temi, îi spuse Anghelos. Nu faci decât aşa cum ți-a cerut el. Îl respecți. Aşa vor socoti toți.

O lăsă. De teamă să nu ajungă cumva la hotărârea contrară, avusese grijă ca lumea să-l vadă că se duce acasă la ea, spusese şi de ce. Iar când din şoaptă în şoaptă, se va răspândi dorința mortului, unii o vor îndemna să nu-l alunge pe Anghelos, ci să se supună soartei. Se întâmplă totul aşa cum chibzuise Anghelos. Veniră la Rulio prieteni şi vecini şi-o sfătuiră. De ce să nu se mărite cu cel ales, înzestrat cu atâtea calități? Rulio se învoi. Cu condiția ca nunta să se facă în liniște, la un an de la naufragiu.

Timpul zbură repede. Dar lui Anghelos i se păru lung, fiindcă îl măcina dragostea care-i devenise patimă. Ardea de dorința s-o aibă şi nopțile se trezea şi număra câte ceasuri îi mai rămâneseră până la nuntă, de teamă să nu se întâmple între timp vreo nenorocire. Avu înțelepciunea să se poarte cum trebuie. Nici nu se ducea în fiecare zi s-o vadă, nici nu-i vorbi vreodată de dorința lui. Lăsă totul să curgă liniştit. În duminica nunții pe față i se aşternu un zâmbet de triumf că izbutise s-o câştige. Noaptea, când rămaseră singuri, în patul nupțial, nu se mai putu stăpâni şi o îmbrățişa cu atâta foc încât ea, mirată, îl întrebă:

— Spune-mi Anghelos, mă, doreai dinainte?

— Nu, veni răspunsul. Acum încep.

Părea că a convins-o. Se întinse lângă ea şi stinse lampa. Chipurile li se pierdură în beznă. Şi-şi lăsară sufletele

slobode în voia dragostei.

Era o căsnicie reuşită. La început nu apărură niciun nor şi nicio umbră de remuşcare. Anghelos, învingător, îmbătat de victoria lui, părea fericit. Se bucurau şi ai lui. Astfel încât unchiul Lukas îl luă de exemplu şi-i spuse fiului său, lui Ghiorghis:

— Vezi, şi vărul tău, care e mai mic decât tine, şi-a făcut casa lui. Numai tu ai rămas de căruță. Ce mai aştepți? Ți-a sosit şi ție vremea de însurătoare.

Vedea că primul lui născut păşise pe 30 de ani şi, cu cât trecea vremea, i-ar fi fost tot mai greu să se însoare. Toate se fac la timpul lor. Aveau exemplul lui Apostolos Vitsoris care se însurase târziu şi iată ce pățise: nevastă-sa văzuse diferența de vârstă şi-l părăsise. Acest lucru îl spunea în ascuns de Elisabet, nevastă-sa, ca să n-o supere, după atâția ani, cu nelegiuirea surorii ei. Dar orice i-ar fi spus să-l înduplece pe Ghiorghis, era în zadar. El se gândea că se făcuse vinovat de sinuciderea Irinei şi se purta ca şi cum şi-ar fi pedepsit părinții, nu voia să audă de însurătoare. Avea felul lui de a pedepsi pe cei care uciseseră fata pe care o iubise. Păcatul trebuie plătit. Altminteri vor urma şi altele şi nevinovații se vor îneca. Vai de capul lumii dacă amuțeşte conştiința celor care au greşit într-un fel sau altul.

Totuşi, concluzia asta nu-l atingea încă pe Anghelos, care se simțea îndreptățit la bucurie, de parcă toate s-ar fi întâmplat aşa cum îşi dorise. Să o iubească, să o ia de nevastă, fără să se amestece vreun alt prieten. Moartea lui Dominikos era acum un subiect închis. Toate se aranjaseră de la sine. Anghelos nu mai ştia cum să-i facă pe plac lui Rulio. O umplea de daruri. Dădea impresia că e neliniştit să nu apară din nou rivalul. Astfel, îi propuse să meargă în călătorie la Smirna, un oraş vestit pentru frumusețea lui. Trimise deja scrisoare colaboratorilor săi de-acolo ca să-l aştepte. Toți îi răspunseră că-l primesc cu plăcere. Aştepta doar să se îndrepte timpul, să vină primăvara. Dar până atunci se întâmplară şi altele în Syra.

Cele mai importante evenimente care se întâmplă în orice

loc sunt naşterea şi moartea. Hotare pe ogoarele vieţii care închid totul; fiecare naştere este ca o uşă care va rămâne deschisă până când moartea va sufla şi o va închide.

Adevăruri vechi de când lumea. Şi dacă par simple ca apa pe care-o bei în fiecare zi, nu încetează să fie vitale. Cât poţi trăi fără apă? La fel şi cu adevărurile, nu le poţi disprețul.

Aceste gânduri îi năpădiră pe cei din cartierul Vapoarelor, când se întâmplă o nenorocire neaşteptată. Sfârşitul dramatic al unei fetiţe de 5 ani. Era singura odraslă a unor oameni bogaţi şi frumoasă de pica. Într-o zi când familia se afla la casa de la ţară, la Poseidonia, fetiţa se juca privind în cisterna din curte. Admira crinii de apă, nuferii care pluteau, iar înăuntru broaştele, peştii aurii... O vrăjeau, ai fi zis, peştii care se mişcau în apă ca nişte scântei, ca nişte felinare, ca şi cum ar fi atras-o în jocul lor. Fata se înşelă, se aplecă şi, nefiind nimeni în preajmă s-o prindă, căzu în apă. Se înecă. Ai ei o căutară zadarnic peste tot în împrejurimi şi pe drum. Până când, într-o seară, broaştele începură să orăcăie într-un chip neobişnuit. Părinţii se speriară. Aprinseră îndată felinare şi luminară cisterna. Văzură doi licurici ce sclipeau printre alge, ochii copilului. Puseră scara, o scoaseră. Vântul morţii suflase de timpuriu şi închisese uşa.

Întregul oraş jeli dispariţia copilei. Credeai că n-o să mai aibă lacrimi pentru cei în vârstă care îşi aşteptau sfârşitul. În aceeaşi lună muri Apostolos Vitsoris. Tot ce făcuse el în viaţă făcuse cu inimă largă. În ultimii ani se convinsese că cea mai rea pagubă la bătrâneţe era mânia care alungă liniştea; bătrânul trebuie să se poarte blând, să-şi uşureze sufletul ca sa poată pleca liniştit în cer; patima îl înlănţuie, îl împovărează. Toate aceste gânduri se vedeau şi în purtarea lui. Era întotdeauna senin şi cu inima largă. La fel arăta şi cu două zile înainte de a-şi da sufletul, când înţelese că Rulio aştepta copil. Îl chemă în cameră pe fiul lui şi-l întrebă:

— Te-ai gândit cum o să-ţi botezi copilul?

— Apostolos, îi răspunse acesta ca să-i facă plăcere.

— Şi dacă e fată, băiete? Asta vreau să aud.

Anghelos se miră, şovăi:

— Nu m-am gândit.

Însă bătrânul hotărî:

— Să-i dai numele mamei tale. Aşa se cade.

Voia să-i smulgă făgăduiala, şi odată cu ea şi spinul care i se înfipsese în inimă. Totuşi nu-l zori, îl lăsă să chibzuiască şi singur.

A doua zi îşi dădu sufletul. Bine că apucase să arate că nu-i mai purta pică nevestei. Se duseră la înmormântarea lui toți care-l cinsteau. Printre ei şi Ariadni Vitali, care veni singură, fiindcă soțul ei era țintuit la pat de o durere de şale. O tristețe nedefinită o stăpânea, semn al dorului ce-o mistuia. Văzându-i pe Ghiorghis şi Mathios lângă îndoliatul Anghelos, se gândi şi la celălalt prieten al lor care lipsea, fiul ei, şi se înnegura. L-ar fi dorit alături de ei. Amintirea o răni şi o împinse să ceară veşti despre el. Se apropie de Mathios şi-i vorbi cât putu mai simplu.

— Iar v-ați strâns, voi prietenii de odinioară.

— Din păcate, la nenorocire.

— Se duc şi cei în vârstă. Dar cel mai rău este de tinerii care se duc.

Mathios o privi nedumerit. Aşteptă să continue.

— Îți aminteşti, eraţi patru în grup.

— Da. Ne lipseşte Sifis.

Iar ea, chipurile, indiferentă:

— Ce s-a întâmplat cu el? V-a mai scris?

— Niciodată. Însă s-ar putea să trăiască, cine ştie?!

La fel îi răspunsese anul trecut şi Ghiorghis, când se întâlniseră întâmplător şi adusese discuția despre viața lor dinainte, atunci când erau țânci şi se jucau în praful drumului. „Ați aflat ceva despre el? V-a scris?“, îl întrebase şi pe el. „Niciodată. Însă s-ar putea să trăiască pe undeva”. Discuția se închisese aici, ca şi acum. Îi era teamă că, dacă ar fi stăruit, să nu se trădeze. Dar acum nu era momentul potrivit. Când ajunseră în dreptul căsuței sărăcăcioase a lui Sifis, care, pustie de ani, se năruia, veni din nou vorba de el. Ghiorghis spuse că proprietarul ei o vindea iar.

Cumpărătorul voia s-o transforme în cafenea. Un gând începu atunci să sfredelească mintea femeii; Din răspunsul acela – „S-ar putea să trăiască” – felinarul speranței ei căpătase parcă ulei. Grație acelui „s-ar putea” al prietenilor se gândea şi la întoarcerea lui într-a bună zi. Era o femeie coaptă de-acum şi cum singurătatea bătrâneții îi bătea la uşă, dorul după fiul pierdut o măcina. Se gândi atunci să afle ce preț cerea proprietara căsuței sărăcăcioase în care crescuse Sifis.

Însă au năpădit-o necazurile. Boala şi moartea soțului ei. Panaghis Vitalis făcu pneumonie şi se curăță repede. Ariadni rămase singură. Fără scop viața ei în ochii altora, dar cu unul ascuns în sufletul ei: să trăiască cu orice preț până îşi va vedea fiul pe care nu-l strânsese niciodată la piept. Speranța aceasta o însufleția. Iar când află că în zilele când se prăpădise soțul ei proprietarul vânduse căsuța unde trăise Sifis, se înverşuna s-o obțină, de-ai fi zis că el însuşi îi dădea de veste că o doreşte ca să-i amintească de tinerețea lui. Îl căută pe cumpărător şi cu prețul pe care-l oferi nu-i fu greu să reuşească. O reclădi, o mări. Erau unii care se mirau ce-o fi apucat-o pe văduvă, care n-avea copii şi nepoți, să cheltuiască atâta pentru o dărăpănătură. Însă ea, surdă la vorbele lor, îşi vedea înainte de treabă. Uneori, după-amiaza, când se întorcea de la cimitir, se oprea şi-şi trăgea sufletul aici. Se aşeza pe gărduleț, privea iedera ce crescuse şi se cățăra până la acoperiş, de parcă o uda cineva pe ascuns şi simțea un fel de uşurare că-i făcuse hatârul copilului ei. Erau ceasuri când îşi amintea de trecut şi avea impresia că aude dinăuntru gângurit de prunc. N-o mai pizmuia pe sărmana femeie care-l crescuse şi iubise ca pe copilul ei.

Alături de întâmplările triste, se cuvine să le pomenim şi pe cele care înveselesc casele oamenilor. Lucia lui Mihalis născu al patrulea copil. Sora lui, cea mare, începu să-şi logodească fiicele; două în aceeaşi zi: una cu tipograful care scotea ziarul Cicladelor, cealaltă cu cumnatul lui Mathios, care aduse din Mykonos tot neamul la logodnă. Bucurii, chefuri ce se țineau lanț. Lumea intrând şi ieşind cu daruri.

Toți împărțeau şi necazuri şi bucurii. Orice eveniment mai de seamă dintr-o casă era trăit de tot cartierul.

Însă cel care avea darul să vadă mai departe, ca un fel de profet, se gândea cu îngrijorare la viitor. În forfota lumii se întrevedeau semne care arătau ce va urma. În vâltoarea lui după câştig – Hermes era patronul oraşul lui – Ermupolis începuse să piardă, fără să-şi dea seama, o parte din valorile neprețuite dinainte. Oamenii începeau să se lăcomească la câştig. Mulți se luptau cu ispita înainte de a lua o hotărâre.

În sâmbăta lui Lazăr, Anghelos şi Rulio porniră în călătoria spre Smirna. Acesta îşi va aminti cât va trăi ziua aceea deoarece, aşa cum se va vedea mai târziu, călătoria n-a fost întâmplătoare. Parcă o forță tainică l-ar fi împins s-o facă. Se întâmplă câteodată astfel de lucruri în viață. Iar dacă uneori judeci şi pui cap la cap lucruri care la prima vedere nu au legătură între ele, ajungi la concluzia că există o forță tainică ce ne urmăreşte într-ascuns viața şi ne arată prin semne ce va urma. Omul primeşte uneori mesaje, pe care dacă le-ar înțelege îndată, ar putea ocoli primejdia care-l pândeşte. Astfel se dovedeşte neputincios în fața soartei. Numai unii îşi închipuie că stelele hotărăsc destinul omului şi încearcă să le desluşească drumul. Dar aceasta se dovedeşte? Că omul caută cu orice preț să se ferească de soarta lui.

De unde am pornit şi unde am ajuns! Să ne întoarcem aşadar la călătoria la Smirna. Anghelos şi Rulio plecară în zorii sâmbetei lui Lazăr şi ajunseră a doua zi la asfințit, când băteau clopotele de seară. Pe chei îi aşteptau cunoscuți şi prieteni dintre care unii trecuseră deja prin Syra şi fuseseră găzduiți de Anghelos. Acum ardeau de nerăbdare să-i întoarcă ospitalitatea. După ce i-au întâmpinat cu căldură pe el şi pe nevasta lui, s-au înțeles între ei să-i aibă oaspeți pe rând. Se bucurau nespus să primească compatrioți ca să arate ce loc important ocupa Grecia în viața lor. Chiar dacă în jur se întindea Turcia, aici, în Smirna, demonul grec, fie şi înrobit, n-avea astâmpăr, se bucura de darurile vieții, de parcă ar fi fost liber. Grecii din Smirna se pricopseau, o

duceau bine, aveau conacele, şcolile şi bisericile lor pe care le înfrumuseţau necontenit. Erau oameni vrednici. Nu numai aici, dar şi în împrejurimi, în oraşe mai mari şi în sate, în toată Ionia, Eolia, ca şi cum ar fi încercat să-şi arate rădăcinile gloriei lor de odinioară, din antichitate până în Bizanţ. Şi dacă am pornit, să ducem cronica mai departe. De aceea să ne întoarcem la Anghelos şi la Rulio. Din clipa când au pus piciorul pe cheiul Smirnei, şi-au dat seama că sunt înconjuraţi de prieteni. De la prima privire văzură cât de frumos era oraşul. În jurul portului se înşirau case arătoase, iar mai încolo se deosebeau şi altele, între clopotniţele şi turlele bisericilor. Erau şi minarete. Dar pe acestea nu le băgară în seamă, tot auzind vorbindu-se greceşte în jur. Oraşul clocotea de viaţă. În prăvălii găseai toate mărfurile pe care le pofteai: cârciumi, fundaţii, şcoli şi băi, câte şi mai câte... Să cutreieri zile întregi şi tot să descoperi ceva ce n-ai văzut. Satele din împrejurimi te întâmpinau şi ele cu aceeaşi ospitalitate. Prietenii smirnioţi îi conduseră pe tinerii căsătoriţi peste tot. În primele zile, fiind Săptămâna Mare, toţi posteau. Oriunde porneau la plimbare, aranjau să se termine masa repede ca să prindă denia. Trăiau printre turci şi se străduiau să nu-şi piardă credinţa. Ospeţele urmau după înviere. Dar până în sâmbătă Paştelui, Anghelos avu parte de două surprize. Prima a fost miercuri seară, după denie. Un cunoscut îi duse la şcoala evanghelică să le arate cât de strălucit era centrul de educaţie al grecilor de acolo. Cel care-i conducea pomeni un nume care avu darul să-l scoată pe Anghelos din indiferenţă şi să-i reamintească răspunderea: Theofilos Kairis. Savantul predase la această şcoală, pe care o luminase cu spiritul lui. Anghelos legă această amintire de altele pe care le trăise în copilărie. Îşi aminti de noaptea când îl dezgropaseră fanaticii, de sora lui părăsită, de poveţele ei. De răspunderea pe care trebuie s-o aibă fiecare în tot ce face şi mai ales atunci când nu aude un glas venind din sufletul lui. Numele Kairis îi readuse toate acestea vii în amintire. Se gândea: cum era acum, când şi le-a amintit? Supus şi statornic? Ticălos? Vrednic? O privi

pe Rulio pe care o răpise de la prietenul lui prin crimă şi viclenie. Se ruşină. Remuşcarea i se răsuci în suflet ca un cuțit în rană. Din clipa aceea îşi pierdu buna dispoziție. Nevastă-sa îl văzu şi seara îl întrebă:

— Ce-ai pățit? Ai şi obosit?

Nu-i mărturisi adevărul. Se străduia să nu-i mai arate gândurile negre ce-l năpădeau. Continuă excursiile organizate de gazdele lor. Încerca din răsputeri să-şi ascundă sentimentul de vinovăție care îl măcina din nou? Era ca şi cum cele auzite în aceste zile în biserică despre prietenul trădător şi cel Ales care s-a jertfit l-ar fi privit îndeaproape şi pe el; recunoaşterea vinovăției îl ardea? Se simțea obosit. Tot căutând să rămână puțin singur să-şi limpezească gândurile şi să se mai liniştească, spuse că ar vrea să se ducă la baie. Izbuti să meargă neînsoțit? Se dezbrăcă într-o încăpere, îşi prinse un prosop în jurul trupului şi trecu în sala încinsă de căldura aburului? Până ți se obişnuiesc ochii nu vezi la doi paşi. Anghelos înaintă târându-şi saboții pe dale. Găsi o bancă, se aşeză, începu să transpire. Se simțea bine, ca şi cum ar fi lăsat afară gândurile ce-l chinuiau. Când începu puțin să distingă, avu o altă surpriză. La început nu-şi crezu ochilor, se gândi că aburii transformaseră chipul din fața lui, deoarece nu era cu putință ca un mort să învie şi să-l privească cum îl privea. Se îngrozi, înlemni. Îşi frecă ochii să vadă mai bine. O clipă crezu că s-a înşelat. Celălalt îşi întorsese privirea în altă parte şi rămase nemişcat? Anghelos se gândi că nu-l recunoscuse. Dar curând ochii·i se obişnuită cu aburul şi deveni tot mai sigur. Era stupefiat. Se apropie şi şopti:

— Lukas... tu eşti?

— Da, frate, îi răspunse acesta trist.

Acelaşi glas, dar mânios. Anghelos bâlbâi:

— Trăieşti?

— Trăiesc...

De fapt, voia să spună „Trăiesc murind...”

Anghelos prinse curaj:

— Trebuie să-mi mărturiseşti ce s-a întâmplat.

Acesta nu-i răspunse imediat. Anghelos se gândi că şovăia de teamă să nu-l audă cei din jur. De aceea îi propuse grăbit:

— Să ieşim... Să fim singuri.

Lukas îl opri:

— Aşteaptă.

Să aştepte ce? Nu-l lămuri. Peste câteva minute uşa se deschise în grabă de două-trei ori şi cei care se încălziseră prea tare ieşiră afară. Rămaseră singuri. Când se asigură că nu-i auzea nimeni, Lukas începu să-i înşire toate necazurile prin care trecuse. După nenorocirea de la Arkadios, se întovărăşi cu un alt grup de răsculaţi. La un moment dat s-au trezit încercuiţi de lefegiii turci care se năpustiră asupra lor, îi măcelăriră. Iar când se aşternu noaptea, veniră ţăranii din împrejurimi să-i îngroape pe cei căzuţi. Pe el îl găsiră viu, dar măcelărit, fără piciorul drept şi fără mâna stângă.

— Iată...

Abia acum văzu Anghelos în ce hal era cumnatul său. Din cauza aburilor nu reuşise să-şi dea seama. Încercă să-şi ascundă groaza, ca să nu-l rănească.

— Şi după aceea? întrebă din nou.

— Cum să mă mai întorc acasă în halul în care ajunsesem? Să fiu povară pentru nevastă-mea? Să o fac şi pe ea sclavă? Nu încăpea discuţie. Am plecat din viaţa ei. Am eliberat-o.

— Aşa? se miră celălalt care asculta. Te-ai dat mort? Cum ai putut?

— Şi tu ai fi făcut la fel. Când iubeşti, eşti în stare de orice. Nu zic că ţi-e uşor să hotărăşti. Numai eu ştiu cât m-am chinuit la început. Mă rodea dorul s-o văd. Numai, despre ea doream să aflu. Despre ea şi fiul meu. O dată am reuşit... I-am văzut.

— Unde?

Cumnatul era tot mai surprins.

— În biserică, la nunta ei.

— La Tinos?

— M-am ascuns sus. Şi acum o mărturisesc primă dată.

La un moment dat copilul a scăpat şi s-a apropiat de mine. A urcat şi m-a văzut. Dar s-a speriat.

Anghelos îşi aminti clipa aceea, ca şi cum ar fi trăit-o doar ieri. Îşi aminti că nepotul s-a întors speriat şi şi-a pus mânuţa într-a lui. Văzând ce sacrificiu făcuse nenorocitul să dispară din viaţa alor săi, Anghelos îngheţă când se gândi la ce făcuse el din dragoste. Iar comparaţia, care îi veni fără voie, îi spori vina. Simţi că i se taie respiraţia.

— Să ieşim, îi spuse lui Lukas, ca şi cum s-ar fi sufocat înăuntru.

— Du-te tu. O să vină să mă ia.

— Totuşi nu mi-ai spus. Cum ai ajuns aici?...

Lukas îl întrerupse:

— La ce ţi-ar folosi?

— Vrei să fac ceva?

— Pentru mine nu. Mă descurc, slavă Domnului. De ea să ai grijă. Să nu-i spui că m-ai văzut, fiindcă n-o să puteţi să-mi daţi de urmă... Lasă toate aşa cum s-au întâmplat.

Îi luă mâna şi i-o strânse. Prin asta îl făcu să-i făgăduiască: să nu strice nimic din ceea ce el hotărâse. Şi cum stăteau goi în aburi, niciunul nu-şi dădu seama de lacrimile celuilalt. Fiecare le simţea pe ale sale.

Anghelos ieşi grăbit. În loc să se gândească la cel pe care-l lăsase înăuntru, cu puţin înainte de a bate clopotele de seară, începu să se gândească la sine, ca şi cum el ar fi fost cel măcelărit.

Capitolul X

DE CÂTE ORI ÎŞI AMINTEA ACEASTĂ întâlnire, Anghelos îşi dădea şi mai mult seama ce grozăvie făcuse şi remuşcarea îi sporea. Sacrificiul lui Lukas îi arăta şi lui ce datorie avea din dragoste: trebuia s-o fi lăsat pe iubita lui cu cel care venise primul şi care pe deasupra îi era şi prieten. Dragostea adevărată îl caută pe cel cu sufletul mărinimos. Ea cere bărbatului vitejie, demnitate, nu să ajungă de plâns. Anghelos ştia prea bine că ar scădea în ochii nevestei lui dacă adevărul ar ieşi la iveală; iubirea pe care i-o arăta ar deveni patimă întunecată. Toți care vor afla de ce-a fost în stare îl vor ocoli. De aceea, ca şi cum adevărul lui Lukas ar fi fost strâns legat de al lui, nu suflă nimănui o vorbă că-l văzuse. Astfel, oricât l-ar fi tulburat neaşteptata întâlnire, când se întoarse la gazda lor se strădui să pară bine dispus. Nici în zilele următoare, cât o ținură în chefuri, nici la întoarcerea acasă avu grijă să nu arate nimic din ceea ce-l tulburase într-atât, puțin înainte de înviere. Chiar şi după ce se scurseră zile şi săptămâni iar lunile se făceau ani, păzi cu străşnicie taina. Se străduia s-o ascundă cât mai adânc, ca pe o întâmplare pe care n-o trăise aievea, ci numai şi-o imaginase în aburul acela. De câte ori îşi amintea de Lukas, de atâtea ori se simțea şi mai vinovat. Dacă nu-ți mărturiseşti vina, aceasta devine povară, foc ce-ți arde măruntaiele. Asta i se întâmplă lui Anghelos în anii care urmară. În loc să se bucure de căsnicie, aceasta îi stârnea numai remuşcare. Văzând cât de mult se înşelase din cauza patimii lui, se gândea că i se jucaseră numai feste în viață.

Până şi copilul, care se născuse la câteva luni după călătoria la Smirna şi era binecuvântarea lui Dumnezeu în casa lor, îl împinse să se gândească la ce făcuse. Ceasuri în şir avea impresia că râsul lui ar aduce cu cel al lui Dominikos şi că ar avea chiar expresia lui. Iar într-o zi, când îl văzu că atinge cu mânuțele corzile unei chitare, înlemni de teamă să nu-i semene cumva şi în privința asta. Ajunsese să se întrebe dacă el se culcase cu Rulio sau cel dispărut, care reînvia în ea şi-şi recăpăta locul cuvenit. Însă de câte ori îi venea un asemenea gând, o simțea lângă el pe nevastă-sa dulce şi duioasă, copleşindu-l cu iubirea ei. Sentimentul de siguranță că era iubit îi alunga îndată îngrozitorul gând. Se liniştea din nou. Numai câteodată părea obosit, sătul de toate. Dorea înțelegere de la ceilalți, dar fără să-şi mărturisească propriul adevăr, să spună cât de pătimaşă îi devenise iubirea şi unde ajunsese din pricina ei. Astfel, chinul lui îl învăță să aibă înțelegere pentru cei stăpâniți de patimă. Se convinse că omul pătimaş îşi pierde voința. Gândul îi ajungea şi la mama lui, care şi ea fusese împinsă de patima ei. Începu, pe cât trecea timpul, să fie măcinat de grija ei, să dorească să-i vorbească, cu speranța că poate dialogul îi va aduce puțină mângâiere lui însuşi. Astfel încât, o dată când se întâlnise cu Mathios şi tăifăsuiau în tihnă despre ale lor, îl întrebă şovăind:

— Spune-mi, ai mai auzit ceva de mama mea?

— Adică ce? începu acesta, ca şi cum i-ar fi înțeles tristețea.

— Dacă a mai apărut pe undeva?

Prietenul înțelese că Anghelos se chinuie, cuprins de remuşcări. Dacă ar fi putut, s-ar fi grăbit să i-o aducă. Dar asta nu-i stătea în putință. Se întâmplă însă mai târziu, de la sine.

Într-o noapte, Anghelos, ce călătorea la Atena, se îmbarcase pe un vas ce venea din Egipt. Ridicase ancora din Ermupolis şi când se lăsă întunericul, călătorii se grăbiră să se ducă la culcare. Anghelos însă, măcinat de aceleaşi gânduri chinuitoare, simțea că se sufocă în cabină. Ieşi pe

punte, unde se liniști privind cerul înstelat. Se îndreptă spre proră care era pustie. Se opri savurând frumusețea nopții. Atunci, în semiîntuneric, desluşi o siluetă feminină venind spre el. Avea mersul mamei lui. Cu cât se apropia de el, se încredința că era chiar ea, în ciuda anilor care se scurseseră de când n-o văzuse. Se mira că o recunoscu pe loc. Fiind prea târziu să mai ia o hotărâre, o întâmpină când se apropie şi se opri în fața lui. Se priviră.

— Eşti bine? îl întrebă cu glasul ei duios.

Iar el pe acelaşi ton blând:

— Dar tu?

Îi zâmbi cu amărăciune:

— Cât pot să fiu de bine după ceea ce am făcut.

În câteva cuvinte îi arătă cât se caia. Părea istovită. Şi îmbătrânită puțin în ochii fiului cel mare care-i păstra încă în amintire chipul de odinioară. Avea două cute la colțul buzelor şi părul îi albise la tâmple, semn că viața n-o răsfățase. Din milă şi din respectul de odinioară, Anghelos nu putea să se poarte dușmănos. Se arătă amabil, ca şi cum ar fi fost un străin care nu-i cunoştea trecutul, în ciuda necazurilor prin care trecuse Glykeria Vitsori în ultimii ani, frumusețea ei nu-şi pierduse noblețea. Era de mirare, când o vedeai şi-ți aminteai ce-a făcut, cum a fost cu putință ca o ființă ca ea să se arunce în prăpastia patimii care-i înăbuşise tot ce avusese mai frumos în suflet. Nimic nu mai trăda pe chipul ei cât de chinuitoare îi fusese patima. Părea purificată, nobilă, ca odinioară în casa ei, poate chiar mai mult, datorită experienței pe care o căpătase.

— Te duci la Atena? îl întrebă, ca şi cum n-ar fi ştiut de unde să înceapă.

— Da, câteva zile, pentru treburi.

Înduioşat, fiul continuă:

— S-au întâmplat multe de când ai plecat.

Iar ea, întristată:

— Ştiu totul despre voi. M-am făcut luntre şi punte să aflu.

— Şi despre Iannis, mamă?

Întrebarea era singura înțepătură ce-i mai rămăsese din câte îi pregătise înainte pentru a o judeca, dacă vreodată s-ar fi întâmplat să-i iasă în cale. Ea o primi blând. Fără voia lui, numai fiindcă aşa simțea, el o numise mamă. Îşi întoarse capul şi izbucni în hohote. Îşi mărturisea astfel păcatul ei, se dădea bătută. El, care nu suporta să vadă o femeie plângând – nu i se mai întâmplase de când îi adusese lui Rulio vestea despre pierderea mirelui ei – se simțea acum stânjenit să o vadă pe mama lui înlăcrimată şi-i spuse:

— Poate că asta i-a fost soarta.

Mama îşi şterse încet ochii:

— Toate sunt aşa cum ni le scrie soarta. Până şi patima ce te cuprinde din senin. Spun asta fiindcă aş vrea să-mi arăți înțelegere. Eşti bărbat cultivat. Şi aşa judecă-mă mai întâi, nu ca fiu. Ca un bărbat străin şi matur. Dacă n-ai trăit ceva asemănător, nu se poate să înțelegi ce înseamnă patima.

Fără să vrea, prin mărturisirea ei şi prin îndurarea pe care o cerea, îl duse cu gândul la propria lui vină, la propriul lui chin, mai întâi al dragostei oarbe şi apoi al remuşcărilor. Dar ce altceva îl făcea acum să stea fără mânie în fața ei, decât o mărturisire nerostită că şi el se cufundase în hăul patimii? Calmul lui era de fapt înțelegerea pe care i-o arăta. Căutând să compare peripețiile şi încercările prin care trecuseră sufletele lor, o întrebă simplu:

— Cum ai petrecut anii aceştia?

— N-o să-ți ascund nimic. Spune-mi doar atât: ai iubit vreodată, puternic?

— Da, îngăimă el.

— Cu pasiune, băiete? stărui ea, ca şi cum el n-ar fi înțeles. Într-atât încât să nu ai nimic altceva în gând decât ceea ce-ți porunceşte dragostea? Aşa ai pățit?

— Da.

— Atunci pot să încep.

Începu să povestească cu sinceritate, fără să ascundă nimic. Iată ce spuse: Când plecase de acasă, se îmbarcase într-ascuns pe o corabie străină şi călători la Smirna, unde sosise cel care o făcuse să înnebunească de dragoste, un

arab chipeş care lucra ca hamal la circ. Îl găsi, îi spuse cât îl iubea. El se arătă indiferent; numai că se simțea măgulit, începu să-şi dea seama de cât valora, dacă o cucoană străină îl bagase în seamă, îl dorea, iar din dragoste pentru el părăsise tot ce avusese – casă, rang, familie. Îi spuse să-şi bage mințile în cap. Însă ea îngenunche la picioarele lui, rugându-l să o primească lângă el. Era bun, şi pe cât era de frumos, pe atât de cald în dragoste. O ducea bine lângă el, n-avea a se plânge. Chiar dacă o târa şi pe ea în mizeria lui, unde mergeau cu circul, chiar dacă se obosea prea tare. Era devotată dragostei şi numai când mintea i se limpezea puțin şi se gândea la copiii ei, îşi cântărea fapta necugetată. Apucase însă pe un drum care nu avea întoarcere. Începu să se amărască, însă pe vremea aceea el îi arăta şi mai multă bunătate. La fel şi copiii lui, când o duse acasă la el în Egipt. Pentru ei trudea aşa din greu. Ca şi cum le-ar fi fost milă că-şi părăsise totul de dragul tatălui lor, aceştia îi arătau prețuirea cuvenită. Acolo însă se îmbolnăvi. Nadil plecă din nou singur, să scoată pâinea şi pentru ea. Dar fiii lui crescuseră deja. Cel mare începu să lucreze la conacul unui grec care se îmbogățise din negoțul cu bumbac. Aduse vorba şi de ea. Iar mama acestuia, care se trăgea din Parga, ceru să o vadă. Îi întinse o mână de ajutor, rugându-l pe fiul ei să-i dea o slujbă. Ea se dovedi atât de utilă, atât de vrednică, acum, că patima i se domolise, încât stăpânii erau încântați. Ea scria toate hârtiile. Ceilalți o pizmuiau pentru priceperea ei. Era plătită bine, se temeau să nu plece. Îi dădeau chiar şi o parte din câştig. Astfel încât ea se căpătui, ajuta şi familia lui Nadil şi avea şi din ce să trăiască.

Când isprăvi de povestit, îl lăsă pe Anghelos să se gândească. Iar el arăta de parcă ar fi vrut să tragă din toate acestea o învățătură care l-ar fi ajutat la limpezirea propriilor frământări.

— Spune-mi, mamă, dacă ai fi ştiut de la început ce-ți hărăzea patima dragostei, cum o numeşti, la fel ai fi făcut?

Îl privi în ochi:

— Să-ți răspund cinstit?

El îi făcu semn că da.

— Da, fiule. M-ar fi oprit poate doar teama pentru ceea ce ar fi pățit Iannis. Celelalte le-aş fi părăsit. Patima pe care am trăit-o mi-a deschis viața, am cunoscut şi altele, față de câte ştiam până atunci. Or fi fost aventuri rele, dar am trăit... Şi ceea ce are importanță este să trăieşti din plin, să nu rămâi încremenit ca o stană de piatră. Dragostea, patima, oricare ar fi, te împinge aiurea, te face să trăieşti. Există riscul să pierzi totul. Dar creşti din nimicnicia ta. Nu ştiu cum să-ți explic altfel să mă înțelegi, dacă poți...

— Pot mamă, te înțeleg..., îi răspunse spontan.

Înțelegerea pe care i-o arăta vorbea de la sine. Tăcură puțin. Apoi o întrebă:

— Ți-e frig?

— Nu.

Fiul nu ştia cum să continue.

— De ce te-ai oprit?...

— Nu mai am altceva de adăugat. Iar ceea ce n-am spus, ai înțeles. Acum e rândul tău. Eşti fiul cel mare care hotărăşte.

Nu-i spuse altceva. Îl ruga doar să o sărute şi când buzele ei atinseră ochii împăienjeniți de lacrimi, se îndepărtă şi intră în cabină. Îl lăsă să chibzuiască, să judece singur ce va trebui să facă.

Când se întoarse la Ermupolis, Anghelos luase deja hotărârea, dar n-o spuse încă nimănui. Nici Amaliei care, chiar dacă s-ar fi mirat de neaşteptata întâlnire, sigur s-ar fi bucurat că mama lor trăia. Femeie era şi ea şi ar fi înțeles, ar fi şters amărăciunea de odinioară. Şi mărinimia tatălui lor, care în ultimele lui zile arătase că o iertase, ar fi învățat-o şi pe ea că doar Dumnezeu îi judecă pe cei care au greşit şi le hotărăşte pedepsele. Unde mai pui că pentru vinovății a căror conştiință se trezeşte nu există pedeapsă mai mare decât să se gândească uneori câte au stricat prin fapta lor, ba mai mult, atunci când au luat, fără voia lor, viața cuiva. Mare lucru, greu, să devii judecătorul celorlalți; trebuie să fii mai presus, ca Dumnezeu, şi puțini se învrednicesc de asta.

Soarta îi hărăzise lui Anghelos să poarte povara a·două taine. Dacă ar fi putut să încredințeze cuiva măcar una din ele, s-ar fi simțit uşurat, ca şi cum ar fi deschis o fereastră în el să respire puțin. Dar cum să pomeneşti de Lukas fără să te temi că vorba s-ar putea să ajungă la sora ta şi s-o tulbure? Va lăsa aşadar taina pe veci pecetluită în el, din moment ce aşa îi fusese scris Amaliei, să se mărite cu un altul şi, de fapt, aşa dorise şi Lukas. Cât despre mama lor, chibzuia înainte de a dezvălui surorii lui întâlnirea cu ea, până va aranja lucrurile aşa cum plănuia. Ce-ar fi folosit dacă îi mărturisea şi apoi lăsa totul la întâmplare, ca mama lor să îmbătrânească printre străini? Va trebui, când îi va vorbi, să aibă totul aranjat De aceea acționa acum cu grijă, în taină. Între timp, se duse şi o revăzu la Atena. Vorbiră ceasuri în şir, îi arătă că o iertase, fiindcă din această iertare căpătă nădejde să aibă şi el înțelegere pentru câte păcătuise. Se simțea uşurat. Simțea tot mai puțin supărarea în casă. Alungă gândurile care-l chinuiau.

Amalia şi Rulio nu bănuiau nimic. Mai ales prima, pe care cele două taine o priveau. Ca şi cum ar fi învățat că viața te trage înainte şi nu trebuie să te întorci la trecut, oricât l-ai iubit şi oricât te-a amărât, se dăruia din tot sufletul familiei. Îl cinstea şi-l iubea pe Antonis. Cu cât trecea timpul, cu atât mai mult se convingea că o merita din plin. Avea grijă de copii, care de la început se potriviră şi se iubiră. Iannis se ocupa de cea mică, o învățase jocuri şi cântece, iar ea nu făcea un pas fără el. Astfel încât crescură împreună iar Antonis şi Amalia se înşelau adesea şi credeau că copilul celuilalt era al lui. Nimic nu-i despărțea în sufletul lor. Ce altceva să-şi fi dorit Amalia, după cele prin care trecuse, ca să se simtă din nou fericită? Nimic mai mult. Toate îi mergeau bine din nou. Îşi făcea crucea şi spunea „slavă Ție, Doamne", ca şi cum s-ar fi temut că nenorocirea nu pleacă din viață. Şi stă la pândă undeva să te lovească din nou.

Iată că nu întârzie să apără. De Sfânta Maria, după masă, când pregătea soțului ei cafeaua s-o bea pe balcon, auzi că o strigă. Alergă şi îl găsi suferind; se ținea de burtă, gemea.

— Ce ai? îl întrebă.

— Mă doare, îi spuse. Aici. Şi-i arătă în partea dreaptă.

Ea se sperie. Trimise după doctor. Până să se înnopteze, chemă alți doi, cei mai buni din Syra; durerile soțului ei sporeau şi-i prinseră toată burta. Cei trei se hotărâră să-l opereze, chiar a doua zi. În timp ce îl duseră noaptea cu trăsura la spitalul nou, Amalia se temu că-l va pierde şi pe el. În urmă cu câteva zile, când el se trezise din somn, îi spuse că o văzuse în vis pe mama lui, care murise nu demult, bătând un clopot; că acesta atârna de un chiparos, undeva, în cimitirul unde era îngropată. Semn rău. Amalia, auzindu-l, îl alungă cu teamă ascunsă. Îi spuse că visele sunt născociri şi că-ți pierzi vremea când vrei să le dezlegi. În zadar însă spuse acestea. Antonis în sinea lui luase visul ca un semn rău. Se grăbi să meargă să se spovedească, pretextând că îi duce pe copii la biserică. Iată că presimțirea se adeveri. Operația se făcu inutil. Îşi dădu sufletul ținându-i mâna într-a lui. „Peritonită", spuseră doctorii.

Înainte de amiază, întreaga insulă aflase de moartea lui. Cei care îl cunoscuseră îşi lăsară treburile şi sosiră la el acasă ca s-o mângâie pe Amalia. Se gândeau ce vorbe să-i spună să o aline că era din nou văduvă şi atât de tânără, dar se opriră, deoarece o găsiră calmă, fără lacrimi. Vedea că soarta îi hărăzise să aibă toată viața parte de necazuri şi că nu-i rămânea decât să-şi împietrească inima şi să îndure. La înmormântare se ținu bine. Cei care o vedeau se mirau unde găsise biata femeie atâta curaj. Asta învățase datorită necazurilor care o năpădiseră. Chiar dacă fratele ei o asigura că va fi întotdeauna alături de ea, ocrotitor al copiilor ei – al ei îl socotea şi pe orfanul soțului ei – avea şi acesta casa lui, grijile lui şi va trebui să găsească singură o soluție. Se gândea să se intereseze de moştenirea tatălui – acțiuni, obligații, depuneri – şi de ce câştig i-ar aduce, ca să poată, la nevoie, să se descurce singură. Niciodată nu ştii ce se întâmplă... Aşa gândea, într-atât o speriase moartea lui Antonis. Celor din jurul ei le era milă de ea şi voiau s-o ajute. Şi nu numai ai ei – Anghelos, Rulio şi celelalte rude, în frunte

cu mătuşa Elisabet, care o socotea ca pe fiica ei – dar şi cei mai îndepărtaţi, prieteni şi cunoscuţi. Iar dacă ai fi cercetat mai îndeaproape bunăvoinţa lor, ai fi descoperit că nu era numai ca să o ajute, ci să răspundă propriei lor nevoi de a face bine.

Negoţul cu râvna şi lăcomia lui după câştig îi marchează pe mulţi şi face adesea din prieteni rivali, îşi pierd sufletul. Iar dacă o astfel de nenorocire se întâmplă adesea într-un loc, viaţa lui e pierdută, frumuseţea dispare. De asta se temeau aşadar şi în Syra, fiindcă aveau deja destule exemple unde poate duce goana după înavuţire. Ca să alunge răul, căutau uneori în jurul lor năpăstuiţi asupra cărora să-şi reverse bunătatea, să-şi dovedească lor înşile că rămăseseră oameni cumsecade, cu suflet. Astfel o găsiră pe biata Amalia şi nu mai pridideau să o ajute cu tot ce avea nevoie. La început Anghelos nu lăsă pe nimeni să-i ia locul. O ajuta ca întotdeauna, aşa cum cerea datoria de frate. După cele întâmplate, îşi puse în gând să-şi destăinuie prima din tainele lui. Dar şovăia încă, se temea să n-o facă şi mai nefericită. Nu se hotărî. Însă întorsătura din viaţa ei era încă un motiv care să-ţi dea de gândit: omul nu ştie ce-i hărăzeşte soarta, viitorul lui este înceţoşat. Soarta pregăteşte totul întrascuns şi trebuie să te temi de ce-ţi va aduce, să te temi de taina vieţii. Trebuie să consideri orice ţi se întâmplă ca pe o sfântă dezvăluire şi să o binecuvântezi.

La acestea chibzuia Anghelos după câte i se întâmplaseră.

Nici anul ăsta nu plouase, doar când şi când cădea vreo burniţă uşoară, chiar dacă toamna zburase şi se apropia iarna. În cisterne apa secase de tot. Oamenii, cum vedeau că se adună doi nori de vată, sperau că se vor strânge mai mulţi pe bolta cerului. Îndată însă sufla un vânt dinspre mare şi-i împrăştia repede şi în insulă se aşternea din nou dezamăgirea. La ţară, izvoarele aproape secaseră. Apa din puţuri coborâse. În alte locuri însă se revărsase ploaie potop. Se vorbea că la Anafi plouase cu găleata şi pâraiele se revărsau pe ţărmuri. Pesemne că era tot datorită

rugăciunilor acelui sfânt, Calinic. Şi dacă e aşa şi sufletul curat poate aduce binecuvântarea, atunci ar trebui ca păcatul să atragă necaz şi nenorocire. Se repetă oare mitul antic care spune că păcatul cuiva aduce molimă în oraş şi era pricina tuturor necazurilor? Fără să vrea, Anghelos, ce-şi simţea sufletul împovărat pentru câte îi adusese patima lui, se chinuia şi se învinuia mai mult decât trebuie. Vinovăţia nu-l lăsa să înainteze cu mintea limpede. Auzind că se tot vorbeşte despre pustnicul din Anafi, cădea pe gânduri. Ce-ar fi să se ducă să-l întâlnească? Poate va căpăta şi el puţină binecuvântare? Măcar să stea de vorbă cu el şi să-i ceară sfatul. O asemenea idee, ciudată pentru cei care ar fi auzit-o – să alerge un om vrednic şi cultivat ca el într-o pustietate să întâlnească un călugăr ca să-l întrebe ce trebuie să facă – este rezultatul exaltării şi ea. Dar Anghelos se hotărî. Spuse că se duce în Thira cu treburi. De acolo luă un alt caiac. Ajunse la Anafi pe ploaie. A doua zi dimineaţă se îndreptă spre coliba pustnicului.

— Mă primeşti lângă tine?

Celălalt îl privi pătrunzător:

— Cât timp...

— O să vedem.

Nu spuseră altceva. Pustnicul îi făcu loc să stea în colibă. Îl ospeţi cu ceea ce-i dăruiseră pescarii în trecere pe-acolo. Nu-i vorbi mult, să nu creadă celălalt că era curios să afle ce vânt îl adusese aici. Îl lăsă să-şi spună singur, când dorea, durerea. Până când, a treia zi Anghelos îl întrebă:

— Vrei să mă asculţi?...

Pustnicul îl cercetă cu privirea. Vorbi cu glas scăzut:

— Cu Dumnezeu vorbeşti!

— Unde e? nu-şi stăpâni Anghelos nedumerirea.

— Acolo unde priveşti!

Era în asfinţit, la ceasul când începură. Anghelos se aşeză pe nisip cu faţa spre soarele care cobora încet în mare. Călugărul stătea puţin mai încolo, învăluit în ceata amurgului. Cu cât înainta cu dureroasa lui mărturisire, ochii lui Anghelos lăcrimau iar pustnicul îşi pierduse chipul,

era ca şi cum păcătosul ar fi avut în faţa lui chipul lui Dumnezeu. Şi glasul care-l sfătuia cu duioşie, şi el se schimbă după puţin şi se amestecă cu evlavia serii, se contopi cu tăcerea lui. Anghelos asculta. Ascultă toată noaptea şi rămase aşa în întuneric, când călugărul intră în colibă. Ascultă până când orizontul începu să se albească şi se lumină de ziuă. Abia atunci se ridică Anghelos şi porni pe cărarea ce ducea de la colibă spre oraş. Căpătase un răspuns. Ştia ce are de făcut, cum şi când.

Se întoarse în insulă cu altă dispoziţie. Chiar dacă, atunci când pornise îi trecuse prin minte să-i dezvăluie lui Rulio, împins de remuşcări, întâmplarea cu Dominikos, acum, din răspunsul pe care-l căpătase, înţelegea că o asemenea mărturisire ar fi fost şi mai dăunătoare. Ar fi zguduit-o pe nefericita femeie, nevinovată, şi ar fi alungat fericirea de care, nebănuitoare, se învrednicise şi, în loc de dragostea de care era plină acum, inima îi va fi năpădită de sentimente întunecate de aversiune şi ură. Iată la ce rezultat ar fi ajuns... Ceea ce i se hotărâse acum era să şteargă propriul „eu“ şi toată grija lui să fie pentru Rulio. Cu asemenea iluminare venea acum acasă. Şi se întâmplă chiar din prima noapte să aibă parte de milă. Erau amândoi în pat, încercând să adoarmă. El rămase un timp cu pleoapele deschise în întuneric, gândindu-se la lucruri plăcute. Credea că Rulio, lângă el, adormise, întoarsă cu faţa la perete. Deodată, după puţin o simţi că se întoarce spre el, o auzi că-i spune cu blândeţea unei mame:

— Ştiu că te chinuie ceva. Nu trebuie să-mi spui, dacă tu nu vrei. Numai să fii sigur că pentru orice s-a întâmplat şi orice s-ar întâmpla de acum încolo, eu o să fiu lângă tine, ca să te ajut cât pot.

Ochii bărbatului se umplură de lacrimi, avea impresia că în vorbele ei încăpeau toate păcatele lui şi îşi căpăta iertarea. Îi strânse mâna.

— Îţi mulţumesc, îi şopti.

Din clipa aceea, îşi simţi sufletul uşurat. Prinse curaj, şi începu să vorbească despre celelalte taine; întâlnirea

neaşteptată cu Lukas care trăia, apoi cu mama lui. Rulio, mirată, îi întreba felurite amănunte, cum s-au întâmplat lucrurile, ce şi-au spus. Ceasuri în şir au stat de vorbă cu glas scăzut în întunericul cald în care licărea flăcăruia candelei. În cele din urmă îl sfătui:

— Trebuie să-i spui negreşit Amaliei.

— Să-i spun că Lukas trăieşte?

— Şi asta. E treaba ei. Nu ştii ce poate gândi. Las-o să cântărească singură.

Anghelos privi candela care lumina încăperea. I se păru asemenea unui suflet care îl ascultase şi era de aceeaşi părere cu Rulio. Uneori multe lucruri din jur capătă alte simboluri, ca şi cum ar fi îndemnuri venite din alte lumi.

— Altminteri tu o să porți răspunderea, adăugă Rulio.

Vocea îi era blândă. Îl înduplecă. A doua zi după masă îl văzu că se îndreaptă spre casa părintească. Se duse la sora lui şi o luă pe departe, ca şi cum ar fi vrut să-i ghicească sentimentele. Ea înțelese imediat, îl întrerupse:

— Treci repede la subiect. Ai găsit-o? Ai întâlnit-o?

Îi mărturisi adevărul. Amalia lacrimă. Se vedea că-i era dor de mama ei, în pustietatea pe care i-o aduseseră în jur atâtea morți.

— Şi ce-ai de gând acum? îl întrebă.

Îi destăinui planul: să se întâlnească toți trei.

— Să-ți spun cum mi se pare? adăugă ea. Ca şi cum ar fi înviat un mort.

Anghelos socoti că vorba se potrivea mai mult pentru Lukas. Dar se gândea că ar fi împovărat-o prea tare să-i dezvăluie în aceeaşi zi şi taina despre bărbatul ei. Peste trei zile, veni din nou şi-i vorbi şi despre Lukas. Amalia era uluită. Căzu pe gânduri. Două nopți nu dădu geană de geană. A treia zi se duse dis-de-dimineață la biroul fratelui ei şi-i spuse cu hotărâre:

— O să mă duc să-l întâlnesc. Cu tine sau singură. O să-l aduc înapoi, orice s-ar întâmpla.

— Te-ai gândit bine? îndrăzni el s-o întrebe.

— Da. Nu am de ales, asta trebuie să fac.

O privi în ochi.

— Ştiam că asta vei răspunde. Spune-mi aşadar cum să te ajut.

— Vreau să mă duc singură.

O întrebă din priviri: De ce?

— Îl cunosc eu, mi-e teamă să nu se ascundă. Numai astfel îi voi învinge noblețea. Trebuie să ies şi eu învingătoare.

Nu-l lăsă pe fratele ei să obiecteze. Din tonul ei calm, se vedea iubirea ce i-o purta lui Lukas, sentimentul datoriei ce-o însufleța.

Anghelos nu-şi luase privirea de pe fața ei. Era fermecat, văzând frumusețea sufletească a surorii lui. Îi făgădui:

— O să-ți pregătesc călătoria.

Nimic altceva. Deschiseseră larg uşa, să intre lumea.

Capitolul XI

PREGĂTIREA CĂLĂTORIEI A DU-rat o lună. Nu numai fiindcă Anghelos voia s-o scape pe Amalia de oboseală inutilă şi căuta cel mai bun vapor, dar şi fiindcă trebuia să dea de ştire la Smirna cunoscuților săi că sora lui se va duce acolo, să aibă grijă de ea şi, dacă ar avea nevoie de ceva, s-o ajute. Pornea singură, o femeie într-o lume necunoscută. Nepriceputâ la călătorii, ieşea prima dată în lume, nu ştiai ce i se poate întâmpla, să nu cadă cumva în vreun necaz. La toate se gândea. La început s-a necăjit că ea nici n-a vrut să audă să călătorească împreună, dar acceptă. Avea încredere în inteligența ei, era sigur că va izbuti. Uneori femeile văd mai bine, cu instinctul, ce trebuie să facă să izbutească şi reuşesc; sunt gata să treacă piedici, să învingă. Adevărul era că decât să lupți cu un om încăpățânat ca Lukas, mai bine te laşi păgubaş. Cum să-l clinteşti din credința lui şi să-l faci să accepte să fie povară celor dragi? Invaliditatea este o povară pentru toată viața. Dragostea nu-l lăsa să-i vadă chinuindu-se din pricina lui nici pe nevastă-sa, nici pe copil. O arătase în felul lui mărinimos, atunci când se ascunsese în biserică la nunta ei şi urmărise slujba. Celui care ajunge aici, să alunge copilul din fața lui, plângând pe ascuns, în clipa când se celebra Sfânta Taină, nu-i mai poți scoate cu una cu două din cap hotărârea. Se pierde, dispare din viața lor, nu se mai uită înapoi, nu-i chinuie – aşa cel puțin crede el – pe-ai săi.

Amalia se gândea la toate acestea şi de aceea hotărî să se ducă singură să-i dea de urmă. Va izbuti numai dacă se va

dovedi la fel de înverşunată şi ea. Te minunai când vedeai că tânăra femeie, care până mai ieri era o fetişcană, îşi făurea atât de repede, după toate nenorocirile câte o loviseră, soarta ei. Sunt şi unii care primesc loviturile şi, în loc să se zbată să scape, se lasă izbiți de val. Fiecare cu firea şi cu forța lui.

Totuşi Amalia avea şi alte gânduri înainte de a porni la drum.

Mai întâi copiii, care erau mici încă şi aveau nevoie de îngrijire şi să nu se simtă singuri. Voia să-i pregătească, să-i poată lăsa la fratele ei cât va lipsi ea. În călătorie ştii când pleci, când te întorci însă... S-ar putea să lipsească mult timp... Să dea Domnul să iasă totul bine. De s-ar întoarce împreună cu cel care va fi tatăl copiilor... Şi asta altă grijă. Cum să le potriveşti, să aşezi pe un făgaş noua viață alături de un invalid... În plus, mai era şi vestea despre mama ei. Dar treaba asta o amână. Nu s-ar fi schimbat nimic, dacă lucrurile rămâneau aşa până îl va aduce înapoi pe Lukas. Teama ei era de el, ca nu cumva, din noblețe, să fi plecat mai departe. Atunci totul ar fi fost în zadar.

Începu să pregătească cu grijă copiii pentru vremea cât va lipsi. Le spuse că pleacă şi lăsă în vorbele ei o portiță: călătoria s-ar putea să le aducă ceva bun. Nu-i lămuri însă ce va fi, fiindcă nu era deloc sigură. Îi pregătea doar, ca să nu cadă brusc din nori când va apare cu un străin şi le va spune că este tatăl lor. Şi acesta va fi un lucru greu: cum să găseşti cuvinte care să pregătească sufletele copiilor pentru surprize? Făcu cum o tăia capul şi lăsă celelalte în grija Domnului care o va ajuta. Când sosi corabia pe care o alesese Anghelos, se duse la biserică seara şi făcu o făgăduială. A doua zi dimineață, în zori, îşi sărută copiii, pe cei mari şi plecă împreună cu fratele ei. O conduse până în cabină şi o povățui, îi repetă ce va trebui să facă, orice s-ar întâmpla. Începea să fie nelinişti.

— Ai grijă, o sfătuia încă, în timp ce sirena vaporului anunță ridicarea scării.

O lăsă în ultimul moment şi chiar şi pe chei, învăluit în ceața dimineții, o tot povățuia.

Însă ea nu reținu nici jumătate din câte o dăscălise fratele. Îşi avea planul ei. Prima grijă era să dea de Lukas fără ca el să afle că-l caută cineva. Altminteri ar fi bănuit că-l caută nevastă-sa şi din ambiția de a nu hotărî nimeni în locul lui, se va grăbi să dispară, să nu dea ochii cu ea. Se gândea la sacrificiul lui şi voia să-i apară în față pe neaşteptate, la fel de hotărâtă şi ea să nu se dea bătută. De aceea când ajunse la Smirna, nu se duse la prietenii lui Anghelos, care-o aşteptau în port. Ieşi pe ascuns şi în zadar o căutară. Se pierdu în marele oraş, se înfundă într-o mahala. Cu haine turceşti, cu vălul pe față, încă de a doua zi începu să treacă prin fața băii unde fratele ei îl întâlnise pe Lukas, trăgând nădejde că-l va găsi într-o bună zi. Stătea pe jos şi avea într-un coş mărfuri pentru îmbăiat – ulei de dafin, plante mirositoare, pietre – chipurile ca şi cum şi-ar fi câştigat traiul. Tot întreba şi cerceta cu vorbe măsurate, să nu se trădeze. Dar fără rezultat... De ce? Dacă soțul ei încetase să mai vină acolo ca să i se piardă urma? Dacă s-o fi dus în altă parte? Unde? Îl va găsi ea, oriunde ar fi. Începu să cutreiere toată Smirna. Rătăcea prin bazaruri, se ducea în mahalalele sărace, stătea ca o cerşetoare în fața cafenelelor şi bisericilor, să caute să se uite cu ochii ei, doar-doar îl va descoperi. Astfel petrecea zile şi săptămâni în şir. Era ca şi pierdută pentru cei care o aşteptau. Se neliniştiră, îi scriseră lui Anghelos. Iar el le răspunse că se dusese să stea în altă parte – ce să le spună? – şi că le va scrie. Bănuia Anghelos că soră-sa îşi urmase planul ei şi nu dispera. Însă tot era neliniştit. Orice ai zice, Smirna era un oraş mare în alt stat, lume multă şi de tot felul. Buni, răi. Greci amestecați cu străini, necunoscuți. Ți se putea întâmpla uşor o nenorocire şi să nu poți da de urma răufăcătorilor. Astfel se auzea adesea de dispariția femeilor tinere – cu siguranță răpite ca să fie aruncate în vreun harem. De ce să excludă una ca asta şi în cazul Amaliei care, chiar dacă i se întâmplaseră atâtea necazuri în viață, strălucea de frumusețe, ai fi zis că tristețea devenise farmecul ei. Din cauza amărăciunilor, căpătase o noblețe aparte. Dar cum îşi dădea seama şi singură de asta,

avea grijă să nu se arate, îşi acoperea faţa cu văl. Dar, de cum îl dădea puţin într-o parte, ochii ei violeţi îl vrăjeau pe cel care-i vedea. Iar mâinile îi apăreau din zdrenţe ca nişte crini, fiindcă la ele nu se gândise să le păteze cu nicotină, să ascundă adevărul. De toate avea grijă şi astfel, o vreme, se descurcă. Nenorocirea însă îi dădea târcoale. O citi în ochii unuia care o tot privea, dar nu-i vorbea ca să nu-i dezvăluie gândul. Voia doar să afle încotro se îndrepta când ieşea din larma bazarului, pe unde umblă, în ce pustietăţi se pierde. O urmărea îndeaproape. Amalia îl văzu şi se feri. Se ascunse undeva, dispăru. Răsuflă uşurată, crezând că a scăpat. Însă a doua zi, în amurg, într-o altă mahala, el îi apăru din nou în faţă. Părea un derviş, plin de patimă şi forţă. Amalia se temu. Dacă o urmărea şi afla că locuia singură, nu va mai putea să-i scape. O va răpi şi nici nu va putea să crâcnească. Va fi pierdută. Se grăbi să dispară din ochii lui, intră în bazar, se amestecă prin mulţime şi, cu răsuflarea tăiată, privea în toate părţile, să se asigure că n-o mai urmăreşte. Pentru un ceas se linişti. Dar când picioarele i se tăiau de oboseală şi-şi zise să le răcorească şi să-şi stingă setea, atunci, la izvor, insul, apăru din nou. Înainte ca ea să-şi revină, întinse mâna şi-i trase vălul de pe faţă, o văzu şi izbucni în râs, privindu-i frumuseţea strălucitoare. Era mândru că nu se înşelase şi o urmărise cu atâta râvnă.

— Güzel… îi spuse alintând-o.

Ea, presimţind ce se va întâmplă, se cutremură de spaimă. Acum că o văzuse nu mai putea să-i scape. Dar, în surprinderea ei, îi fulgeră un gând, sări deodată şi porni să alerge ca o căprioară. Alerga desculţă şi picioarele o dureau din cauza caldarâmului. Dar îşi stăpânea durerea şi dorea să scape cu orice preţ. Simţea, în teama ei, că sosise ceasul să ceară ocrotire şi ajutor. Acum trebuia să bată la uşa cunoscuţilor care o aşteptau, să le mărturisească ce i se întâmplase. Cum îl auzea pe urmăritor strigând pe limba lui şi era cât pe-aci s-o ajungă, căută din priviri casele. Îşi aminti deodată că se aflau chiar în mahalaua Hatzifrangu, unde locuiau cunoştinţele lui Anghelos. Soarta bună o

îndemnase într-acolo. De-ar avea forță să ajungă până la poarta lor. Picioarele n-o mai țineau, sângerau din cauza pietrelor. Iată, se milostivi Dumnezeu. Zări casa pe care o căuta, o recunoscu fiindcă trecuse şi altă dată pe-acolo. Ajunse pe scară, bătu tare, țipă:

— Deschideți! Deschideți! Sunt sora lui Anghelea Vitsoris!

Murea de spaimă să n-o prindă urmăritorul ei. Dar, ca şi cum cei din casă o aşteptau, îi deschiseră uşa îndată. Şi ea se repezi şi căzu pe primele trepte, ai îi zis că nu mai avea forță să rostească măcar o vorbă în plus. Se stingea de oboseală. Dar atunci, o trezi, o înfiora un glas drag ei pe care nu-l uitase:

— Amalia!

Nu-şi putea ascunde surprinderea, iar cel care-o strigase la fel, fiindcă nu-şi închipuise că o va vedea în halul acela, desculță. Cum el nu mai prididea să se minuneze, ea îşi recăpăta glasul. Şi înainte încă să-l vadă, rosti:

— Lukas!

Ai fi zis că strigătul îi luase tot suflul. Găsi forță să ajungă în fața lui şi să-l îmbrățişeze. Îl făcu să plângă şi pe el cu plânsul ei, să nu-şi găsească vorbele. Nu-i spuse decât:

— Ridică-te, draga mea, ridică-te! Acum că ai venit.

Cei din jur erau uluiți. Dar nu aveau nevoie de explicații. Înțeleseseră îndată. Pe compatriotul lor pe care-l găzduiau în ascuns, cu rândul, grecii din Smirna îl căuta nevasta lui şi acum îl găsise. Amănuntele poveştii lor vor fi aflate după aceea, în zilele următoare, cât o vor găzdui şi pe ea. De aceea stăpânii casei se aplecară şi o ridicară spunându-i:

— Bine îți zice, ridică-te. Anghelos ne-a scris de tine. De două luni te aşteptăm... Unde ai dispărut?

O ridicară şi o conduseră în sală. Şi, înțelegând că era primul ceas sfânt al soților care se revedeau după o lungă despărțire, îi lăsară singuri să stea de vorbă. Ieşiră din încăpere, dar prietenul lui Anghelos trăgea cu urechea să poată să-şi facă apariția la timp, dacă ar fi fost nevoie. Cu cât înainta discuția, cu atât devenea mai neliniştit. Vedea cât de înverşunați erau amândoi în ceea ce hotărâseră. Nevasta

invalidului căpătase parcă noblețe din noblețea lui şi nu mai voia să-i îngăduie să mai trăiască departe de familie. Va rămâne cu el, va fi şi ea vrednică de milă dacă nu va reuşi să-l înduplece. Îi vorbi limpede, îl rugă să preia el răspunderea pentru ea şi pentru cei doi copii. Nu avea dreptul să-şi pună sentimentele mai presus de ale celorlalți, considerându-i nevrednici de el. Îl convinse că, fie şi aşa, invalid, ea şi copiii aveau nevoie de el. La toate câte îi spunea el, cu binecunoscuta-i înțelepciune, ea găsea răspuns. În cele din urmă se dădu bătut. După trei ceasuri, deschise uşa şi spuse gospodarilor·care-i găzduiau:

— Intrați, am terminat.

— Aşadar? întrebă stăpâna.

— Vom pleca împreună spre Ermupolis, răspunse Lukas cu ochii în lacrimi. M-a învins.

— O să ne povestiți totul la masă. E gata deja. Şi sper să aveți poftă de mâncare.

Dar Amalia, care le simțea bunătatea ca şi cum ar fi fost rudele ei, îi întrebă:

— Vreți să fiu sinceră?

— Bineînțeles.

— Nu vreau decât să dorm. Nimic altceva. Să dorm zile în şir. Sunt luni de zile de când n-am închis ochii. Acum mă simt iar bine ca să am somn.

— O să mergeți repede la culcare, îi spuse stăpâna casei care o înțelese. Vă promit.

Au mâncat repede, au băut un pahar de vin în semn de bun venit. Când îi conduseră să doarmă amândoi în aceeaşi cameră, Amalia îi luă mâna lui Lukas, zâmbi şi adormi imediat. După atâta oboseală şi amărăciune, era istovită. Iar bărbatul ei, care o simțea lângă el fericită, nu se grăbi să adoarmă, se gândea dacă nu cumva greşise în viață cu judecata lui.

În timp ce se petreceau acestea în Smirna, şi în Syra toate mergeau bine. Asta nu înseamnă că nu se întâmplaseră şi lucruri neplăcute cât a lipsit Amalia. Unii s-au îmbolnăvit, alții au murit. Au fost şi alte necazuri, dar nu încap toate în

paginile unei cărți. Aşa că te opreşti la întâmplările eroilor pe care ți i-ai ales. Lor, slavă Domnului, nu li s-a întâmplat nicio nenorocire.

Amalia îşi făcea griji pentru copiii ei. Cum le mergea oare fără mama lor? Or fi cuminți în casa unchiului Anghelos, or avea răbdare s-o aştepte? Şi asta până când? Absența ei dura mai mult decât îşi închipuiseră. Nu aveau nicio veste de la ea, nimic. Anghelos se temea să născocească ceva, să nu apară după aceea mincinos. Ar fi fost mult mai rău dacă îi păcălea. Îşi măsura cuvintele. Rulio se purta cu ei cu dragoste de mamă. Copiilor le mergea bine. Ai fi zis că erau cuminți dintr-un fel de presentiment pe care-l au de obicei copiii. Era de mirare să vezi câtă grijă avea băiatul pentru fetiță, de parcă ar fi fost frați buni.

Ce să te faci însă cu lumea din jur? De cum văzu că Amalia lipseşte – chiar din primele zile – intră la bănuieli. Unde se dusese? De ce plecase? Iar cum familia ei nu scoase o vorbă, curiozitatea spori. În zadar îi întrebau unii pe Anghelos sau pe Rulio. Primeau acelaşi răspuns:

— O să vă spună ea singură când o veni.

Nimic altceva. Însă acest „când" putea fi luat şi drept „dacă vine". Acelaşi lucru auzeau şi de la verii ei, Ghiorghis şi Mihalis, şi de la mama lor, ca şi cum ar fi deprins lecția de la Anghelos sau n-ar fi ştiut adevărul. Cu cât trecea vremea şi se scurgeau lunile, fără să dezlege nimic din această taină, unii, amintindu-şi de dispariția Glykeriei Vitsori, se întrebau într-ascuns dacă nu cumva Amalia i-o fi semănat mamei ei. Uitaseră cât de nefericită fusese biata de ea şi vorbeau fără să se gândească. Gura lumii numai țărâna o închide...

Într-o bună zi, lumea din Ermupolis rămase înmărmurită după ceea ce văzu într-o dimineață pe chei. De pe vapor coborâse Amalia împreună cu soțul ei, invalid. Nu murise, aşa cum se spusese. Ea îl găsise şi îl aducea acasă. Îi era de-ajuns că trăia şi tare se bucura nefericita femeie. Nici că-i păsa de grijile care-o aşteptau. Se văzu asta de cum debarcaseră în Syra. Sosind pe neanunțate, nu-i aştepta nimeni, iar ea îl sprijini pe umărul ei ca să-l coboare de pe

vas. Era devreme încă, abia se luminase de ziuă şi nu s-a nimerit să întâlnească oameni cunoscuți pe chei. Dar chiar şi necunoscuții, de cum o văzură încercând să coboare singură scara vaporului, alergară şi o ajutară, îi luară povara, îl urcară într-o trăsură. Ea le mulțumi şi încercă să-şi înghită lacrimile, să n-o vadă nimeni. Plângea de fericire. La rândul lui, şi bărbatul ei avea ochii împăienjeniți. Îl dojeni blând, când urcară în trăsură:

— Stăpâneşte-te, îi spuse. Ce-i asta...

Îi era de-ajuns că lăcrimară cei care-o ajutaseră. Văzu că, înainte de a porni trăsura, aceştia alergară spre piață, unde abia se deschideau primele prăvălii. Astfel încât atunci când trăsura trecu prin fața lor, vânzătorii stăteau nemişcați, ca şi cum ar fi vrut să-i cinstească. Îi salutau muți de uluire. Dar pe cât de tăcuți rămaseră până se îndepărtă trăsura, pe atât începură să se agite când aceasta trecu. Strigau, alergau discutând ce văzuseră. Vorba se întinse repede. În jumătate de ceas aflase tot oraşul. Avea din nou ce să sporovăiască şi de ce să se minuneze.

Înainte de a ajunge acasă, Anghelos aflase de sosirea lor. În clipa când trăsura oprea în fața casei, apăru şi el de pe cealaltă stradă. Bucurie nestăvilită, urări de bun venit, emoție... Nici nu pot încăpea în cuvinte. E de-ajuns să spunem că în jur, la ferestre, la uşi apărură toți vecinii şi le urară bun venit, cu ochii în lacrimi. Chiar dacă se mirau tare cum de scăpase Lukas şi cum de îl găsise Amalia şi-l adusese acasă, îşi păstrară răbdarea să afle chiar din gura lor, când îşi vor trage sufletul după oboseala călătoriei. Vedeau că Lukas abia aşteaptă să intre în casă şi să plângă. Îşi închipuiau cât va plânge când va apare Rulio cu cei doi copii. Dar iată ce se întâmplă. Îndată ce acesta îşi văzu copilul, pe care-l lăsase de trei ani, iar acum îl găsea băiat mare, Lukas îşi deschise brațul şi băiatul, de emoție, se cuibări la pieptul lui. Se bucura că-şi revedea părintele şi începu să plângă şi el. Rămaseră aşa un timp plângând strâns îmbrățişați. Lukas o prinse apoi la piept şi pe fetiță, o sărută. Era şi aceasta copilul lui acum. Nu fiindcă îi era milă

că e orfană, ci pentru că avea o datorie față de părintele mort care fusese părinte şi pentru copilul lui. Dorea acum să-i întoarcă binele. Fetița părea încurcată. Chiar dacă mamă-sa îi spusese că această călătorie s-ar putea să-i aducă ceva bun, una ca asta nu-şi închipuia. Era surprinsă. Dar, din moment ce toți în jur se bucurau, şi cel mai mult Iannis, fu cuprinsă şi ea de bucuria lor. Se linişti încă din primele zile, văzând că în casa lor intrase cineva care-i purta de grijă şi căruia i se citea bunătatea pe chip. Îl îndrăgi şi ea. Pe scurt, cu copiii n-au fost probleme. Toate mergeau bine. Când Anghelos se încredință de acest lucru, începu să-i vorbească surorii lui despre mama lor. Îi spuse ce plan făcuse şi-i ceru părerea. Amalia încuviință totul, dar dori ca, înainte de a porni, să-i spună adevărul şi lui Lukas. Zis şi făcut, îi dezvălui soțului ei totul despre mama ei.

— Toți facem greşeli, îi răspunse, fără să se arate mirat, ca şi cum ar fi ştiut dinainte câte auzise. Anghelos a cântărit bine.

Le dădu şi el încuviințarea. Anghelos plecă atunci să-şi pună în faptă hotărârea. Să o aducă pe mama lor în Andros, într-o casă cumpărată de el, şi să trăiască acolo. Celor care o vor întreba le va spune că o adusese aici respectul pentru amintirea Evanthiei Kairi care-i fusese învățătoare. Astfel va fi ferită de gura lumii. Andros e aproape, la doi paşi de Syra. Soluție mai bună nu exista. Totul se împlini aşa cum chibzuise.

Mama lor se mută în Andros, chiar în oraş. Începu să se bucure de respectul lumii din jur. Cu cât trecea vremea, nu trădă nimic despre drumul pe care-l apucase în tinerețe. Părea o femeie cultivată. Iar copiii ei, care veneau vara, de sărbători, şi petreceau câteva zile cu ea, într-atât îşi dădeau seama şi ei cât o prețuia lumea din jur, că începură să şteargă cele trecute, ca şi cum ar fi fost vorba de o altă femeie. Astfel vechea poveste se închise. Însă se întâmplă ceva care-o necăji pe mamă. Amalia şi Anghelos îşi ziseră odată să o aducă şi pe mătuşa Elisabet, fără să o pregătească dinainte. Îi spuseră că merg la casa de la țară în

Andros. Abia când puseră piciorul pe insulă, îi dezvăluiră adevărul. Aceasta se încruntă dintr-o dată, amintirea vechii întâmplări o durea încă. Se purtă rece cu sora ei. Nici sărutări, nici lacrimi la revedere. Cuvintele îi erau măsurate, ca şi cum nu i-ar fi fost soră. Iar când a doua zi ceru să se întoarcă la Ermupolis, cu puțin înainte de plecare, îi spuse cu asprime:

— Sper că acum, când ai îmbătrânit şi tu, să-ți fi schimbat judecata şi să apreciezi că în viața noastră sunt şi ceilalți din jur.

— De ce spui asta? întrebă mâhnită sora geamănă.

Iar aceasta o lămuri sec:

— Ca să nu-ți treacă prin cap să apari vreodată acolo de unde ai plecat. Destul a îndurat până acum neamul nostru să fie în gura lumii. Să nu mai aibă alt motiv.

În câteva cuvinte arăta cât de supusă era convenienței sociale, convinsă că lumea cu judecata ei hotărăşte chiar mai presus de oameni şi de fericirea lor. Glykeria se întristă dintr-o dată. Nu pentru ea însăşi, căreia i se închidea astfel drumul către Syra, ci pentru sora ei, pe care o copleşeau încă gânduri atât de negre. Ar fi avut să-i spună multe ca s-o contrazică, ba încă să-i arate că aventura ei putea fi socotită un câştig. Dar se gândi că nu merita, la această primă întâlnire, după atâția ani, şi poate şi ultima, să adâncească prăpastia dintre ele. De aceea se mulțumi să-i spună liniştit, măsurat:

— Nu te teme... În primul rând eu nu vreau să aud de această lume care nu mă acceptă aşa cum sunt.

— N-am înțeles... se miră sora geamănă.

Iar ea, la fel de simplu, îi răspunse:

— E târziu. Ar trebui să-ți înşir multe.

Subiectul se închise aici pentru amândouă. În curând caiacul va ridica ancora. Şi vor rămâne amândouă despărțite în alte insule, la distanță...

Ceea ce-i apasă pe unii oameni este sentimentul vinovăției față de cineva drag. Aici vine vorba despre ceva ce s-a întâmplat pe neaşteptate în Syra, epilog al unei istorii care

era cât pe-aci să se stingă în amintirea lumii. Primul ei capitol a fost acel necunoscut chipeş care trecuse într-o noapte în timpul blocadei prin cartiere şi privise cu dor casele zăvorâte; acela care îl privise ciudat pe Mihalis şi se pierduse în întuneric, ca să fie găsit a treia zi mort pe un țărm. Fusese îngropat atunci străin, fără să fi apărut cineva să-l caute. Iată că acum, după atâția ani, vreo zece, veni un alt străin şi căută mormântul celui uitat. Era un om între două vârste şi vorbea greceşte stricat, ca unul care trăise la Constantinopol. Părea că ascunde ceva, îți trezea bănuiala că poate să fi fost un turc de vază, paşă chiar. Însă de ce să întrebi când îl vedeai atât de nefericit? Ce nenorocire poate pregăti cineva pe care îl macină supărarea şi poate remuşcarea adâncă? Da, desigur, acestea îl năpădeau, fiindcă îndată ce fu condus la mormântul înecatului, care avea o cruce de lemn fără nume, se prăbuşi cu fața în țărână şi plânse mut, izbindu-şi fruntea cu pumnii. Însă nu scoase o vorbă despre cine era cel îngropat. Fiul lui? Fratele lui mai mic? Cine să-i fi stârnit atâta durere? Aceasta rămase taină de nedezlegat. S-a grăbit să scoată crucea de la mormântul lui. Nu puteai să zici că o făcuse din cauză că putrezise de ploaie sau pentru că n-avea nume. Nu. A doua zi, târziu în asfințit, se duse cu un alt străin şi dezgropară osemintele, fără să fi adus vreun popă cu ei ca să slujească. Acesta era un alt semn despre credința lor. Înveli osemintele, le luă cu el şi se îmbarcă în aceeaşi seară pe o corabie străină cu destinația Constantinopol. Cei care-l văzură spuseră că om mai nefericit nu întâlniseră. Se gândeau că durerea lui izvora din remuşcare, fără să poată desluşi prin ce se făcuse vinovat. Întorceau subiectul pe toate părțile. Se auziră felurite lucruri, unul mai ciudat decât celălalt. Cum că străinul ar fi fost chiar Howard Paşa care conduse blocada şi acum se schimbase nu din cauza vârstei, ci a vinovăției, fiindcă prin dezmățul lui stricase viața acelui tânăr chipeş şi fusese cauza înecului său. Erau multe semne care arătau că istoria este adevărată. Care alt turc ar fi primit dreptul să coboare întrascuns în Syra în timpul blocadei decât unul

care l-ar fi înduplecat pe Howard Paşa? De ce însă se dusese noaptea prin cartiere şi privea casele? Ce arăta privirea lui decât viaţa care ar fi dorit să fie şi a lui? Ce se întâmplase însă de se înecase? Să fi fost propria lui convingere că viaţa lui se afla în impas? Să fi fost o izbucnire de gelozie a paşei, care s-o fi gândit că iubitul lui îşi petrecuse altfel noaptea în insulă? Sau poate o fi fost doar vântul care se înteţise spre miezul nopţii şi o fi răsturnat barca? Oricare ar fi fost pretextul, din toată istoria nu va rămâne decât răspunderea care-l apăsa pe cel care-o trăise, copleşit acum de tristeţe.

Totuşi, povestea celui înecat, care părea ca scoasă din adânc, este legată de o alta, a locului. Dorul Adrianei Vitalis pentru Sifis. Cel care ar fi aflat că el era fiul ei, ar fi înţeles îndată ce povară o apăsa. Gândul că ea îl împinsese la asta, fiindcă îi dezvăluise atât de târziu cine era o încredinţa că el nu mai dorea să audă vreodată de ea sau s-o vadă. Mama lui era o străină. Plecase anume departe ca să uite de ea. Povara ei ar fi fost numai pe jumătate dacă, acolo unde o fi ajuns, s-o fi procopsit şi o ducea bine. Dacă însă se chinuie şi abia îşi târâie zilele, povara ei devine insuportabilă. Cum să tragă nădejde că se va uşura fără vreun semn de viaţă din partea lui? Nimic în toţi anii aceştia, nicio veste de nicăieri. Ai fi zis că toţi îl stânjeniseră şi de aceea îi renega; sau o fi murit, cine ştie? O cuprindea adesea teama aceasta şi se cufunda în supărare, deznădăjduită. Dar atunci o forţă tainică o îndemna să iasă afară. O împingea întotdeauna pe acelaşi drum care o ducea la casa fiului ei. Acolo se uşura. Stătea pe gărduleţ şi privind marea în depărtare, simţea vântul care ridica, odată cu frunzele ofilite, şi gândurile negre din mintea ei. Începea să viseze lucruri pe care nu le trăise, frumoase, şi altele care vor veni în viitor, dacă ar fi dat Domnul şi ea ar fi trăit să apuce întoarcerea fiului ei.

Domnul se milostivi de ea. La vârsta ei, care era adesea fatală pentru o femeie, izbutea să trăiască în închipuire de parcă ar fi fost aievea. Abia atunci se eliberă de povara ei, de ideea că era vinovată faţă de copilul ei. Înarmată cu altă logică de acum, găsi temeiul să-l aştepte, începu să creadă

că va veni, că plecase ca să se întoarcă. Totuşi nu scotea o vorbă despre toate acestea cu nimeni. Era taina existenței ei. Singură, acolo, în casa pustie, îşi imagina întoarcerea lui Sifis. Visa ceasuri în şir, neclintită în credința ei. Îşi trăia deja viitorul. Nici răcoarea serii, nici vreun nor care aducea burniță n-o mişcau din loc. Trebuia să treacă mult timp, cu frig sau ploaie, ca să o facă să plece din curte. Stătea până se înnopta. Într-un târziu, când urca pe întuneric drumul spre conacul ei pustiu, răsunau clopotele de seară, rămăşiță a vechiului obicei de pe vremuri, când băteau ca să le vestească oamenilor primejdia.

Dar, cu cât treceau anii şi se vorbea tot mai rar de pirați, aceste sunete în noapte erau ca un fel de îmbărbătare...

Capitolul XII

DIN CÂTE AM ISTORISIT PÂNĂ acum, reiese că viața oamenilor se plămădeşte din anumite întâmplări, poate rare şi puține, ca păianjenul care îşi țese pânza din câteva fire şi între ele rămâne un spațiu gol. Golul acesta în viață este timpul care se scurge fără să se întâmple ceva important şi capabil s-o schimbe. Dintr-un punct de vedere, timpul care se scurge între evenimentele grave ale unei vieți este alcătuit din răstimpuri indiferente, unde zilele, săptămânile, anii cad aceiaşi aproape, ca frunzele care s-au ofilit. De aceea îi laşi deoparte şi când istoriseşti povestea unei vieți, cauți întâmplările care au marcat-o. Rar te gândeşti că aceste „răstimpuri indiferente" pecetluiesc oamenii şi oricât de liniştite ar curge, poartă şi ele însemnele destinului.

E un subiect care îți dă mult de gândit. Totuşi pentru eroii cronicii noastre au urmat câțiva ani liniştiți. Nimic nu le tulbura viața. Oamenii aceştia, ca şi cum ar fi obosit de cele prin care trecuseră, se lăsară în voia unei vieți tihnite. Trăiau, ei şi copiii lor, numai cu grijile de zi cu zi. Se cuvine să spunem câte o vorbă despre fiecare.

Anghelos a prins încet-încet curaj şi a luat bunătatea lui Rulio drept înțelegere şi iertare pentru ceea ce el făcuse împins de patima dragostei. Credea că ghicise totul şi că îl iertase, dar nu i-o spuse deschis, ca vorba ei să nu rămână spin aruncat între ei. Îşi arăta iertarea în felul ei blând, prin gingăşia de zi cu zi. Şi cu credința aceasta, Anghelos se linişti, începu să se simtă bine în casă, ca şi cum ar fi

isprăvit pedeapsa remuşcărilor şi ar fi avut deja dreptul la fericire. La asta se adăuga şi mulţumirea pe care i-o stârneau Amalia şi mama lor. Opera lui şi aceasta, care-i şterse păcatul. Descoperindu-l pe Lukas şi spunându-i Amaliei şi ajutând-o să-l găsească, tot el îi adusese şi ei fericirea. Văzând-o, se bucura, cu sentimentul datoriei împlinite. Încerca în fel şi chip s-o sprijine. Luă în slujba lui un om să-l ajute pe Lukas să iasă din casă; îl urca în trăsură şi-l ducea la diferite treburi, uneori trecea şi pe la Anghelos şi apoi se întorcea acasă. Aici nevastă-sa îl întâmpina în prag, strălucind toată de bucurie. Se schimbase, viaţa ei se înfrumuseţase prin întoarcerea celui drag. Aveau din nou tată copiii ei. Aceştia crescură atât de legaţi, încât te mirai de unde izvora iubirea lor, din moment ce nu erau fraţi de sânge.

Pentru Ghiorghis şi Mihalis viaţa curgea pe făgaşul pe care şi-l croiseră ei înşişi din vreme. Primul, întârziind să-şi închidă rana deschisă de cea care îşi pusese capăt zilelor de dragul lui, amână şi lăsă să treacă anii cei mai buni. Se hotărâse să trăiască aşa, n-avea de gând să se însoare. Îşi revărsa dragostea asupra nepoţilor lui şi uneori îi stârneau dorinţa să aibă şi el copii. Însă lumea din jur, familia şi prietenii, se obişnuiră încet-încet cu el aşa. În schimb, fratele lui mai mic, Mihalis, se însurase devreme, avea copii. Vezi, fiecare cu soarta lui. Ghiorghis participa la toate lucrările importante din Syra, chiar şi din Grecia. Putea să vorbească despre toate bine, chibzuit. Citise de curând romanul *Lukis Laras* scris de Dimitris Vikelas, care se trăgea din Syra. Era încântat.

— Scriitorul acesta face cinste insulei noastre, spuse într-o seară la club.

Aduse vorba şi despre alţi literaţi de seamă care plecaseră din Syra: Roidis, Suris... Călătorise des – la Atena, la Constantinopol, la Triest – şi era întotdeauna informat în toate privinţele. Adesea, când se întorcea din vreo călătorie, venea şi Mathios din Mykonos, folosind prilejul pentru a sta la taifas ceasuri în şir.

— Ce ştiri ai mai adus? Spune! îl îndemnă ultima dată când se întâlniră.

— Lucruri neplăcute pentru noi cei de-aici.

— Adică?

— Se deschide Istmul de Corint. Asta va atrage după sine decăderea Syrei. Pireul va câştiga supremaţia pe mare. Trecătoare este gloria noastră...

Prevăzuse că Atena, care se moderniza continuu, va atrage la un moment dat şi negoţul care era mândria Syrei. Iar acum acest „la un moment dat“, prin deschiderea Istmului, care ar fi scurtat simţitor călătoriile spre Occident, se apropia tot mai mult. În curând măreţia ei se va stinge. Ca să nu decadă şi mai mult, trebuia de pe-acum să înalţe opere de pe urma cărora vor putea trăi şi mâine. Ghiorghis începu să-şi împărtăşească temerile şi altora, să propună idei. Parcă se pregătea să candideze în alegeri. Lăsa de înţeles că probabil din acest motiv nu-şi întemeiase familie: politica cere să-i fii devotat cu totul. Cu cât trecea mai energic la acţiune, însufleţindu-i şi pe ceilalţi să preîntâmpine răul, în Mykonos, Mathios părea tot mai potolit. Trăia în tihnă cu familia lui, împărţind în jur numai bunătate. Iar dacă ceva îl deosebea în seninătatea insulei deloc zgomotoase era faptul că din când în când dragostea pentru Syra, care-i adăpase primii ani, îl aducea aici pentru câteva zile. Intra în casa părintească, îşi revedea fraţii, prietenii din copilărie, discuta cu ei despre cele întâmplate de la ultima lui călătorie aici. Nu mai ştiau nimic despre vechiul lor prieten Sifis. Se pierduse pe meleagurile unde plecase, sau murise? Cum nu aveau nicio veste despre soarta lui, îl cufundară acum şi pe el în uitare. Iar dacă mai pomeniră odată că văduva lui Vitalis îi cumpărase casa numai ca să aibă motiv să facă o plimbare până acolo, nimic nu-l mai aducea pe Sifis în discuţie. Chiar dacă ar fi murit, muri din nou în uitarea lor.

Timpul trecea şi se apropia sorocul făgăduielii de odinioară. Treizeci de ani din ziua când trăiseră, în largul mării, minunea, şi-şi juraseră să se revadă, oriunde ar fi. Acum, când ziua aceasta se apropia, păreau să fi dat uitării

ce-şi făgăduiseră. Poate că în sinea lor se temeau de cele pe care le-ar fi avut fiecare de spus după atâția ani. De aceea niciunul nu mai pomenea de jurământ. Poate că astfel sorocul ar fi trecut neobservat, dacă, cu câteva zile înainte, într-o seară, de la bordul unui vas străin n-ar fi coborât pe chei doi necunoscuți. Unul părea trecut de 40 de ani, cu tâmplele cărunte şi cu două cute pe frunte, semne ale experienței pe care o căpătase pe cărările întortocheate ale vieții. Pasul, îmbrăcămintea îl arătau a fi un nobil străin bogat. Dar cunoştea insula. Îndată ce coborâră, găsi singur drumul pe care-l căuta, fără să întrebe pe vreun localnic. Celălalt îl însoțea. Era tânăr încă, aproape adolescent, şi el bine îmbrăcat. Avea ochii oblici, pielea, de alabastru, mai albă, ca şi cum maică-sa ar fi fost de alt neam. Vorbeau în două limbi: puțin greceşte şi mai mult într-o limbă care probabil era auzită pentru prima dată în insulă. Lăsară bagajele la agenția navală şi urcară ducând fiecare câte o valijoară de mână. Amândoi priveau în jur. Tatăl cu privirea înceţoşată de emoție, fiul ca un călător ce strânge impresii dintr-un loc pe care-l vizita prima oară. Îl asculta pe taică-său care regăsea unele semne ale copilăriei lui aşa cum le lăsase, şi altele schimbate. Discuția lor în şoaptă atrase atenția celor care treceau pe lângă ei. Însă îşi văzură netulburați de drum, urcând străduțele în trepte ale Ermupolisului. Până când ajunseră şi se opriră în fața casei Adrianei Vitali. Se întâmplă ca drumul să fie pustiu, aşa că nimeni nu văzu cum tremura mâna tatălui când luă ciocanul şi bătu în poartă. Buzele îi tremurau şi ele, aşteptând ca maică-sa să-i deschidă. Dar poarta nu se deschise, probabil că nu fuseseră auziți. Bătu din nou. Atunci o femeie între două vârste, ce părea slujnică în casă, deschise şi, mirată, le răspunse că stăpâna ei nu se întorsese şi că probabil va întârzia un timp. El se întoarse spre băiat:

— Să mergem, îi spuse.

Şi continuă în limba lor:

— Sper să apucăm...

Îi mulțumiră slujnicei şi porniră pe alt drum decât cel pe care veniseră. Femeia nu-şi putea stăpâni nedumerirea. „Cine or fi străinii şi ce-or fi având cu stăpâna ei...“ Aceştia plecară grăbiți, se aflau deja pe drumeagul ce ducea spre căsuța pustie unde cel în vârsta îşi lăsase amintirile copilăriei. Sosiră acolo pe întuneric şi numai un mănunchi de raze ce se strecura printre nori se revărsa asupra casei amuțite, ce părea un mitoc neslujit. Murmurul mării ajungea stins până aici. În timp ce norii se risipeau, lăsând luna să se reverse în voie, se lumină şi cealaltă parte a curții şi apăru, uitată în noapte, ghemuită pe gărduleț, mama care-şi aştepta fiul. Sifis tresări. Nu ştia ce să facă. I se păru mai potrivit să se apropie întâi băiatul. Acesta îi urmă sfatul. Se apropie ca o umbră de cea care stătea încremenită, se aplecă şi-i spuse în şoaptă:

— Sunt băiatul lui.

Bătrâna îşi înălță capul, deschise brațele încet, ca şi cum şi-ar fi strâns câtă forță mai avea şi-l cuprinse gemând. Lacrimile îi şiroiau nestăvilite pe obraz. Atunci apăru şi Sifis în fața ei.

— Venim de la tine de-acasă, îi spuse. Nu te-am găsit şi iată-ne aici.

Glasul îi era schimbat, dar mama nu băgă de seamă. Ca şi cum s-ar fi temut ca presimțirea acestei nopți să n-o înşele, încerca să se încredințeze şi prin pipăit că s-a întors. Atât se obosise să-l întâmpine pe fiul ei în fiecare seară, şi apoi să-l piardă, că acum nu-şi mai putea crede ochilor. Voia să se încredințeze şi cu celelalte simțuri, pipăit, miros. Îl atinse cu mâinile şi-şi primi şi fiul în îmbrățişare.

— Oi fi având multe de povestit. Să mergem acasă. Se ridică. Mergea între cei doi. Ajunseră acasă, cinară şi până târziu după miezul nopții, până în zori fiul îi povesti mamei viața lui.

Vaporul pe care am urcat era din Genova, se întorcea din Siria. M-aş fi dus şi eu acolo, din moment ce nu aveam încă alt țel, decât că voiam să plec de aici, să trăiesc un timp departe, ca să-mi limpezesc mintea după cele ce mi-o

începătoşaseră. Voiam să mă descurc de unul singur şi să pot lua astfel o hotărâre privind cele două mame pe care le aveam. Era prima dată când porneam într-o călătorie atât de lungă şi teama de necunoscutul spre care mă îndreptam m-a împins să mă apropii de ceilalți călători, să ascult ce-şi vorbeau ca să învăț limba. Cum aş fi reuşit să mă descurc acolo unde ajungeam, dacă nu ştiam să vorbesc... Unul care mă văzu cât eram de zelos, deveni curios şi mă întrebă încotro mă îndreptam. I-am ascuns adevărul, i-am răspuns doar: „Vreau să cunosc lumea“. Atunci mă sfătui, din moment ce nu aveam o destinație anume, să cobor în Sicilia, în primul port unde vom opri, fiindcă era din antichitate grecesc şi aveam multe de văzut aici, Agrigento se numea, Akragas pe greceşte. Iar eu, fie pentru că eram încă nehotărât, fie pentru că nu m-am simțit prea bine pe vas, am coborât. Am văzut oraşul, colinele cu templele înălțate de strămoşii noştri. Admiram şi chibzuiam. Mizeria, sărăcia şi foametea din jur îmi dădeau iarăşi de gândit. Trebuia să muncesc ca să-mi câştig pâinea. M-am angajat la muncă grea, într-o mină de sulf. Proprietarul minei era un om în vârstă. Muncitorii, țărani din împrejurimi tocmiți cu ziua, înghițeau la sulf din zori până când se lăsa întunericul. Printre ei se afla şi unul venit de departe. Un ins între două vârste, tăcut, iute. Nu scotea o vorbă despre viața lui. Dar când îşi dădu seama că eram şi eu singur şi străin, se apropie de mine şi-mi spuse: „Vrei să faci tovărăşie cu mine?” „La ce?” „Să avem amândoi grijă unul de celălalt. Să nu mai fim ca două trestii în bătaia vântului. Numai să nu mă întrebi cum am trăit şi ce am făcut. Nu vreau să vorbesc. Nici eu n-o să te întreb pe tine. E treaba ta dacă vrei să-ți deschizi sufletul”. N-am stat prea mult pe gânduri, am primit. Şi nu atât de nevoie, ci mânat de curiozitate să-l cunosc. Se purta atât de distant cu ceilalți, că nimeni nu cuteza să se apropie de el. Într-o seară îmi spuse să ne întâlnim la o fântână care era ceva mai încolo, spre căsuța lui, la vii. M-am dus. Am aşteptat ca luna să ajungă în dreptul fântânii, să-i lumineze apa. Ne-am apropiat să

privim în adânc. Chipurile ni se oglindeau în apă. „Câți vezi?“, mă întrebă. „Câți suntem”, i-am răspuns. „Acum o să devenim unul”, spuse. Scoase briceagul şi-şi crestă palma. Sângele curse în apă. „Fă şi tu la fel”, îmi porunci. M-am supus. Aruncă găleata în fântână şi chipurile noastre se împrăştiară, deveniră un singur suflet în adânc. Scoase apă şi băurăm, îmbrățișați sub lumina lunii. După aceea am mâncat pâine şi ne-am întins pe pământ privind stelele. „Ceea ce îți spun – începu el – rămâne numai pentru tine.” Nu aşteptă să-i făgăduiesc. „Sunt ocnaş evadat, continuă. Am copii şi nevastă în Sardinia”. După o vreme de la întâmplarea aceasta, bătrânul proprietar al minei începu să-mi arate simpatie, văzând cât eram de muncitor şi cinstit. Ocnaşul veni şi mă găsi într-o noapte în grajdul unde dormeam. „Trezeşte-te“, mă zgâlțâi el. „Trebuie să pleci imediat. Stăpânul nostru a fost omorât în drumul spre Catania, iar răufăcătorii au aranjat să cadă crima în cârca ta!” „Cine sunt?”, am întrebat uluit. „Cei doi nepoți pe care-i are din partea nevestei şi vor fi moştenitorii lui. Le-a fost teamă că acesta îşi pusese în gând să te adopte.” Am încercat să spun că îmi pot dovedi nevinovăția, dar el mă întrerupse. „Să nu fii atât de sigur. Mai bine să nu fii amestecat. Ascultă ce-ți spun, că am experiență. Nu mai pierde timpul. Plecăm imediat spre Palermo.” „Ce să fac acolo?” „Orice, numai să-ți piardă urma. Vei porni chiar mai departe, de va fi nevoie.” M-a îndemnat. Am plecat în toiul nopții. Ziua am stat ascunşi iar noaptea următoare am continuat drumul. Numai pe întuneric mergeam. Am ajuns la Palermo şi m-a urcat pe un vas de emigranți. A plătit el banii de drum şi-am pornit spre America. Ce să-ți spun de călătorie, care a durat 35 de zile? Ce să-ți spun şi despre cele petrecute acolo? M-am luptat mult ca să pot sta pe picioarele mele, cu gândul numai la întoarcere. Seamănă de altfel cu ceea ce îndurau ceilalți emigranți. Până când, după multe strădanii, am început să mă procopsesc. Dar atunci am văzut că mă pândeau două primejdii. Una era să uit ceea ce mă alungase din locul meu, fiindcă în lupta mea de a-mi

câştiga traiul, nu mă mai gândeam la nimic. Cealaltă era că, cu cât îmi mergea mai bine, cu atât viața de-acolo mă sufoca. La un moment dat am înțeles. Mi-am zis: „Dorul de țară te macină. N-ai alt gând decât să te întorci. Nu-ți părăsi limba. Vorbeşte greceşte ca să te poți întoarce”. Astfel, pe unde umblam, căutam să găsesc un compatriot, ca să stau de vorbă cu el. Apoi vorbeam şi de unul singur, aşa cum fac nebunii. Începusem să mă simt singur printre străini. Trecuseră deja zece ani şi încă nu ajunsesem la o concluzie în ce priveşte motivul pentru care părăsisem Syra. Viața mea, care mă trăgea întruna spre câştig, era de vină. Dar eu nu mă dusesem acolo din nevoie de bani, ci fiindcă doream să mă regăsesc pe mine însumi, ca să-mi dau un răspuns. Cu vaporul am ajuns acolo, cu vaporul am şi plecat, lăsând baltă tot ce agonisisem. M-am gândit să mă opresc ori unde va arunca ancora vasul şi să nu plec din acel loc până când nu voi căpăta răspunsul dorit. Ei, ca să nu mai lungesc vorba, am coborât pe una din insulele Japoniei. Mai târziu le-am cutreierat pe toate. Îmi plăcea viața de-acolo, liniştită şi ciudată. Mă vrăjea pur şi simplu. Am rămas cheltuind banii strânşi în America şi trăgând învățăminte din ceea ce mă înconjura. Când mi s-a părut că aveam gata răspunsul pe care-l căutam, m-am hotărât să plec. Mă aflam atunci într-un târg liniştit, străvechi, pe coasta de vest. Mi-am luat rămas bun de la cei pe care-i cunoscusem şi am urcat pe vas. Dar în clipa când se ridica scara, am văzut pe chei doi ochi lăcrimând de tristețe că plecam. M-am gândit atunci că micuța gheişă care plângea mă îngrijise cu dragoste ascunsă două luni cât am zăcut bolnav. Iar eu, acum, nerecunoscător, o lăsam şi plecam din viața ei. M-am răzgândit pe loc. Am coborât. M-am apropiat de fată în timp ce vasul ridica ancora. M-au găzduit în casa lor, iar eu am cerut-o de nevastă. Astfel am prins rădăcini acolo, am devenit dascăl, îi învățam pe localnici engleza. Am avut copii. Dar cu cât familia creştea, cu atât întoarcerea se îndepărta din nou. Atunci mi-am zis din nou: „Nu-ți părăsi limba. Păstreaz-o vie, drum deschis...”

Până să-i învăț pe copiii mei, vorbeam tot de unul singur. În fiecare dimineață îmi începeam ziua în grădina casei. Iarnă, vară, acelaşi lucru, un ceas stăteam de vorbă cu un copac. Îi spuneam în greceşte tot ce aveam de făcut în ziua aceea, îi dezvăluiam toate gândurile şi-l puneam şi pe el să-mi răspundă. Niciodată nu l-am părăsit. Şi bolnav de-aş fi fost, discutam cu el pe fereastră. Iar când mă întorceam seara acasă, iarăşi vorbeam greceşte de unul singur pe drum. S-au obişnuit şi localnicii cu mine şi nu se mai mirau. Astfel, cu o încăpățânare nebună, mi-am păstrat limba şi am adus-o după cum vezi. Împreună cu fiul cel mare care a dorit să cunoască meleagurile unde m-am născut. Şi el vorbeşte limba cum se pricepe. Acum e rândul tău, mamă, dă-i drumul...

Rezumase astfel peripețiile vieții lui şi apoi până se lumină de ziuă răspunse întrebărilor pe care i le punea mama lui. Vorbi despre oamenii pe care-i întâlnise şi cunoscuse. Despre câte îi dăduseră aceştia – şi duşmănii dar şi sentimente frumoase –, despre primejdiile care-l amenințaseră. Două chipuri păstra cu evlavie în amintire. Ocnaşul care îl salvase de pericolul acelei învinuiri ticluite, şi tânăra gheişă care veghease două luni de zile la căpătâiul lui, când el căzuse greu bolnav la pat, străin printre străini. Dacă nu era ea să-l îngrijească, poate nu şi-ar fi revenit, ar fi murit. Îi purta recunoştință şi de aceea în clipa când se îmbarca, se răzgândi şi îşi spuse: „Unde voi găsi alta la fel de bună?“ După ce s-au căsătorit şi au avut copii, o iubea tot mai mult pentru înțelepciunea şi bunătatea ei. Celuilalt însă, care se dovedise binefăcătorul său, şi-l condusese până la Palermo şi-i dăduse şi bani de drum, n-a putut niciodată să-i arate recunoştința. Desigur, când se procopsise începuse să-l caute, să-i trimită veşti prin emigranții care se întorceau acasă să se însoare, dar totul s-a dovedit în zadar. Silvestro dispăruse. După uciderea patronului, s-a aflat că era evadat de la pedeapsa pe viață şi-i puseră în cârcă şi crima aceasta. Cum să mai apară aşadar? Sifis plănui atunci, ca să-i arate iubirea pe care i-o purta, să încerce să-i

găsească familia din Sardinia. Trimise telegramă şi când primi răspuns, chemă lângă el pe unul dintre fiii lui. Asemenea întorsătură cunoaşte uneori viaţa.

Auzind acestea, mama lui, Adriana Vitali, lăcrima şi se minuna câte îndurase fiul ei.

— Băiatul meu, prin câte ai trecut! îi spunea din când în când.

— N-am avut decât de câştigat, mamă. Am cunoscut lumea nesfârşită, dar am izbutit să citesc şi-n sufletul meu.

Astfel, din vorbă-n vorbă, se scurse în casă şi ziua care urmă. De emoţie – el că dormea prima oară sub acoperişul femeii care-l născuse, ea, că avea un fiu atât de mărinimos – n-a fost chip să dea geană de geană niciunul din ei. Câteva ceasuri s-au prefăcut, chipurile, c-au adormit. Dar mama şi fiul se treziră devreme şi începură iarăşi, însetaţi, să stea de vorbă, dar acum mai încet, deoarece în camera de alături se odihnea, după istovitoarea călătorie, băiatul lui Sifis. Tot vorbind, zburâ şi după-amiaza şi abia în asfinţit se gândiră că erau şi alţii care doreau să-i ureze bun venit – prietenii lui de inimă, cei de neuitat. Dar cum să iasă în drum – până se va întâlni cu ei, alţii îl vor recunoaşte şi-l vor opri, va ploua cu întrebări şi Ermupolis va vui. Atunci prietenii s-ar amărî că nu se dusese să-i vadă pe ei mai întâi. De aceea mama lui îi ceru îngăduinţa să pregătească ea revederea prietenilor. Sifis, ştiind ce bucurie îi făcea, încuviinţă. Adriana Vitali redeveni îndată nobila de odinioară. Spuse slujnicei ce avea de făcut. Să se ducă să-i poftească acasă la ea, seara, pe la nouă, când bat clopotele. Să nu cumva să lipsească. Să nu le spună altceva. După aceea să se întoarcă degrabă acasă, deoarece avea multă treabă. Slujnica plecă, împlini porunca. Se întoarse şi-i spuse stăpânei cât de miraţi se arătaseră cei pe care-i poftise. Spuse că la biroul lui Anghelos Vitsoris îl întâlnise şi pe Mathios din Mykonos şi acesta întrebase dacă poate să vină şi el.

— Să vină negreşit! răspunse stăpâna. Dă fuga şi spune-i.

— Nu-i nevoie. Am judecat şi singură şi i-am spus să vină.

Ghicise încă înainte de a porni la treabă de ce îi poftise

stăpâna ei. Acum nu se gândea decât la ceasul când se va înnopta şi va auzi bătăile în poartă. Nu aşteptau mai mulţi decât cei pe care-i poftiseră. Veniră toţi la ora stabilită. Înainte de a bate clopotele de seară se auzi ciocanul în poartă. Primul apăru Ghiorghis împreună cu Mathios şi imediat sosi şi Anghelos, în aceeaşi trăsură cu Lukas. Se părea că se vorbiseră dinainte şi sosiseră doi câte doi. Erau nedumeriţi de ce fuseseră poftiţi. Dar coana Ariadni, care-i întâmpină plină de căldură, îndată ce-i văzu pe toţi, se grăbi să le alunge nedumerirea:

— Ştiu că vă miraţi de ce v-am făcut să urcaţi până aici. Ca să vă aduc aminte de viaţa voastră dinainte. Întâi însă trebuie să vă mărturisesc ceva: am un fecior de vârsta voastră. L-am ascuns. A fost o greşeală pe care am plătit-o scump. Dacă pentru asta sunt şi alţii vinovaţi, veţi judeca singuri după aceea.

Aceştia, surprinşi, îşi aruncau unul altuia priviri, neştiind ce să răspundă. Dorind să-i scoată cât mai repede din încurcătură, continuă:

— Să revenim la motivul pentru care v-am chemat. Fiul meu este prietenul vostru pierdut. Acum privirile li se aţintiră asupra ei. Unul şi acelaşi nume le veni pe buze:

— Sifis?

— Chiar el.

Rostind aceste cuvinte, în picioare, deschise dintr-o mişcare uşa din interior şi Sifis îşi făcu apariţia. Musafirii rămaseră cu gura căscată, fiindcă de atâta vreme câtă trecuse fără să le dea vreun semn de viaţă încetaseră să mai creadă că trăieşte, iar sosirea lui acum îi surprinse de-a binelea. Sifis îşi dădu seama de încurcătura lor şi prelua el frânele discuţiei.

— Bine v-am găsit, prieteni, le spuse.

Îi privi pe rând şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Ghiorghis al meu, Mathios! Anghele! Lukas!...

La cel de-al patrulea glasul i se tăie când îl văzu în ce hal arăta. Dar ceilalţi îşi reveniseră deja din surpriză, îl îmbrăţişau şi nu mai pridideau cu întrebările. Îl sărutară şi-i

urară bun venit, arătându-se nerăbdători să afle cum o dusese. Dar şi el ardea de nerăbdare să afle cum o duseseră ei. Se aşezară şi începură să discute. Aduseră vorba de toate. Şi de cele bune, şi de cele rele, de morţile care s-au perindat în anii cât a lipsit. Prietenii trecură repede peste întâmpările triste – sinuciderea lui Iannis, înecul lui Dominikos – ca să nu-l amărască prea tare, dar el stăruia, cerea amănunte cum s-a întâmplat. Se vedea că îl îndurerau. Dar Mathios şi Lukas, care aveau temeri în privinţa lui Anghelos, abătură discuţia. Iar coana Ariadni, care dorea ca această întâlnire să fie un prilej de bucurie, socoti că era momentul cel mai potrivit să-l cheme şi pe băiatul lui Sifis în sală. Apariţia acestuia însufleţi din nou discuţia.

— Eu zic să continuăm la masă. Ne-am luat cu vorba şi am întârziat deja cu cina.

Le arătă în camera de alături masa pregătită, ca pe vremuri, şi îndată ce se aşezară toţi, intră slujnica cu tava, de credeai că atât aştepta. Începu să servească masa. Umplură paharele cu vin, se auziră urări de bun venit. Prietenii, care îşi mai reveniră de pe urma şocului, îl poftiră şi ei pe Sifis la casele lor. Se oferiră să-l găzduiască pe rând. Cum discuţia trecea de la un subiect la altul, îşi amintiră şi de trecut. Retrăiră felurite întâmplări, dar mai ales ziua aceea de pomină când se aflau în largul mării şi se întunecase în miezul zilei iar barca se zguduia, cât pe-aci să se răstoarne. Îşi amintiră şi de făgăduiala pe care şi-o făcuseră: după 30 de ani, oriunde s-ar afla, să vină să se întâlnească din nou, să povestească fiecare prin ce a trecut. Cum puteau să-şi împlinească mai bine promisiunea decât pe mare? Hotărâră aşadar să facă din nou o călătorie pe mare, înainte de plecarea lui Sifis. Nu stabiliră încă ziua, deoarece înstrăinatul avea multe de făcut în scurtul răstimp cât va rămâne în insulă. Îndată ce vor afla că s-a întors, vor dori şi alţii să-l vadă şi să stea de vorbă. Iată, a doua zi dimineaţă când se duse cu băiatul în centrul oraşului, unii pe care îi salută şi îl recunoscură, se oferiră să-l cinstească, îl poftiră la mesele lor, curioşi să afle şi din gura lui lucrurile

nemaivăzute pe care le trăise. Nu dădură mare importanță când aflară că mama lui bună era coana Ariadni, ca şi cum şi-ar fi dat mai demult seama, de când aceasta îi cumpărase casa. Astfel încât îi vrăji pe toți cu aventurile vieții lui. Mereu era poftit în altă parte, de-ai fi zis că uitase ce făgăduise prietenilor. Dar el îşi pusese în gând să plutească mai întâi într-un loc ştiut numai de el.

Într-o zi închirie un caiac, urcă cu fiul lui şi-i spuse căpitanului să-l ducă la locul unde se aflau stâncile în care călătorii îşi încrustau dorințele. Voia să-i arate băiatului cum se legau călătorii cu promisiunea pe care o cizelau în piatră, sau poate să-i arate ce scrisese el însumi. Îi explică ce însemna acel TREBUIE pe care-l încrustase în ajunul plecării din insulă. Să vină să-i revadă pe cei dragi, care-i încălziseră copilăria. Cel care nu păstrează în amintire evlavie pentru ceva, nu poate să aibă parte de bucurie în drumul pe care porneşte. Vorbea atât de frumos, încât băiatul se gândi dacă nu cumva acel cuvânt însemna că trebuia să tăgăduiască şi el să revină, de data aceasta cu ceilalți frați ai lui.

Rămânea acum de împlinit şi cealaltă făgăduială. Nu întârzie să se împlinească şi ea. Urcară pe o felucă cei patru prieteni – doi care rămăseseră în insulă, doi care plecaseră – şi ieşiră în larg. Era într-un amurg auriu, la ceasul când soarele tocmai apunea. Erau cufundați în visare şi chiar dacă rosteau cuvinte puține, înțelegeau multe. Prietenii se revedeau aşadar după 30 de ani. Când se întoarseră noaptea târziu şi puseră piciorul pe țărm, răsuflară uşurați. Îşi simțeau acum sufletul mai bogat după cele ce aflaseră unii de la ceilalți. Prin acest pas, se deschidea un nou cerc în viața lor. Însă cu el se deschide o altă carte. Cea de față se opreşte aici.....

SFÂRŞIT

COLECŢIA ROMANULUI DE DRAGOSTE

ULTIMELE APARIŢII:

233.	**CLORINDA MATTO DE TURNER**	- PĂSĂRI FĂRĂ CUIB SÎNTEM SINGURI DRAGOSTEA MEA
234.	**RÉGINE ANDRY**	- O FEMEIE SINGURĂ
235.	**RÉGINE ANDRY**	- O FATĂ SINGURĂ - ZĂPEZILE VERII
236.	**SORIN HOLBAN**	- SĂ NU AŞTEPŢI MINUNI DE LA LUNA SEPTEMBRIE

„Adevărul era că încă o iubea pe leproasă. Dragostea pentru ea îl umbrise tinereţea, îl făcuse să alunge orice gînd de căsătorie. Chiar dacă îşi dădea seama că iubirea lor era fără speranţă, condamnată la chin, puţină bucurie tot o adăpa, de fiecare dată cînd se întorcea din călătorie şi se ducea s-o întîlnească pe ascuns. Sufletele lor lăcrimau şi, chiar dacă n-o arătau, fiecare de teamă să nu-l supere pe celălalt, întîlnirile lor le aduceau un strop de fericire.“

Lei 69

ISBN 973-22-0219-x

EDITURA EMINESCU